

OSMANLI NEFERİ VE SAVAŞ
(1593-1699)

Pamukkale Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi
Tarih Anabilim Dalı
Yeniçağ Tarihi Programı

İsmail GÜNTAN

Danışman: Prof. Dr. Mehmet Yaşar ERTAŞ

Haziran 2015
DENİZLİ

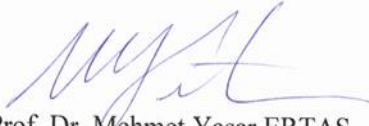
YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı öğrencisi İsmail GÜNTAN tarafından Prof. Dr. Mehmet Yaşar ERTAŞ yönetiminde hazırlanan “**OSMANLI NEFERİ VE SAVAŞ (1593-1699)**” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından 12.06.2015 tarihinde yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mehmet Ali ÜNAL

Jüri Başkanı

Prof. Dr. Mehmet Yaşar ERTAŞ

Jüri Üyesi

Yrd. Doç. Dr. Kemal DAŞÇIOĞLU

Jüri Üyesi

Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun 21/07/2015 tarih ve ...15/13... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Turhan KAÇAR
Enstitü Müdürü

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmaların yapılması ve bulguların analizlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu alışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan alışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İsmail GÜNTAN

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti, bürokratik, ekonomik ve toplumsal örgütlenmesi ile askeri karakterli bir yapıya sahiptir. Kuruluşundan itibaren devletin uzun yıllar düşmanlarına karşı verdiği mücadele, gelişmiş bir askeri örgütlenme ve kurumsal yapının yanında büyük bir savaş tecrübesini de beraberinde getirmiştir. XVI. ve XVII. yüzyıl ulaşım imkânlarının yeterince gelişmediği ve savaşların teknolojik gelişmişlikten çok insan unsuruna dayandığı bir zaman dilimini kapsıyordu. Bu dönemde devletler, maddi kaynaklarını ve askeri birliklerini olabildiğince hızlı ve düzenli bir şekilde sefer alanına yönelttikleri ölçüde başarılı olabiliyorlardı. Bu nedenle savaşların merkezinde çoğunlukla askerler yer alıyordu.

Osmanlı sefer organizasyonları ve lojistiği üzerine yerli ve yabancı akademisyenlerin araştırmaları bulunmakla birlikte, seferlerdeki askerin gündelik yaşamına dair çalışmalar henüz yaygınlaşmamıştır. Bu noktadan hareketle çalışmamızda, Osmanlı askerinin 1593-1699 sürecinde savaşlardaki gündelik yaşamı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışma alanı olarak 1593-1699 sürecinin seçilmesinde, bu dönemde Osmanlı Devleti'nin yaşadığı iktisadi, siyasi, askeri ve sosyal dönüşüm sebebiyle askerlerin disiplinsizliğinden seferlerdeki olumsuz koşullara kadar hemen her alanda yaşanan olumsuzlukların kroniklere daha fazla yansımış olması belirleyici olmuştur.

Araştırmamız kaynak itibariyle esas olarak vakayinameler, sefer ruzmaneleri ve seyahatnamelere dayanmaktadır. Bununla birlikte bu türden kaynaklarda bir birey olarak askerin yaşamını tespit etmek kolay olmamış, titiz ve ayrıntılı okumayı gerektirmiştir. Seferle ilgili arşiv belgeleri ise hem askerin yaşamına dair doğrudan bilgilerin az olması hem de yaklaşık bir yüzyılı kapsayan inceleme dönemi için arşiv taramasının imkânsızlığı sebebiyle göz ardı edilmek zorunda kalmıştır.

Tez üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, gazâ ve ganimet anlayışı çerçevesinde askerin savaşa bakışı ele alınmıştır. Bunun yanında askerlerin merkezi orduya katılım süreci ve zorlu sefer sürecinde askerin psikolojisi anlatılmıştır. Ayrıca askerlerin itaatine ve disiplinsizliğine etki eden unsurlar üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde, askerin sefer yürüyüşünün nasıl gerçekleştiği anlatılmıştır. Osmanlı ordusunun uğrak noktaları olarak menzilhane veya konak yerleri ile ordugâhta askerin günlük yaşamının ne şekilde gerçekleştiği ve askerin beslenmesiyle ilgili durumlar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte askerin moral ve motivasyonunu artıran

etkenlerden olmak üzere yönetimin uyguladığı teŖvik ve mkfatlandırma yöntemleri alıŖmanın konuları arasındadır. alıŖmanın son bölümü, seferlerin baŖlangıcından sonuna dek uygulana gelen resmi tören ve eğlencelere ayrılmıŖtır. Bunlar arasında ordunun sefere ıkıŖ törenleri ve alay törenleri yer almaktadır. Ayrıca dini merasimler ve fetihlerin ardından gerekleŖtirilen kutlama ve eğlenceler alıŖmanın nc bölümünde ele alınmıŖtır.

Tez konusunu öneren, araŖtırma sırasında beni cesaretlendiren ve yardımları ile bana yol gösteren değerli hocam Prof. Dr. Mehmet YaŖar ErtaŖ' a ve alıŖmalarım sırasında her türlü desteği ve yardımı esirgemeyen sevgili aileme teŖekkrlerimi sunarım.

İsmail GÜNTAN

Denizli 2015

ÖZET

OSMANLI NEFERİ VE SAVAŞ (1593-1699)

GÜNTAN, İsmail
Yüksek Lisans Tezi
Tarih Ana Bilim Dalı
Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı
Tez Yöneticisi: Prof. Dr. Mehmet Yaşar ERTAŞ
Haziran 2015, 154 Sayfa

Osmanlı savaş tarihi çalışmalarında askerin bireysel yaşamı yeterince ele alınmamış ve göz ardı edilmiştir. Bu sebeple tez çalışmasında sefer sürecindeki askerin gündelik yaşamının ortaya konulması temel problematik olarak belirlenmiştir. Osmanlı savaş tarihine ilişkin arşiv malzemesinin fazlalığı ve birey olarak askerin hayatına dair bilgilere arşivlerde ulaşmanın zorluğu, araştırmanın kaynaklarını esas olarak dönemin yazılı kaynaklarıyla sınırlandırmayı zorunlu kılmıştır.

Tezde sefer sırasında Osmanlı askerinin nasıl hayat geçirdiği, neler hissettiği, nelere kızıp nelerden mutlu olduğu gibi sorulara cevap aranmakla birlikte özellikle Osmanlı neferinin savaş düşüncesi, savaştan beklentileri ve savaşa yönelik tavırları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Sefer dönemlerinde askerlerin nasıl motive edildiği ve ne şekilde disiplin altına alındığı tezin önemli bir sorusu iken diğer taraftan askerlerin nasıl ve niçin isyankâr bir tutum sergiledikleri de cevaplandırılmaya çalışılan bir diğer meseledir. Teşvik, ödül ve ganimetin yanı sıra sefer dönemi tören ve kutlamaların ordu ve nefer üzerinde büyük bir etkisi olduğu şüphesizdir. Bu yüzden doğrudan neferi merkeze alan bu tezde, ordu ve sivil halkı da kuşatan geniş katımlı tören ve kutlamaların Osmanlı savaş gücü ve neferi üzerindeki somut etkileri gösterilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, asker, sefer, tören, ordugâh.

ABSTRACT

OTTOMAN SOLDIER AND WAR

(1593-1699)

GÜNTAN, İsmail

Master Thesis

History Department

Early Modern History Programme

Adviser of thesis: Prof. Dr. Mehmet Yaşar ERTAŞ

June 2015, 154 Pages

In the field of Ottoman war history, individual and daily activities of soldiers has generally been paid insufficient attention and has remained as a neglected subject. Therefore, in this study, it is essentially focused on the daily life of Ottoman soldiers during military expeditions. While there is large volume of archival documents related to Ottoman war history, there is comparatively limited information about the lives of soldiers in national archives. Thus, this study is limited with other written sources of the period.

In this study, war perception of Ottoman soldier, their expectations regarding war and their attitudes towards the state of war are mainly aimed to be pointed out. Military practices related to motivating and leading to the soldiers during the expeditions is one of the major subjects of the research. Another important subject which this study sheds light on is the rebellious inclinations and activities of the soldiers. It is doubtless that reinforcements, rewards, booty, celebrations and rituals performed during the expeditions have significant influences on military forces. These celebrations and rituals which were favored both by “rayah” and the army took fundamental part in the motivation and performance of the soldiers.

Keywords: Ottoman, soldier, expedition, celebration, military camp.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI ASKERİ VE SAVAŞ

1.1. Osmanlı Askeri'nin Savaşa Bakışı.....	11
1.2. Seferberlik Sürecinde Asker Olmak.....	23
1.3. Askerin Psikolojisi	30
1.4. İtaat ve İsyan Arasında Askerin Disiplini	47

İKİNCİ BÖLÜM

SAVAŞ DÖNEMİ ASKERLERİN GÜNDELİK HAYATI

2.1. Askerin Sefer Yürüyüşü.....	59
2.2. Konak Yerlerinde ve Ordugâhta Osmanlı Askerleri.....	70
2.3. Askerin Beslenmesi.....	88
2.4. Savaş Teşvikleri ve Mükâfatlar.....	97

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÖRENLER VE EĞLENCELER

3.1. Sefere Çıkış Törenleri	107
3.2. Alay Törenleri	115
3.3. Dini Merasimler	122
3.4. Fetih Kutlamaları ve Eğlenceleri	129
SONUÇ	139
KAYNAKLAR	142
ÖZGEÇMİŞ	154

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

a.g.b.	: Adı Geçen Bildiri
a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
AÜDTCF	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
CIEPO	: Uluslararası Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Tarihi Araştırmaları
çev.	: Çeviren
der.	: Derleyen
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
düz.	: Düzenleyen
ed.	: Editör
haz.	: Hazırlayan
İÜEFTD	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
SDÜ	: Süleyman Demirel Üniversitesi
TALİD	: Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Yay.	: Yayımlayan

GİRİŞ

Askeri tarih çalışmaları, XIX. yüzyılın son çeyreğinde Batı'da ve Osmanlı Devleti'nde eş zamanlı olarak başlamıştı. Bu çalışmalar, I. Dünya Savaşı yıllarında kurumsallaşma sürecine girmiş ancak II. Dünya Savaşı'nda yükselen teknolojik gelişmeler ve bunların savaşlar da kullanılması, savaşların sivil halkı da etkiler halde bütüncül bir etki göstermesine neden olmuştu.¹ Savaşın toplumsallaşması ve farklı sosyal bilim disiplinlerinin yönelimleriyle birlikte askeri tarihçilik, akademisyenler tarafından sorgulanmaya başlanmış ve yeni bir askeri tarihçilik perspektifini ortaya çıkarmıştı.² Yeni yönelişe göre askeri tarihçilik, savaşa ve komutanların kararlarına odaklanmaktan çıkıp savaşın ekonomi, siyaset, kültür ve toplum ile etkileşimi gibi daha geniş bir alana hitap ediyordu.³ Disiplinler arası çalışmaya yapılan vurgunun yanında, araştırmaların deneysel çalışmalar üzerinden gerçekleştirilmesi önerisi yeni yönelimin önemli özelliklerini oluşturuyordu.

Türkiye'de yeni askeri tarihçilik çalışmaları gerek yerli ve gerekse yabancı akademisyenlerin yeni yaklaşımları ile gelişme sürecine girmiştir. Özellikle Gabor Agoston ve Rhoads Murphey gibi Batılı tarihçilerin yeni askeri tarihçilik çerçevesinde ortaya koyduğu çalışmalar, Osmanlı askeri tarihine yönelik ilgiyi artırmış ve askeri tarih çalışmalarının canlanmasına neden olmuştu.⁴

Osmanlı askeri tarihine yönelik genel bir değerlendirme, Rhoads Murphey tarafından *Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700*⁵ adlı eserinde ortaya konmuştur. Murphey, Osmanlı Devleti'nin çağdaşı devletlerle aynı teknolojik imkân ve şartlar altında bulunduğunu, bürokratik gelişmişliği ve yönetimin pragmatik yaklaşımı nedeniyle yeni şartlara uyum sağlama konusunda problem yaşamadığını öne sürmüştür.⁶ Sefer finansmanı konusunda devletin sınırsız imkânlara sahip olmadığını, Osmanlı savaş anlayışının sadece gazâ veya ganimet anlayışı içerisinde ele alınmasını doğru bulmadığını ifade etmiştir.⁷ Osmanlı askeri tarih çalışmalarında önemli bir yeri olan Gabor Agoston,

¹ Cevat Şayin, Gültekin Yıldız, *Osmanlı Askeri Tarihini Araştırmak: Yeni Kaynaklar Yeni Yaklaşımlar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2012, s. 3.

² Şayin, Yıldız, *Osmanlı Askeri Tarihini Araştırmak: Yeni Kaynaklar Yeni Yaklaşımlar*, s. viii.

³ Kahraman Şakul, "Batı'da ve Türkiye'de Yeni Askeri Tarihçilik", *Toplumsal Tarih*, S. 198, İstanbul 2010, s. 31-36.

⁴ Şakul, *Batı'da ve Türkiye'de Yeni Askeri Tarihçilik*, s. 31-36.

⁵ Rhoads Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500-1700*, (çev. M. Tanju Akad), Homer Kitabevi, İstanbul 2007.

⁶ Murphey, *a.g.e.* s. 15-16.

⁷ Murphey, *a.g.e.* s.23.

“Avrupa’da Osmanlı Savaşları 1453-1826”⁸ makalesinde, yeni askeri tarihçilik anlayışı çerçevesinde Osmanlı Devleti ve çağdaşlarının toplumsal, iktisadi ve askeri yapılarının birlikte düşünülmesini, Avrupa’da gerçekleştirilen askeri ve idari reformlarda Osmanlı etkisinin göz ardı edilmemesini, bunun yanında Osmanlı Devleti’nin çağdaşlarına oranla askeri kaynakları bakımından kendine yeterli olduğunu vurgulamıştır. Colin Imber, *Osmanlı İmparatorluğu 1300-1650* isimli çalışmasında XVI. yüzyıl sonlarındaki Osmanlı-Habsburg savaşlarıyla birlikte yeniçerilerin klasik kul yapısını kaybettiğini ve özgür insanlar haline geldiklerini, aynı döneme kadar Osmanlıların muharebe ve kuşatma savaşlarında üstünlüklerini koruduklarını ancak bunun XVII. yüzyılda sürdürülemediğini belirtmiştir.⁹ Yeni askeri tarih çalışmalarına çok sayıda örnek göstermek mümkündür. G. Agoston’un Osmanlı harp teknolojisi üzerine yazdığı “Osmanlı İmparatorluğu’nda Harp Endüstrisi ve Barut Teknolojisi (1450-1700)”¹⁰ adlı çalışması bu açıdan önemlidir. Ayrıca Osmanlı harp teknolojisiyle ilgili olarak barut, baruthane ve tophane hakkında B. Çetin, Z. Gölen ve S. Aydüz gibi araştırmacıların çalışmaları bulunmaktadır.¹¹

Osmanlı sefer lojistiği araştırmaları son yıllarda artış göstermiştir. Bu konuda Caroline Finkel’in “*The Administration of Warfare: the Ottoman Military Campaigns in Hungary, 1593-1606*” ve Rhoads Murphey’in “*The functioning of the Ottoman Army Under Murad IV*” adlı tezleri ilk çalışmalar arasında sayılabilir.¹² Türkiye’de ise Ö.

⁸ Jeremy Black, *Top, Tüfek ve Süngü Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815*, (çev. Yavuz Alogan), Kitap Yayınevi, İstanbul 2003, s. 128-153.

⁹ Kahraman Şakul, “Osmanlı Harbiyesi Üzerine Bir Literatür Değerlendirmesi”, *TALİD*, c. 1, S. 2, İstanbul 2003, 529-571, s. 537.

¹⁰ Gabor Ágoston, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Harp Endüstrisi ve Barut Teknolojisi (1450-1700)”, *Osmanlı*, (ed. Güler Eren), c. 6, Ankara 1999, 621-632.

¹¹ Birol Çetin, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Barut Sanayi 1700-1900*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2001; Zafer Gölen, *Osmanlı Devleti’nde Baruthâne-i Âmire*, (Basılmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2001; Salim Aydüz, *Osmanlı Devleti’nde Tophâne-i Âmire ve Osmanlı Top Döküm Teknolojisi (XIV-XVI Yüzyıllar)*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1998; Salim Aydüz, “Osmanlı Askeri Teknoloji Tarihi: Ateşli Silahlar”, *TALİD*, 2/4, İstanbul 2004, 265-295; Salim Aydüz, “Osmanlı Devleti’nde Ateşli Silah Sanayii ve Top Döküm Teknolojisi (1453-1566)”, *Osmanlı*, (ed. Güler Eren), c.6, Ankara 1999, 633-645; Salim Aydüz, “Tophâne-i Âmire ve Müstemilâtı”, *Osmanlı*, (ed. Güler Eren), c.6, Ankara 1999, 646-659; Mücteba İlgürel, “Osmanlı İmparatorluğunda Ateşli Silahların Yayılışı”, *İÜEFTD*, S. 32, İstanbul 1979, 301-317. Baruthane, barut ve top için ayrıca bkz. Zafer Gölen, “Osmanlı Barut Üretim Merkezi: Baruthâne-i Âmire”, *Türkler*, c. 10, Ankara 2002, 136-144; İbrahim Sezgin, “Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Baruthâneler ve Barut İmalatı”, *Türkler*, c.10, Ankara 2002, 145-150; Hakan Karagöz, “Osmanlı ve Avusturya Ordularının 1739 Belgrat Kuşatması’nda Kullandıkları Toplar ve Topların Tahrip Güçleri”, *İÜEFTD*, S. 51, İstanbul 2011, 73-101; Yunus İnce, *Osmanlı Barut Üretim Teknolojisinde Modernleşme: Azadlı Baruthanesi (1794-1878)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2013; Yunus İnce, “Osmanlı Devleti’nde Barutun ve Ateşli Silah Kullanımının Yaygınlaşması”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Araştırmaları Yayınları*, Prof. Dr. Nejat Göyünç Hatıra Kitabı, Konya 2013, 503-523.

¹² Caroline Finkel, *The Administration of Warfare: the Ottoman Military Campaigns in Hungary, 1593-1606*, Viyana 1988; Rhoads Murphey, *The Functioning of the Ottoman Under Murad IV (1623-1639)*, (Doktora Tezi), Chicago University, Chicago 1979.

İşbilir'in "*XVII. Başlarında Şark Seferlerinin İaşe, İkmal ve Lojistik Meseleleri*" isimli doktora tezi bu konudaki örnek çalışmalar arasındadır.¹³ Ancak bu çalışmaların ana yapısı sefer ruznamçelerine dayandırılmış ve ordunun daha çok sefere çıkmasından sonraki döneme ait verilerden yararlanılmıştır. Sefer lojistiği üzerine diğer bir önemli örnek M. Yaşar Ertaş'ın doktora tezi olan "*1715 Mora'nın Fethinde Osmanlı Sefer Organizasyonu*" adlı çalışmasıdır.¹⁴ Bu araştırma, sefer çalışmalarına yeni askeri tarihçilik açısından yeni bir perspektif kazandırmıştır. Farklı türden arşiv malzemelerine dayandırılan çalışma, seferin sosyal, ekonomik ve ulaşım gibi konularına büyük ağırlık vermiştir. S. Genç, "*Osmanlı-Safevi Savaşlarında Sefer Organizasyonu ve Lojistik 1722-1725*"¹⁵ isimli doktora tezinde, seferlerde kara-deniz ulaşımı, ordunun iaşe maddeleri, kullanılan silah ve mühimmatların sevkiyatı, ordu muharip ve yardımcı kuvvetleri ile sefer masraf ve finansmanı konularını incelemiştir.

M. Erdoğan, "*II. Viyana Kuşatması*"¹⁶ adlı doktora tezinde diğer sefer organizasyonu çalışmalarında olduğu gibi, ordunun ulaşımı ve iaşesi, menziller ve yol yapım çalışmaları, seferin finansmanı konularını ele almıştır. Y. Konuk tarafından hazırlanan "*Sultan IV. Murad'ın Bağdat Seferi ve Kasr-ı Şirin Antlaşması*"¹⁷ isimli yüksek lisans tezinde, IV. Murat'ın Bağdat seferi öncesi bölgenin Safevilerin eline geçmesi ve sultanın seferine gelinceye dek serdarlar tarafından düzenlenen Bağdat seferleri ele alınmıştır. Bunun yanında IV. Murat'ın Bağdat seferi hazırlıkları ve kale kuşatması ile Kasr-ı Şirin Antlaşmasından bahsedilmiştir. Bağdat seferinin başarılı olmasında "kusursuz" olarak uygulanan askeri strateji ve lojistik sisteminin etkili olduğu vurgusu yapılmıştır. M. İpcioğlu "*Kanuni Sultan Süleyman'ın Estergon Seferi*"¹⁸ isimli yüksek lisans tezinde, sefer hazırlıkları, yol güzergâhı ve feth edilen kaleler ile sefer masraf ve gelirlerinden bahsedilmiştir. A. Demireğen'in hazırladığı "*Kanuni Sultan*

¹³ Ömer İşbilir, *XVII. Başlarında Şark Seferlerinin İaşe, İkmal ve Lojistik Meseleleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1996.

¹⁴ Mehmet Yaşar Ertaş, "*1715 Mora'nın Fethinde Osmanlı Sefer Organizasyonu*" Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2000. Çalışma yayımlanmıştır. Mehmet Yaşar Ertaş, *Sultanın Ordusu (Mora Fethi Örneği 1714-1716)*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2007.

¹⁵ Serdar Genç, *Osmanlı-Safevi Savaşlarında Sefer Organizasyonu ve Lojistik 1722-1725*, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2012.

¹⁶ Meryem Kaçan Erdoğan, "*II. Viyana Kuşatması*", (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2001.

¹⁷ Yunus Emre Konuk, *Sultan IV. Murad'ın Bağdat Seferi ve Kasr-ı Şirin Antlaşması*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon 2005.

¹⁸ Mehmet İpcioğlu, *Kanuni Sultan Süleyman'ın Estergon Seferi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1989.

Süleyman'ın Sigetvar Seferi (hazırlıklar ve fetih)"¹⁹ adlı yüksek lisans tezinde, Sultan Süleyman'ın Zigetvar seferi öncesindeki Macaristan seferleri üzerinde durulmuş, Zigetvar seferi ayrı bir bölüm halinde ele alınarak; hazırlıklar, ordunun iâşesi ve hareketi, kuşatma süreci ve sultanın ölümü anlatılmıştır. T. Sevinç, "*1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik*"²⁰ adlı çalışmasında söz konusu seferlerde ordu birliklerinin genel durumu, mühimmat, ulaşım ve ordunun beslenmesi konularını ele almıştır. H. Yıldız, "*1711 Prut Seferi'nin Lojistik Faaliyetleri*"²¹ adlı doktora tezinde Prut seferi örneğinde Osmanlı sefer yönetimini ele almış, ordunun durumu ile lojistik faaliyetler içerisinde ulaşım, iâşe ve mühimmat temini konularını anlatmıştır. H. Karagöz, "*1737-1739 Osmanlı-Avusturya Harbi ve Belgrad'ın Geri Alınması*"²² adlı çalışmasında, 1737-1739 tarihleri arasında meydana gelen savaşlar anlatılmış, 1739 Belgrad kuşatması öncesi Osmanlı ve Avusturya ordularının hazırlık ve lojistik faaliyetleri karşılıklı olarak ele alınmıştır.

Osmanlı seferlerini konu edinen lisansüstü tezlerinde, ordunun genel durumu ve maddi kaynakları üzerine bilgiler verilmiş olup, organizasyonun temel öznesi olan askerin kişisel konumuna yeterince değinilmemiştir.²³ Askerin savaş düşünceleri ve beklentileri, sefer süresince askerin psikolojik durumu ve konak yerlerinde askerin gündelik hayatı incelenmeyi bekleyen konular arasında bulunmaktadır. Bu düşünceden hareketle tez çalışmasında merkeze askeri alarak, yukarıda belirtilen konuların aydınlatılması anlamında bir adım atılmak istenmiştir. Çalışmanın kaynakları olarak ruzname, seyahatname ve vakayinameler temel alınmıştır. Bu tür kaynakların araştırmanın amacı kapsamında oldukça önemli bilgiler ihtiva ettikleri görülmüştür. Öncelikle ruznameler, sefer başlangıcından sonuna kadar yollarda ve konak yerlerindeki askerin faaliyetlerini günü gününe kayda geçiren kaynaklar olması nedeniyle, sefer sürecinde askerin faaliyetlerine dair genel çerçeveyi görmemizi sağlamıştır. Bu

¹⁹ Ahmet Kerim Demireğen, *Kanuni Sultan Süleyman'ın Sigetvar seferi (hazırlıklar ve fetih)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2006.

²⁰ Tahir Sevinç, *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik*, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2010.

²¹ Hakan Yıldız, *1711 Prut Seferi'nin Lojistik Faaliyetleri*, (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul 2000. Çalışma yayımlanmıştır. Hakan Yıldız, *Haydi Osmanlı Seferi: Prut Seferi'nde Organizasyon ve Lojistik*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006.

²² Hakan Karagöz, *1737-1739 Osmanlı-Avusturya Harbi ve Belgrad'ın Geri Alınması*, (Basılmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta 2008.

²³ Osmanlı askerlerini ayrı birer nefer olarak ele alan çalışmalara örnek olarak bkz. Mehmet Yaşar Ertaş, "17. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Donanmasının Yönetim Sorunu: Kaptan-ı Deryalık Gailisi", Uluslararası Piri Reis ve Türk Denizcilik Tarihi Sempozyumu 26-29 Eylül 2013/İstanbul, *Türk Denizcilik Tarihi Bildiriler*, c. 6, TTK, Ankara 2014, 195-220; Gültekin Yıldız, *Neferin Adı Yok Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti'nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1836-1839)*, Kitabevi, İstanbul 2009.

kaynaklarda belirtilen menzil isimlerinden hareketle ordunun yol güzergâhı tespit edilebileceği gibi, gün ve hatta saat olarak belirtilen zaman ifadesi ile iki menzil arasındaki mesafe de tespit edilebilmektedir. Ayrıca menzillerde oturma gün sayısı ve menzile varış tarihlerinin belirtilmesiyle birlikte sefer organizasyonunun toplam süresi hakkında yaklaşık bir çıkarım yapmakta mümkündür. Menziller arasındaki mesafe ve özellikle ruznamelerde çoğunlukla yer alan yürüyüş sırasındaki coğrafi etkenlerden kaynaklanan sorunlar, askerin psikolojisi hakkında fikir vermektedir. Ruznamelerde, coğrafi etkenlerden kaynaklanan sorunlar olarak; yağmur, kar, aşırı soğuk veya aşırı sıcak gibi hava olaylarının yanında arazi yapısının zorluğundan meydana gelen problemlerin yaşandığı görülmektedir. Zamana karşı bir savaşı da ifade eden sefer organizasyonlarında bu gibi olumsuz etkenler ordunun hızını yavaşlattığı gibi askerin bedensel güç ve motivasyonlarında düşüşleri meydana getiriyordu. Herhangi bir menzilde belirtilen iâşe maddelerinin satım fiyatları, bunların temin edilmesi konusunda aydınlatıcı bir fikir vermektedir. Bir seferde ordunun bulunduğu menzildeki yüksek fiyatlar o maddelerde yaşanan kıtlığı ifade ederken, düşüklük ise iâşe ürünlerinin bolluğunu ifade ediyordu.

Ruznameler her ne kadar askerin yollar ve konak yerindeki günlük hayatına dair aydınlatıcı olsalar da ayrıntıya inmeden kısa notlar şeklinde tutulmaları, bu kaynağın en önemli eksikliğidir. Bu noktada araştırmamızı destekleyen ve askerin sefer organizasyonu sırasındaki durumunu daha detaylı olarak ele alan vakayinameler olmuştur. Vakayiname yazarının, konu edindiği sefere katılıp katılmadığı ya da sefer esnasındaki görevi, bilgi aktarımı konusunda belirleyici etkenin başında gelmektedir. Örneğin, Selânikî Mustafa Efendi'nin 1565-66 tarihli Zigetvar seferine katılması ve Veziriazam Sokullu Mehmet Paşa ve onun sır kâtibi Feridun Ahmet Bey yanında sefer sürecinde yer alması bu sefer hakkında ayrıntılı bilgi edinmemize neden olmuştur.²⁴ Aynı müellif, İstanbul'da aldığı görevler nedeniyle serhatlerden gönderilen arz, mektup veya divan-ı hümayun kayıtları gibi belgelerden aktarımlar yapmış ancak bunlar aynı etkiyi göstermemiştir. Ancak Selânikî'nin özellikle yeniçeriler hakkındaki görüşleri ve anlatımları askerin psikolojisi konusunda bize önemli bilgiler sağlamıştır.

Abdurrahman Abdi Paşa, nişancılık görevinde bulunmuş ve vakanüvislik yaptığı dönemde Veziriazam Fazıl Ahmet Paşa'nın Kandiye ve Uyvar seferlerine karşı yeterince ilgi göstermemiş,²⁵ tarihini daha çok IV. Mehmet'in hayatı üzerine kurmuştur. Fakat

²⁴ Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî, I-II*, (haz. Mehmet İpşirli), TTK, Ankara 1999, s. XIV.

²⁵ Abdurrahman Abdi Paşa, *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi (Osmanlı Tarihi 1648-1682)*, (haz. Fahri Ç. Derin), Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2008, s. XXIX.

müellif, IV. Mehmet ile katıldığı Kamanıçe seferine dair ayrıntılı bilgi vermiştir. Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, askerinin yanında sefer mühimmatının temini ve topların taşınması gibi bazı teknik konulara dair önemli bilgiler vermiştir. Özellikle askerinin sefer yürüyüşü ve konak yerlerindeki durumu ile resmi törenlere dair gözlemleri kayda değerdir. Mustafa Nâimâ Efendi ise tarihinin büyük ölçüde derleme niteliğinde olması nedeniyle bizzat savaşta yer alan müellifler kadar, askerinin hayatı hakkında ayrıntılı bilgi verememiştir. Cafer İyani, Osmanlı serhat mücadelelerini anlatan eserinde²⁶ daha çok gaza ve gazilik ruhunu ön planda tutmuştur. Kâtip Çelebi, deniz savaşlarını anlatan eserinde²⁷ genel bir anlatım izlemiştir. Yalnızca deniz savaşlarının tarihsel anlatımını yapmakla kalmamış aynı zamanda kapudanlar, donanmanın izlediği yol, çeşitli gemilerin özellikleri ve sefer maliyeti ile birlikte denizcilere verdiği öğütleri de yer almıştır. Sonuç itibarıyla ruzname ve vakayiname yazarları buldukları görev ve kişisel ilgileri münasebetiyle farklı oranda bilgiler vermiştir.

Seyahatname türünde olmakla birlikte çalışmamıza iki önemli katkıyı Busbecq ve Evliya Çelebi yapmıştır. Busbecq'in Osmanlı askerini dışarıdan tasvir eden bir göz konumunda olması şüphesiz verdiği bilgilerin değerini kat ve kat artırmaktadır.²⁸ Yazarın, Osmanlı ordugâhı ve askerinin durumu, askerinin beslenmesi, alaylar ve askerinin kişisel özelliklerine dair gözlemleri, bizim için son derece önemlidir. Busbecq'in Osmanlı askerine dair yorumları, Osmanlı kronikleriyle karşılaştırıldığında büyük oranda doğrulanabilir gözlemler olduğu görülebilmektedir. Evliya Çelebi'nin katıldığı savaşlarda yaptığı gözlem ve bunları en ince ayrıntısına kadar kaleme alması, diğer kaynaklarda karşılaşmadığımız türden bir bilgi hazinesini bizlere sunmuştur. Özellikle ordugâhtaki askerinin durumu ve alay törenlerine dair tasvirleri kayda değerdir. Osmanlı askerine dair uç bilgileri seyahatnamede bulabilmekteyiz. Bununla birlikte çalışmada Busbecq dışında Gerlach, Galland, Tavernier ve Heberer gibi seyyahların, Osmanlı askerlerine dair görüşleri mümkün olduğunca kullanılarak anlatım zenginleştirilmeye çalışılmıştır. Özellikle Galland'ın sefer ve esnaf alaylarına dair verdiği ayrıntılı tasvirler oldukça önemlidir. Askerler hakkında vakayinamelerde bulamadığımız türden tasvir ve

²⁶ Cafer İyani, *Tevarih-i Cedid-i Vilayet-i Üngürüs (Osmanlı-Macar Mücadelesi Tarihi)*, (haz. Mehmet Kirişcioğlu), Kitabevi, İstanbul 2001.

²⁷ Kâtip Çelebi, *Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan (Tuḥfetü'l-Kibar fi Esfari'l-Bihar)*, (yay. haz. Seda Çakmakoğlu, Çetin Şan), Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2007.

²⁸ Ogier Ghislain de Busbecq, *Türk Mektupları, Kanuni Döneminde Avrupalı Bir Elçinin Gözlemleri (1555-1560)*, (çev. Derin Türkömer), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Basım, İstanbul 2013.

anlatımları seyahatnamelerden edinmemiz nedeniyle bu türden kaynakların çalışmamıza katkısı büyük olmuştur.

Osmanlı sefer organizasyonu üzerine yapılan çalışmalarda genellikle bu sistemin kusursuz işlediği vurgusu yapılmıştır. Şüphesiz, Osmanlı Devleti çağdaşlarıyla birlikte XVIII. yüzyıla kadar aynı askeri teknoloji seviyesini paylaşıyordu ve bundan daha ziyade iâşe-ikmal sisteminin verimli ve etkin kullanılması seferlerin başarılı olmasında büyük ve önemli bir paya sahipti. Osmanlı Devleti, kaynaklar bakımından kendi kendine yeterli ancak sınırlı bir imkâna sahipti. Bu sınırlılık kavramı tezimizin çıkış noktalarından birini oluşturmaktadır. Gücün sınırlılığını bataryaya benzetiyoruz. Bir bataryanın iki temel özelliği vardır. Bunlardan birincisi belirli bir kullanım süresi olması, ikincisi bataryanın şarj edildikten sonra zamana bağlı olarak durduğu veya kullanıldığı halde enerjisinin düşme eğiliminde olmasıdır. Osmanlı seferlerinin başından sonuna kadar kullanan bütün maddi ve manevi kaynaklar bu bataryayı ifade etmektedir. Bunlardan birincisi asker unsuru; sefere ne kadar asker katıldığı ve bunların maddi ve manevi olarak ne ölçüde sefere hazır oldukları, gibi yani askerle ilgili bütün konular bu bataryanın bir alt devresini meydana getirmektedir. İkincisi ordunun iâşesi; herhangi bir seferde iâşe maddelerinin yeterince sağlanıp sağlanmadığı, bunların menzillerde askerin kullanmasına hazırlanması yani askerin beslenmesiyle ilgili konular, üçüncüsü finansman; seferin başından sonuna kadar bütün harcamalar, dördüncüsü mühimmat unsuru; askeri mühimmatın ne derecede sağlanıp kullanıma hazır olduğu. Bu dört unsur bataryanın alt devrelerini oluşturmaktadır ve hepsi birbiriyle bağlantı içerisindedir.

Ordu ilk çıkış noktasından savaş mahalline gidene dek batarya içindeki enerji yüzdesi sürekli düşüş göstermektedir. Çünkü ordu sürekli bir tüketim gerçekleştirmektedir. Örneğin, zamana bağlı olarak askerin ulufe ödemesi mali kaynaklarda düşüşü getirdiği gibi menzillerde askerin beslenmesi diğer bir tüketim şeklini ifade ediyordu. Bunlar hesaba katılmasa bile askerin sefer yürüyüşünde kullandığı bedensel güç bile tüketimin göstergesidir. Ordunun yollarda ilerleyişiyle birlikte görülen bu enerji yüzdesindeki düşüş, Osmanlı Devletinin XVI. ve XVII. yüzyıllarda başarılı bir şekilde uyguladığı menzil sistemi ile yavaşlatılıyordu. Şarj dolmuş noktası olarak menziller, oldukça büyük bir öneme sahipti ve savaşın kazanılmasında büyük katkı sağlıyorlardı. Ordu belli bir menzile girdiğinde enerji ivmesindeki düşüş yükselme göstermiyor sadece yavaşlatılıyordu. Osmanlı Devleti'nin ordunun harekâtından savaş mahalline olan veya savaş mahallinden dönüğe kadar bütün amacı enerji yüzdesini yüksek seviyede tutmaktı. Çünkü ne kadar yüksek bir enerji yüzdesiyle savaş mahalline gelirse

savaşın kazanılma ihtimali o kadar artıyordu. Ancak başlangıçtan savaş mahalline kadar olan enerji ivmesi sürekli aynı oranda bir düşüşü gösteriyordu. Yollarda ve menzillerde gerçekleşen beklenmedik durumlar ki bunlar neredeyse şu veya bu şekilde her seferde kendini gösteriyordu. Bir menzil çevresinde o yıl içinde kuraklık olması nedeniyle zahirenin yeterince depolanamaması veya askerinin yürüyüşü sırasında bölgelerin topografik durumu ve hava olaylarından kaynaklanan sorunlar, enerji ivmesindeki sert düşüş noktalarını gösteriyordu.

Ordu savaş mahalline geldiğinde ise genel olarak düşme eğiliminde olan enerjinin hızı daha da artıyordu. Çünkü ana batarya, şarj dolun noktalarından uzaklaştığı gibi devrelerin tüketim hızı da yükseliyordu. Yani mali kaynaklar, mühimmat, beslenme maddeleri ve insan unsuru kayıplarının artması enerji düşüşündeki artışı hızlandırıyordu. Bu noktada ya enerji beslenmesi yapılacak ya da kısa sürede sonuç almaya gidilecekti. Osmanlı Devleti her iki yolu da kullansa da enerji dolun noktalarının kapsamı dışına çıkılmasından dolayı enerji beslenmesi daha düşük bir katkı sağlıyordu. Nitekim devlet maddi unsurların sınırlılığının farkındadır ve genellikle kısa sürede savaşı sonuçlandırma yoluna gitmek istemiştir.

Kuşatma süresi değişik şartlara bağlı olarak kısa tutulmuştur. Defterdar Sarı Mehmet Paşa, II. Viyana Kuşatmasının 40 günü geçtiğini belirtmiştir. Demek ki üst sınır olarak 40 gün civarındaki bir kuşatma, kale savaşlarında öngörülmektedir. Ancak Viyana kuşatması 50 günü geçmiş ve düşman dışarıdan desteklenirken, Osmanlı ordusunun tedariki için 15-20 veya daha fazla saatlik bir mesafeden yardım gelmesi beklenmiştir.²⁹ 20 saati temel alırsak ve genel görüşe göre menziller 30-40 km. aralıklarla kurulduğuna göre ve ruznamelerde genellikle menziller arası askerinin yürüyüş mesafesi 4 saat olarak gösterilmektedir. Buna göre Osmanlı ordusu menzil sisteminin yaklaşık 150-200 km. dışında savaşa girişmişti. Dolayısıyla böyle bir durumda enerji beslenmesi yeterince yapılamayacak ve güç tamamen tükenme noktasına gelecektir. Bu noktada eğer sefer başarı ile sonuçlanmaz ise devreler arasındaki denge alt-üst olacak büyük bir tükenmişlik içerisinde hezimet kaçınılmaz olacaktır. Bunun aksine seferin başarıyla sonuçlanması durumunda bütün enerjinin tüketildiği savaş mahalli, menzil yerlerinden farklı olarak elde edilen maddi ve manevi unsur ile bir enerji dolun noktasına dönüşecektir. Yani edinilen ganimet ve zafer kazanmanın askerlere verdiği yüksek motivasyon geri dönüş sürecinde enerjinin yüksek bir seviyeden başlamasına sebep olacaktır.

²⁹ Defterdar Sarı Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât (Tahlil ve Metin 1066-1116/ 1656-1704)*, (haz. Abdülkadir Özcan), TTK, Ankara 1995, s. 157-158.

Viyana kuşatması örneğindeki kaynakların sınırlılığı ve bunların temini için menzillere yakın olma zorunluğu gibi Kandiye'nin fethi sürecinde Osmanlı yönetimin sefer kaynaklarının geri dönüşümü ve tekrar kullanılması için uyguladığı teşvik, bu kaynakların sınırlı olduğu düşüncemizi desteklemektedir. Kandiye Kalesi'nin fethinin ardından askerlerin metrisleri düzemeleri istenmiş, metrisler toprakla doldurulup düzleştirilirken toprak altında Venedik gülleri bulunmuş ve bunların toplanması istenmişti. Defterdar Ahmet Paşa'nın "*Her kim gülle getirirse birer Mısır parası ihsân olunur*" teşvikiyle birlikte askerler dere, tepe ve dağlarda gülle arar olmuşlardı. Buldukları gülleri yirmi yer de toplamışlar ve Evliya'ya göre dört yüz bin civarında gülle cephaneye getirilmişti ve bu dahi bir hazine değerindeydi.³⁰ Bununla birlikte kuşatma sırasında üç yıl boyunca kaleye atılan kurşunlar hendekler içinden toplatılıp bunlar Defterdar Ahmet Paşa tarafından miriye tahsil olunmuş ve bu bin kantar kurşunun karşılığı getiren askerlere verilmişti. Ancak bunlar Yeniçeri Ağası İbrahim Paşa ve Sadrazam Kethüdası Mahmut Ağa tarafından alıkonulmuştu. Böylelikle camilerde kullanılacak kurşunların değerleri yükselmiş ve bu nedenle askerler tekrardan çevrede kurşun aramaya başlamışlardı.³¹ Kaynakların sınırlı olması nedeniyle yönetim, kuşatma süresince kullanılan top ve kurşun gibi kaynakların geri kazanımına önem vermiş ve bu süreçte askerler etkin olarak yer almışlardı.

Burada belirtmek istediğimiz diğer bir nokta ise batarya örneğinde olduğu gibi güç yüzdesinin sefer başlangıcında yüzde yüz olarak başlamadığı varsayımdır. Ordunun toplanması sürecinde, askerlerin zamanında ve yeterli sayıda orduya iştirakleri farklı sebeplerden dolayı tam olarak sağlanamıyordu. Ziraatın modern usullerle yapılmadığı ve daha çok iklime endekli olduğu bir dönemde mahsul üretiminde yıllara göre dalgalanmalar yaşanıyordu. Verimin yüksek olduğu yıllarda bunların yeterli düzeyde depolanıp menzillerde askerin kullanımına hazır hale getirilmesi sağlanıyorsa bile (taşınma vs. diğer bütün durumların olumlu işlediğini düşünürsek), verimin düşük olduğu dönemlerde farklı tedbir yöntemleri uygulansa dahi askerin beslenmesi konusunda büyük sorunlarla karşılaşılıyordu. Bunlardan daha önemlisi sefer organizasyonları güçlü bir mali alt yapı ve kaynak gerektiriyordu. Vergiler veya diğer sebeplere bağlı olarak sefer finansman kaynaklarının etkin ve verimli bir şekilde kullanılmaması hali, enerji yüzdesinin çok yükseklerle çıkmasını engelliyordu. Devletin en güçlü dönemlerinde bu

³⁰ Evliyâ Çelebi, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi I-X*, (haz. Robert Dankoff, Yücel Dağlı, Seyit Ali Kahraman), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999-2007, c. VIII s. 209.

³¹ Evliyâ Çelebi, *Seyahatnâme*, VIII, s. 209.

problemlerin çözüme kavuşturulması kolaylaşıyorsa da yüzde yüz bir dolulukla sefer organizasyonun gerçekleştirildiğini düşünmüyoruz.

Nitekim Lala Mustafa Paşa, Sadrazam Ferhat Paşa konağında yapılan bir meşverette; *“Asker üç nesneden mürettebdür: zahiredür ve ketibedür ve hazinedür, kangısı asan u ehven gelürse a’da-i dine anunla varılmak gerekdür.”*³² diyerek sefer organizasyonunun önemli noktalarına temas ediyor ve bunların yeterliliğini göz önünde bulunduruyordu. İkincisi, yukarıda sefer sürecinde ordunun bir tüketim merkezi olduğunu belirtmiştik. Ancak burada ordu sadece geçtiği yöreleri sömüren bir konumda değil, ordu ile yöreler arasında enerjinin geri dönüşümü ve paylaşımı da çeşitli şekillerde kendisini gösteriyordu. Menziller, çevresindeki tarım bölgesinin mahsullerinin toplandığı alanlar olarak enerji depolama merkezi işlevi görüyorlardı. Ordu buralara geldiğinde enerjiyi kullanıyor fakat yol yapım ve onarım çalışmaları ile yeni sosyal tesislerin yapımı veya mevcut olanların onarımı enerjinin geri dönüşümünü ya da mahallinde paylaşımını sağlıyordu. Aynı zamanda bir menzil yöresine gelen tüccarların yaptığı alışveriş, sadece enerjinin eksi yönüyle değil artı olarak geri dönüşünü meydana getiriyordu.

Sefer sürecini etkileyen belirttiğimiz insan, mali kaynak, iâşe, mühimmat gibi iç etkenlerin dışında en az onlar kadar önemli dış etkenler olarak zaman ve coğrafi şartlar yer almaktadır. Sefer organizasyonlarının hedefi yalnızca bir düşman üzerine ilerleyip onunla mücadele etmek değil, bununla birlikte zamana ve coğrafyaya karşı verilen bir savaşı da içinde barındırıyordu. Osmanlı Devleti, iç etkenlerin “sınırlılığı” ve dış etkenlerin “sınırlayıcı” etkisi arasında geliştirdiği sefer organizasyonu ile bu iki unsur arasında dengeyi sağlamaya çalışıyordu. Bunu yaparken de merkez ve taşra teşkilatlanmasıyla birlikte, pragmatik yönetim anlayışı ve askeri tecrübesini kullanıyor, gelişmiş ve hızlı işleyen bürokratik sistemi ile belirsizlikleri çözüme kavuşturuyor ve menzil teşkilatı ile de iç unsurların sınırlılığını gidermeye çalışıyordu. Sefer organizasyonları her ne kadar planlı ve programlı bir faaliyet yürütülse de zaman, mekân ve şartlara göre yeni durumlar oluşabiliyordu ve organizasyonun ana öznesi olan asker için her sefer bir macera niteliği taşıyordu. Çalışmamızda bu zorlu süreç içerisinde askerin konumu ele alınacaktır.

³² *Tarih-i Selânikî, II, s. 467.*

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI ASKERİ VE SAVAŞ

1.1. Osmanlı Askeri'nin Savaşa Bakışı

Osmanlı Devleti, devlet ideolojisini kutsal savaş olarak adlandırılan gazâ ve cihat anlayışına göre şekillendirmiştir. İlk dönemlerden yıkılışa kadar gerek Doğu ve gerekse Batı'da düşmanlara karşı verilen savaşın adı “gazâ” kavramı içinde ifade edilmiştir.³³ Yalnızca kendi toprakları dışındaki düşmanlara karşı değil aynı zamanda devlete bağlı olup asker veya yerel yöneticilerin isyanı karşısında girişilen mücadele de yine gazâ ideolojisi içerisinde alınmıştır. 1654-1655 tarihli Melek Ahmet Paşa önderliğinde Bitlis Hânı Abdâl Hân üzerine düzenlenen sefer tıpkı yabancı bir devlete karşı gibi, gazâ anlayışı içerisinde yürütülmüştür. Savaş süresince Kurân-ı Kerim okutulması ve Ahmet Paşa'nın savaşa girişirken kullandığı “*Niyyetü'l-gazâ-yı hâricî*” söylemi bunun göstergesidir.³⁴

Osmanlı kaynaklarındaki seferlere ait bölümler bunların düz bir anlatımından daha fazlasını sunmaktadır. XVI. ve XVII. yüzyıl vakayiname yazarlarının herhangi bir seferi anlatırken kullandığı dil, dönemin düşünce dünyası hakkında önemli izler barındırmaktadır. Yazarların olayların birebir tanığı olması, dönemin zihniyeti ve ruh halinin görülmesini sağlamıştır. Gazâ ile ilgili olarak kaynaklarda Osmanlı askerleri; “*asâkir/asker-i İslâm*”, “*cüyûş-ı müvahhidin*”, “*guzât*”, “*guzât-ı müslimin*”, “*guzât-ı muvahhidin*”, “*ehl-i İslâm*” gibi tabirler ile ifade edilmişlerdir. Bununla birlikte Osmanlı zihin dünyasında gazânın bir ibadet olarak görüldüğüne dair kanıtlarda bulunmaktadır. Sefere çıkarken ya da savaşa girişirken “*Bismillâh niyyetü'l-gazâ, tevekkülen alallâh*”, “*Bismillah niyyetü'lgazâ*”, “*niyyetü'l-gazâ*” gibi ifadeler savaşa atfedilen kutsallığı ortaya

³³ Gazâ ve gazâvatnâmelere dair bazı çalışmalar için bkz. Paul Wittek, *Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu*, (çev. Fahriye Arık), Şirketi Mürettibiye Basımevi, İstanbul 1947; M. Fuat Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Ankara 1959; A. Sırrı Levend, *Gazâvatnâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazâvatnâmesi*, Ankara 1956; Oktay Özel, Mehmet Öz, (der.), *Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, İmge Kitabevi, Ankara 2005; Heath W. Lowry, *Erken Dönem Osmanlı Devleti'nin Yapısı*, (çev. Kıvanç Tanrıyar), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010; Barış Ünlü, *Osmanlı, Bir Dünya İmparatorluğunun Soy Külliği*, Dipnot Yayınları, Ankara 2011; Cemal Kafadar, *İki Cihan Aresinde Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, (çev. Ceren Çıkin, yay. haz. Mehmet Öz), Birleşik Yayınevi, Ankara 2010; Cemal Kafadar, “Gazâ”, *DİA*, c. XIII, İstanbul 1996, 427-429; Christine Woodhead, “Osmanlı Gazâvatnâmesi”, *Osmanlı*, (ed. Güler Eren), c. 7, Ankara 1999, 128-133; Emrah Sefa Gürkan, “Batı Akdeniz’de Osmanlı Korsanlığı ve Gaza Meselesi”, *Kebikeç: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, S. 33, Ankara 2012, 173-204.

³⁴ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IV, s.137-138.

koymaktadır.³⁵ Ayrıca sefer anlatımında sıkça atıfta bulunulan ayet ve hadisler de kutsal savaş ideolojisinin yansıması olarak görünmektedir.

Osmanlı seferlerinde, gazâ anlayışı çerçevesinde askerin moral ve motivasyonunun üst düzeyde tutulması önemli bir safhayı ifade ediyordu. Seferberlik sürecinden, savaşın sonlanmasına kadar olan zaman içerisinde girilen mücadelenin dini yönü hakkında askerlere bilgiler veriliyor ve telkinlerde bulunuluyordu. Seferberlik sürecinde bir yandan ordu hazırlıkları yerine getirilirken diğer yandan İstanbul selâtin camilerinde gazâ ve cihâtın fazileti, sevabı ve dini bir vecibe olduğu vurgusu yapılıyordu. 1656-57 tarihli Çanakkale Boğaz'ı seferinde, ordu sefere çıkıp dönüncüye dek camilerde her gün Feth-i Şerif okunması kararlaştırılmış ve bunun için iç oğlanları vazifelendirilmişti.³⁶ 1672-73 tarihli Kamanîçe seferinin hazırlıkları sırasında, Bursa'da bulunan Vani Mehmet Efendi, daha önce camilerde askerlere gazâ konusunda vaizlik yapmış olmasına binaen bu kez de Edirne'de aynı görevi üstlenmesi için çağırılmıştı.³⁷ Bu tür uygulamalar askerlerin ortak inanç paydasında bir hedefe doğru bütünleşmesini ve manevi yönden savaşa karşı güdülenmesini sağlıyordu. Harplerin ileri düzeydeki teknolojik silahlarla gerçekleştirilmediği bir dönemde gazâ anlayışı güçlü bir manevi teşvik unsuru olarak yer alıyordu. Savaşların baş aktörleri olarak askerlerin sefer süresince motivasyonu yüksek tutulması gerekiyordu ve bunun manevi alt yapısını da gazâ anlayışı sağlıyordu. Bununla birlikte günümüzdeki gibi seküler bir yaşam tarzının etkisini göstermediği bir dönemde gazilik ve şehitlik gibi dini kavramların askerler üzerindeki manevi etkisi oldukça büyüktü.

Yalnızca seferberlik sürecinde değil, ordugâhta ve sıcak savaş sırasında kutsal savaş anlayışının izlerini görmek mümkündür. Savaş mahalline gelindiğinde ya da bir kale yürüyüşü yapılmadan önce ordugâhta ordu vaizleri tarafından askerlere gazâ, gazilik veya şehitlik hakkında nasihatler veriliyordu.³⁸ 1654-55 tarihli Bitlis seferinde Serdâr Melek Ahmet Paşa sabah namazından sonra askerler ile birlikte dua etmiş ve onları "*dîn-i mübîn uğuruna çalır bir alây mücâhid-i fi sebîlillah gâzî yiğitler*" olarak nitelendirmiş, buna karşılık askerler "*İnşâallah koca vezîr du'â-yı hayrın berekâtıyla fırsat u nusret ve*

³⁵ Mehmet Yaşar Ertaş, "Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesi'nde Gazâ", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, c. XXVII, S. 1, İzmir 2012, s. 79-100, s. 85.

³⁶ Mehmet Halife, *Tarih-i Gilmani*, Orhaniye Matbaası, İstanbul 1340, s. 43a-44b.

³⁷ Ayşe Hande Can, *Hacı Ali Efendi ve Tarih-i Kamanîçe'si*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007, s. 11.

³⁸ Mustafa Öksüz, *Şem'dânizâde Fındıklı Süleyman Efendi'nin Mür'î't Tevârih Adlı Eserinin (180b-345a) Tahlil ve Tenkidi Metni*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009, s. 5.

ganîmet bizimdir."³⁹ şeklinde karşılık vermişlerdi. Yine aynı seferde, savaşa girişileceği zaman mehterbaşı mehter çalınması için paşadan izin istemiş ancak vakti değildir, dua yapılması gerekir denilerek reddedilmişti. Bunun yanında alay çavuşlarına bütün askerlerin Feth-i Şerîf okumaları emredilmiş, bilmeyenlerin ise İzâcâ'e, İhlâs ve Fâtîha surelerini okumaları istenmişti.⁴⁰ Askerler bir yandan sure okurlarken çavuşlar bölükleri gezerek askerleri savaşa teşvik edici sözler ediyorlardı.⁴¹ Diğer yandan Ahmet Paşa zırhını giyip "*Bismillah Niyyetü'l-gazâ-yı hâricî!*" diyerek dört yüz elli civarındaki iç oğlanına savaş süresince Feth-i Şerîf okumalarını emretmişti.⁴² 1660-61 tarihli Erdel seferinde, kaleye lağım atılıp yürüyüş yapılmadan önceki gece askerler birbirleriyle helalleşip, vasiyetlerde bulunmuşlar ve gusl edip hacet namazı kılmışlardı.⁴³ Bu durum aynı zamanda savaşların gazâ anlayışı içerisinde bir ibadet gibi görüldüğünü ortaya koymaktaydı.

İmparatorluk ordusu, tıpkı Müslüman Osmanlı toplumu gibi kozmopolit bir maiyet arz ediyordu. İmparatorluğun çeşitli yörelerinden savaşa katılan askerlerin dünya görüşleri, kültür, eğitim, düşünce gibi farklı yönlerinin buluşma noktasını ordu oluşturuyordu. Askerler birbirlerinin yaşadıkları yöreler ile buralardaki geçerli örf-adetler ve kültürleri –ki bunlar geçmişte çok fazla sayıda ve çeşitlilikte idi- sefer sürecince yakından tanıma fırsatı buluyorlardı. Böylelikle ordu imparatorluğun farklı yörelerinden gelen askerlerin oluşturduğu sosyal paylaşım ve bilgi transferi ağı işlevini görüyordu. Sonuçta askerler konak yerlerinde veya ordugahta birbirleriyle olan sosyal paylaşımları sayesinde imparatorluğun birbirinden uzak coğrafyaları ve yaşam tarzları hakkında bilgi sahibi oluyorlardı. Bu durum ulaşımın yeterince gelişmediği ve zorunlu olmadıkça yöreler arasındaki toplumsal hareketliliğin görülmediği bir dönemde oldukça önemli bir bilgi paylaşım yolunu oluşturuyordu.

Bu bilgiler yalnızca askerler arasında transfer edilmiyor, onlar aracılığıyla yörelere de dağılıyordu. Mevcut kaynaklar ışığında böyle bir paylaşım ağının varlığını kanıtlamak mümkün görünmemektedir fakat Osmanlı kaynaklarında anlatılan destansı gazilik hikâyeleri şüphesiz böyle bir amaca hizmet ediyordu. Bu hikâyeler belki de

³⁹ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IV, s. 134.

⁴⁰ *Seyahatnâme*, IV s. 138.

⁴¹ "*Bilin âgâh âgâh olun gâzîler! Bugünkü gün Kerbelâ cengidir kim önünüzde cümle hasımlarınız Yezîdî ve Haltî ve Çekvânî ... Özr ü bahâne bir taraftır kim bugün ceng-i sultânî ve neberd-i Âl-i Osmânî'dir kim gâfil mebâş.*", "*Ecel gelir bir gün eder nakdi hayâtını telef, Etme teğâfûl aç gözün özr ü bahane bir taraf*" *Seyahatnâme*, IV, s. 138.

⁴² *Seyahatnâme*, IV, s. 137-138.

⁴³ *Seyahatnâme*, V, s. 211.

askerler tarafından kendi yörelerinde çokça dile getiriliyor ya da bunların yazıya geçirilmesi toplum ölçeğinde gazilik ruhunun canlı tutulması amacını güdüyordu. Anlatılan hikâyelerin gerçekten yaşanıp yaşanmadığı tartışılır olmakla birlikte, yazarlar ve anlatıcılar hikâyenin doğruluğunu ya da inandırıcılığını artırmak için birtakım kanıtlar gösterme ihtiyacı hissediyorlardı. Bu sebeple kuruluş dönemi kaynaklarındaki kadar yoğunlukta olmasa da, askerler arasında ülkenin çeşitli bölgelerine yayılan destansı hikâyeler, XVI. ve XVII. yüzyıl vakayinamelerine de yansımıştır. Bu konuda dilden dile dolaşan gazilik destanları, sınır bölgesindeki mücadeleleri aktaran İyani Cafer Çelebi'nin anlatımında kendini göstermektedir.

1584-85 tarihinde Kapoşvar serhatinde yer alan Çakan Kalesi savaşında Divane Hüseyin olarak adlandırılan bir asker düşman tarafından öldürülmüş ve başı düşman askeri tarafından götürülmek üzereyken vücudu tekrardan can bulup tüfek ile düşmanı vurmuş ve başını düşman askerinden alıp ilk öldüğü yere getirip düşmüştü.⁴⁴ 1586-87 tarihinde Budin eyaletine bağlı Peşte Kalesi'nin tamiri sırasında kalenin temeli kazılmış ve çok önceleri oraya defn edilen askerlerin vücutlarının bozulmamış ve sanki yeni gömülmüş gibi oldukları görülmüştü.⁴⁵ Peçuy sancağına bağlı Kurtuna Kalesi askerleri Kanuni Sultan Süleyman zamanında Avusturya veziri tarafından üzerlerine gönderilen iki bin civarındaki atlı ve yaya birliklerine karşı dört yüz civarındaki mevcutlarına rağmen savaşmışlar ve savaş sırasında sanki binlerce askerin savaştığı gibi gaipen “*Allah Allah*” ve ezan sesleri duyulduğu yöre halkı tarafından müşahede ve rivayet edilmişti.⁴⁶

Yine gazilik hikâyelerine dair bir başka örnek 1668-69 tarihli Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın Girit-Kandiye kuşatmasında görülmektedir. Deniz kenarında karakol beklendiği sırada metrislerde bulunan askerler denizden üzerlerine bir ateş topunun yaklaştığını görmüşler, bunun düşmanın hilesi olduğu sanılarak üzerine top ve tüfek atışı yapmışlardı. Bir süre sonra dalgaların getirdiği cismin bir ceset olduğunu fark edilmişti. Cesetin sağ kolu yeşil ve avucunun ortasındaki delikten yeşil, mavi, kırmızı alevler çıktığı görülmüş ve bu askerler tarafından nur olarak adlandırılmıştı. Onca top ve tüfek atılmasına rağmen vücudunda bir bozulma olmamış ve askerler gerçek bir şehit olduğuna kanaat getirmişlerdi. Sadrazam kethüdası Mahmut Ağa ve diğer askerler tarafından görülüp ordu mollasından fetvalar alınıp bir sonraki gün şehidin cenaze namazı kılınmış, Evliya Çelebi tarafından gasl edilip bir kâgir bina içine defn edilmiş ve şehit olduğuna

⁴⁴ İyani, *Tevarih-i Cedid-i Vilayet-i Üngürüs*, s. 55.

⁴⁵ İyani, *a.g.e.*, s. 53.

⁴⁶ İyani, *a.g.e.*, s. 53.

alamet olarak tahtadan yeşil boyalı bayrak dikilmişti. Evliya Çelebi tarafından adı “*Yeşil Kollu Sultan*” konulmuş ve mezarı ziyaretgâh olarak açılmıştı.⁴⁷ Örneklerde görüldüğü üzere anlatılan gazilik hikâyeleri zaman, yer ve çeşitli kişilerin şahitliklerine dayandırılarak gerçeklik yönü artırılmak isteniyordu.

Askerlerin sefer organizasyonu boyunca motivasyonunun maddi alt yapısını ganimet anlayışı oluşturuyordu. Bununla birlikte askerlerin ganimet edinme hakkı ve üzerindeki tasarrufu İslâm dini tarafından meşrulaştırılmıştı. Böylelikle Osmanlı seferleri, bir yandan dini görevlerin yerine getirildiği, diğer yandan askerlerin maddi menfaatlerinin örtüştüğü askeri organizasyonları ifade ediyordu.⁴⁸ Ganimet üzerinden askerler ve yönetim arasında bir uzlaşma mevcuttu ve şartlar elverdiği sürece askerlerin ganimet hakkı saklı tutuluyordu. Yönetim tarafından askerlerin maddi kazanımlar üzerine olan ilgi ve kişisel istekleri biliniyor ve tanınıyordu. Buna bağlı olarak maddi teşvikler üzerinden askerlere çağrılarda bulunuluyordu. 1585-86 tarihli Ferhat Paşanın Humna Kalesi seferinde, “*mâl u menâl ve ehl [ü] iyâlleri 'askere, taşı vü toprağı pâdişâh-ı sa'âdet-güstere olsun*” deniliyordu.⁴⁹ 1654-55 tarihli Bitlis Hânı üzerine yapılan seferde Melek Ahmet Paşa, karşı taraftan bilgi alabilmek için bir askerin yüz altın karşılığında tutulup getirilmesini istemiş ve bu kısa sürede yerine getirilmişti.⁵⁰ 1662-1663 tarihli Uyvar seferinde, kale yürüyüşü yapılmadan önce “*Gâziler yarınki gün Kise kise mâl u menâl ve tîmâr ü ze'âmet sipâhilik isteyenler hâzir-bâş olsunlar*” denilerek ordugâhta askerlere duyuruluyordu.⁵¹

1668-69 tarihli Girit-Kandiye kuşatmasında “*Her kim ekmek ve tîmâr ve ze'âmet ve sipâhilik isterse dîn-i mübîn uğuruna gelsin yürüyüşdür, ma'lûmunuz olsun*” denilerek askerler savaşa çağrılmışlardı. Bu çağrı üzerine askerler büyük bir yürüyüş olacağını düşünmüşler ve çoğu gönüllü olarak serdengeçti yazılmışlardı.⁵² Seydi Ahmet Paşa, Gönnye Kalesi seferinde, “*din-i mübin uğuruna gazâ ve şehâdet isteyen, at ve timar ve zeâmet ve mâl-ı ganâ'im isteyen gelsin*”⁵³ çağrısında bulunmuştu. 1682-83 tarihli Viyana seferinde, “*bu sefer Peç seferidir ve Nemçe'nin cümle mâlı andadır*” denilerek oldukça

⁴⁷ Evliya Çelebi, *Seyahatnâme VIII*, s. 183-184.

⁴⁸ Ertaş, *Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesi'nde Gazâ*, s. 88.

⁴⁹ Rahimi-zâde İbrahim Çavuş, Harimi, *Kitâb-ı Gencine-i Feth-i Gence (Osmanlı-İran Savaşları ve Gencenin Fethi 1583-1590)*, (haz. Günay Karaağaç-Adnan Eskikurt), Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2010, s. 26.

⁵⁰ *Seyahatnâme, IV*, s. 134.

⁵¹ *Seyahatnâme, VI*, s. 200.

⁵² *Seyahatnâme, VIII*, 198-199.

⁵³ Mehmet Ali Ünal, “Evliya Çelebi'ye Göre Bir Osmanlı Veziri: Seydi Ahmet Paşa”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 10, Denizli 2011, 1-24, s. 4.

fazla sayıda askerin katılımı sağlanmış ancak başarısızlık üzerine Kara Mustafa Paşa tarafından yüz kese akçe ile on altı samur kürk ve bin iki yüz hilat düşmana kalmasın diye askere yağma ettirilmişti.⁵⁴

Ganimetin askerler üzerindeki ne derecede büyük etkisi olduğuna dair bazı önemli örnekler bulunmaktadır. 1605-1606 tarihli Lala Mehmet Paşa'nın Estergon seferinde, ordugâhta yapılan bir meşveret sırasında ordunun hangi yöne hareket edeceği tartışılmış, ordu ricali öncelikle ganimet alınabilecek alanlara gidilmesi teklifinde bulunurken ordu kadısı Vildan Efendi buna karşı çıkmıştı. Gerekçesi ise, askerlerin ganimet aldıktan sonra bir işe yaramayacağı, onların ganimetlerini biran evvel memleketlerine götürmek için çaba sarf edecekleri ve hatta serdarı yalnız bırakabilecekleriydi.⁵⁵ Ordu kadısı gibi, askerleri yakından tanıyan ve onların problemleriyle ilgilenen bir görevlinin böyle bir iddiada bulunması önemlidir. 1654-55 tarihli Bitlis Hânı üzerine yapılan seferde, meşveret sırasında Van ümerası, Abdâl Hânın malının büyük bir kısmının kale içinde bulunduğunu ve ondan alacakları olduğu için mutlaka kalenin feth edilmesi gerektiğini belirtmişlerdi.⁵⁶

Kırım askerleri gibi ulufe almayıp savaşa katılan gönüllü askerlerin bir seferden ganimet beklentisi çok daha büyük boyuttaydı. 1656-57 tarihli Rakoçi tabur seferinde Kırım askerleri Mehmet Giray Han'a büyük yakarıшта bulunmuşlardı. Ganimet almadan Kırım'a döndükleri takdirde yakınlarının yüzlerine bakamayacakları ve illaki ganimet almadan geri dönmek istemediklerini belirtmişlerdi.⁵⁷ 1672-73 tarihli Kamanıçe seferinde, İzbarice Palankası civarındaki yöre halkının eşyalarıyla birlikte gömüldüklerini öğrenen Tatar askerleri, mezarları açıp eşyaları yağmalamışlardı. Bunun diğer askerler tarafından duyulması üzerine kilise ve civarındaki mezarlıklar açılmış, askerlerin bir kısmı ganimet bulma sevincini yaşarken diğer bir kısmı da boşa çaba harcadıklarını düşünerek pişman olmuşlardı.⁵⁸ 1682-83 tarihli Viyana kuşatması sırasında Teşrifatçıbaşı Ahmet Ağa'nın anlatımında yer alan Erdel Kralı Apafy ile Sadrazam Kara Mustafa Paşa arasında geçen konuşma askerlerin ganimete olan düşkünlüğünü gösteren önemli bir örnektir. Erdel Kralı Apafy: "*böyle bir insan ve hayvan kitlesinin sürekli olarak burada*

⁵⁴ *Mür'i't Tevârih Tahsil ve Tenkidi Metni*, s. 228-229.

⁵⁵ *Mür'i't Tevârih Tahsil ve Tenkidi Metni* s. 73.

⁵⁶ *Seyahatnâme*, IV, s. 141.

⁵⁷ *Seyahatnâme*, V, s. 72.

⁵⁸ *Tarih-i Kamanıçe*, s. 90-91.

tutulması, insana ipin ucunu kaçırır. Bunca insan yer ve içer, hele eline ganimet geçirenler ise ortadan kaybolur."⁵⁹ diyerek durumu açık bir şekilde ortaya koymuştu.

Sefer sırasında gerçekleştirilen çete, akın veya gece baskınları gibi saldırılar, askerlerin ganimet alması için bulunmaz fırsattı. Bu gibi durumlara izin çıktığı takdirde askerler tarafından büyük katılım oluyordu. 1661-62 tarihli Seykel seferinde, üç gün üç gecelik bir yağmaya izni verilmiş bunun üzerine ordugâh adeta boşalmıştı. Az bir kuvvet dışında askerlerin çoğu, yağmaya dağılmışlar veya ganimetlerini ordugâha taşımakla meşgul olmuşlardı.⁶⁰ Tatarlar, ganimetleri memleketlerine veya güvenli bir alana ulaştırmayı savaşmaktan daha öncelikli bir durum olarak görülebiliyordu. Buna dair kayda değer bir örnek 1682-83 tarihli Viyana kuşatması sürecinde yaşanmıştı. Teşrifatçı Ahmet Ağa'ya göre, Tatar hanının oğlu Alp Giray Sultan'a on bin Tatarla Hüseyin Paşa'nın yardımına koşması emredilmişti. Fakat Alp Giray bütün yükleriyle birlikte sadece altı yüz Tatarı yanına alıp Gran köprüsünden geçmişti. Bununla birlikte yanlarında götürdükleri bir sürü tutsak ve yığınla ganimet yüzünden yürüyüşleri aksadığı için Tatarların yarısını ayırıp ganimetlerle birlikte Uyvar'a yollamıştı. Sonuç olarak Serasker Hüseyin Paşa'nın ordusuna on bin Tatarın katılması beklenirken yalnızca üç yüzü yardıma gelmişti.⁶¹

Askerlerin yağmadan men edilmesi durumunda motivasyonlarında düşme ve çalışmalarında isteksizlik görülebiliyordu. 1593-94 tarihli Sinan Paşa'nın Yanık Kalesi seferinde, paşa şehrin askerler tarafından harap edilmemesi için yağmasına izin vermemiş bu da asker tarafından olumsuz karşılanmıştı.⁶² Bunun yanında, güvenlik zafiyeti oluşabileceği düşüncesiyle askerlerin yağmaya gitmesi yasaklanabiliyordu. 1654-55 tarihli Bitlis seferinde, askerler Bitlis ve çevresini yağmalamak üzere gittikleri sırada Hân askerleri tarafından pusuya düşürülmüşler ve ağır kayıplar verilmişti. Bunun üzerine Melek Ahmet Paşa, askerlere talan yasağı koymuş ve gidecek olanları katl etmekle tehdit etmişti.⁶³ Bitlis Kalesi'nin ele geçirilmesinden sonra da askerler kale içinde yağmaya başlamıştı. Bunun üzerine Bitlis'in ileri gelenleri, Ahmet Paşa'ya feryat etmişler, Abdâl Hanın kaçtığını dolayısıyla şehirde bulunanların masum olduğunu ve yağmanın durdurulmasını istemişlerdi. Bunun üzerine Melek Ahmet Paşa, yağma yasağı koymuş ve

⁵⁹ Teşrifatçısı Ahmet Ağa, *Devlet-i Aliyye Teşrifatçısı Ahmet Ağa'nın Viyana Kuşatması Günlüğü*, (düz. Richard F. Krautzel, çev. Esat Nermi Erendor), Aksoy Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul 1998, s. 71.

⁶⁰ *Seyahatnâme*, VI, s. 38.

⁶¹ Ahmet Ağa, *Viyana Kuşatması Günlüğü*, s. 82.

⁶² *Mür'it Tevârih Tahlil ve Tenkidi Metni*, s. 54.

⁶³ *Seyahatnâme*, IV, 132.

tekrarlandığı halde yapanların başlarını kesmekle tehdit etmişti. Diğer yandan Yusuf Kethüda bir miktar asker ile kale içine gönderilerek yağmacıların katledilmeleri ve aldıkları metallerin sahibine götürmeleri ya da otağa getirmeleri istenmişti. Şehir içinde yağmada olanlar katledilmiş ve kırk-elli yerden tellallar gönderilerek yağma yasağı konduğu duyurulmuş ve güvenlik sağlanmıştı.⁶⁴ 1668-69 tarihli Girit-Kandiye kuşatmasında, Kızıltabya altına atılan lağımın patlayıp düşmanın liman kenarına kaçtığını gören askerler bunun ganimet edinmek için fırsat olduğunu düşünerek yürüyüşe geçmişlerdi. Ancak askerlere bunun bir hile olabileceği ve yürüyüş için elverişli bir zaman olmadığını söyleyerek harekete geçmeleri engellenmişti.⁶⁵ Ganimetin bölüştürülmesi konusunda askerler arasında anlaşma sağlandığı gibi zaman zaman bunların paylaşımında problemler yaşanabiliyordu. 1654-55 tarihli Bitlis seferinde, Malazgirt Beyi'nin aldığı ganimet, komutan ve askerler arasında istihkaklarına göre bölüştürülmüştü. Bunlar arasında üç yüz civarında çadır, atlar ve hânın otağı bulunuyordu. Hân otağı Malazgirt Beyi'ne verilmiş diğer ganimet askerlere paylaştırılmış ve bu sırada herhangi bir problem yaşanmamıştı.⁶⁶

Askerlerin ganimet paylaşımındaki anlaşmazlıkları dair önemli bir örnek 1661-62 tarihli Seykel seferinde yaşanmıştı. Yeniçeriler ile Tatar askerleri ganimet konusunda anlaşmazlığa düşmüşlerdi. Yeniçeriler piyade oldukları ve tabur savaşında çok sayıda kayıp verdiklerini iddia ederek, Tatar askerleri tarafından götürülen ganimeti yağmaya başlamışlardı. Tatarların karşılık vermeleri üzerine iki taraf arasında çatışma başlamış ve Tatarlardan ölenler olmuştu. Bunun üzerine Serdar Ali Paşa ve diğer ümera araya girmiş ve çatışmayı sonlandırmak istemişti. Yönetimin çabalarına rağmen yeniçerilerin elinden esirler alınamamıştı. Tatarlar ise ölen arkadaşlarını alıp Ali Paşa'ya şikâyete gitmişlerdi. Bu sırada Tatar Serdarı Polat Ağa hilat giymeyi kabul etmemiş ve durumu dile getirmişti. Ağa, hakları olan ganimetin verilmesini, kendilerinin ulufesiz askerler olduklarını, din uğruna yardıma geldiklerini ve din kardeşi olduklarını, savaşlarda can verdiklerini, yeniçerilerin düşman öldürür gibi Tatarları öldürdüğünü söylemişti. Bunu kanıtlamak üzere divan önüne öldürülen on yedi Tatar askeri getirilip bırakılmıştı. Tatarlar, öldürülen arkadaşlarını gördüklerinde kalpaklarını yere vurup ağlamış ve feryat etmişlerdi. Bunun üzerine yeniçeri ağası ve çorbacılar divana çağırılmış ve ifadeleri alınmıştı. Kendilerinin piyade olup Tatarlar gibi atlı olmadıkları için onlar kadar ganimet alamadıklarını ve sefer

⁶⁴ *Seyahatnâme*, IV, 141.

⁶⁵ *Seyahatnâme*, VIII, s. 187.

⁶⁶ *Seyahatnâme*, IV, s. 146.

öncesinde ganimetin ortak paylaşımı için anlaşmalarını belirtmişlerdi. Tatarların böyle bir anlaşmanın olmadığını söylenmesi üzerine Serdar Ali Paşa, kesin bir şekilde yeniçerilerin gasp ettikleri malları teslim etmelerini istemişti. Ancak bunların yarısına yakını teslim edilmiş, kalan yarısını ise Ali Paşa kendi malından vererek karşılamıştı. Sorunun çözülmesinin ardından, yeniçeriler ve Tatarlar arasındaki soğukluğu gidermek amacıyla Ali Paşa'nın isteğiyle askerlere ziyafet verilmişti.⁶⁷

Askerler ganimet alma ve istedikleri gibi tasarruf etme hakkının kendilerine verilmiş olan mutlak bir hak olarak görüyorlardı. Ganimetin korunması ve bundan elde edilebilecek en yüksek düzeydeki gelir de buna dâhildi. 1661-62 tarihli Seykel seferi sırasında Tatar askerlerinin Varat çevresini yağmalamaları üzerine Varat Paşası Sinan Paşa tarafından içerisinde tehdit de içeren bir mektup askerlere gönderilmişti. Fakat Tatarların yalı ağası, kethüdaya verdiği cevapta; "*Paşan bildiğinden kalmasın. Biz bir alay ulûfesiz askeriz. Biz kâfir vilâyeti vurup esîr [ü] mâl-ı ganâ'im aldık, Varat vurat, sorat vilâyetleri urmadık*"⁶⁸ diyerek askerlerin ganimet üzerindeki hakkını açıkça ortaya koymuştu. 1664 yılında Evliya Çelebi'nin de Tatar askeriyle birlikte katıldığı bir yağmada, bin altmış kadar köle Yeleşke Kalesi civarında serhatlilere askerlerin beklediklerinden çok daha ucuz bir fiyata satılmıştı. Kölelerden sadece on beş bin kuruş diğer ganimetten ise on bin kuruşluk bir gelir elde edilmişti. Toplanan miktar yağmaya katılan askerler arasında bölüşülmüş fakat askerler bu düşük fiyatlardan memnun kalmamış ve ellerinde kalan diğer ganimeti burada satmayarak Kaniye ve Zigetvar'a götürüp orada daha yüksek fiyattan satma kararı almışlardı.⁶⁹ 1668-69 tarihli Girit-Kandiye kuşatmasında, Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın yüzlerce esirin boynunu vurduğunu gören askerler kendi esirlerinin de böyle bir akıbete uğramaması için onları saklama yoluna gitmişlerdi. Esirlerini çadırlarında veya siper tabyalarda saklamışlardı. Fakat bu durum Ahmet Paşa tarafından biliniyor ve göz yumuluyordu.⁷⁰ Çünkü askerlerin elinden zorla ganimetin alınması ciddi bir isyan sebebi olabilirdi.

Askerler ganimet edinme hakkını padişaha karşı dahi iddia edebilecek kadar ileri götürebiliyorlardı. 1638-39 tarihli IV. Murat'ın Bağdat seferinde, kaledekilere amân verilmesine rağmen kale içinde lağım atıldığı söylentisi üzerine askerler tekrardan savaşa başlamışlardı. Ancak savaşın tekrardan alevlendiği sırada usulsüz bir şekilde otağ-ı

⁶⁷ *Seyahatnâme*, VI, s. 39-40; Ertaş, *Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesi'nde Gazâ*, s. 90.

⁶⁸ Ertaş, *a.g.m.*, s. 89.

⁶⁹ *Seyahatnâme*, VII, s. 9.

⁷⁰ *Seyahatnâme*, VIII, s. 189, 194.

hümayuna giren bir Rumeli askeri yeniden başlayan savaşın sebebini ortaya koyuyordu. Asker; “*Padişahım kaç yıldır Bağdad’a sefer eşip akçe pul değil, babam ve ammim ve karındaşlarım kalmayıp cümle bu uğura gittiler.*” diyerek çıkıp gitmişti. Sultan bu sözler karşısında şaşkına dönmüş ve ardından kahkaha atmıştı.⁷¹ Askerler aslında ganimet elde etmek amacıyla savaşı devam ettirmişlerdi. Amân verilmesiyle askerlerin kale içini yağmalama hakları elinden alınacaktı ve dolayısıyla ganimet elde edemeyeceklerdi.

Askerlerin ganimet üzerindeki tasarruf hakları oldukça genişti. 1661-62 tarihli Seykel seferinde Evliya Çelebi, Tatar askerleri elde ettikleri cariyeler ile ordugâhta cinsel ilişkiye girdiğini ve çocukları olduğunu aktarıyordu.⁷² Aynı şekilde, Şemdanizade Süleyman Efendi, 1644-45 tarihli Hanya seferinde askerlerin cariyelerden olan çocuklarının, yirmi beş yıl sonra Kandiye seferinde Osmanlı askerleri ile birlikte savaştıklarını anlatıyordu.⁷³

Ganimet, askerler arasında saygınlığı artıran etkenler arasında görülüyor ve darb-ı mesellere konu olabiliyordu. Ne kadar çok ganimet o kadar çok övünç kaynağı ve itibar demekti. 1656-57 tarihli Rakoçi tabur seferi, Tatar askerleri arasında “*Erkek Macar seferi*” olarak adlandırılıyordu. Eğer bir Tatar malını satıp mirasyedi gibi sefa içinde akçe harcasa ona “*Kişi sen Erkek Macar seferinde bay olmuşsun*” deniliyordu. Hatta Evliya, Rakoçi seferine kadar genellikle Bahçesaray’daki Tatar evleri saz örtülüyken, bu seferde elde edilen ganimetle birlikte evlerin üzerinin kiremitle kapatıldığını ifade etmiştir.⁷⁴ 1660-61 tarihli Erdel seferi sırasında Tatar askerleri, yetmiş üç bin esir elde etmişler ve bunları satabilmek için Kırım’a birkaç kez gidip geldiklerini övünerek anlatmışlardı.⁷⁵ 1662-63 tarihli Uyvar seferi sırasında Kurt Paşa ile yağmaya gidenler oldukça fazla ganimet sahibi olmuşlardı. Bunun üzerine askerler birbirlerinin yanında bir ganimet malı görseler, “*Sen Kurd Paşa payına düşmüşsün*” gibi sözler söylüyorlardı.⁷⁶ 1668-69 tarihli Girit-Kandiye kuşatmasında, bazı askerlerin kale içindeki damlarda bulunan binlerce domuzu çıkarıp ganimet olarak ordugâha getirmeleri onlara ayrı bir değer katıyordu.⁷⁷ Ganimet askerler için bir geçim kaynağı olsa da bunun yanında sağladığı sosyal statü askerler arasında gizliden gizliye bir ganimet edinme yarışını da kendiliğinden meydana getiriyordu.

⁷¹ Mustafa Nâimâ Efendi, *Tarih-i Nâimâ I-VI*, (haz. Mehmet İpşirli), TTK, Ankara 2007, III, s. 892.

⁷² *Seyahatnâme VI*, s. 39.

⁷³ *Mür’i’t Tevârih Tahsil ve Tenkidi Metin*, s. 215.

⁷⁴ *Seyahatnâme*, V, s. 74.

⁷⁵ *Seyahatnâme*, V s. 213.

⁷⁶ *Seyahatnâme*, VI, s. 196.

⁷⁷ *Seyahatnâme*, VIII, s. 194.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren devlet mekanizması ve dış politikasında fetih düşüncesi önemli bir yer tutuyordu. 1662-63 tarihli Uyvar seferi sonrasında Avusturya elçilik heyeti ile gerçekleştirilen görüşmeler devletin savaş politikası yaklaşımı ortaya koymaktadır. Avusturya elçisi kırk yıllık bir sulh yapılmasını istemiş, Köprülü Fazıl Ahmet Paşa bu isteğe karşı çıkmıştı. Bunu da; "*Ya kırk yıl biz sizinle sulh edüp yâ kiminle Âl-i Osmân ceng etsin,*" şeklinde ifade etmişti ve uzun uğraşlardan sonra ancak yirmi yıllık bir barış antlaşması yapılmıştı.⁷⁸ Aksine bir savaş öncesi düşman tarafından yapılan sulh teklifi söylentisi hile olarak görülüyordu. 1607-08 tarihinde Vezir İbrahim Paşa orduyla birlikte Vaç yakınlarına kadar gitmiş ancak barış yapılacağı haberi serdar ve askerlerin savaşma isteğini kırmıştı. Böyle bir durumda zaman ve hazine harcanmanın gereksiz olduğu askerlerin isteksizlikleri nedeniyle genellikle savaşların kaybedildiği, bu nedenle barış teklifine itibar edilmemesi gerektiği düşünülüyordu.⁷⁹

Osmanlı müelliflerinin genel savaş anlatımlarındaki teknik ve taktiksel ayrıntılar, onların savaş düşüncesine dair önemli bilgiler vermektedir. Kale savaşları dışında gerçekleştirilen meydan savaşlarında düşmanın dört bir yanının kuşatılması uygun görülüyordu. Düşman kaçacak bir çıkış bulamadığı takdirde kurtulmaktan ümidini kesip bütün gücüyle saldıracağı düşünülüyordu. Eğer iki ordu bir ovada karşı karşıya gelseler iki tarafında karşısındakinin hamle yapabileceği bir tarafı boş bırakması gerekiyordu. Bunun herkes tarafından kabul görmüş bir sefer tertibi olduğu ve askerler tarafından bilindiği anlatılıyordu.⁸⁰ Askerde dağılma ve çalışmada isteksizlik görülürse onunla savaşa gidilmemesi bunun iki düşman arasında kalmak olduğu ve padişahların birebir düşman ile savaşmayıp geride askerleri yönetmesi gerektiği, askerinin yarısı ölse bile savaş kaybedilmeyeceği fakat padişahın ölmesiyle yenilginin kesinleşeceği düşünülmekteydi.⁸¹ Sefere memur olan serdarların kendi başlarına karar almamaları, divanda alınan meşveret kararlarına sadık kalmaları ve önceki savaşları tecrübe etmiş tarih kitapları okumuş kimseler olmaları bekleniyordu. 1595-96 tarihli Avusturya savaşında Maksimilyanus'un büyük bir ordu ile hareketi üzerine Cafer Paşa savaşma yolunu tutmuş ancak çevresindeki askerlerin çoğunun şehit düşmesi üzerine yanındaki ağalar, az asker ile çoğunluğa karşı durmanın yığıtlık olmadığını boş yere kendini telef

⁷⁸ *Seyahatnâme*, VII, s. 50-51

⁷⁹ *Mür'î't Tevârih Tahlil ve Tenkidi Metni*, s. 70-71.

⁸⁰ *Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin*, s. 400.

⁸¹ *Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin*, s. 625.

etmek anlamına geldiğini söylemişlerdi.⁸² 1629-30 tarihli Hüsrev Paşa'nın Hemedan ve Bağdat seferinde, Bağdat'a varmadan önce kuvvetleri bölüp daha küçük yörelere göndermesi Bağdat gibi bir merkezin alınmadıkça diğer yerlerin ele geçirilmeye çalışılması Hüsrev Paşa'nın hatası olarak görülüyordu.⁸³ 1678-79 tarihli Çehrin seferinde, kale kuşatmasında sonuç alınamaması üzerine yapılan divanda yeniçeri kethüdası, paşa ve kethüda gibi üst rütbeli askerlerin şehit olmayıp görevlerinde buldukları bir durumda savaşa devam edilmesi gerektiğini belirtmişti.⁸⁴

Osmanlı seferleri, manevi değerler ve maddi menfaatlerin bir arada yer aldığı askeri mücadeleler olarak yürütülüyordu. Askerler için herhangi bir seferlere katılmak hem dini bir vecibeyi yerine getirmek hem de maddi kazanç sağlanabilecek bir uğraş anlamına geliyordu. Askerler imparatorluğun farklı coğrafyalarından farklı yaşam tarzı ve kültürleri orduya taşıyorlardı. Gerek sefer yürüyüşünde gerekse konak yerleri ve ordugâhta uzun süre birlikteliğin getirdiği sosyal paylaşımlar bilginin transferini sağlıyordu. Buna bağlı olarak belki de müelliflerin kaleme aldığı efsanevi gazilik hikâyeleri halk ve asker arasında gazilik ruhunun canlı tutulmasını sağlıyordu. Merkezi yönetim askerlerin ganimet edinme hakkını tanıyor, aynı zamanda askerler ganimet edinmenin mutlak bir hak olduğunu düşünüyorlardı. Ganimetin paylaşımı bazen yönetim tarafından yapılıp bu konuda askerler arasında uzlaşma sağlanıyorsa da zaman zaman bunların paylaşımında sorunların yaşandığı görülebiliyordu. Askerler herhangi bir seferde fazla sayıda ganimet edinmenin sosyal statüyü artırdığını düşünüyorlardı. Ne kadar fazla ganimet o kadar çok övünç ve itibar kaynağıydı. Ganimetin getirdiği itibar aynı zamanda askerler arasında gizli bir ganimet edinme yarışını doğuruyordu. Osmanlı Devleti'nde uzun yıllar savaşmanın getirdiği geniş bir bilgi birikimi ve askeri tecrübe mevcuttu. Bulunulan ve hareket edilen coğrafyayı tanımak, askeri teknolojinin takibi ve savaşın teknik ve taktiksel durumlarına ilişkin bilgi birikimi, herhangi bir sorun karşısında ortak istişare ile alınan faydacı ve akılcı çözümler, sefer organizasyonlarının başarıyla yürütülmesi hususunda askerlerin savaş düşüncelerini ifade ediyordu.

⁸² *Tarih-i Nâimâ, I*, s. 111.

⁸³ *Fezleke Tahsil ve Metin*, s. 813.

⁸⁴ İsâ-zâde Abdullah Efendi, *İsâ-zâde Tarihi (Metin ve Tahsil)*, (haz. Ziya Yılmaz), İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul 1996, s.160.

1.2. Seferberlik Sürecinde Asker Olmak

İmparatorluğun genelinde dağınık halde bulunan gücün harekete geçirilerek belirli alanlarda birleştirilmesinden meydana gelen ordunun toplanması süreci, sefer organizasyonlarının önemli bir bölümünü oluşturduğu gibi askerler açısından zorlu sefer sürecinin başlangıç noktasını ifade ediyordu. Bununla birlikte Osmanlı Devleti'nin uzun yıllar düşmanlarıyla gerçekleştirdiği mücadelelerin beraberinde getirdiği savaş tecrübesi ve askeri alana yönelik devlet örgütlenmesi, seferberlik sürecinde kolaylıklar sağlıyor ve sefer organizasyonlarındaki başarıyı artırıyordu.⁸⁵

Yönetim tarafından sefer kararı alınmasıyla birlikte merkez ve eyalet ordularına bağlı birliklere seferberlik fermanları gönderilerek hazırlıklarını tamamlayıp harekete geçmeleri sağlanıyordu. Olağandışı durumlar haricinde seferlerin gerçekleştirileceği dönemler belliydi. Bu zaman aralığı, bahar başlangıcından kış dönemine kadar olan süreyi kapsıyordu. Sefer süresi belirlenirken coğrafi ve mevsimsel şartların elverişli olması göz önünde bulunduruluyordu. Gerek askerlerin toplanması ve yürüyüşü, gerekse sefer dönüşünün sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmesi için hava şartlarının elverişli olması gerekiyordu. Sefer hareketi için bahar-sonbahar gibi uygun bir sürecin seçilmiş olmasına rağmen beklenmedik hava olayları, seferberlik süreci ve sonrasında ordunun hareket kabiliyetini ciddi şekilde sınırlandırabiliyordu.

Merkez ve eyalet askerlerine gönderilen seferberlik fermanları ordunun bahar aylarında hareketini yerine getirmek için kış aylarından itibaren gönderilmeye başlanıyordu. Bunların birkaç kez tekrarlanarak gönderilmesiyle bir yandan seferberlik sürecinde yaşanan zorlukları aşmak diğer yandan bu sürecinin düzenli bir şekilde yerine getirilmesi ve yakından takibi amaçlanıyordu.⁸⁶

Osmanlı merkezi ordusunun hareket tarihini ifade eden ve aynı zamanda bahar başlangıcı olarak kabul edilen 21 Mart yani “Nevruz” günü tuğ⁸⁷ çıkarma merasimi

⁸⁵ Mehmet Yaşar Ertaş, “Osmanlı Savaş Organizasyonunda Zorlu Bir Süreç: Ordunun Toparlanması”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 19, İstanbul 2008, 211-233, s. 211; M. Yaşar Ertaş, “Osmanlı Devleti'nde Sefer Organizasyonu”, *Osmanlı*, (ed. Güler Eren), c. 6, Ankara 1999, 590-597, s. 590; Uğur Kurtaran, “Osmanlı Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik”, *Turkish Studies*, Volume 7/4, Ankara 2012, 2269-2286, s. 2270.

⁸⁶ Ertaş, *Ordunun Toparlanması*, s. 213; M. Yaşar Ertaş, “Osmanlı Ordularının Geçiş Güzergahı Olarak Gelibolu”, *Çanakkale Tarihi*, II, İstanbul 2008, 887-897, s. 892; Kadir Kazalak-Tufan Gündüz, “II. Osman'ın Hotin Seferi (1621)”, *OTAM*, S. 14, Ankara 2003, 129-144, s. 132; Mehmet Zahit Yıldırım, “1724-1727 İnan Seferleri Sırasında Askeri Hazırlıklar ve Aksaklıklar”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4/1, Afyon 2002, 139-153, s. 142.

⁸⁷ Tuğ, at kılından süpürge şeklinde yapılan ve bir sırığa asılan alâmet ve nişanı ifade ediyordu. Tuğu taşıyan sırığın ucunda altın bir top veya gümüş hilal yer alıyor, sırığın baş tarafında üst kısmı siyah ve beyaz at kıllarından örülmüş, alt tarafı kırmızıya boyanmış bir şekilde tuğ sarkıyordu. Kapıkulu askerinin sefere

gerçekleştiriliyordu. Tuğların çıkarılması, merkez ordusunun hazırlıklarını tamamlayıp İstanbul'dan hareket edeceği anlamına geliyordu. 1593-94 tarihli Yanık ve 1672-73 tarihli Kamanîçe Seferlerinde devlet görevlilerin haneleri önüne tuğlar dikilmişti.⁸⁸ 1629-30 tarihli Veziriazam Hüsrev Paşa'nın Bağdat ve Hemedan seferi öncesinde tuğ çıkarılma töreni gerçekleştirilmişti. Öncelikle ulemanın katılımıyla dualar yapılmış ardından kurbanlar kesilerek dağıtılmıştı. Cephane binasının yanı sıra yeniçeri ağası, defterdar ve bölük ağalarının kapıları önüne tuğlar dikilmişti.⁸⁹ Yine 1638-39 tarihli Sultan IV. Murat'ın Bağdat seferi öncesinde sefer memur edilen erkânın haneleri önüne tuğlar dikilmişti.⁹⁰

Eyalet askerlerinin fermanlarda belirtilen yer ve zamanda istenilen yerde olması merkez ordusunun hareketine bağlı olarak değişebiliyordu. Eğer merkez ordusu Nevruz'da hareket edecekse eyalet birliklerinin 23 Nisan'a denk gelen "*ruz-ı Hızır*" da orduya dâhil olmaları istenebiliyordu.⁹¹ 1620-21 tarihli Sultan II. Osman'ın Hotin seferi öncesinde gönderilen fermanlarda askerlerin ruz-ı Hızır'dan önce hazır bulunmaları belirtilmişti.⁹² 1672-73 tarihli Kamanîçe seferi öncesi Anadolu ve Rumeli'deki eyalet yöneticilerine gönderilen fermanlarda emirlerindeki kuvvetlerle birlikte ruz-ı Hızır'da Edirne'de olmaları istenmişti.⁹³

Bu dönemden önce özellikle eyalet askerlerinin tam anlamıyla hazırlıklarını tamamlayıp toplanma yerinde bulunmaları mümkün görünmüyordu. 1592-93 tarihli Avusturya seferinde Nevruz'dan önce askerlerin orduda bulunmaları gerekmişti. Ancak Anadolu askerinin ruz-ı Hızır olmadıkça vilayetlerinden çıkmayacakları ve Rumeli askerinin ise ürününü hasat etmedikçe sefere gelmeyecekleri biliniyordu.⁹⁴ Bu durum o zamana kadar uygulanan bir sefer teamülünün değişmesine sebep olmuştu. Bu seferden

çıkmadan önceki bir buçuk iki aylık bir sürede sultana ait tuğların ikisinin enderundan çıkartılarak cebehane önüne, ardından orta kapıya dikilmesi kanundu. Bunun yanında veziriazam ve sefere memur edilen tuğ sahibi devlet ricali de tuğlarını konaklarının önlerine dikerdi. Sancakbeylerinin bir, beylerbeyilerin iki ve vezirlerin üç tuğu bulunuyordu. Tuğ-ı hümayun olarak adlandırılan padişah tuğları altı adetti. Padişah tuğlarının seferlerde taşımakla görevli silahtar bölüğüne bağlı yirmi dokuz '*tuğkeşan*' bulunuyordu. Tuğların dördü padişah yanında, diğer ikisi bir öndeki konağa taşınıyordu. Önden gidenleri ulaştırmakla görevli iki konakçı ve götürücü bulunuyordu. Tuğları taşımakla görevlendirilenlere '*tuğciyân-ı hassa*' denilmekteydi. Mehmet Ali Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 2011, s. 695-696.

⁸⁸ *Tarih-i Selânikî*, I, s. 366; Abdi Paşa, *Vekâyi'-nâme*, s. 357.

⁸⁹ Abdülkadir (Kadri) Efendi, *Topçular Kâtibi Tarihi I-II*, (yay. haz. Ziya Yılmaz), TTK, Ankara 2003, s. 888.

⁹⁰ Nermin Yıldırım, *Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi'nin Zafername Adlı Eseri (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad) Tahlil ve Metin*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005, s. 4.

⁹¹ Ertuş, *Ordunun Toparlanması*, s. 213.

⁹² *Topçular Kâtibi Tarihi, II*, s. 705.

⁹³ Abdi Paşa, *Vekâyi'-nâme*, s. 357.

⁹⁴ *Mür'î't Tevârih Tahlil ve Tenkidi Metni*, s. 53.

önce padişah sefere gitmedikçe defterhane, yeniçeri ağası ve diğer ocak ağaları sefere gönderilmiyor, sekbanbaşı emrindeki birliklerle sefere gidiyordu. Ancak bu sefer olağanüstü bir durum olması ve düşmanın serhatlerdeki dokuz kaleyi ele geçirmesi nedeniyle sefer teamülünde değişikliğe gidilmek zorunda kalınmış, padişah sefere gitmese de yeniçeriler sefere gönderilmişti.⁹⁵ 1694 tarihinde Sakız adasında yeterince askerin bulunmaması nedeniyle Venediklilerin eline geçmesi üzerine, eyaletlere acil olarak asker toplanması için fermanlar gönderilmişti. Bu fermanlarda Aydın, Menteşe, Saruhan, Suğla, Biga, Karesi, Kastamonu ve Bolu sancakları ile Kazdağı bölgelerinden asker ihraç edilmesi için kapıcıbaşılar memur edilmişti. Anadolu Eyaleti ve Bursa'dan "Avcılar" olarak tabir edilen askerler, Aydın, Saruhan, Menteşe, Biga, Karesi ve Hüdavendigâr sancaklarına bağlı kazalardan onar kuruş bahşiş ve yedişer akçe ulufe ile beş bin beş yüz yeniçeri ve cebeci, yine aynı bölgelerde alaybeyleri memur edilmişti. Yeniçeri odalarından on bir oda ile ağalarına kırkar ve bayraktarlarına yirmişer kuruş ve her bir bayrakta yüz ellışer asker olmak üzere yedişer akçe yevmiye ile bir miktar cebeci yazılmıştı. Anadolu'nun sağ kol yolunda bulunan bütün kaza, kasaba ve köylerinde bulunan yeniçeri, korucu, mumcu, topçu, cebeci ve acemioğlanların tamamı, Sürücübaşı Osman Çavuş nezaretinde Çeşme limanında hazır bulunmaları emredilmişti.⁹⁶

Seferberlik fermanların vilayetlerdeki askeri birliklere ulaştırmak ve onları harekete geçirmek için "Kapıcı-başılar", "Bevvaban", "Yaya-başılar", "Müşir ağaları", "Rikab-ı hümayun ağaları" tayin ediliyordu.⁹⁷ Bu fermanların eyaletlere ulaşmasıyla birlikte beylerbeyi, sancakbeyi gibi görevliler alt rütbedekilere buyrulduklarını yazarak emirlerin iletilmesini sağlıyorlardı. Kadılar ise kazalardaki askerlerin toplanması ve merkezin bilgilendirilmesiyle ilgili konularda sorumluydular.⁹⁸ Birliklere gönderilen fermanlar çarşı ve pazar gibi yerlerde duyurularak seferberlik süreciyle ilgili olan asker ve diğer görevlilerin haberdar olmaları sağlanıyordu.⁹⁹

Seferberlik fermanlarında askerlerin istenilen yer ve zamanda bulunmalarını çabuklaştırmak için çoğu zaman tembihatta bulunuluyordu. Bunlar; "hazır ve müheyya olasız.", "tehirde ziyade hazer idesüz.", "Hidmet zamanında hazır-vakt olasız." gibi sözlerle ifade ediliyordu.¹⁰⁰ Ayrıca bu emirlerde askerlerin seferlere katılmaması

⁹⁵ *Mür'î't Tevârih*, s. 53; *Fezleke Tahlil ve Metin*, s. 229.

⁹⁶ *Zübde-i Vekeyiat Tahlil ve Metin*, s. 497-499; Tahir Sevinç, "1695 Sakız Seferi'nde Organizasyon ve Lojistik", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 21, Isparta 2010, 59-79, s. 66-67.

⁹⁷ Ertuş, *Ordunun Toparlanması*, s. 217.

⁹⁸ Ertuş, *a.g.m.*, s. 218.

⁹⁹ *Topçular Kâtibi Tarihi*, s. 713.

¹⁰⁰ *Tarih-i Selânikî*, I, s. 321-322.

durumunda cezalandırılacakları da yer alıyordu. Cezalandırma şekilleri, tımarlı sipahiler için yıllık gelirlerinin müsadere edilmesi, dirliklerin ellerinden alınıp hapsedilmeleri, olağanüstü sefer zamanlarında orduya katılmamaları halinde idama kadar giden cezalar verilebiliyordu.¹⁰¹ Fermanlarda yalnızca cezalandırma yoluyla askerlerin yönlendirilmesi değil, askerlerin sevki için gazâ ve cihattan bahsediliyor, savaşa katılmanın dini bir görev olduğu hatırlatılıyordu.¹⁰²

1620-1621 tarihli Sultan II. Osman'ın Hotin seferine memur edilen ordu görevlilerine dair liste seferlerin ne derecede büyük bir katılımı gerçekleştiği ve Osmanlı bürokrasisinin ne denli gelişmiş olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Hotin seferine; Veziriazam Hüseyin Paşa, Vezir-i sani Gürcü Hadım Mehmet Paşa, Vezir-i salis Nakkaş Hasan Paşa, Vezir-i Rabi Cıgalazade Mahmut Paşa, Vezir-i hamis Çerkes Mehmet Paşa, Vezir-i sadis Recep Paşa, Veziriazam-ı sabık Kapudan Vezir Halil Paşa, Şeyhülislam Esat Efendi, başdefterdar, şikk-ı sani defterdarı, baş-ruznameci, reisülküttap, defter emini, baş-muhasebeci, anadolu muhasebecisi, mukabele-i süvari ve piyade mukabelecisi, cizye muhasebecisi, baş-mukataacı, me'adin mukataacısı, havass-ı hümayun mukataacısı, maliye tezkirecisi, evkaf-ı hümayun mukataacısı, İstanbul mukata'acısı, koyun mukataacısı, tezkire-i şikk-ı sani, varidati şikk-ı sani, maliye kağıd emini, divitdar-ı büzürg, teşrifati, baş-baki kulu, rikab-ı hümayun ağalarından Yeniçeri Ağası Mustafa Ağa, yeniçeri kâtibi, yeniçeri kethüdası, ser-zağarcıyan, ser-Samsoncu, ser-turnacıyan solakbaşılar, muhzırbaşı, orta ve küçük çavuş, yayabaşılar, segbahan-ı süvari, zağarcıyan-ı süvari bölük halkı; sipah oğlanları ağası ve kâtip ve kethüda, Silahtar Ağası Aydın Ağa, kâtipi, kethüda, çavuşları, Ulufeciyan-ı Yemin Ağası Mehmet Ağa ve kâtipi, kethüdaları ve Ulufeciyan-ı Yesar Ağası Süleyman Ağa, kâtipi ve kethüda, Gureba-i Yemin Ağası Abdurrahman Ağa, kâtipi, kethüdası, Rumeli Kadı'askeri Kemal Efendi, Anadolu Kadı'askeri Ali Efendi ve mülazım kadılar, hekimbaşı, nüzul emini, arpa emini, mirahur-ı evvel, mirahur-ı sani, ıstabl-ı amire'de olan sarraç, halife, hazinedar ve şakirtler, ağaların yedekçileri, nalbendler, mehteran-ı has, mir-i alem ağa ve alemdarlar, mehterbaşı, zurnazen-başı, silahtar ocağından tuğkeşler, kapıcılar, kapıcılar kethüdası, mataracı, sakalar, haznedarlar-ı enderun, harem-i hümayun ağalarından babisaadet Ağası, hazinedarbaşı, kılarcıbaşı, odabaşı ve darüssade ağası, silahdar ağa, çukadar ağa, rikabdar ağa, hasodalı ağalar, doğancıbaşı, hadım ağaları, baltacılar, matbah Emini ser-tebbahin üstadlar, ser-kılar-ı enderun ve kılarcı, ser-helvacıyan, ser-habbazin-i hassa, pişirici, elekçiler, sepetçi, yoğurtçubaşı, kasapbaşı, tavukçubaşı, buzcubaşı, pazarbaşı, av ağaları; çakırcıbaşı, şahincıbaşı, atmacıbaşı,

¹⁰¹ Ertaş, *Ordunun Toparlanması*, s. 219-220.

¹⁰² Ertaş, *a.g.m.*, s. 220.

İstabl-ı Amire’de şütürban, servanlar kethüdarları, harbendeler, Cebecibaşı Şehbaz Ağa, Topçubaşı Mustafa Ağa, Top Arabacıbaşı Recep Ağa, kethüdarları ve kâtipleri katılmışlardı.¹⁰³ Merkezi bürokrasinin seferlere olan geniş katılımı, bir nevi başkent in sefer alanlarına taşınması anlamına geliyordu. Aynı zamanda bu ayrıntılı görevlendirme sefer sürecinde yerine getirilecek işlemlerin hızlanmasını da sağlıyordu.

Seferberlik süreci sefer kararının alınmasından başlamak üzere, ordunun ilk menzilden yürüyüşe geçmesine kadar olan dönemi kapsıyordu. İstanbul’da tuğların dikilmesi ve merkez ordusunun toplanmasıyla birlikte hareket edilerek ilk menzile geçiliyordu. Askerin yürüyüşe geçmeden önce hazırlıkların görülmesi için ilk konak yeri, ordunun hareket edeceği yön ve zamana göre değişebiliyordu. XVI. ve XVII. yüzyıl Batı seferlerinde daha çok Davutpaşa Sahrası, Doğu’ya yapılacak seferlerde ise Üsküdar ilk menzil yeri görevini görüyordu. Buna bağlı olarak, Sultan II. Osman’ın Hotin seferinde Davutpaşa Sahrası, Kamanıçe seferi için Çukurçayırı¹⁰⁴ ve IV. Murat’ın Revan seferi için ilk konak yeri olarak Üsküdar seçilmişti.¹⁰⁵ İlk menzile başta tuğ-ı hümâyun ile otağ-ı hümâyun olmak üzere, vüzera ve diğer erkân-ı devletin tuğları ve çadırları kapıcıbaşılar nezaretinden gönderiliyordu.¹⁰⁶

1617-18 tarihli Veziriazam Halil Paşa’nın Erdebil seferinde Çermik Sahrası’nda otağ ve çadırlar kurulmuş, Halil Paşa alaylar ile otağa girmişti. Ordunun İstanbul’dan menzile gelmesiyle birlikte mum donanmaları ve şenlikler düzenlenmişti. Diyarbakır Beylerbeyi Mustafa Paşa askerleriyle birlikte ordunun sağ kolunda yerleşmiş, Anadolu Beylerbeyi Hüseyin Paşa, Anadolu’ya tabi sancak beyleri, alaybeyleri, çeribaşları, müteferrika, çavuşlar ve tımarlı sipahileriyle birlikte veziriazamın otağı önünde alay göstererek hilat giymiş, ordunun sağ kolunda karar etmişti. Karaman Beylerbeyi Mümin Paşa, askerleriyle birlikte alay gösterip hilat giymiş ve yine sağ kola yerleşmişti. Rumeli Beylerbeyi Dilaver Paşa, sancak beyleri, alaybeyleri, müteferrika, çavuşlar, zeamet ve tımar sahipleri ile alay göstermiş, hilat giyerek ordunun sol kolunda karar etmişti. Yine Halep, Maraş, Adana, Sivas Beylerbeyileri ile Şam Veziri Hafız Ahmet Paşa alay gösterip hilatler giyerek, askerleri ile ordunun sol kolunda yerlerini almışlardı.¹⁰⁷ Beylerbeyilerin ordu-yu hümâyunda sağ ve sol olarak yerlerini almaları eyaletlerin payelerine göre düzenleniyordu. 1620-21 tarihli Hotin seferinde, Davutpaşa Sahrası’na geçilmesiyle birlikte öncelikle sultanın otağ ve bargâhı kurulmuş, ardından Enderun

¹⁰³ *Topçular Kâtibi Tarihi*, s. 708-712.

¹⁰⁴ Kazalak, *Hotin Seferi*, s. 134; *Tarih-i Kamanıçe Tahlil ve Metin*, s. 11.

¹⁰⁵ Yunus Zeyrek, *IV. Sultan Murad’ın Revan ve Tebriz Ruznâmesi*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1999, s. 5; Nezihî Aykut, “IV. Murad’ın Revan Seferi Menzîlnâmesi”, *İÜFTD*, S. 34, İstanbul 1984, 183-246, s. 202.

¹⁰⁶ *Tarih-i Kamanıçe Tahlil ve Metin*, s. 11-12.

¹⁰⁷ *Topçular Kâtibi Tarihi*, s. 673-675.

ağalarından olmak üzere mir-i âlem, kapıcıbaşılar, kapıcılar kethüdası ve bevaban çadırları, daha sonra Matbah-ı amire, kiler ve bunlara bağlı çadırlar, Istabl-ı amire çadırları, vüzera ve Veziriazam Hüseyin Paşa otağı bunun etrafında mansıp sahibi askerlerin çadırları ile tevki’i paşa, defterdar, reisülküttap, şeyhülislam, kadıaskerler, yeniçeriler ve bölük halkı ile diğer askerlerin çadırları kurulmuş, ordugâhın ilerisinde ayrıca kurulan çadır ve büyük çergeler içerisinde narh üzere metaların alım satımı gerçekleştirilmişti.¹⁰⁸ 1672-73 tarihli Kamanıçe seferinin hazırlıkları sırasında Çukurçayırı’nda vezirlerin kapı halkının, teçizat ve sayı bakımından oldukça iyi bir seviyede oldukları o zamana kadar sefere katılanlar tarafından daha önce böyle mükemmellikte bir asker katılımının görülmediği ifade edilmişti. Hazırlıkların tamamlanması için yirmi yedi gün aynı menzilde kalınmıştı. Merkezi ordu Çukurçayırı menzilindeyken orduya katılmak için hareket halinde olan askerlerin seri bir şekilde menzile ulaşmaları isteniyordu.¹⁰⁹

Seferberlik sürecinde ordu gereksinimlerinin istenilen seviyede karşılanmasının askerlerin motivasyonlarını artırıcı bir etkisi olduğu düşünülüyordu. 1565-66 tarihli Malta seferi hazırlıkları sırasında Veziriazam Ali Paşa tersanede donanma işleriyle görevli devlet erkânı ile büyük bir divan oluşturmuştu. Yapılan meşverette deniz seferi için gerekli mühimmatın ne kadar olması gerektiği kararlaştırılmış ve bunların miktarları belirtilmişti. Askere lazım gelen zahire ve diğer ordu mühimmatının istenilen seviyeye ne kadar yakın olursa askerler için bir o kadar “*kuvvet-i kalp*” olacağı ifade edilmişti.¹¹⁰

Osmanlı merkezi yönetiminin, seferberlik sürecinde askerlerin toplanmasını yakından takibi ve buna bağlı olarak geliştirdiği yöntemlere rağmen, seferberlik sürecinde birçok problem yaşanabiliyordu. Bunlardan biri, orduya katılacak birliklerin planlanan tarihte istenilen yerde olmamalarından ileri geliyordu. 1580 tarihinde eyaletlere gönderilen fermada Nevruz’da birliklerin orduya katılmaları beklenirken, bunların istenilen yerde olmamaları nedeniyle tekrardan emirler gönderilerek uyarılmışlardı.¹¹¹ 1620-21 tarihli Hotin seferinde İstanbul’da bulunan bazı divan-ı hümayun, defterhane ve maliye kâtipleri ile kapıkullarının orduya katılmadıkları görülerek, bunlara alaylarda yer almaları için tekrardan emirler gönderilmişti.¹¹² 1672-73 tarihli Kamanıçe seferinde ise merkez ordusu Çukurçayırı’nda bulunmaktayken henüz orduya dâhil olmayan birliklerin acilen menzile ulaşmaları için emirler

¹⁰⁸ *Topçular Kâtibi Tarihi*, s. 712-713.

¹⁰⁹ *Tarih-i Kamanıçe Tahlil ve Metin*, s. 13-14.

¹¹⁰ *Tarih-i Selânikî*, I, s. 6.

¹¹¹ Ertaş, *Ordunun Toparlanması*, s. 228.

¹¹² *Topçular Kâtibi Tarihi*, II, s. 713; Kazalak, *Hotin seferi*, s. 132.

gönderilmişti.¹¹³ Seferberlik sürecinde askerlerin toplanmasına dair diğer bir problem askerlerin, yönetim tarafından ölüm veya dirliklerinin ellerinden alınması tehdidine rağmen firar etmeleriydi.¹¹⁴ Yine seferlerin kış aylarına denk gelmesi orduya katılımı azaltan sebeplerden birini oluşturuyordu. Özellikle eyalet askerlerinin önemli bir kısmını meydana getiren tımarlı sipahilerin toprağa bağlı geçimini tarımdan sağlayan askerler olması nedeniyle hasat döneminden önce orduya katılmaları konusunda isteksiz oldukları biliniyordu.¹¹⁵ Bunlardan başka seferin gerçekleştirileceği coğrafyanın yapısı da seferberlik sürecinde askerlerin orduya katılmasını etkileyen sebeplerden birini meydana getiriyordu. Eğer seferin yönü Avrupa tarafına olacaksa bölgenin ekonomik durumuna bağlı olarak ganimetin fazla olacağı düşüncesiyle askerlerin katılımında bir fazlalık olduğu görülebiliyordu. Bunun tam tersi İran üzerine yapılacak bir seferde ise coğrafyanın yapısı ve ekonomik yapıya bağlı olarak yeterince ganimet elde edemeyeceğini düşünen askerler arasında orduya katılım konusunda düşüşler yaşandığı gözlemlenebiliyordu.¹¹⁶

Merkezi idarenin, askerlerin harekete geçirilmesi konusunda bir anlamda taşradaki eli konumunda bulunan ve geniş yetkilerle donatılan çeribaşı, kapıcıbaşı, sürücübaşı gibi görevlilerden kaynaklanan sorunlar yaşanabiliyordu. Buna dair ilginç bir örnek 1694-95 tarihi sefer hazırlıkları sırasında meydana gelmişti. Yorgaki isimli zimmî statüsündeki sürücübaşı, askerleri harekete geçirmek üzere merkez tarafından görevlendirilmiş ancak vazifesi sırasında yabancı devletlere bilgi aktarımı yaptığı tespit edilmişti. Devletin seferberlik kaynakları ve askerinin durumu gibi önemli bir konuda casusluk yaptığı gerekçesiyle önce hapsedilmiş daha sonra katil edilerek malı müsadere edilmişti.¹¹⁷

Seferberlik sürecinde askerlerle ilgili sorunlar yaşandığı gibi mühimmat konusunda da problemler meydana gelebilmekteydi. 1650-1651 tarihinde Veziriazam Melek Ahmet Paşa tarafından yaptırılan kalyonun denize indirilme töreni sırasında batması üzerine, paşa ağlamış ve çevredeki halk hayret içinde kalmıştı.¹¹⁸ 1688-89 senesi sefer hazırlıkları sırasında Tophane-i Amire'de bir fırın top dökülmek istenmişti. Normal şartlarda fırın içerisindeki bakırın otuz sekiz-kırk saat civarında eridiği görülürken bu kez altı gün ve gece fırının tam ateşle yakılmasına rağmen bakırın erimesi gerçekleşmemişti. Tophanedeki bu durumu haber alan Balyoslar; “*Devlet-i Al-i Osmân'a isâbet-i zevâl işâretidir*” gibi

¹¹³ *Tarih-i Kamanîçe*, s. 13-14.

¹¹⁴ Ertaş, *Ordunun Toparlanması*, s. 230.

¹¹⁵ *Mür'î't Tevârih Tahlil ve Tenkidi Metni*, s. 53.

¹¹⁶ Ertaş, *Ordunun Toparlanması*, s. 232.

¹¹⁷ *Zübde-i Vekayât Tahlil ve Metni*, s. 381.

¹¹⁸ *Fezleke Tahlil ve Metni*, s. 1075.

söylentilerde bulunmuşlardı. Ancak yedinci gün Kolonborna topları dökülmüş ve Veziriazam Köprülü Mustafa Paşa'nın Niş, Belgrat ve Semendire seferlerinde kullanılmışlardı.¹¹⁹

Sefer organizasyonlarının başarıyla yürütülmesi öncelikle imparatorluğun geneline dağılmış güç odaklarının bir araya getirilmesine bağlıydı. Osmanlı askeri sisteminin bir gereği olarak ordunun merkezi ve taşra olmak üzere ikiye ayrılması, seferberlik sürecinin belli bir düzen, disiplin ve yakından takibini gerektirdiği kadar, oldukça zor bir süreci de beraberinde getiriyordu. Eyalet birliklerinin hazırlıklarını tamamlaması için merkez tarafından belirli bir süre tanınıyor, bunun için kış aylarından itibaren taşra yöneticilerine seferberlik emirleri gönderiliyordu. Taşra ordusunun ağır hareketi, bu emirlerin birkaç kez tekrarlanmasına ve birliklerinin uyarılmasına neden oluyordu. Olağanüstü durumlar hariç, seferlere katılımlar için askeri birliklerin bahar başlangıcında orduda yer almaları isteniyordu. Söz konusu dönem ulaşım ve haberleşme sistemlerinin yeterince gelişmediği, insan faaliyetlerinin çoğu kez iklim şartlarına bağlı olduğu bir zaman aralığını kapsıyordu. Bu etkenler sefer organizasyonlarının yerine getirilmesi sürecinde dezavantajlı bir durumu meydana getiriyordu. Bunun yanında Osmanlı Devleti, uzun yıllar düşmanlarına karşı verdiği mücadelenin beraberinde getirdiği savaş tecrübesi, zamana ve şartlara göre değişebilen seferberlik yöntemleri ve uygulamaları, askeri alana yönelik devlet örgütlenmesi ve buna bağlı olarak bürokrasinin merkezden yerel yönetimlere uzanan etkin ve hızlı işleyen yapısı, seferberlik sürecinde meydana gelen problemlerin çözümü konusunda kolaylık sağlıyordu.

1.3. Askerin Psikolojisi

Osmanlı seferleri her ne kadar belirli bir plan ve program dâhilinde gerçekleştiriliyorsa da askerler açısından bir anlamda bilinmeze yolculuk anlamına geliyordu. Ulaşım imkânlarının yeterince gelişmediği ve insan faaliyetlerinin çoğu zaman doğa koşullarına bağımlı olduğu bir zamanda, sefer organizasyonları başarıyla yerine getirmek oldukça güçtü. Devlet, merkez ve taşra teşkilatlanması ile kaynaklarını olabildiğince çabuk ve yeterli düzeyde seferber etmeye çalışıyordu ve bu kaynakların şüphesiz en önemli bölümünü askerler oluşturuyordu. XVI. ve XVII. yüzyıl gibi devletlerarası mücadelelerin, gelişmiş askeri teknolojiden ziyade insan gücüne ve

¹¹⁹ *Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin*, s. 315.

bunların etkin kullanımına dayanan savaşlar olmaları, askerlerin bu mücadelelerde başaktör olmasına neden oluyordu. Bir seferin başarılı olabilmesi her şeyden önce askerin motivasyonunun yüksek düzeyde tutulmasına bağlıydı. Bununla birlikte seferberlik sürecinde, kaynakların istenilen düzeyde temin edilmesi askerlerin motivasyonlarına olumlu bir etki yapıyordu. Çünkü seferin gerektiği düzeyde kaynakların temini, uzun süren sefer organizasyonu sürecinde askerin yaşayabileceği problemlerin azalması anlamına geliyordu. Aynı zamanda devletin tüm imkânlarıyla savaşa gittiğini görmek askerler için güven duygusunu artıran bir etki oluşturabiliyordu.¹²⁰

Askerler açısından bakıldığında sefer organizasyonlarını iki kısma ayrılıyordu. İlki askerlerin dış etkenlere yani zaman ve coğrafi şartlara karşı verdiği mücadele dönemi, ikincisi ise karşı güçle girilen sıcak savaş sürecini kapsıyordu. İlk bölüm, askerlere iletilen seferberlik emirlerinden olmak üzere ordunun toplanması ve savaş mahalline ulaşması sürecini oluşturuyordu. Askerlerin hazırlıklarını tamamlayarak istenilen zaman ve mekânda orduya katılmaları zorunluluğu bir anlamda askerlerin zamana karşıda mücadelesini gerekli kılıyordu. Buradan hareketle askerler için savaş aslında Osmanlı topraklarında başlıyordu. Sefer organizasyonlarının, sıcak savaştan önceki bu ilk bölümünde askerler zaman ve coğrafi şartlara karşı bir mücadele veriyorlardı. Çünkü seferlerin mevsim şartlarının elverdiği süreç içerisinde yapılması gerekiyor ve buna bağlı olarak ordunun sefere gidişi ve dönüşü için zaman planlamasının iyi yapılması gerekiyordu. Her ne kadar coğrafi şartların uygunluğu gözetilse de askerlerin yürüyüşü sırasında beklenmedik hava olayları ordunun hareket kabiliyetini oldukça kısıtladığı gibi aynı zamanda askerlerin motivasyonları için de olumsuz etki yaratıyordu.

1578-79 tarihli Şirvan ve Gürcistan seferi dönüşünde, ordunun fırtınaya yakalanması askerleri maddi ve manevi olarak oldukça yıpratmıştı. Askerler, seferlerin maddi kazanımları olarak en çok istedikleri dirliklerinden dahi feragat edip canları derdine düşmüşler ve binbir zorlukla kendilerini Erzurum'daki kışlaya atmışlardı.¹²¹ İlk bölümdeki dış etkenlerin askerlerin üzerinde oluşturduğu maddi ve manevi yıpratma oranı ne kadar minimum düzeyde tutulursa sıcak savaş döneminde başarı o kadar yüksek olabiliyordu. Böylelikle sefer organizasyonları, yalnızca iki ordunun savaşması değil, bununla birlikte askerlerin zamana ve coğrafi şartlara karşı verdiği mücadeleyi de içinde

¹²⁰ 1565-66 tarihli Malta seferi hazırlıkları sırasında ordunun ihtiyacı olan mühimmatın yeterli düzeyde karşılanması halinde bu durumun askerler üzerinde manevi yönden olumlu bir etki oluşturacağı biliniyordu. Bu konuyu Mustafa Selânikî; "*Eskal ü ahmal-i ceng ü cidal ve harb u kıtal ne denlü murad üzre uydurulursa guzat u mücahidine ol denlü kuvvet ü kalbdür*" şeklinde ifade demiştir. *Tarih-i Selânikî*, I, 6.

¹²¹ *Tarih-i Selânikî*, I, s. 123.

barındıran karmaşık organizasyonları ifade ediyordu. Bunun sonucunda askerler için her sefer bir anlamda macera niteliği taşıyordu.

İnsanlar giriştikleri bir bilinmezin veya eylemin kendileri için nasıl bir sonuç doğuracağını önceden öğrenme ihtiyacı duyarlar. Osmanlı askerleri açısından bu durum seferlerin bilinmezlik yönünü gidermek ihtiyacıyla genellikle Osmanlı kaynaklarında “*fâl-ı mübârek*” olarak adlandırılan olumlu veya olumsuz bir durumdan sonuç çıkarma eğilimi olarak kendisini gösteriyordu. Çoğunlukla seferin başlangıcında veya sıcak savaştan önce gerçekleşen bir olayın, seferin başarılı veya başarısız sonuçlanacağına dair alamet olduğu düşünülmekteydi. 1595-96 tarihli Eğri seferi sırasında Hafız Ahmet Paşa kethüdasının, Kilis Kalesi’ni fethettiği haberinin gelmesi, askerler tarafından sevinçle karşılanmış ve kendi seferleri için “*mukaddime-i feth ü zafer*” olarak nitelendirilmişti.¹²² Tiryaki Hasan Paşa, Kanije Savunması öncesi iki grup kartalın birbirlerine saldırıp Kanije yönüne uçtuklarını görmüş, yaşanan durumu iki tarafın savaş yapacağı anlamına geldiği şeklinde yorumlamıştı. Tedbir alma ihtiyacı hissederek asker desteği için kethüdasını Belgrat’a göndermişti.¹²³ 1629-30 tarihli Hüsrev Paşa’nın Bağdat seferinde, ordu hazırlıklarının yürütüldüğü Üsküdar menzilinde yağmur nedeniyle oluşan selin çadırları basması, sefer süresince yaşanacak güçlüklerle delâlet ettiği şeklinde yorumlanmıştı.¹²⁴ 1645-46 tarihli Girit seferi öncesi, Malta gemilerine rast gelip bunlarla yapılan savaşın kazanılması adanın fethine dair bir işaret olarak görülmüştü.¹²⁵ 1654-55 tarihli Melek Ahmet Paşa’nın Bitlis Hanı üzerine seferinde, kırk koyun kurban edilmiş ve bunların üçünün başsız bir şekilde hanın kalesi üzerine yürüdükleri askerler tarafından görülmüştü. Bu durum onları savaş için şevklendirdiği gibi “*Bu boğazlanmış kurbânların yürümesi hayrdır ve ricâl-i gayb bizimle bilebilir.*” şeklinde yorumlamalarına neden olmuştu.¹²⁶

Osmanlı Devleti’nde askerlik profesyonel bir meslek olarak algılanmaktaydı. Askerler bir sefer sürecinde kendi ihtiyaçlarının devlet tarafından karşılanmasını bekliyorlardı. Devlet adına savaştıklarını, bunun karşılığı olarak merkezi yönetimin onların beslenme, maaş, mühimmat gibi her türlü gereksinimlerini yerine getirmekle yükümlü olduğunu düşünüyorlardı. Bunların herhangi birinde görülen eksiklik, asker ve merkezi yönetim arasındaki resmi olmayan mutabakatın bozulduğu noktaları ifade ediyordu ve bu durum askerlerin isyanına ya da emir komuta zincirinde ciddi aksaklıkların

¹²² *Fezleke Tahlil ve Metin*, s. 294.

¹²³ *Fezleke Tahlil ve Metin*, s. 380; *Mür’î’t Tevârih Tahlil ve Tenkidi Metni*, s. 63.

¹²⁴ *Fezleke*, s. 793.

¹²⁵ *Fezleke*, s. 935, 936.

¹²⁶ *Seyahatnâme, IV*, s. 138.

görülmesine neden oluyordu. 1608-09 tarihli Doğu seferi, Kasım ayına sarkmıştı ve zahire fiyatları oldukça yükselmişti. Böylesine zor bir ortamda Erzurum'da bulunmanın mümkün olmadığını, padişahın o yörenin durumunu bilmediğini ve çevresindekilerin etkisinde kaldığını düşünen askerler, iki yıldır seferde olduklarını bundan sonra İstanbul'a dönmek istediklerini belirtmişlerdi.¹²⁷ 1620-21 tarihli II. Osman'ın Hotin seferinde, baş getiren askerlere yüzer altın verilmesi teamülken birer altınla mükâfatlandırılmaları "*biz bir altuna cânımızı fedâ itmeyüz*" şeklinde tepki göstermelerine yol açmıştı.¹²⁸ 1635-36 tarihli IV. Murat'ın Revan seferi öncesinde Erzurum menzilinde askerler tarafından oldukça büyük bir alay gösterimi yapılmıştı. Ancak padişahın sert mizacı ve ihsanda bulunmaması nedeniyle askerlerin bir kısmı dağılıp alaya gelmez olmuşlardı.¹²⁹

Hafız Ahmet Paşa'nın Bağdat seferinde, askerler için göç emri verilmiş ancak sekbanlar onar kuruş bahşiş almadıkça yerlerinden kalkmayacaklarını belirtmişlerdi. Ahmet Paşa'nın fetihten sonra dirlikler vereceği vaadine rağmen onar kuruş bahşişte diretmişlerdi. Ancak daha sonra beşer kuruş üzerinde anlaşma sağlanmıştı.¹³⁰ 1682-83 tarihli Viyana kuşatması sırasında Tökeli İmre ve Hüseyin Paşa'nın Pujin Kalesi'ni almak için hareket edip ancak mağlup olup dağıldıkları haberi askerlerin motivasyonunu düşürmüştü, bununla birlikte ordunun ihtiyacı olan zahirenin yirmi saatlik bir mesafeden getirilmesi durumu askerlerin itaatten çıkmasına neden olmuştu.¹³¹

Uzun yıllar devam eden Girit seferi sırasında geniş ölçüde lojistik destek sıkıntı yaşanmıştı ve bu durum askerlerin aşırı derecede tepki göstermelerine neden oluyordu. Çanakkale Boğazı'nın Venedik gemileri tarafından abluka altına alınması, Girit'e yardım gönderilmesi konusunda büyük problem oluşturuyordu. Bunu aşmak için Ege kıyılarından küçük bey gemileri aracılığıyla yardım sağlanabiliyor ancak yeterli olmuyordu. Adada yapılan divan toplantılarında askerlerin büyük ölçüde firar ettikleri ve geriye kalanlarının adada kalmak için takatleri kalmadığı, askerlerin metrislere girmek istemedikleri belirtiliyordu.¹³² 1649-50 tarihinde Kandiye Kuşatması devam ederken, yeni kaleler bina olunup, yeni asker gönderilmesiyle birlikte dört senedir adada bulunan askerlere icazet verilmesi sevinçle karşılanmıştı.¹³³

¹²⁷ *Fezleke Tahlil ve Metin*, s. 553.

¹²⁸ *Mür'î't Tevârih Tahlil ve Tenkidi Metni*, s. 94; *Tarih-i Nâimâ, II*, s. 472.

¹²⁹ *Fezleke Tahlil ve Metin*, s. 856.

¹³⁰ *Tarih-i Nâimâ, II*, s. 522.

¹³¹ *Zübde-i Vekayât Tahlil ve Metin*, s. 156-156; *Mür'î't Tevârih Tahlil ve Tenkidi Metni*, s. 228.

¹³² *Fezleke Tahlil ve Metin*, s. 1027, 1052, 1058.

¹³³ *Fezleke*, s. 1063-1064.

Girit'in iâşe-ikmalinin yeterince sağlanamaması ve askerlerin isyan noktasına gelmesinde etkili olan nedenlerden biri de XVII. yüzyılın ikinci yarısında Venedik donanmasının ezici üstünlüğüne karşı Osmanlı deniz ümerasında görülen korkuydu. Kaptan-ı deryaların donanmanın sevk ve idaresi sırasında Venedik donanmasıyla karşılaşmaktan korktuklarına dair örnekler kaynaklarda mevcuttur.¹³⁴ Girit-Kandiye'ye yardım götürmekle görevli kaptan-ı derya Musa Paşa, İstanbul, Çeşme ve Eğriboz'dan asker ve mühimmatı alarak Girit'e götürmek üzere yola çıkmıştı. Ancak Sakız taraflarında Venedik donanmasıyla karşılaşan kaptan-ı derya, savaşa cesaret edememiş ve Eğriboz tarafına yönelmişti. Musa Paşa, Eğriboz'da da Venedik gemilerinin kuşatmasına rast gelince buraya da yanaşamayarak asker ve mühimmat almadan boş bir şekilde Girit'e ulaşmıştı. Musa Paşa, korkusu yüzünden Girit'e zahire götüremeyince kaptan-ı deryalıktan azledilmişti.¹³⁵ Yine Girit'e yardım götüren kaptan-ı derya Haydar Ağazade Mehmet Paşa, Kandiye'de asker ve mühimmatı indirirken iki Venedik gemisinin görünmesi üzerine hemen demir alarak adadan uzaklaşmıştı. Mehmet Paşa'nın adadan ayrılmasıyla askerlerin bir kısmı gemide, bir kısmı karada kalmış ve karada kalanlar yardım malzemelerini alamamışlardı. Ammarzâde Mehmet Paşa, Girit'e yardım götürmek üzere, Osmanlı donanmasıyla birlikte hareket etmiş ancak Çanakkale Boğazı'nın düşman gemileriyle kapatılması üzerine Akdeniz'e açılmamıştı. Merkezden müekked emirler gönderilerek donanmanın boğazdan dışarı çıkması ve savaşması istenmiş ancak Mehmet Paşa buna cesaret edememişti. Bu durum paşanın düşmandan korkusu olarak yorumlanmış ve katledilmişti.¹³⁶ Sonuç itibarıyla Osmanlı donanmasının yönetiminde yaşanan problemler Girit'in iâşe ve ikmalinin aksamasına ve burada bulunan askerlerin olumsuz davranışlarına yansarak zincirleme bir durum oluşturmuştu.

Sefer sırasında yönetim zafiyetinden kaynaklanan sebeplerden dolayı da askerlerin çoğu zaman tepkili oldukları görülmektedir. 1605-06 tarihli Estergon muhasarası için akın emri verilmişken yürüyüş sırasında arabalardaki aşırı ağırlık nedeniyle savaş arabalarının bir kısmı yollarda kalmıştı ve bunun üzerine yeniçeriler bu denli ağırlıkla akına gidilmeyeceğini söyleyerek sitemde bulunmuşlardı.¹³⁷ 1620-21 tarihli Hotin seferinde, kale yürüyüşü sırasında oldukça fazla sayıda şehit verilirken Sadrazam Hüseyin Paşa'nın askerlerin değersizliğine dair söylediği "*mahall-i pâdişâha*

¹³⁴ Ertaş, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Ordusunun Yönetim Sorunu: Kaptan-ı Deryalık Galesi*, s. 213.

¹³⁵ Ertaş, *a.g.b.*, s. 214.

¹³⁶ Ertaş, *a.g.b.*, s. 214.

¹³⁷ *Tarih-i Nâimâ*, I, s. 292.

asker eksük değil himâr yerine at bağlar" sözü askerler tarafından unutulmamış ve II. Osman'ın öldürülme sürecinde sadrazamın askerler tarafından parçalanarak öldürülmesi için acele etmelerine neden olmuştu.¹³⁸ 1629-30 tarihli Hüsrev Paşa'nın Bağdat ve Hemedan seferinde, ordunun menzil sistemi dışında oldukça uzun süren yürüyüşü nedeniyle askerlerin yorulması, paşaya karşı gelmelerine ve sefer zamanı geçtiğini belirterek harekâtı bir sonraki seneye erteletmelerine neden olmuştu.¹³⁹ 1657-58 tarihli Eflak seferinde, Fazlı Paşa'nın askeri gereksiz yere beklettiği, iki günlük yolun on yedi günde alınmasına neden olduğu için askerler tarafından eleştirilmişti.¹⁴⁰

Yeniçeriler ile kapıkulu ve tımarlı sipahiler arasında ordugâhta veya savaş alanında görevlerinden kaynaklanan anlaşmazlıklar mevcuttu. 1668-69 tarihli Girit-Kandiye kuşatmasına katılan Fransız seyyah Guillatiere, bu anlaşmazlığın tanıdığı olmuştu. Guillatiere; *"Geçidin çıkış yerine geldiğimizde birkaç yeniçeri gördüm. Bizim lağımcılıktan kirli olan üst başımıza, halimize bakıp gülüyorlardı. Yeniçeriler hiçbir zaman el gayretiyle yapılan işlerde görevlendirilmedikleri için mayınlarda görevli olanları hor görürler. Osman Çelebi, yeniçerilerden birine şöyle dedi: 'Sen mutlu bir adamsın, biz senin için kazıyoruz ve sende siperlerin içine saklanıyorsun' dedi. Yeniçeriler, kapıkulu sipahilerini de sevmeyiz, onlara 'sinek' derler. Sipahi ve tımarlı asker de onlara 'tozluk' derler, çünkü yeniçeriler bacaklarına böyle bir şey giyerler"*¹⁴¹ diyerek askerler arasındaki anlaşmazlığı ifade ediyordu.

Askerlerin psikolojik durumları, yönetimin aldığı kararın yerine getirilememesine neden olabiliyordu. Örneğin bir kuşatma sırasında kaledekilere amân verilmesine rağmen askerlerin sinirlenip kaledekileri kılıçtan geçirmeleri engellenemiyordu. 1595-96 tarihli Eğri seferi sonrasında kaledekilere amân verilmişti. Ancak Osmanlı kalesi olan Hatvan'ın vire ile verilmesine rağmen kale içerisindeki Müslümanların katledildikleri haberi askerler tarafından duyulmuş ve bu kez Eğri'den çıkanlar katliama uğratılmışlardı.¹⁴² Ayrıca Eğrililer hakkında daha önceleri serhat askerleri tarafından dile getirilen *"Yoktur sizinle viremiz Eğrili gidi Eğrili"* şeklindeki türkü kaleden çıkanların katliama uğratılmasıyla böylece vücuda getirilmiş olunuyordu.¹⁴³ Yine Budin'in fethinden sonra kale halkının kaleden çıkışı sırasında askerlere karşı kinayeli sözleri kılıçtan

¹³⁸ *Mür'i't Tevârih*, s. 97.

¹³⁹ *Fezleke Tahlil ve Metin*, s. 823; *Mür'i't Tevârih*, s. 112-113.

¹⁴⁰ *İsa-zade Tarihi Metin ve Tahlil*, s. 45.

¹⁴¹ Gülgün Üçel-Aybet, *Avrupalı Seyyahlar Gözüyle Osmanlı Ordusu (1530-1699)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 461.

¹⁴² *Mür'i't Tevârih Tahlil ve Tenkidi Metni*, s. 60.

¹⁴³ *Tarih-i Nâimâ*, I, s. 109.

geçirilmelerine neden olmuştu.¹⁴⁴ Askerlerin savaş sırasındaki psikolojilerini yansıtmaları bakımından önemli bir örnek IV. Murat'ın Bağdat seferi esnasında yaşanmıştı. Padişah tarafından kale halkına amân verilmiş ancak Kızılbaşların Osmanlı askerlerine karşı hile yaparak öldürmek istedikleri söylentisi tekrardan iki tarafın savaşmasına neden olmuştu. Bu sırada Rumeli askerlerinden biri padişah otağına gelerek; *"Padişahım! Siz emân verdiniz lâkin biz emân vermeziz"* şeklindeki çıkışı sultanın böyle bir tepki karşısında şaşırmasına neden olmuştu ve asker devam ederek; *"Padişahım kaç yıldır Bağdad'a sefer eşip akçe pul değil, babam ve ammim ve karındaşlarım kalmayıp cümle bu uğura gittiler. Şimdi fırsat bulmuşken niçin intikamımızı almayıp bu mel'ûnlara emân veririz, doğrusu budur ki vermeziz"*¹⁴⁵ diyerek çıkıp gitmişti. Yaşanan olay karşısında sultan kahkaha atarak tepkisini göstermişti. Ancak bu durum askerlerin seferden bekledikleri ekonomik getirinin karşılığını alamadıklarını ve sıcak savaşın askerler üzerinde oluşturduğu psikolojik gerilimi ifade ediyordu.

Sefer sırasında gergin havanın dağıldığı zamanlar da olabiliyordu. Böyle bir durum 1617-18 senesinde Serav Antlaşması yapılacağı sırada yaşanmıştı. İran elçisi Burun Kasım, antlaşma görüşmelerini yapmak üzere şiddetli rüzgârların olduğu bir günde Serav sahrasındaki sefer divanına gelmişti. Elçi; *"Bizim ile sulh edersiz ve döner üzerimize asker gönderirsiniz, sizin kangı sözünüze i'timâd edelim"* diyerek esip savurmuştu. Bu söz üzerine Vezir Dilaver Paşa; *"Kasım Bey bu diyârın rüzgârı her zaman böyle şedîd mi eser?"* şeklindeki sorusuna cevap vermek için elçi yeltendiği sırada Bâki Paşa araya girerek; *"Yok sultanım! Bu rüzgâr şimdi Kasım Bey'in burnu yelidir"* diyerek lafı gediğine koymuştu. Bunun üzerine elçinin; *"İlâhî Bâkî Paşa Hak belâ vermesin, her zaman şeytaneti elden koymasın. Bizi dillerde dâsitân edersin"* demesi üzerine divanda bulunan herkes gülüşmüştü. Bu espriden haberdar olan Şah Abbas ise Baki Paşa'ya üç katar yükü hediye göndermişti.¹⁴⁶ Yine 1629-30 tarihli Bağdat seferi sırasında, İran askerlerinin başları kesilirken söyledikleri sözler Osmanlı askerleri arasında şaka mahiyetini almıştı. Askerler; *"Kıyma mene, men bir ocak oğluyum"* diyerek birbirleriyle şakalaşıyorlardı.¹⁴⁷

¹⁴⁴ *Mür'î't Tevârih Tahsil ve Tenkidi Memi*, s. 7.

¹⁴⁵ *Tarih-i Nâimâ, III*, s. 892.

¹⁴⁶ *Tarih-i Nâimâ, II*, s. 445.

¹⁴⁷ *Tarih-i Nâimâ, III*, s. 660.

Yönetimin askeri savaşa teşvik için uyguladığı maddi ve manevi teşvikin yanında askerler arasında da böyle bir durum görülebiliyordu. Melek Ahmet Paşa'nın Bitlis Hanı üzerine seferinde, bazı askerler atları otlatmak için ordugâhtan ileri gitmişken hanın öncü birliklerine rast gelmiş, bir kısmı şehit edilmiş ve bir kısmından Osmanlı ordusu hakkında bilgi alınarak geri gönderilmişlerdi. Geri dönen askerlerin terkilerine asılmış halde bulunan başları gören askerler sinirlenerek, birbirlerini savaşa teşvik eden davranışlarda bulunmaya başlamışlardı.¹⁴⁸ 1660-61 tarihli Erdel seferinde, kale altına büyük bir lağım kazılması için askerlere aletler dağıtılmış ve ödüller vaat olunmuştu. Bu durum askerleri oldukça sevindirmiş ve birbirlerini savaşa teşvik eden davranışlarda bulunmalarına neden olmuştu.¹⁴⁹

Sefer sırasında askerlerin coğrafi şartlar, zaman ve düşmana karşı mücadelelerinin yanında birbirleri arasında da rekabet ettikleri görülmektedir. Kanuni Sultan Süleyman'ın Zigetvar seferi sırasında şiddetli rüzgâr nedeniyle otağ-ı hümayunu çeken develer yolda kalmışlar ve bir sonraki konakta sultan, Sokullu Mehmet Paşa'nın çadırına girmek zorunda kalmıştı. Bu olayı, otağ-ı hümayunun taşınması ve kurulmasından sorumlu Mir-ahur Ferhat Ağa'nın kusuru olarak göstermek isteyen ve durumu fırsat bilen iç ağalardan bazıları bütün askerlerin çadırları geldi ve kuruldu ancak padişahımın ki gelmedi diyerek sultana karşı şikâyette bulunmuşlardı. Bunun üzerine Sultan; "*Sende bu idrak ile hadim-i saltanat geçiniürsin ne olacaksın, aceb bizim çadırlarımız ve ağırlığımız gayrilere mi benzer?*"¹⁵⁰ diyerek cevap vermişti. Böylece Mir-ahur'un görevinde kusur gösterdiği gerekçesiyle padişah tarafından kellesi alınıp onun makamına geçmek isteyen ağaların planı suya düşmüştü.

Alt kademedeki anlaşmazlıkların yanında ordunun üst kademesinde de çeşitli nedenlerden kaynaklanan anlaşmazlıklara dair pek çok örnek görmek mümkündür. 1649 tarihinde Girit seferi sırasında, Kandiye limanına giden Osmanlı donanması limanda Venedik gemileriyle karşılaşmış, Serdar Hüseyin Paşa hemen savaşa girilmesini isteyince kaptan-ı derya "*sen kara serdarısın umur-ı derya bize müfevvazdır.*" karşılığını vermişti. 1650-51 tarihinde Hanya'ya gönderilen Mehmet Paşa ile kaptan-ı derya Musa Paşa arasında iktidar konusunda anlaşmazlık yaşanmıştı. Mehmet Paşa, ben veziriazamlık yapmış biriyim diyerek baskın çıkmaya çalışırken Musa Paşa, donanmanın kaptanı olduğunu ve denizlerin kendinden sorulur olduğunu söyleyerek karşı çıkmıştı.¹⁵¹ 1694 tarihinde Venedikle sürdürülen savaşlar sırasında

¹⁴⁸ *Seyahatnâme, IV*, s. 129.

¹⁴⁹ *Seyahatnâme, V*, s. 211.

¹⁵⁰ *Tarih-i Selânikî, I*, s. 20.

¹⁵¹ Ertaş, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Donanmasının Yönetim Sorunu: Kaptan-ı Deryalık Galesi*, s. 202.

Mezemorta Hüseyin Paşa ile kaptan-ı derya Yusuf Paşa arasındaki rekabet tehlikeli boyutlara ulaşmıştı. Paşalar arasında yaşanan rekabetin, donanmanın sevk ve idaresinde ciddi problemlere yol açması üzerine Sultan II. Ahmet anlaşmazlığa müdahale etmişti. Sultanın gönderdiği hükümde, üst kademede bulunan iki yönetici arasındaki anlaşmazlığın düşmana karşı ortak hareketi engellediği, birlik olmadıkları takdirde bu durumun düşmanla ortak hareket anlamına geleceği ifade edilmişti.¹⁵² Yine Kaimmakam Çelebi İsmail Paşa, Mezemorta Hüseyin Paşa'nın düşmana top sattığına dair iftirada bulunmuş ve hatta sultandan habersiz Hüseyin Paşa'yı ortadan kaldırmayı düşünmüştü. Söz konusu örnekler ordunun üst kademesindeki rekabetin ne derece büyük olduğunu ve bu rekabetin donanmayı uğrattığı zaafın açık birer göstergesi olması yönüyle önemlidir.¹⁵³

Askerler, seferleri aynı zamanda illegal yollardan mal veya para edinmenin bir yolu olarak düşünülebiliyordu. 1662-63 tarihli Rava-Uyvar yolunda Evliya Çelebi'nin başından geçen bir olay bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Ordugâhta arpa kıtlığı yaşandığı bir sırada Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın Harbendebaşısı¹⁵⁴ semerleri arpa ile dolu katırları ormanda saklayıp isteyenlere yüksek fiyattan arpa satıyordu. Evliya Çelebi, bir miktar at yemini on bir altın karşılığında alıyor ve bundan sonrası için harbendebaşı; *"Bu sırrı kimseye deme, her gece gelersen bir altuna sana bir yem bulurum ve gayriye ikişer altuna veririm, ammâ sen eski dostumuzsun"*¹⁵⁵ diyerek görevinin ona verdiği yetkiyi bir anlamda esnaf gibi kullanıyordu.

Kanuni Sultan Süleyman'ın Zigetvar seferinde askerler arasında büyük hırsızlık olayları yaşanmıştı. Uykuda olan askerlerin kıymetli silah ve elbiseleri çalınıyor veya çadırını ordugâhtan biraz uzakta kuran askerleri, gözlerine kestiren hırsızlar kılıç zoruyla gasp ediyorlardı. Durumu sultanın duymasıyla birlikte Niş'ten Belgrat'a kadar olan yolda Yeniçeri Ağası Ali Ağa, yasakçılık görevinde bulunan yeniçerilere mertebeler vaat ederek eskiden bilip işittikleri hırsızları getirmelerini istemişti. Hırsızların başı olarak tutulan tımarlı sipahilerden Malkaralı Evren'e, sadrazam vaatlerde bulunarak onu tüm hırsızları ortaya çıkarmakla görevlendirilmişti. Konak yerlerinde tutulup getirilen hırsızların katledilmeleriyle askerler için rahat sağlanmış ayrıca Evren, Dergâh-ı âli

¹⁵² Ertaş, *Osmanlı Donanmasının Yönetim Sorunu*, s. 206.

¹⁵³ Ertaş, *a.g.b.*, s. 206.

¹⁵⁴ Harbende, yük hayvanı bakıcısını ifade ediyordu. Aynı zamanda saraya ait iki bin ve daha fazla katıra bakmakla görevliler için kullanılan bir tabirdir. Yüz ellişer kişilik on bir bölükten meydana gelen harbendelerin zabıtine 'harbendebaşı' deniyordu. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 294-295.

¹⁵⁵ *Seyahatnâme*, VII, s. 42.

çavuşluğuna yükseltilmişti. Bunun yanında dört yeniçerinin de hırsız getirmesiyle birlikte kendilerine on üçer akçe verilerek kapıkulu sipahiliğine yükseltilmişlerdi.¹⁵⁶

Osmanlı askerleri arasındaki ilişkilerde olumsuz örnekler görüldüğü gibi bunun tam tersi durumlarında yaşanması mümkündü. Her şeyden önce sefere katılan askerler yılın belli bir dönemini birlikte geçiriyorlar ve bunun neticesinde yakın sosyal ilişkiler kuruyorlardı. Askerlerin sefer yürüyüşü, ordugâh veya herhangi bir konak yerinde birbirleri arasındaki eğlence kültürünün içeriğine dair kaynaklar sessiz kalmaktadır. Ancak bazı durumlar askerlerin kurdukları yakın ilişkiler hakkında fikir vermektedir. Örneğin büyük bir kale yürüyüşü öncesi askerler arasında birlik ve beraberliğin doruk noktasına ulaştığı anları ifade ediyordu. Askerler için kale yürüyüşü bir anlamda ölüme yürüyüş demektir. Bunun öncesinde askerler biraz sonrasında kendilerine ne getireceği bilmeden birbirleriyle helalleşiyorlar ve vasiyetlerde bulunuyorlardı.¹⁵⁷ Vasiyetlerinin içeriği bilinmemekle birlikte bunlar arkalarında bıraktıkları yakınları ve ya malları olabilirdi ancak bundan ziyade önemli olan kendileri için değerli olan şeyleri yanlarında bulunan asker arkadaşlarına emanet edecek kadar yakın olan ilişkileriydi.

Sıcak savaş sırasında askerin motivasyonun en üst düzeyde tutulması oldukça önemliydi. Sefere çıkan bir padişah ya da sadrazam ise bu konuda üzerine düşeni yapıyor bir anlamda askerin arkasında maddi ve manevi olarak durduğunu gösteriyordu. 1638-39 tarihli IV. Murat'ın Bağdat seferinde, sultan yaralanan yeniçerilerin tedavi edilmesi sürecinde onlarla yakından ilgileniyor ve bahşişlerde bulunuyordu. Bunun yanında gūnaşırı askerlerin bulunduğu metrislere uğrayarak sözleriyle askerleri savaşa teşvik ediyordu.¹⁵⁸ 1648-49 tarihli Girit kuşatmasında Hüseyin Paşa çenesinden kurşunla vurulmuş olmasına rağmen bu durumun askerde ümitsizlik ve gevşeklik oluşturmaması için metrisleri geziyor ve askerlere sözlü olarak teşviklerde bulunuyordu.¹⁵⁹ 1654-55 tarihli Melek Ahmet Paşa'nın Bitlis Hanı üzerine seferinde, paşa askerlere manevi destek olması için bir yandan beyit¹⁶⁰ okuyor diğer yandan savaşta yararlılık gösteren askerlere

¹⁵⁶ *Tarih-i Selânikî, I*, s. 19-20.

¹⁵⁷ *Seyahatnâme, IV*, s. 137; *V*, s. 211.

¹⁵⁸ *Zafername Tahlil ve Metin*, s. 11, 39.

¹⁵⁹ *Fezleke Tahlil ve Metin*, s. 1026.

¹⁶⁰ “İki yerden kuşanalum yine gayret kılıcın, Bulaşup toz ile toprağa bu derdi çekelim.” *Seyahatnâme, IV*, s. 133. Burada altı çizilmesi gereken nokta ise Evliya'nın aktardığı şiirin Kanuni Sultan Süleyman'a ait olduğudur. Bu durum Melek Ahmet Paşa nezdinde devlet ricalinin edebi ürünlere vakıf olduğunu gösteriyordu. R. Kılıç tarafından Kanuni Sultan Süleyman'ın İrakeyn seferinde yazdığı düşünülen şiirin aslı ise şu şekildeydi;

“Allah Allah diyelüm; Sancak-ı Şahi çekelim
Yürüyüb her yandan Şark'a sipahi çekelim
İki yerden kuşanalum yine gayret kuşağın

önünde yığılmış olan altın, gümüş ve akçeleri dağıtıyordu. Yönetimin askerlere verdiği değeri görmek şüphesiz onları hoşnut ediyordu.

Yalnızca hayatta olan askerlere karşı değil şehit olanlara da yönetim tarafından gösterilen hürmet askerlerin kalplerini kazanmak için yeterli bir sebepti. 1662-63 tarihli Ciğerdelen savaşının ardından Köprülü Ahmet Paşa Ciğerdelen meydanında bırakılan şehitleri Estergon yakınlarına getirtmiş ve onlar için büyük bir mezarlık kazdırmıştı. Ordu Mollası Ünsi Efendi önderliğinde bütün askerler cenaze namazı kılmışlar ve şehitler defn edilmişlerdi. Bunun yanında çadırlar kurularak Estergon uleması tarafından üç gün üç gece Kur'an-ı Kerim okunması sadrazam tarafından istenmişti. Bu duruma şahit olan askerler sadrazama giderek şehitleri düşman ülkesinde bırakmadığını, bundan sonra yapılan savaşlarda can ve başlarını vermeye hazır olduklarını, ne tarafa giderse yanında olacaklarını belirtmişlerdi.¹⁶¹

Sefer esnasında askerler arasında ilginç durumlar yaşanabiliyordu. Evliya Çelebi, Çehril Kalesinin, Osmanlılar tarafından fethedilmesi için dua etmesi üzerine yanında bulunan Tatar askerleri bu duadan haz etmemişlerdi. Tatarlar bu duruma gerekçe olarak, Osmanlı'nın böyle bir kaleyi ele alması sonucunda kendilerine olan rağbetinin azalacağını gösteriyorlardı.¹⁶² 1662-63 tarihinde Kaniye'ye yapılan saldırı askerlerin sefere çıkacakları için sevinmelerine neden olmuştu. Sebep ise o sırada Belgrat'ta bulunan ordunun, Ramazan ayı içerisinde olması ve bazı "tıryakilerin" orucunu bozup sefere katılacak olmalarıydı ve bunun için düşmana dua ediyorlardı. Askerler bu durumu; "Zirinoğlu kâfiri ilâhî berhordâr ola, kâfir ise de hidâyet bula. Anın hareketleriyle biz de sefer edüp orucumuzu yemege me'zûn olduk"¹⁶³ şeklinde ifade ediyorlardı.

Ordugâh veya askerin sefer yürüyüşü sırasında ordunun disiplinli bir şekilde hareket etmesi sağlanıyordu. Ancak yönetim tarafından bu disiplinin açık bir baskıya dönüştürülmesi askerler tarafından hoş karşılanmıyordu. Sefer organizasyonlarında

*Bulaşup toz ile toprağa, bu râhı çekelüm
Pâyimâl eyliyelüm kişverini Surhser'ün
Gözüme sürme deyu, dud-i siyahı çekelüm
Bize farz olmuş iken; olmamız İslâm'a zahir
Nice bir oturalum, bunca günâhı çekelüm*

Ey Muhibbi, yürüyüb Şark'a sipahi çekelüm" Remzi Kılıç, "Kanuni Sultan Süleyman'ın İrakeyn Seferi'nde (1533-1535) Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki Gelişmeler", *Bilig Dergisi*, S. 9, Ankara 1999, 115-131, s. 121. Yine Melek Ahmet Paşa, Balçık kuşatmasında "Koma Şehbâzlarım, cümle mâl-ı ganâim (ü) üserâ sizin olsun" diyerek askerleri savaşmaları için teşvik etmişti. Ertaş, *Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesi'nde Gazâ*, s. 94.

¹⁶¹ *Seyahatnâme*, VI, 184.

¹⁶² *Seyahatnâme*, V, s. 80.

¹⁶³ *Seyahatnâme*, VI, s.238.

yerine getirilen bazı teamüller aslında yönetimin asker üzerindeki kontrol mekanizmalarını oluşturuyordu. Askerlere dağıtılan bahşış veya ulufelerle diğer yandan mevcut askerin durumu yoklanıyordu. Bunun yanında eyalet askerlerinin orduya katılmadan önce idari amirleri eşliğinde yaptıkları alay gösterimi savaşa uygunluk bakımından askerlerin nasıl durumda olduklarının görülmesi ve sayı bakımından ne kadar olduklarının bilinmesini sağlıyordu. Fakat bu uygulamaların askeri suçlayıcı bir şekilde yerine getirilmek istenmesi askerlerin ciddi tepkilerine neden oluyordu. 1620-21 tarihli Hotin seferi sırasında, yeniçeri zabitlerinin askerlerden rüşvet alıp seferden geri dönmelerine izin verdikleri söylentisi, Sultan II. Osman tarafından duyulmuş ve yarımşar kuruş bahşış verilerek askerlerin yoklaması yapılmıştı. Bu durum yeniçeri zabitlerinin gücenmesine neden olduğu gibi, normal şartlar altında askerin motivasyonunu artırmak için verilen bahşışlerin bu kez askerlerin ayıplarını yüzüne vurmak ve onları kızdırmak amacıyla verilmesi askerlerin tepkilerine neden olmuştu. Bu durumda zabitlerin suçlu olduğu, asker ile padişahın arasını açmak için böyle bir davranışta buldukları söyleniyordu.¹⁶⁴

Kaptan-ı derya Çavuşzade Mehmet Paşa, Girit-Selona hisarının kuşatıldığı sırada yeniçeri yoklaması yaptırmıştı. Ancak bu durum ocak ağalarını incitmiş ve ağalar, kaptan-ı deryaların şimdiye kadar ocak yoklaması yapmadıklarını dolayısıyla Mehmet Paşa'nın yetkisini aştığını belirtmişler, ayrıca yoklama sırasında olmadıkları iddia edilen askerlerin mevcut olduğunu söyleyerek paşayı töhmet altında bırakmışlardı.¹⁶⁵ 1685 yılında Veziriazam Süleyman Paşa, sipahi ve silahtar ocaklarına nizam vermek amacıyla askerin yoklamasını yaptırmıştı. Belgrat'ta Abaza Kasrı denilen bölgeye her gün birer birer askerler geliyor sorgu sual edildikten sonra gelenlerin eşkâlleri yazıya geçiriliyordu. Askerlerin üzerinde kurulan baskı onların Süleyman Paşa'dan nefret etmelerine neden olmuştu. Hâlbuki serdarların yapması gereken askerlerin kalplerini kazanmak ve onları kendisine yakın tutmaktı.¹⁶⁶

Osmanlı ordusunun en seçkin birlikleri arasında yer alan yeniçeriler, sefer organizasyonları sırasında yönetimin karar alma sürecine ciddi bir biçimde etkide bulunabiliyorlardı. XVI. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı Devleti'nde yaşanan dönüşüm, padişahların ordunun başında sefere çıkma geleneğini de değiştirmişti. Ancak bu durum yeniçeriler tarafından tam olarak kabul görmüyor zaman zaman tepki

¹⁶⁴ *Mür'î't Tevârih Tahlil ve Tenkidi Metni*, s. 93.

¹⁶⁵ Ertaş, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Donanmasının Yönetim Sorunu*, s. 211.

¹⁶⁶ *Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin*, s. 222-223.

göstermelerine neden olabiliyordu. 1595-96 tarihli Eğri seferi hazırlıkları sırasında Yeniçeri Ağası Yemişçi Hasan Ağa'nın yeniçerilerle yaptığı meşveret sırasında askerler; padişahın neden kendileriyle sefere çıkmadığını, Sultan Süleyman'ın hasta olmasına rağmen araba ile sefere katıldığını ifade etmişlerdi. Ertesi gün gerçekleştirilen divanda, çorba içmeyerek tepkilerini göstermişlerdi. Yeniçeriler bununla da yetinmeyip Ayasofya Cami ve türbelere gidip Kur'an-ı Kerim'e el basıyor ve padişah sefere çıkmadan kendileri de hareket etmeyeceklerine dair yeminler ediyorlardı.¹⁶⁷ Ordunun Budin serhatine hareketi kararı üzerine tekrardan Hasan Ağa, yeniçerilerle görüşmek için Orta Mescid'e gitmiş ancak askerler isteklerinde diretmişlerdi. Bunun üzerine Veziriazam İbrahim Paşa, Yeniçeri Ağası'nın evine giderek ocak ileri gelenlerinin katıldığı bir meşveret meclisi toplatmıştı. Askerlerin evin üst katında bulunan divanhaneye çıkmaları istenmiş ancak gelmeyerek alt katta beklemişlerdi. Bunun üzerine İbrahim Paşa merdiven ayağına inerek askerlerle konuşma yolunu tutmuştu. İbrahim Paşa, padişahın sefere çıkması için direttiklerini, İslam topraklarının ve kalelerinin sürekli olarak ele geçirildiğini ve bu toprakları ele geçiren düşmanın müstakil bir kral altında hareket etmediklerini durum bu haldeyken padişahın sefere çıkmasının yersiz olduğunu söylemişti. Bunun üzerine askerler kimliklerinin belli olmaması için fener ve mumları söndürüp paşaya karşılık vermeye başlamışlardı.

Askerler; önceki padişahların serhatlerdeki dirlikleri seferde yararlık ve yoldaşlık edenlere verdiklerini, boş dirlikleri ocaklardan ayırmayıp verilen askerin oğulları ve akrabasının bu topraklardan mahrum etmediklerini ve kanunu bozmadıklarını, önceleri kapı halkı olarak sefere çıktıklarında güzide serhat askerlerinin kendilerini karşıladıklarını ve yol gösterici olduklarını ancak bu durumun değişerek onlara verilen dirliklerin ekâbir kapısındaki kullar için dağıtıldığını, mevaciblerini alamadıklarını, sefere çıktıklarında tımarlı sipahilerin gelmediklerini ve kendilerinin savaş meydanlarında yalnız kaldıklarını, Osmanlı Devleti'ndeki kanuni kadiminin terk edildiğini, maryol ve ecnebilerin rüşvet ile ocaklarında olduğu gibi her yeri ele geçirdiğini belirtmişlerdi. Ayrıca askerler Yemişçi Hasan Ağa'ya dönerek aynı kişinin iki kez yeniçeri ağası olmasının kanun olmadığını, kendisinin nasıl iki kez bu makama geldiğini sormuşlar ve sözlerini tutmasını, aksi halde pişman olacağını söyleyerek tehditte

¹⁶⁷ *Tarih-i Selânikî, II*, s. 524.

bulunmuşlardı. Bunun yanında askerler ağa kapısına tuğ dikilmesine de engel olmuşlardı.¹⁶⁸

Yeniçeriler, gerek sefer organizasyonlarının gerekse İstanbul'daki merkez isyanlarının ana karakteri olabiliyorlar, yönetimi ciddi sıkıntılara sokabiliyorlardı. Ancak XVI. yüzyıl sonları ve XVII. yüzyılda devam eden değişim dönemi, Yeniçerilerin de zamanı sorgulamalarına ve özeleştiri getirmelerine neden olmuştu. Yeniçeriler arasında yapılan sohbet meclislerinde, Sultan Süleyman zamanında yirmi bin kişi civarında olduklarını ve Macaristan kralını nice kez yenilgiye uğratarak topraklarını İslam'a kattıklarını, şimdi ise otuz binden fazla olmalarına karşın seferlerde başarılı olamadıklarını söylüyor, kendilerine ne oldu da düşmanın kaleleri alıp sürekli İslam topraklarını ele geçirdiğini sorguluyorlardı.¹⁶⁹

Sefer organizasyonlarının diğer bir boyutunu psikolojik harp oluşturuyordu. Teknolojik gelişmişlikten ziyade insan merkezli savaşların yapıldığı bir dönemde, kendi askerlerinin motivasyonu yüksek seviyede tutmak, diğer taraftan karşı tarafı manevi olarak yıpratmak oldukça önemliydi. Osmanlı İmparatorluğu XVI. ve XVII. yüzyılda söz konusu psikolojik harp yöntemlerini oldukça etkin ve başarılı bir şekilde uyguluyordu. Sefer organizasyonlarının başından itibaren askerlerin psikolojik durumları dikkate alınıyor ve gerektiğinde askerlerin motivasyonunu artırıcı önlemler alınıyor diğer yandan düşmanı psikolojik olarak yıpratmak için her türlü girişimde bulunuluyordu. Aynı şekilde Osmanlı Devleti'nin giriştiği mücadelelerde karşı tarafta Osmanlı askerlerinin psikolojik direncini kırmak ve baskı altına almak için psikolojik savaş veriyorlardı. 1578-79 tarihli Serdar Mustafa Paşa'nın Şirvan ve Gürcistan seferinde, Dereboynu menziline, beylerbeyileri, sancak beyleri ve kapıkulları tarafından büyük bir alay töreni düzenlenmişti. Askerler giyim kuşam ve teçhizatlarıyla bir nevi gövde gösterisi yapmışlardı. Böyle bir törenin gerçekleştirilmesindeki sebep, bölgenin serhat yeri olması nedeniyle casuslar bulunabileceği ve bu casuslara Osmanlı gücünün gösterilmek istenmesiydi. Casusların iletcekleri haberler üzerinden düşmanı korkutmak amaçlanıyordu.¹⁷⁰

¹⁶⁸ *Tarih-i Selânikî, II*, s. 527-528; Merkez ordusundaki artış ve buna bağlı olarak askerlerin niteliklerini kaybettiklerine dair anlatım Aziz Efendi risalesinde de yer almaktadır. Songül Çolak, "Aziz Efendi'nin Risalesine Göre 17. Yüzyılda Osmanlı Merkez Ordusunun Durumu", *History Studies*, Volume 2/2, 2010, 101-112.

¹⁶⁹ *Tarih-i Selânikî, II*, s. 707-708.

¹⁷⁰ *Tarih-i Osman Paşa*, (haz. Yunus Zeyrek), Kültür Bakanlığı, Ankara 2001, s. 18.

1596-97 tarihli Haçova savaşında, ordunun diziliminde kapıkulu sipahilerinin arkasında bulunan develerin üstlerine bayraklar dikilerek ordu olduğundan heybetli gösterilmek istenmiş ve bunları uzaktan gören düşman askerlerinin gözlerini korkutmak amaçlanmıştı.¹⁷¹ 1662-63 tarihli Uyvar seferinde, kale teslim alınıp içeridekilerin çıkışları esnasında aynı anda kale burçları, ordugâhtaki toplar ve kurşun atışlarıyla fetih kutlaması yapılmış, diğer yandan ordugâhın yüz yetmiş değişik yerinde mehterhane çalınmıştı. Yüksek ses ve güç gösterisiyle birlikte kaleden çıkanları korkutmak ve psikolojik baskı uygulanmak istenmişti. Nitekim bunda başarılı olunmuş, yöre halkı, "*El-firâk ey gidi Uyvar*" diyerek ve ağlayarak kaleden uzaklaşmışlardı.¹⁷² Aynı seferde, kale kuşatması sürerken Osmanlı yardımcı kuvvetleri sefer alanına ulaşmışlardı. Düşman askerleri gelen kuvvetler hakkında bilgi almaya çalışmış ve yeniçeriler tarafından gelen birliklerin toplamda yüz elli bin civarındaki Tatar, Boğdan, Eflak ve Kazak askerinin olduğu ifade edilmişti. Yeniçeriler, yardımcı kuvvetlerin sayılarını olduğundan fazla göstererek düşmanın moralini bozmayı hedefliyorlardı.¹⁷³

1664 tarihli Raab nehri bozgununda, daha önce Osmanlı Devleti'nin Yenikale seferinde düşman ordusunun bozulmuş bir şekilde nehirden geçerken Osmanlı askerleri arkalarına vurup onlarla alay etmişlerdi. Bu kez Raab nehri kenarında yapılan savaşta, Osmanlı ordusu bozguna uğramasıyla birlikte düşman askerleri aynı şekilde davranmışlardı.¹⁷⁴ 1668-69 tarihli Girit-Kandiye kuşatmasında kaleden kaçıp Osmanlı ordugâhına gelen düşman askerlerine ihsanlarda bulunuluyor, karınları doyuruluyor ve tekrar kaleye gönderiliyordu. Bu askerlerin kaleye döndüklerinde Osmanlı ordusunun güçlü durumundan bahsetmeleri isteniyordu. Böylece kalede direnenler psikolojik yönden yıpratılarak kısa sürede teslim olmaları amaçlanıyordu.¹⁷⁵ Yine Kandiye kuşatmasında, esir edilenler zincirlere bağlı bir şekilde ve öldürülen kişilerin başları kale altından geçiriliyordu. Böylece bir anlamda kaledekilere gözdağı veriliyordu. Bu durumu gören düşman askerleri, üzerlerinde oluşan psikolojik bunalım nedeniyle kale duvarlarından kendilerini atarak intihar ediyorlardı.¹⁷⁶ Bu durum Osmanlı Devleti'nin uyguladığı psikolojik harbin başarılı olduğunu gösteriyordu. 1688-89 tarihli Niş

¹⁷¹ *Fezleke Tahlil ve Metin*, s. 327.

¹⁷² *Seyahatnâme*, VI, s. 203.

¹⁷³ Ahmet Şimşirgil, *Slovakya'da Osmanlılar Türk Uyvar(1663-1685)*, KTB Yayınları, İstanbul 2012, s. 82.

¹⁷⁴ *Seyahatnâme*, VII, s. 137. Evliya'nın seyahatnâmesinde Raba(Raab) nehri bozgunu olarak anlatılan savaş, Saint Gotthard muharebesidir. Bu konuda yapılmış bir çalışma için bkz. Faruk Bilici, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İki Savaş Anatomisi: Saint-Gotthard ve Kandiye", XIII. Tarih Kongresi 4-8 Ekim 1999/Ankara, *Bildiriler*, c. 3/1, TTK, Ankara 2002.

¹⁷⁵ *Seyahatnâme*, VIII, s. 184.

¹⁷⁶ *Seyahatnâme*, VIII, s. 188-189.

muhasarası sırasında, Eğri ve diğer yörelerin yüksek rütbeli görevlilerin esir alındığı haberi ordugâha ulaşmış, Osmanlı askerleri elde edilen bu zaferi Niş kalesindekilere duyurmak ve onları psikolojik olarak yıpratmak için metrislerde ve ordugâhta top ve tüfek şenlikleri yapmışlardı.¹⁷⁷

Osmanlı Devleti'nin rakipleri, Osmanlı askerlerinin psikolojisini bozmak için daha çok sözlü mesajlar göndererek ordunun motivasyon gücünü düşürmeye çalışıyorlardı. 1565-66 tarihli Zigetvar seferinde, kalenin Türklerin alacağı bir tarzda olmadığı, yağmurlar başladığı zaman Osmanlı ordugâhından eser kalmayacağı, kaledeki mühimmatın kelimelerle anlatılamayacak düzeyde fazla olduğu haberi alınıyordu.¹⁷⁸ 1596 tarihli Haçova Savaşı öncesi Maksimilyan'ın oluşturduğu haçlı ordusuyla birlikte ilerlediği sırada casuslardan “*ya beyza-i İslâm'ı ortadan izâle ideriz, ya cümlemiz dîn ugrundadır kırılıp gideriz*” dediği haberi alınmıştı.¹⁷⁹ 1625-26 tarihli Hafız Ahmet Paşa'nın Bağdat seferi öncesinde Diyarbakır'da yapılan meşverette, kalenin alınması için çok fazla sayıda top ve mühimmat tedariki görülmesi gerektiği söylenmesine karşılık Ahmet Paşa küçümseyerek “*Bağdadın anahtarı cebimdedir*” şeklinde cevap vermişti. Kuşatma sırasında durumdan haberdar olan Safevi askerleri, Osmanlı askerlerinin kale yürüyüşleri sırasında toplar atıyor diğer yandan paşaya yönelik “*ala Bağdadın anahtarlarını*” diyorlardı.¹⁸⁰ 1660-61 tarihli Varat muhasarası sırasında kale toplarla dövülürken, daha önce kalenin eski krallardan biri tarafından kırk beş gün muhasara edildiği ancak kralın yenik bir şekilde geri döndüğü söylentisi dolaşıyordu.¹⁸¹ 1662-63 tarihli Uyvar seferinde, kaledeki düşman askerleri tarafından, lağımcılara “*Gidi Türk ne istersiniz. Orada fare gibi, ne kazıp kendinize zahmet verirsiniz. Bu kale alınmaz.*” deniyordu.¹⁸² Çoğunlukla Osmanlı askerlerine giriştikleri mücadelenin boş bir uğraş olduğu mesajı verilmeye çalışılıyordu.

1672-73 tarihli Kamanıçe seferinde, kaledakilere teslim olmaları şartıyla canlarının bağışlanacağı ve çıkıp gitmelerine izin verileceği söyleniyor aksi halde kaledekilerin hepsinin öldürüleceği belirtiliyordu. Kale içinde yapılan müşavere sonucunda kale yapıldığından beri banisinden başka kimsenin eli değmediği, teslim etmektense ölmeyi seçtikleri ifade ediliyordu.¹⁸³ Hafız Ahmet Paşa'nın Niğbolu

¹⁷⁷ *Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin*, s. 368.

¹⁷⁸ *Tarih-i Selânikî, I*, s. 29.

¹⁷⁹ *Fezleke Tahlil ve Metin*, s. 306.

¹⁸⁰ *Tarih-i Nâimâ, II*, s. 581.

¹⁸¹ *Tarih-i Nâimâ, I*, s. 141.

¹⁸² Şimşirgil, *Slovakya'da Osmanlılar*, s. 79.

¹⁸³ *Vekâyi'-nâme*, s. 380.

muhasarasında başarısız olmasıyla birlikte paşanın elbiseleri düşmanın eline geçmişti. Mihal tarafından elbiseler bir kadına giydirilmiş ve paşanın o kadından farklı olmadığı söylenmişti.¹⁸⁴ 1682-83 tarihli Viyana kuşatması öncesi, Yanık Kalesi'nin muhasara edilmesi kararlaştırılmış ancak kale komutanının sözleri üzerine vazgeçilmişti. Komutan, kalede yeterince asker ve cephane olduğunu eğer kaleyi almak isterlerse sonuna kadar savaşıacaklarını bu şekilde iki taraftan çok sayıda asker öleceğini, Osmanlı Devleti'nin amacının Viyana üzerine gitmek olduğu, dolayısıyla Viyana'yı aldıkları takdirde Yanık Kalesi'ni kendilerine teslim edeceklerini belirtmişti.¹⁸⁵ Seferin başından itibaren Sadrazam Mustafa Paşa'nın Viyana üzerine yürüme hedefi ve bunun üstüne bir de kale komutanının mesajı kuşatmanın kaldırılmasına neden olmuştu.

XVI. ve XVII yüzyıl savaşları insan odaklı mücadelelerdi ve bu nedenle savaşın kazanılması aşamasında askerlerin maddi ve manevi bütünlüğünün sağlanması oldukça önemliydi. Merkezi yönetim, kaynakların temini ve askerlerin sevki konusunda çağdaşlarına göre başarılı olmasının yanında psikoloji yönetimini de iyi yapıyordu. Teknolojik gelişmişlik seviyesinin ve ulaşım kanallarının yeterince gelişmediği bir dönemde askerler düşmana karşı verdikleri savaştan başka, zamana ve coğrafyaya karşı da bir mücadele vermek zorunda kalıyorlardı. Bu durum askerler üzerinde psikolojik gerginlik yarattığı gibi sağlam bir iradeye sahip olmalarına da neden oluyordu. Sefer organizasyonları sürecinde her an bir aksilik çıkabilir istenmeyen bir durum gerçekleşebilirdi. Merkezi yönetimin görevi bu problemleri çözmekti ve söz konusu dönem için oldukça başarılıydı. Askerler, profesyonel askerler olarak yönetimden gerekli ihtiyaçlarının karşılanmasını bekliyorlardı. Aksi takdirde bu durum ciddi bir isyan sebebi olabilirdi. Askerler ile yönetim arasında yazılı olmayan bir mutabakat mevcuttu ve sefer sürecinde yerine getirilen teamüller bu anlaşmanın maddelerini oluşturuyordu. Savaş alanına kadar askerlerin sevki, bu süreçte askerlerin beslenmesi, maaşları, yerine göre ödüllendirilmeleri yönetimin yerine getirmesi gereken uygulamalardı. Savaş alanına gelindiğinde ise bu kez yönetim tarafından askerlerin üzerlerine düşeni yapması bekleniyordu. Askerler arasındaki ilişkiler bugünkü sosyal hayatta karşılaştığımız türdendi. Yeri geldiğinde ganimet paylaşımı sırasında, ya da yürüyüş sırasında anlaşmazlıklar çıktığı gibi, zafer kazanmanın verdiği sevinç ile birlikte askerler arasında şakalaşmalar görülebiliyordu. Bunun yanında askerler arasında makam ve mevki yarışı olduğu gibi, hırsızlık olayları da meydana gelebiliyordu. Osmanlı Devleti maddi savaşın

¹⁸⁴ *Fezleke Tahlil ve Metin*, s. 341.

¹⁸⁵ *Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin*, s. 145-146.

yanında düşmanlarına karşı manevi bir savaşta veriyordu. Psikolojik savaşın düşman üzerindeki etkisi iyi biliniyor ve oldukça etkin bir şekilde kullanılıyordu. Düşman üzerinde her zaman üstün konumda olan, korkulması gereken bir Osmanlı ordusu imajı oluşturulmaya çalışılıyordu. Zaferlerin getirdiği psikolojik üstünlük her daim karşı tarafa hissettirilmek isteniyordu.

1.4. İtaat ve İsyân Arasında Askerin Disiplini

Askeri organizasyonların başarılı olması, emir komuta zincirinin sağlıklı ve etkin işlevinin yanında askerin disiplinli bir şekilde hareketine bağlıydı. Osmanlı Devleti'nin gelişmiş bürokratik yapısı, en üst düzeydeki devlet görevlisinden sıradan askere varıncaya kadar etkin ve hızlı bir uygulama ağı oluşturuyordu. Bu ağ hantal ve ağır işleyen bir yapıda olmaktan öte, sefer organizasyonlarının doğası gereği değişen şartlara uyum sağlayabilen beklemedik problemlere karşı hızlı, akılcı ve esnek çözümler getirebilen bir bürokratik zinciri ifade ediyordu. XVI. ve XVII. yüzyıllarda bu durum, devletin rakiplerine karşı girdiği savaşlarda önemli avantajlarından birini oluşturuyordu. Seferlerin başından sonuna dek devletin merkezi ve taşra örgütlenmesinin yanında ordu içindeki kademelerin yerine getirmekle yükümlü oldukları görevler net bir şekilde paylaştırılmış olmakla birlikte, sorumluların görevlerinde azami ölçüde başarı göstermeleri bekleniyordu. Bürokratik ağda gerçekleşen herhangi bir aksaklık merkezi yönetimin sefer organizasyonları sürecinde üzerinde hassasiyetle durduğu bürokratik işlevselliğin sekteye uğraması anlamına geliyordu. Bu surette görevde ihmali görülenler çeşitli şekillerde cezalandırılarak emir komutan zincirinin hızlı ve etkin yapısı daima canlı tutulmak isteniyordu.

Askerlerin gerek savaş alanına sevki sırasında ve gerekse ordugâhta disiplinli bir şekilde hareket etmelerini sağlamak amacıyla birtakım denetim mekanizmaları ve uygulamaları oluşturulmuştu. 1654-55 tarihli Melek Ahmet Paşa'nın Bitlis Hanı üzerine gerçekleştirdiği seferde, paşa tebdil-i kıyafet ile ordugâhın dört bir yanını gezmiş ve metris yerlerini teftiş etmişti. Bunun yanında ordu pazarı içinde tutulan ganimetlerin kontrolüyle birlikte ordugâhın çevresinde konuşlanan öncü birliklerin durumu Ahmet Paşa'yı memnun emişti. Ayrıca Ahmet Paşa, uzak mesafelerin kontrolü için dürbün kullanmıştı.¹⁸⁶ Aynı seferde ordugâhta askerler, ani bir gece baskını olabileceği

¹⁸⁶ *Seyahatnâme, IV, s. 131.*

düşüncesiyle çadırlarında hazır bir şekilde bulunmaları, ata binmemeleri ve tüfekleri kullanmamaları konusunda uyarılmışlardı.¹⁸⁷ 1672-73 tarihli Kamanıçe seferinde, Musa Bey köyü konağında askerlerin çadırlarına herhangi bir çalıntı mal almamaları aksi takdirde katli olunacakları bildiriliyordu.¹⁸⁸ Yine 1695-96 tarihli seferde, askerlerin ordugâhta hazır bulunmaları için akşam namazına müteakip, öncelikle otağ-ı hümayun ve sadrazam otağı ve yüksek rütbeli vüzera çadırlarının önünde nevbet çalınıyordu.¹⁸⁹

Sultan IV. Murat'ın Bağdat ve Revan Seferlerine has olmakla birlikte tütün içilmemesi yasağı da askerler arasında şiddetle uygulanıyordu. Dönemin kaynaklarında verilen bilgilere göre sefer sürecinde çeşitli menzillerde tütün içtikleri tespit edilen elli civarında asker ordu içinde veya otağ-ı hümayun önünde elleri ayakları kırılmak, boynu vurulmak veya vücutları dört parçaya ayrılmak suretiyle katlediliyordu. Bunların içinde mukabele halifesi ve kapıcıbaşı gibi kimselerin yanında yeniçeriler bulunuyor ve yeniçerilerin aşikâr bir şekilde katli kanun değilken ordu önünde öldürülüyorlardı. Ancak askerler saklandıkları yerlerde kısa tütün lüleleriyle birlikte tütün içmeye devam ediyorlardı. Bağdat seferinde, bir gün yedeklik bir at başıboş bir şekilde otağı hümayun önüne kadar gelmiş sahibi çağırılmasına rağmen ortaya çıkmamıştı. Çünkü at üzerinde tütün lülesi ve bir kese tütün bulunuyordu. Bu durumun askerlerin güç kullanarak hatta katledilerek alışkanlıklarından feragat ettiremeyeceklerine dair bir delil olduğunu göstermektedir.¹⁹⁰

Askerlere dağıtılan bahşiş ve ulufelerle de askerlerin sayı bakımından kontrolü gerçekleştiriliyordu. 1620-21 tarihli Hotin seferinde, hazine-i amire önünde çadırlar kurularak ve Sultan Osman'ın tahtı önünden yeniçerilere dört gün ve altı bölük sınıfına beş günde, bahşiş dağıtılarak askerlerin sayımı gerçekleştirilmişti.¹⁹¹ Yine aynı seferde yeniçerilerin yarısının sefer mahallinde bulunmadığı söylentisi üzerine tekrardan bahşiş verilip yoklama yapılmıştı.¹⁹² 1635-36 tarihli Revan seferi dönüşünde Van'da yeniçeri, altı bölük ve tımarlı sipahilerin sayımı yapılmak üzere birkaç gün konaklanmıştı.¹⁹³ 1645-46 tarihli Girit seferinde Tersane-i Amire'de görevli askerin sayımı yapıp gemilere taksimi yapılmıştı.¹⁹⁴ 1661-62 tarihli Seykel seferi Ösek menzilinde, zeamet sahibi

¹⁸⁷ *Seyahatnâme*, IV, s. 132.

¹⁸⁸ Abdi Paşa, *Vekâyi'-nâme*, s. 368.

¹⁸⁹ *Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin*, s. 556.

¹⁹⁰ *Tarih-i Nâimâ*, III, s. 874-875; *Fezleke Tahlil ve Metin*, s. 887; *Mür'î't Tevârih Tahlil ve Metin* s. 130; *Zafername Tahlil ve Metin*, s. 33

¹⁹¹ *Fezleke*, s. 653; *Mür'î't Tevârih*, s. 92; Kazalak, *Hotin Seferi*, s. 137.

¹⁹² *Fezleke*, s. 656; *Mür'î't Tevârih*, s. 93; *Tarih-i Nâimâ II*, s. 465; Kazalak, *a.g.m.*, s. 140.

¹⁹³ *Fezleke*, s. 863.

¹⁹⁴ *Fezleke Tahlil ve Metin*, s. 936.

müteferrika ve çavuşların yoklaması yapılmıştı. Yoklamada bulunmayanların dirlikleri ellerinden alınıp diğer askerlere verileceğine dair uyarıda bulunulmuştu. Yine Yanık seferinde, kale kuşatması öncesinde ordu birliklerinin sayımı gerçekleştirilmişti. Sırasıyla müteferrikalar, Rumeli askerleri, yeniçeriler, Anadolu askerleri, Suriye birlikleri ile diğer tüm askerlerin yoklaması gerçekleştirilmişti.¹⁹⁵

Seferde farklı kademelerdeki bürokrat ve askerlerin gösterdikleri herhangi bir görev ihmali veya suiistimal, buldukları görevlerin mahiyetine göre çeşitli şekillerde cezalandırılmalarına neden oluyordu. 1620-21 tarihli Hotin seferinde, top arabalarının bir kısmı önceden bir kısmının da yürüyüşte arkada kalması ve yürüyüş alaylarında izdiham yaşanması nedeniyle top arabacıbaşı görevinden uzaklaştırılmışti.¹⁹⁶ 1622-23 tarihli Hafız Ahmet Paşa'nın Bağdat muhasarası sırasında, askerler tarafından Hafız Ahmet Paşa'nın emriyle Defterdar Ömer Paşa'nın kale içine barut verdiği iddia edilmiş fakat yapılan uzun tahkikat sonucunda aslı olmadığı ortaya çıkmış ancak defterdar azl edilmişti.¹⁹⁷ 1629-30 tarihli Hüsrev Paşa'nın Bağdat ve Hemedan seferinde, cephanenin Altınsuyu nehrinden geçirilip nehir kenarına konması ve gece nehrin taşıp cephaneyi su basması nedeniyle Cebecibaşı Hamza Ağa'nın boynu vurulmuştu.¹⁹⁸ Girit seferi hazırlıkları sürecinde iki çekdiri gemisinde yapılan kontroller neticesinde bunların kürekçilerinin eksik olduğu görülmüş ve bu sebeple kaptanları tıraş edilerek küreğe konmuşlardı.¹⁹⁹ 1672-73 Kamaniçe seferinde, Kılarcıbaşı Ahmet Ağa'nın ulufe ve terakki dağıtımında usulsüzlük yaptığı gerekçesiyle önce hapsedilmiş daha sonra Rodos Adası'na sürgün edilerek malı müsadere edilmişti.²⁰⁰ 1682-83 tarihli Viyana kuşatmasında, barut hazırlamakla görevlendirilmiş birkaç tımarlı sipahiye hizmetlerinde gösterdikleri ihmalden ötürü yüzellişer sopa vurulmuştu.²⁰¹ 1694-95 senesi Mora seferi hazırlıkları sırasında, sürücübaşı olan Yorgaki'nin seferberlik sürecinde devletin kaynakları ve askerlerin durumu hakkında casusluk yaptığı tespit edilmiş, önce hapsedilmiş ve daha sonra katl edilerek malı müsadere edilmişti.²⁰²

1695-96 tarihli Lipva-Lugoş-Titel Kaleleri seferinde, Cebecibaşı Ali Ağa askere tüfek barutu yerine top barutu vermesi nedeniyle azl edilerek, Temaşvar Kalesi'nde

¹⁹⁵ Üçel-Aybet, *Osmanlı Ordusu (1530-1699)*, s. 431.

¹⁹⁶ *Topçular Kâtibi Tarihi, II*, s. 728.

¹⁹⁷ *Fezleke Tahlil ve Metin*, s. 751-752.

¹⁹⁸ *Fezleke Tahlil ve Metin*, s. 800; *Tarih-i Nâimâ, III*, s. 654; *Topçular Kâtibi Tarihi, II*, s. 912.

¹⁹⁹ *Mür'î'ti Tevârih Tahlil ve Tenkidi Metni*, s. 160.

²⁰⁰ *Vekâyi'-nâme*, s. 423-424; *Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin*, s. 46. Ayrıca sürgünler ile ilgili olarak bkz. Kemal Daşcıoğlu, *İşkân, Suç ve Ceza Osmanlı'da Sürgün*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2007.

²⁰¹ Ahmet Ağa, *Viyana Kuşatması Günlüğü*, s. 69.

²⁰² *Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin*, s. 535.

kalebent cezası verilmiş ve malı müsadere edilmişti.²⁰³ Yine aynı seferde, yürüyüş sırasında yollarda yağmur nedeniyle oluşan bataklıklar, top arabalarının ilerlemesini güçleştirmiş ve vaktinden bir gün sonra menzile ulaşmalarına neden olmuştu. Bu durumun yaşanmasında kusuru olduğu düşünülen top arabacıbaşı azl edilmişti.²⁰⁴

1565-66 tarihli Zigetvar seferinde, askerler arasında büyük hırsızlık olayları yaşanmıştı. Uykuda olan askerlerin kıymetli silah ve elbiseleri çalınıyor ya da çadırını ordugâhtan biraz uzakta kuran askerleri, gözlerine kestiren hırsızlar kılıç zoruyla gasp ediyorlardı. Durumu sultanın duymasıyla birlikte Niş'ten Belgrat'a kadar olan yolda Yeniçeri Ağası Ali Ağa, yasakçılık görevinde bulunan yeniçerilere mertebeler vaat ederek eskiden bilip işittikleri hırsızları getirmelerini istemişti. Hırsızların başı olarak tutulan tımarlı sipahilerden Malkaralı Evren'e, sadrazam vaatlerde bulunarak hırsızları ortaya çıkarmakla görevlendirilmişti. Konak yerlerinde tutulup getirilen hırsızların katledilmeleriyle askerler için rahat sağlanmış ayrıca Evren, Dergâh-ı âli çavuşluğuna yükseltilmişti. Bunun yanında dört yeniçeri de hırsız getirmesiyle birlikte on üçer akçe verilerek kapıkulu sipahi sınıfına yükseltilmişlerdi.²⁰⁵ Yine aynı seferde Budin Beylerbeyi Arslan Paşa, Polata Kalesi'ni bir hafta süreyle kuşatma altına almış, başarılı olmamış ve kaleye yardım geleceği söylentisi üzerine emri altındaki askeri başsız bırakıp ordu-yu hümayuna dönmekte olduğu sırada Tata ve Pespirim kaleleri düşman tarafından işgal edilmişti. Arslan Paşa'nın görevinde gösterdiği büyük kusur idam edilmesine neden olmuştu.²⁰⁶ IV. Murat'ın Revan seferinde, hırsızlık ve yan kesicilik yapan askerlerin yanında sahte kapıcı ve bostancılık görevini yürütenler yakalanarak idam edilmişlerdi.²⁰⁷

Askerlerin ulufe, bahşiş isteği ya da kıtlık, hastalık gibi olayların yaşanmasından dolayı veya kötü yönetimden kaynaklanan isyanları sıklıkla görülmekteydi. Bu türden meydana gelen büyük isyanlardan biri 1687 yılında yaşanmıştı. 1687 senesinde, askerlerin sefer yürüyüşü sırasında Varadin köprüsüne gelinmiş ve burada sipahi ve silahtar bölükleri ile leventlerin yoklaması yapılmıştı. Ser-çeşme makamında bulunan Yeğen Osman Ağa, Vezir Cafer Paşa ve Sadrazam Süleyman Paşa kethüdası, askeri köprüden geçirmekle vazifelendirilmişti. Fakat geçiş sırasında bir gün ve bir gece devam eden fırtına ve yağmur askerlerin, atların ve bütün eşyaların sular içinde kalmasına neden olmuştu. Bunun üzerine kapıkulu sipahileri ve leventler ittifak ederek tekrardan köprünün

²⁰³ *Zübde-i Vekayiât*, s. 557.

²⁰⁴ *Zübde-i Vekayiât*, s. 561.

²⁰⁵ *Tarih-i Selânikî*, I, s. 19-20.

²⁰⁶ *Tarih-i Selânikî*, I, s. 25-27.

²⁰⁷ *Revan ve Tebriz Seferi Ruznâmesi*, s. 6, 12-14.

geri yakasına dönüş yaptıkları sırada Vezir Cafer Paşa ve Sadrazam Kethüdası içlerinden firar edip karşı yakaya geçmişlerdi. Diğer bütün askerinde köprünün geri yakasına geçmek için hareket etmesiyle ordunun bir tarafında toplanan askerleri gören Sadrazam Süleyman Paşa, adamlarını göndererek istekleri zahire ve ulufe ise hemen verilebileceğini belirtmişti. Ancak askerler Sancak-ı şerif ve vezaret mührünü geri vermesini istemişlerdi. Askerin otağa doğru yürüyüşünü haber alan Süleyman Paşa çareyi firar etmekte bulmuş ve yanında Vezir Cafer Paşa, Defterdar Mustafa Paşa, Yeniçeri Ağası Tekfurdağlı Mustafa Paşa, Ordu Kadısı Sirozi Abdülbaki Efendi ve Silahtar Süleyman Ağa ile Tuna nehri kıyısında bulunan donanma kayıklarına binerek Belgrat'a doğru firar etmişlerdi. Durumdan haberdar olan Yeğen Osman Ağa, sipahi ve leventler orduda tellallar aracılığıyla askerlerin çadırlarını bozmamalarını ve herhangi bir yöne doğru yola çıkmamalarını duyurmuşlardı. Bu sırada sadrazam otağı da zabt edilmişti.²⁰⁸

Ertesi gün yeniçeri ocağı çorbacıları, Kul Kethüdası Cadı Yusuf Ağa, sipah ve silahtar bölükleri ile Yeğen Osman Ağa ve bölükbaşları ile Süleyman Paşa'nın firarı sırasında yanında olmayan Rumeli mutasarrıfı Osman Paşazade Vezir Ahmet Paşa, Defterdar-ı sabık Ali Paşa, Ruznamçe-i evvel Hasan Efendi, Defter emini Acemzade Hüseyin Efendi ve silahtarlardan Amasya Kethüda Yeri olan Küçük Mehmet'in sadrazam otağında yaptığı konuşmasında Süleyman Paşa'nın cezasını bulduğu ve ordunun İstanbul'a varıncaya kadar kaimmakam nasb edilmesi gerektiği ve bu makam için ittifak ile Vezir Siyavuş Paşa'nın uygun görüldüğü belirtilmiş ve meşverette bulunanlar içinde münasip görülerek Siyavuş Paşa'nın kaimmakam olması ve emirlerine uyulacağına dair yemin edilmişti.²⁰⁹ Merkezden gönderilen hattı hümayunda Rumeli'nin her taraftan saldırıya uğradığı ve ordunun Filibe ve Sofya taraflarında kışlaması istenmiş, bununla birlikte hazine ve asker gönderileceği de belirtilmişti. Ancak askerler padişahı şimdiye kadar iş gören askerlerin durumlarıyla ilgilenmediği ve gereğince mükâfatlandırmadığı kendi zevki için ava çıktığı ve iş bilmeyen vükelasına itimat ettiği gerekçesiyle bundan sonra emirlerin kabul edilmeyeceğini bildirmiş ve Edirne yönünde tuğların kaldırılıp ordunun hareketini sağlamışlardı.²¹⁰

Ordu, Edirne yakınlarına geldiğinde merkezden Edirne'de kalmaları istenmiş ve leventler bunu kabul etmişken ocak askerleri İstanbul'a gitmek istediklerini belirtmiş, bu

²⁰⁸ *Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin*, s. 232-233; *Mür'i't Tevârih Tahlil ve Tenkidi Metni*, s. 235-236.

²⁰⁹ *Zübde-i Vekayiât*, s. 233-234; Erhan Afyoncu, Ahmet Önal-Uğur Demir, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri İsyanlar ve Darbeler*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2010, s. 137.

²¹⁰ *Zübde-i Vekayiât*, s. 248-249; *Mür'i't Tevârih Tahlil ve Tenkidi Metni*, s. 237-238; Afyoncu, *Askeri İsyanlar ve Darbeler*, s. 138.

nedenle aralarında savaş ihtimali doğmuştu. Sadrazam Siyavuş Paşa'nın da leventler tarafında bulunması ocak ileri gelenleri tarafından kabul edilmemiş ve sadrazamların bundan önce kul tarafında bulunduğu ve bundan sonra da öyle olması gerektiği söylenerek kendi yanlarına çekmek istemişlerdi. Askerlerin İstanbul'a gitmek isteği IV. Mehmet'i tahttan indirmektir ve bu sebeple İstanbul'daki ulema, eşraf ve ocak zabıtlarına mazhar gönderiyorlardı.²¹¹ Bu örnek asker isyanlarının önü alınmadığı surette ne derecede ileri gidebileceğini göstermesi bakımından önemlidir.

1592-93 tarihli Polata Kalesi seferinde kaleye ulaşıldığında kapıkulları terakki²¹² isteğinde bulunmuşlar, kendilerine kale feth olduktan sonra terakki verileceği söylenmesine rağmen askerler tarafından kabul edilmemiş ve yeniçerilere birer akçe ve diğer kapıkulu askerlerine ikişer akçe terakki verilmek suretiyle askerlerin isyanı sonlandırılmıştı.²¹³ 1593-94 tarihli Yanık Kalesi seferinde, Yeniçeri Ağası Mehmet Ağa'nın Çorlu menziline askerlere bahşiş verme taahhüdünde bulunduğu söylentisi askerler arasında karmaşaya neden olmuştu. Eski ocak ağalarının önderliğinde gerçekleştirilen yeniçeriler arasındaki meşverette, yeniçeri ağasının askere bahşiş verme yetkisinin olmadığı ve bunu padişahın başka kimsenin yapamayacağı anlatılmış ve bu durumu ortaya atanların bulunması istenmişti. Bununla birlikte eski ocak ağaları, böyle bir karmaşa ve teamül dışı hareketin içerisinde yer aldığı söylenen Mehmet Ağa'nın yanlarında barınamayacağını söyleyerek azl edilmesine neden olmuşlardı.²¹⁴ Yine aynı seferde bazı askerler ulufe isteğiyle Cebeci-başı İbrahim Ağa'nın çadırını basmışlar, çavuş ve bölükbaşılarını dövmüşlerdi. Ardından olaya karışan on beş asker tespit edilmiş ve ulufeleri kesilmişti.²¹⁵

1598-99 tarihli Varat muhasarası dönüşünde yiyecek maddesinin temin edilememesi nedeniyle kıtlık yaşanmıştı. Güle ve Solnuk menzillerinde bir ekmek bir altına satılacak kadar fiyatlar yükselmiş ve öncesinde askerlere buralarda yiyeceklerini temin edilebilecekleri söylenmişti. Ancak Tisa nehri kenarında zahire gemilerinin bulunmadığını gören yeniçeriler isyan ederek sadrazamı yaralamışlar ve defterdar

²¹¹ *Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin*, s. 251-252; Afyoncu, *a.g.e.* s. 139.

²¹² Terakki, Osmanlı kaynaklarında yeniçeriler ile tımar ve zeamet sahiplerine verilen zam anlamında kullanılıyordu. Tımar ve zeamet sahiplerine verilen zamlar dirliklerine ilave etmek suretiyle gerçekleştiriliyordu. Bu türden terakkiye "hisse" veya "ifraz" denilmekteydi. Emine Erdoğan Özönlü, "Osmanlı Ordusunda Bir Motivasyon ve Terfi Kaynağı: Terakki Tevcihi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 3/11, 2010, 238-244, s. 238-239.

²¹³ İyani, *Tevarih-i Cedid-i Vilayet-i Üngürüs*, s. 39.

²¹⁴ *Tarih-i Selânikî*, I, s. 367-368.

²¹⁵ *Tarih-i Selânikî*, I, s. 368.

çadırlarını yıkmakla birlikte mutfak ve kileri yağmalamışlardı.²¹⁶ 1625-26 tarihli Hafız Ahmet Paşa'nın Bağdat seferinde, Bağdat üzerine yürüneceği sırada sekbanlar onar kuruş bahşiş almadıkça hareket etmeyeceklerini söylemişlerdi. Ahmet Paşa, askerlere Bağdat alındığı takdirde dirlikler verileceğini vaat etmiş fakat bu kabul edilmemişti. Bekir Subaşı'nın askerlere onar kuruş dağıtılacağını vaat eden mektubu askerlere gösterilmiş ve bundan sonra yapılan görüşmelerde askerler beşer kuruşa razı olmuşlardı.²¹⁷ Yine aynı seferde Bağdat kuşatması sırasında askerler orduda uzun süredir herhangi bir yiyecek maddesinin kalmadığını belirterek isyan etmişlerdi. Ahmet Paşa'yı Kızılbazlardan olmakla suçlayarak Bağdat yakınlarındaki İmam-ı Âzam Kalesi'ne haps etmeye götürdükleri sırada, içlerinde tecrübeli olan bazı askerler, düşman hücum ettiği takdirde onlara cevap verecek ve orduyu idare edecek bir başın olmayacağını söyleyerek birbirlerini bu durumdan vazgeçirmişlerdi. Ahmet Paşa, tekrardan otağına getirilmiş ve askerlere isteklerinin ne olduğunu sorduğunda, biz ölmeyince Bağdat Kalesi'nden feragat etmeyiz diyenler bu kez feryat ederek etraftan zahire yollarının kesildiğini yardım gelmediğini, bu konuda tedarikin görülmesi aksi takdirde geri dönüş için hareketin başlamasını istemişlerdi. Bu sırada yeniçeriler metrislerde ayak ağrısına tutulmuşlardı. Metrislerin pirelendiği ve askerlerin burada daha fazla kalamayacağı belirtiliyordu. Bununla birlikte bazı askerler çadırlarını yakmak veya olduğu gibi yerinde bırakmak suretiyle geri dönüş yoluna koyulmuşlardı.²¹⁸

1629-30 tarihli Hüsrev Paşa'nın Bağdat ve Hemedan seferinde, kapıkulu sipahileri ulufe isteğiyle isyan etmişler zahire ve iki ulufe bedeli isteğinde bulunmuşlardı. Ancak yeterli zahire bulunmaması nedeniyle zahire yerine asker başına ikişer akçe terakki ve bir ulufe verilmek suretiyle isyan yatıştırılmıştı.²¹⁹ 1633-34 tarihli Tabanıyassı Mehmet Paşa'nın Doğu seferinde, Halep'te büyük bir yeniçeri ayaklanması olmuştu. Beş yüz civarında yeniçeri, maaşlarının kuruş olarak verilmesini bahane ederek Yeniçeri Ağası Köse Mehmet Ağa'nın yanına gitmiş, ağa, kethüda ve kâtibi istemediklerini söyleyerek Mehmet Ağa'ya hücum etmişlerdi. Asileri kovmak için ağanın adamlarının karşılık vermesi üzerine birkaç yeniçeri hayatını kaybetmişti. Bu kez asiler konuyu serdar Mehmet Paşa'ya taşımışlar, paşa da işin aslını öğrenmek için yeniçeri ağa ve kethüdasını çağırılmış ancak ağa bundan sonra ağalığın kendine gerek olmadığını söylemiş ve azlini

²¹⁶ *Fezleke Tahlil ve Metin*, s. 338-339; *Tarih-i Nâimâ, I*, s. 143; *Mür'î't Tevârih*, s. 70.

²¹⁷ *Fezleke*, s. 710-711.

²¹⁸ *Fezleke*, s. 763-764; *Tarih-i Nâimâ, II*, s. 597-598; *Topçular Kâtibi Tarihi*, s. 815-816.

²¹⁹ *Fezleke*, s. 799, 801; *Tarih-i Nâimâ, III*, s. 660.

istemişti. Köse Mehmet Ağa azledilmiş ve hazırlıklarını tamamlayarak İstanbul'a doğru yola koyulmuştu. Ancak yeniçeriler arkadaşlarının öldürülmesi kabullenememişler ve Mehmet Paşa'dan Köse Mehmet Ağa ve kethüdanın kellesini istemişler aksi takdirde paşayı ölümle tehdit etmişlerdi. Yeniçerilerin azgınlığının artması üzerine Mehmet Paşa daha fazla dayanamamış ve paşanın iç oğlanlarıyla asi yeniçeriler arasında dört saat süren çatışmalar yaşanmış ve yeniçerilerden ellisi öldürülmüş çoğu da yaralanmış ve kaçmıştı. Durum Mehmet Paşa tarafından merkeze ayrıntısıyla bildirilmiş ve Sultan IV. Murat, Köse Mehmet Ağa'nın katledilmesini istemişti. Ancak Mehmet Ağa İstanbul'a varmış ve sultanın huzurunda af dilemesine rağmen katledilmişti.²²⁰ Sonuçta yeniçerilerin isyanı bir yeniçeri ağasının azline ve ardından katledilmesine neden olmuştu.

Sefer sırasında askerlerin firar ettiği durumlarda görülebiliyordu. 1595-96 tarihli Eğri seferinde, asker arasında konuşulan padişahın sefer alanını terk ettiği söylentisi onların firarında etkili olmuştu. Firarilerin çokluğu üzerine askerlerin genel yoklaması yapılmış ve otuz bin civarında firarinin olduğu tespit edilmiş ve dirlikleri kesilmişti.²²¹ Yine aynı seferde askerlerin büyük bir kısmının firar edip Osmanlı ordugâhının yağmalandığı sırada, çadırlarından çıkan seyis, aşçı gibi geri hizmet erbabı savunmasız bir şekilde bulunan düşman askerlerine hücum etmişler ve düşman askerlerinin kaçtıklarını yüksek sesle duyurmuşlardı. Bunun üzerine ordugâh çevresinde dağınık halde bulunan Osmanlı askerleri toplanmış ve tekrar savaşılmaya başlamışlardı.²²² 1649-50 tarihli Kandiye kuşatması sırasında askerler metrislerde buldukları sırada bir gece, yeniçerilerin elli birinci cemaatinin tamamı, elli üçün yarısı, altıncı, on dokuzuncu ile kırk birinci cemaate mensup askerler firar etmişlerdi.²²³ 1656-57 tarihli Çanakkale Boğazi savaşı, gemileri baştankara etmekle ve sefer gereğince savaşmadıkları düşüncesiyle sekiz yüz yeniçeri katl edilmişti.²²⁴ 1672-73 Kamanıçe seferinde İzberice menzilinde, askerlere bahşiş ve ulufe dağıtımı yapılmış ancak üç yüzden fazla asker bulunmadığı tespit edilerek dirlikleri kesilmişti.²²⁵

1682-83 tarihli Viyana kuşatmasında Cebecibaşı Fazlı Ağa'nın iç oğlanlarından biri kaleye kaçmak isterken yakalanmıştı. Adı ve neci olduğu sorulduğunda Cebecibaşı Fazlı Ağa'nın hizmetkârı olduğunu ifade etmişti. Kendisine Müslüman olup olmadığı

²²⁰ Tarık Özçelik, "Yeniçeri Ağası Köse Mehmet Ağa ve Muhallefati", *History Studies*, Volume 5/1, 2013, 287-310, s. 296-297.

²²¹ *Fezleke*, s. 317, 319.

²²² *Tarih-i Nâimâ*, I, s. 119-120; *Mür'î't Tevârih Tahlil ve Tenkidi Metni*, s. 60.

²²³ *Fezleke*, s. 1061.

²²⁴ *Mür'î't Tevârih Tahlil ve Tenkidi Metni*, s. 196.

²²⁵ *Tarih-i Kamanıçe Tahlil ve Metin*, s. 91

sorulduğunda “ *Ben Efendime bağlıyım; efendim gâvur ise, ben de gâvurum* ” şeklinde cevap vermişti. İç oğlanın verdiği cevabı üzerine mesele daha ayrıntılı bir şekilde araştırılmak üzere kendisi tutuklanmıştı.²²⁶

XVI. yüzyıl sonu ve XVII. yüzyıl savaşlarının önceki savaşlardan farklı olarak uzun yıllar devam etmeleri sefer bölgelerine yakın, asker kapasitesini kaldırabilecek merkezlerde kışın geçirilmesini zorunlu kılmaktaydı. Merkezden gönderilen emirler, askerlerin belirli yerlerde kışlamalarını emrediyor ancak askerler çoğu kez buna muhalefet ediyorlardı. Bununla birlikte askerler, kale kuşatmalarının kış aylarına sarkmasını da istemiyorlar ve geri dönme isteklerinde ısrarcı oluyorlardı. 1593-1594 tarihli Yanık Kalesi seferinde kale kuşatmasının birkaç ay devam etmesi üzerine kışın gelmek üzere olduğu askerler tarafından görülmüş ve yeniçeriler metris yerlerini boşaltıp bu seferde yeterince hizmet gördüklerini ve artık ordunun kışlağa çekilmesi gerektiğini ifade etmişlerdi.²²⁷ Yine aynı seferde, gönderilen emirler, askerlerin kışlaması yönündeyken yeniçeri ağası kışlamayıp İstanbul’a dönmüştü. Buna sebep yeniçerilerin gerekçeleri ve geri dönme istekleriydi. Bu güne kadar böyle bir uygulamanın yapılmadığını, kışlamalarının kanun olarak kalacağını ve Rumeli’nin isyanlarla ayaklanıp harap olduğu için kendilerine yetecek düzeyde olmadığını belirtiyorlardı. Gerçekten de yeniçerilerin İstanbul dışında kışlaması zor bir durum olarak görülüyordu. Ancak artan sefer ihtiyacı bunu zorunlu kılıyordu.²²⁸ 1608-1609 senesinde ordunun Erzurum’da kışlaması emredilmişti. Ancak askerler zahire fiyatlarının çok yükseldiğini ve kıtlık yaşandığını belirterek padişahın durumlarından haberdar olmadığını, çevresindekilerin etkisinde kaldığını, kendilerinin iki yıldır seferde olduklarını ve bundan sonra kesinlikle İstanbul’a dönmek istediklerini belirten telhisi merkeze göndermişlerdi.²²⁹

1649-50 tarihli Girit-Suda Kalesi kuşatmasının uzun yıllar devam etmesi askerin isyanına ve daha fazla adada kalamayacaklarını göstermişti. Askerler, Serdar Hüseyin Paşa’nın otağını yağma etmişler ve iç oğlanlarını yaralamışlardı. Kurulan divanda askerlerin istekleri sorulmuş ve en fazla Kasım ayına kadar kalabileceklerini ondan sonra kesinlikle durmayacaklarını geri dönmek istediklerini, cephanenin Resmo Kalesi’ne konularak askere izin verilmesini istemişlerdi. Hüseyin Paşa askerlere karşı

²²⁶ Ahmet Ağa, *Viyana Kuşatması Günlüğü*, s. 64.

²²⁷ *Tevarih-i Cedid-i Vilayet-i Üngürüs*, s. 110.

²²⁸ *Tarih-i Selânikî, II*, s. 844-845.

²²⁹ *Tarih-i Nâimâ, II*, s. 355.

söylenilecek herhangi bir sözün fayda vermeyeceğini anlamış ve hazırlıkların yapılmasını istemişti.²³⁰

Askerlerin gerek merkezde gerekse sefer sırasında meydana getirdikleri isyanlarda önceki emir komuta zincirindeki kaidelerin terk edilmesi XVII. yüzyıl asker isyanlarının sebeplerinden biri olarak görülüyordu. Örneğin yeniçerilerde önceki kanun ve kaidelere göre her odanın tecrübeli askerleri diğerleri üzerinde zabıt konumunda sayılıyordu. Onların üzerinde çorbacı ve odabaşı, çorbacının üzerinde kethüda ve onun üstünde mertebe esasına göre yeniçeri ağası bulunuyordu. Her bölükten birer bölükbaşı ki önceleri odabaşı gibi bölüğünde bulunan askerlerin vaziyetini bilir ve kontrol eder durumdaydı. Zamanla bölükbaşının itibarı azalmış, yeniçeriler içinde kontrolü sağlayan ağa, kethüda ve çavuşlar kalmıştı. Yeniçerileri sayılarının giderek artması ve bu durumda tecrübeli zabıtların asker üzerindeki kontrolünün zayıflaması, yeniçeri içindeki mertebe silsilesinin bozulmasına ve tecrübeli asker ile tecrübesizin ayırt edilememesine neden olmuştu.²³¹ Seferlerde uygulana geldiği üzere yeniçerilerin sefer alaylarındaki yürüyüş sırası Tuğ-ı hümayun önünde müteferrikalar, çavuşlar ve diğer ağalar ile birlikte Hassa Sarraçlarının iki tarafında yürümekti. Ancak yeniçeri sayısı önceleri beş yüz civarındayken, ulufeli ve tımarlı beş bin askerin üzerine çıkması yürüyüş kaidelerine aykırı isteklerde bulunmalarına neden oluyordu. Yeniçerilerin kanun ve kaidelere uymayan tavırlarının sebepleri, içlerine muhtelif çevrelerden askerlik hizmetine layık ve devlet terbiyesi görmemiş kimselerin katılması ve ocak ağalarından başka kimselerin sözlerini dinler hale gelmelerinin etkisi olduğu belirtiliyordu.²³²

XVII. yüzyıl özellikle deniz savaşlarında önemli başarıların sağlanamamasında askerlerin birbirlerine dayanarak sağlam bir şekilde savaşmadıkları düşüncesi etkiliydi. Savaş yerine varıldığında yeniçeriler gemileri baştankara edip savaşan diğer askerinde bozguna uğramasına neden oluyorlardı. Yeniçeriler on beş yirmi yıl gibi uzun bir süre eğitim görmelerine rağmen askerlik ile ilgili konularda eksiklikleri görülüyor ve savaş alanından firar ettiklerinde ne dirliklerini ne de kendi canlarını kaybedeceklerine dair bir endişe taşıyorlardı.²³³ Bununla birlikte kapıkulu askerlerinin ulufelerine devletin gelirleri yetmiyordu. Onlara güveni olmayan veziriazamlar ulufelerini verebilmek için memuriyetleri satıyor ve bu memuriyetleri satın alanlarda görev yerlerine vardıkları

²³⁰ *Fezleke Tahlil ve Metin*, s. 1058-1059.

²³¹ *Fezleke Tahlil ve Metin*, s. 1042-1043.

²³² *Tarih-i Selânikî, II*, 594-595.

²³³ *Tarih-i Gilmanî*, s. 35a-36b.

zaman kısa bir süre sonra görevden uzaklaşacaklarını düşünerek ödedikleri ücret ve hediyelerin iki katını halktan topluyorlardı. Halk bu ağır vergilere dayanamayıp çeşitli yerlere göç ediyor bu da Osmanlı memleketlerinin boş ve harap olmasına neden oluyordu. Bu durumun yaşanmasına kapıkulu askerlerinin sebep olduğu belirtiliyordu.²³⁴ Özellikle deniz savaşlarında sahil bölgelerine yeniçerilerin verdiği hasar büyük orandaydı. Buna bağlı olarak İskeleler ahalisi Kazak saldırılarından daha çok yeniçerilerin verdiği zarara bakarak keşke Kazaklar gelse de yeniçeriler gelmese diye temennide bulunuyorlardı.²³⁵

Seferlerde askerlerin her ne kadar olumsuz davranışları görülüyorsa da bunun yanında askerlerin itaatine dair olumlu örnekleri görmek mümkündür. 1593-94 tarihinde Sobotka Kalesi'nde bulunan üç yüz civarındaki asker, kalenin üç gün üç gece süren top atışlarıyla kuşatılmasına dayanmış ve düşmanın kale yürüyüşü yapacağı sırada kaleden dışarı saldırıya geçerek binin üzerinde düşman askerinin ölümüne neden olmuşlardı.²³⁶ Az miktarda sayılarına rağmen askerler etkili bir savunma örneği göstermişlerdi. Aynı yıl Estergon Kalesi savunmasında özellikle İbrahim Ağa, iki kolu dirseklerine kadar kırık ve bunun dışında on bir yerinde yarası olduğu halde büyük yararlılıklar göstermişti.²³⁷

1605-06 tarihli Tepedelen Kalesi kuşatmasında, herhangi bir seferde çeşitli ihsanlar ve vaatler olunmasına rağmen askerler yürüyüşe gitmezken bu kez kale yürüyüşü yapılacağı duyurulduğunda askerlerin gecedan istekli olarak metrislere girdikleri görülmüştü. Hüseyin Ağa'nın yürüyüş için yol açılması isteğinden haberdar olan askerler hep birlikte harekete geçerek önce Alacahisar, ardından veziriazam ve Köstendil bayrakları kale bedenine çıkarılmıştı. Kale bedeninin etrafına hendekler ve metrisler yapılmasına rağmen askerlerin sefer kaidelerine uygun ve savaşmaya istekli oluşları kalenin feth edilmesinde etkili olmuştu.²³⁸ 1625-26 Hafız Ahmet Paşa'nın Bağdat seferinde, askerlerin bitap düştüğü bir sırada sancak beylerinden Hasan Paşa'nın kendi birlikleriyle birlikte savaştığını gören diğer askerler, tekrardan gayrete gelmiş ve savaşa tutuşmuşlardı. Savaşın yeniden başlamasıyla birlikte İran askerlerine büyük kayıplar verdirilmişti.²³⁹ 1668-69 tarihli Girit-Kandiye kuşatmasında askerlerin kale yürüyüşünde, diğer seferlerde olmadığı kadar istekli oldukları görülebiliyordu. Yürüyüş öncesi askerlere tımar ve sipahilik vaat edilmişti. Askerler uzun süren kuşatmanın bu kez farklı

²³⁴ *Tarih-i Gülmani*, s. 49a-50b.

²³⁵ *Mür'î'ti Tevârih Tahlil ve Tenkidi Metni*, s. 176.

²³⁶ *Tevârih-i Cedid-i Vilayet-i Üngürüs*, s. 52.

²³⁷ *Tevârih-i Cedid-i Vilayet-i Üngürüs*, s. 72.

²³⁸ *Fezleke Tahlil ve Metin*, s. 498-499.

²³⁹ *Tarih-i Nâimâ, II*, s. 600.

şekilde sonuçlanacağını düşünerek kale yürüyüşü için serdengeçti yazılmak üzere harekete geçmişlerdi.²⁴⁰

Teknolojik gelişmişlikten çok insan odaklı savaşların yürütüldüğü XVI. ve XVII. yüzyıl savaşlarında askerlerin disiplinini sağlamak savaşı kazanmakla eş anlamlıydı. Askerin sefer için toplanmasından, savaş mahalline varılıncaya dek düzenli ve hızlı hareket etmesi disiplinin sağlanmasına bağlıydı. Seferlerde devletin yerine getirmekle yükümlü olduğu askerin maaşı ve beslenmesi gibi konularda görülen eksiklik yanında doğa olaylarından kaynaklanan olumsuzluklar askerin itaatten çıkma sebeplerini oluşturuyordu. Sefer organizasyonları için toplanan askerlerin savaş mahalli dışındaki her türlü ihtiyacını karşılamak merkezi yönetimin görevlerindendi. Buna karşılık askerlerden savaş alanında üstün başarı göstermeleri bekleniyordu. Bu bir anlamda merkezi yönetim ile askerler arasında yazılı olmayan bir mutabakatı ifade ediyordu. Sefer organizasyonları her ne kadar belirli bir plan ve program dâhilinde gerçekleştirilse de öngörülemeyen durumlar yaşanabiliyordu. Beklenmedik problemlere karşı esnek, akılcı ve pragmatik çözümler getiren Osmanlı bürokrasisinin bu alandaki başarısı, devletin rakiplerine karşı üstünlük sağlanmasında önemli etkenlerden biriydi. Askerlerin itaatten çıkmaları ve isyanların yaşanmasında, eski sefer kaide ve kanunlarının uygulanmaması ve bununla birlikte askerlik yetilerine sahip olmayan kişilerin görevlerde bulunması gösteriliyordu. Seferler için gerekli lojistik malzemenin ihtiyaçları karşılayacak düzeyde sağlanması, askerlerin itaatsizliklerini en alt düzeye indiriyordu. Osmanlı Devleti de bunun bilincinde olarak sefer kaynaklarını hızlı ve etkin bir şekilde kullanan yönetimi ve uzmanlaşmış bürokratik kadrosuyla, askeri itaatsizliklerin önünü almaya veya bunların olumsuz etkilerini minimum düzeye indirmeye yönelik çaba sarf ediyordu.

²⁴⁰ *Seyahatnâme, VIII*, s. 198-199.

İKİNCİ BÖLÜM

SAVAŞ DÖNEMİ ASKERLERİN GÜNDELİK HAYATI

2.1. Askerin Sefer Yürüyüşü

Askeri organizasyonlarda, sefere memur edilen askerlerin toplanmasının yanında ordu birliklerinin sefer mahalline zamanında ve disiplinli bir şekilde sevki oldukça önemliydi. Merkezi ordunun harekete geçirilmesi, dağınık bir şekilde imparatorluğun çeşitli bölgelerinde bulunan taşra ordusuna oranla daha çabuk ve kolay gerçekleştirilebiliyordu. Kış aylarında birliklere gönderilen seferberlik fermanlarında askerlerin belirlenen zaman ve mekânda orduya dâhil olmaları isteniyordu. Ordunun hareketi daha çok bahar aylarında gerçekleştirilerek, mevsimsel hava şartlarının uygunluğu göz önünde bulunduruluyordu.²⁴¹ Bununla birlikte XVI. sonu ve XVII. yüzyıl savaşlarının uzun yıllar devam etmesi ve kuşatma savaşlarının kış aylarına sarkması nedeniyle ordunun sefer alanlarına yakın alanlarda kışlamak durumunda kalması ciddi problemlere neden olabiliyordu.²⁴²

Askerin sefer yürüyüşü, belirli bir plan ve program dâhilinde merkezi yönetimin taşra teşkilatının etkin katılımı, menzilhane sisteminin işlerliği ile yol bakım ve onarım çalışmalarını da içine alıyordu. Osmanlı merkezi yönetimi seferber ettiği askeri kaynaklarını olabildiğince hızlı ve etkin bir şekilde sefer bölgesine sevkini gerçekleştirmek istiyordu. Bunu gerçekleştirirken sefer yapılacak bölgenin topografik avantajlarını mümkün olduğunca kullanıyordu. Batı yönünde yapılacak seferlerde Tuna ve Tise nehirleri özellikle mühimmatın ulaştırılması konusunda etkin bir şekilde kullanılıyordu. Doğu'da ise Fırat ve Dicle nehirleri bu işlevi görüyordu. Bu yolların seçiminde şüphesiz sefer masraflarını azaltma düşüncesi de yer alıyordu. Bununla birlikte önemli olan nokta, askeri yöneticilerin coğrafya ilmine vakıf olmaları gerekliliğiydi. Yöneticilerin sefer hazırlıkları ve askerinin sevki konusunda gerektiği gibi hazırlık yapmaları için, imparatorluk haritası ve sınır ülkelerinin coğrafi tasvirlerini bilmeleri bekleniyordu. Coğrafya ilmi sayesinde askeri birliklerin hareket kabiliyetinin artırılacağı

²⁴¹ Murphey, *Osmanlıda Ordu ve Savaş*, s. 46-47; Ertaş, *Ordunun Toparlanması*, s. 212-213.

²⁴² Ordunun merkez dışında kışlaması durumunda yaşanan zorluklara örnek olarak bkz. M. Yaşar Ertaş, "Osmanlı Seferlerinde Olağandışı Bir Kışlak: Kastamonu", *OTAM*, S. 18, Ankara 2005, s. 137-149.

ve sınır bölgesinin korunup gözetilmesi hususunda alınacak tedbirlerin kolaylaşacağı biliniyordu.²⁴³

Askerin yürüyüşü, seferlerin en önemli merhalelerinden biri olmasının yanında sefer süresi içerisinde büyük bir zaman dilimini kapsıyordu. 1635-36 tarihli IV. Murat'ın Revan seferinde, Üsküdar'dan Revan'a yetmiş yedi menzil geçilerek yüz yirmi günde varılmıştı. Dönüşte ise Revan'dan seksen bir menzil geçilerek yüz yirmi sekiz günde İstanbul'a ulaşılmıştı. Ordunun İstanbul dışında kalma süresi dokuz ay beş gün olarak gerçekleşmişti.²⁴⁴ 1638-39 tarihli IV. Murat'ın Bağdat seferinde ise, Üsküdar'dan Bağdat'a yüz doksan yedi günde gelinip, bunun yetmiş altı günü konak yerlerinde geçirilmiş ve yüz yirmi bir menzil kat edilmişti. Ordunun dönüşte Recep ayındaki toplam sefer yürüyüşü beş yüz kırk dört saati bulmuştu.²⁴⁵ Bağdat'tan İznik'e dönüşte altmış beş menzil yüz kırk altı günde geçilmiş bu süreçte yetmiş bir gün Diyarbakır ve on gün diğer menzillerde kalınmıştı. Ordunun toplam sefer yürüyüşü üç yüz doksan üç saat olarak gösteriliyordu. Askerin İstanbul dışında geçirdiği süre ise on üç buçuk aydı.²⁴⁶ 1672-73 tarihli Kamanıçe seferinde ise, yüz seksen dokuz günde seksen beş menzil geçirilerek ve yüz dört gün konak yerlerinde kalınmak suretiyle Edirne'ye dönülmüştü.²⁴⁷

Osmanlı askerlerinin sefer yürüyüşü oldukça disiplinli ve sessiz bir şekilde gerçekleştiriliyordu. Yabancı seyyahlar, ordunun yürüyüşü sırasındaki disiplin ve sessizliğinden övgüyle bahsetmişlerdir. 1634-35 tarihli Polonya seferine katılan İngiliz seyyah Henry Blunt; “ *Onlar olağanüstü bir sessizlikle muntazam sıralar halinde, heybetle yürürler. Bu sessizlik ve düzen emirlerin çabuk alınmasını ve ulaşmasını sağlar.* ” Yine İngiliz seyyah Aaron Hill; “ *Onların savaşçı devletinin ustaca metodları sayesinde eşsiz bir düzenin fark edilir bir şekilde parladığını meraklı biri görür görmez anlar. Türk ordusunun subaylarını kanunsuz bir kazanç ümidi veya bekleyişi katiyen cezbetmez. Hepsi, yumuşak, sakin ve sessizdir ve savaşın karanlık ve korkunç yüzü, disiplin ve düzenin parlak işaretleri ile kıyafet değiştirir veya renklenir*”²⁴⁸ diyerek askerlerin yürüyüşleri sırasındaki disiplini açıkça ortaya koyuyordu.

²⁴³ *Tuhfetü'l-Kibar*, s. 17.

²⁴⁴ *Zafername, Tahlil ve Metin*, s. 17-18.

²⁴⁵ *Zafername*, s. 37. Nâimâ'da altmış altı gün oturak olduğu belirtiliyor. *Tarih-i Nâimâ*, III, s. 883.

²⁴⁶ *Zafername*, s. 52.

²⁴⁷ *Tarih-i Kamanıçe*, s. 8.

²⁴⁸ Üçel-Aybet, *Osmanlı Ordusu*, s. 434. Ordunun yürüyüşü sırasındaki sessizliğine dair Marsilli: “ *Yürüyüş esnasında hiçbir ses ve sada duyulmaz ne davul ve nede boru sesleri işitilmez.* ” ifadesini kullanmıştır. Graf Marsilli, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Zuhur ve Terakkisinden İnhitâtı Zamanına Kadar Askeri Vaziyeti*, (çev. M. Kaymakam Nazmi), Ankara 1934, s. 221. Ayrıca, ordunun yürüşüne dair Marsilli, Osmanlı ordusunun yürüyüşlerde oldukça dikkatli ve uzun mesafe yürüyüşlerinde Avrupa'ya oranla çok daha yetenekli ve güçlü olduğunu ifade etmektedir. Buna sebep olarak askerlerin beslenmesi ile hayvanların

Aaron Hill'e göre ordunun disiplinin sağlanmasındaki en önemli etken, sefer yürüyüşü sırasında konaklama sürelerinin kısa tutulması ve şarap yasağının titizlikle uygulanarak gereken önlemlerin alınmasıydı. Osmanlı ordusunun harekâtı sırasında konak yerlerindeki dinlenme sürelerinin kısa tutulmasına karşılık, Batı'da askerlerin uzun zaman konaklamaları onların farklı işlere yönelmelerine fırsat veriyor, dolayısıyla disiplinin kaybedilmesine neden oluyordu. Şarap yasağıyla ilgili olarak, ordu sefere çıktığında en güvenilir yeniçeriler seçilir ve bunlar sefer güzergâhı üzerindeki alkollü içki satılan yerleri arar ve buralarda satılan içecekleri mühürlerlerdi. Bu gibi işlerin yapılması, ordunun ordugâh veya konak yerine varmadan önceki en az dört gün içinde gerçekleştirilip tamamlanıyordu.²⁴⁹ Yönetimin kontrolüne rağmen Teşrifatçıbaşı Ahmet Ağa'ya göre, II. Viyana kuşatması sürecinde askerlerin alkol kullanımı ve taşkınlıkları önlenememiş ve bu durum yenilginin sebeplerinden biri olarak gösterilmiştir. Ahmet Ağa bu durumu anlatırken; "*Müslümanlar gâvur ülkesinde, özellikle de Viyana varoşunda ele geçirdikleri şarabı gördüklerinde hiç içmemiş olanları dahi işrete düşüp, çeşit çeşit rezillikler ve akla gelmedik edepsizlikler yapmaya başladılar. Kuşatma; mübarek Recep, Şaban ve Ramazan aylarına rastladığı halde fuhuşu ve oğlancılığı bırakmadılar.*"²⁵⁰ ifadesini kullanmıştır.

Sefer yürüyüşü sırasında askerlerin belirli bir düzen ve disiplin dâhilinde hareketini gerçekleştirmek amacıyla birliklerin ordu içindeki hareket alanları belirlenmişti. Genellikle uygulana gelen seferi alay düzenine göre, en önde serdengeçtiler, arkasında yeniçeriler ve ocak ağaları, arkalarından topçular ve cebeciler gelmekteydi. Bundan sonra sadrazam ve sekbanbaşı yer alıyordu. Sadrazamın sağında Anadolu sipahileri, solunda Rumeli sipahileri bulunmaktaydı. Sadrazamın arkasında padişah ve çevresinde iç oğlanları ile sekbanbaşı yürümekteydi. Bostancıbaşının sağında kırmızı, solunda sarı sancak beyleri yani kapıkulu bölükleri yer alıyordu. Padişahın arkasında hazine ve levazım yüklü develer ile arkalarından esnaf alayı gelmekteydi.²⁵¹

1565-66 tarihli Zigetvar seferinde, ordunun Zigetvar Kalesine yaklaştığı esnada mühimmat ve ağırlıklar geriye alınıp ordu birlikleri ön tarafa geçirilmişti. Otağ-ı hümayun önünde yeniçeriler teçhizatlandırılmış ve yürüyüşe geçmişlerdi. Ardından çavuş ve çaşnigir ağalar ile müteferrikalar ve yedekler, ardından vüzera ile rikab-ı

bakımının iyi olmasına yani Osmanlı iâşe-ikmal sisteminin düzenli işlemlerini göstermektedir. Marsilli, *a.g.e.*, s. 223-224.

²⁴⁹ Üçel-Aybet, *a.g.e.*, 435.

²⁵⁰ Ahmet Ağa, *Viyana Kuşatması Günlüğü*, s. 113-114.

²⁵¹ Üçel-Aybet, *a.g.e.*, s. 418.

hümayun ağaları ile solaklar yürümekteydiler.²⁵² 1672-73 tarihli Kamanıçe seferinde, yürüyüş sırasında ordunun sağ tarafında Anadolu Eyaleti askeri, ardından Karaman, Sivas, Diyarbakır, Maraş, Halep ve Adana Eyaleti askerleri birbiri ardına yer almaktaydı. Ordunun sol kısmında ise Rumeli Eyaleti askeri, Bosna ve Özi Eyaleti askerleri sefer kaideleri gereğince yürüyüş yapmaktaydılar.²⁵³ 1688-89 tarihli Belgrad seferinde, ordu birliklerinin yürüyüş sırası önde Kalgay Sultan ve Tatar askerleri, gerisinde öncü kuvvet tayin olunan Diyarbakır Valisi Kemankeş Ahmet Paşa eyaleti askeriyle, ona bitişik vaziyette yeniçeri asker ve serdengeçtileri, İznik Beyberbeyi Katana Mustafa Paşa askerleriyle, müteferrikalar ve ulufeciyan-ı yemin ve Anadolu Eyaleti mutasarrıfı askerleriyle ordunun sağında, ulufeciyan-ı yesar, Rumeli Eyaleti mutasarrıfı askerleri ile solda ve merkezde serdar askerleriyle yer alıyordu. Ardından Sancak-ı şerif çevresinde cebeciler ile Mısır²⁵⁴ askeri yürümekte ve onların arkasında çadırlar, tuğlar ve sancaklar taşınmaktaydı.²⁵⁵

Sefer yürüyüşü sırasında ordunun önünde, akıncı ve deliler öncü kuvvetler olarak ordunun geçeceği yolun güvenliğini sağlıyorlardı. Bunun yanında ordu içerisinde bir beylerbeyi askerleriyle birlikte “*çarhacı*”²⁵⁶ olarak görevlendiriliyordu. Aynı zamanda merkezi ordunun arkasında güvenliği sağlamak amacıyla “*dümdar*”²⁵⁷ olarak bir tımarlı sipahi birliği yer almaktaydı.²⁵⁸

Osmanlı ordusunun, Anadolu ve Rumeli yönündeki yürüyüş güzergâhında yer alan geçiş alanlarından biri İstanbul Boğazı (Üsküdar-Beşiktaş) ve Çanakkale Boğazı (Gelibolu-Çardak-Lapseki) idi.²⁵⁹ Geniş askeri birliklerin en disiplinli dönemlerde dahi yerleşim yerlerine verebilecekleri zararlar göz önünde bulundurularak askerlerin İstanbul üzerinden sefer bölgesine mahalline geçiş izni verilmemekteydi. Askerlerin yol boyunca köylülerin ekinlerinde hayvan otlatmak, yol dışına çıkarak köylere uğramak, halkın evinde konaklamak, halktan karşılıksız olarak hayvan yemi ve yiyecek temin etmek gibi davranışları asayiş bozmaktaydı. Ayrıca XVII. yüzyılda İstanbul’da kapıkulu ocağı

²⁵² *Tarih-i Selânikî, I, 27-28.*

²⁵³ Abdi Paşa, *Vekâyi'-nâme, s. 372.*

²⁵⁴ Osmanlı Devleti’nin Mısır kuvvetleriyle ilgili olarak bkz. Muhammed Seyyid, “Osmanlı Askeriyesinde ve Askeri Tarihinde Mısır’ın Yeri”, *Türkler, c. 10, Ankara 2002, 159-171*; Jane Hathaway, “Osmanlı Mısır’ında Yerli ve Askeri Unsurlar ve Yeniçeriler”, *Türkler, c. 10, Ankara 2002, 172-179.*

²⁵⁵ *Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin, s. 373.*

²⁵⁶ Çarhacı, öncü kuvvetler, düşmanla ilk temas eden ordu birliği anlamındadır. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü, s. 160*; Marsilli, *a.g.e., s. 191, 222.*

²⁵⁷ Dümdar, ordularda yürüyüş halinde en geride bulunan asker, artçı kuvvet anlamına geliyordu. Ünal, *a.g.e., s. 210*; Marsilli, *a.g.e., s. 223.*

²⁵⁸ Üçel-Aybet, *Osmanlı Ordusu, s. 418.*

²⁵⁹ Ertaş, *Osmanlı Ordularının Geçiş Güzergahı olarak Gelibolu, s. 888.*

mensuplarının isyanları neticesinde meydana gelen huzursuzlar, sefer zamanlarında güvenlik meselesinin daha kritik bir durum alması üzerine sefere giden askerlerin İstanbul'a alınmaması siyasetinin uygulanmasına neden olmuştu. Örneğin, itaatsiz hareketleriyle dikkat çeken Sivas Valisi Gedik Muhammet Paşa, leventleriyle birlikte Üsküdar'dan geçiş yapmak üzere İzmit'e gelmişti. Buradan Kaimmakam Ömer Paşa'ya mektup göndermiş ancak Üsküdar üzerinden geçişine izin verilmemişti ve Gelibolu yöresine harekete mecbur kalmıştı. Eyalet askerlerinin İstanbul Boğazı'ndan geçişine izin verildiği takdirde ya konaklamalarına izin verilmiyor ya da yalnızca bir günlük izinler veriliyordu.²⁶⁰ Bununla birlikte kapıkulu ordusu ve bu ordunun taşradaki mensuplarının İstanbul üzerinden hareketine izin verilmekte ve kendilerine Gelibolu yolu yasaklanmaktaydı.

Kuyucu Murat Paşa'nın Celaliler üzerine düzenlediği sefer sırasında sipahi oğlanları ağasına, sağ ve sol ulufeciler ile garipler ağalarına gönderilen hükümde, askerlerin Gelibolu üzerinden geçmeleri yasaklanmış, bunun yerine İstanbul-Üsküdar İskelesi'nden geçmeleri emredilmişti.²⁶¹ XVI. yüzyıl sonlarına doğru tımarlı sipahi askerinin itibarını kaybederek ikinci sınıf asker haline gelmesi ve İstanbul'da kargaşaya sebep olabilecekleri düşünülmüş, bu nedenle eyalet ordusunun İstanbul yerine ekseriyetle Gelibolu üzerinden karşıya geçişi sağlanmıştır.²⁶²

Osmanlı ordusunun Van üzerinden gerçekleştireceği herhangi bir Doğu seferlerinde, merkezi ordu ve yardımcı kuvvetlerin yürüyüş sırasındaki alanları belirlenmişti. Öncelikle Van Beylerbeyi merkezi ordunun önünde ve onun ilerisinde Hakkâri Hanı öncü olarak görev yaparken onun ilerisinde ise Mahmudi askerleri baş öncü kuvvetler olarak yer alıyordu. Bununla birlikte Van eyaletine bağlı Mir-i Azizli ve Gazıkıran-ı Pinyanişi'ye bağlı askerler daha ileride öncü görevini üstlenerek saldırı ve istihbarat toplamak üzere görevlendiriliyorlardı. Merkezi ordunun yürüyüşü sırasında ise önde Van Beyberbeyi arkasından Osmanlı vüzerası ve padişah veya serdar unvanlı sadrazam birlikleriyle yürümekteydi. Ordunun geri kuvvetlerini temsilen Bitlis hanı askeriyle yürüyüş sırasında arkada kalanları kontrol etmek, onları merkezi orduya ulaştırmak ve firar edenleri cezalandırmakla görevliydi. Merkezi ordunun sağ tarafında Espaird, Şirvi, Ziriki, Karni, Hiron, Karkar, Ağakis, Kesan, Müks, Berda, Ladik, Erecik, Dalegerz, Çobanlı, Beni Kutur sancak beyleri, davullar çalarak teçhizatlı askerleriyle

²⁶⁰ Ertaş, *Osmanlı Ordularının Geçiş Güzergahı olarak Gelibolu*, s. 889-890.

²⁶¹ Ertaş, *a.g.m.*, s. 890.

²⁶² Ertaş, *a.g.m.*, s. 891.

yürümekteyken ordunun sol tarafında ise Muş, Adilceviz, Erciş, Bargiri, Bayezit, Akçakal, Şureger, Karacakal, Mekü, Ziyaettin, Abagay ve Şatak sancak beyleri aynı şekilde davullar çalarak ve teçhizatlı askerleriyle yürümekle görevliydi.²⁶³ Bununla birlikte Van kalesi askerleri altı bin ve Van'a bağlı kalelerin askerleriyle birlikte toplam on iki bini bulmaktaydı. Kanunda belirtildiği üzere, kale askerlerinin yarısı kalelerde savunma için bırakılırken diğer kısmının sefere katılması zorunluydu. Van eyaletinden sefere memur edilen altı bin askerin yanında Van beylerbeyinin üç bini bulan cebelüleriyle birlikte Hakkârî'ye bağlı on iki bin asker, altı bin Mahmudi askeri, altı bin Gazıkıran-ı Pinyanişi askeri ve beş bin civarında Bitlis Hanı askeri sefere katılmaktaydı. Bununla birlikte Van eyaletine bağlı otuz yedi sancağın toplam askeri kırk sekiz bin olarak kabul ediliyordu.²⁶⁴

Askerlerin istenilen zaman ve mekânda yerlerini almalarını sağlamak, birliklerin hareket kabiliyetini artırmak ve kontrol etmek amacıyla çeşitli yöntemler uygulanıyordu. 1672-73 tarihli Kamanîçe seferinde, tuğ ve çadır gibi ağırlıklar, ordu birliklerinin hareketinden yaklaşık bir saat önce yola çıkarılarak yürüyüş sırasındaki zaman kaybı azaltılmak istenmişti.²⁶⁵ Ordu birliklerinin yürüyüş sırasında izleyeceği yol ve yönleri göstermek amacıyla ordunun önünde tuğlar ilerliyordu.²⁶⁶ Tuğ-ı hümayun ve diğer vüzera tuğlarını ordu önünde ilerletmekle görevli bir konakçı görevlendiriliyordu. Kamanîçe seferinde bu görevi Hüseyin Paşa yerine getirmiş ve tuğları Torlu nehrindeki köprüden geçerek Hotin havalisine taşımıştı.²⁶⁷ Askeri birliklerin yürüyüş sırasında sorun yaşamaması için önlemler alınabiliyordu. Kamanîçe seferinde, Ilıca menzilinden Balkan yöresinin diğer tarafına varıncaya kadar yolların dar olması nedeniyle vüzeranın, ağa ve adamlarının başına ayrıca bir başbuğ tayin olunmuştu. Yine aynı seferde yollarda izdiham yaşamaması için öğle vaktinde askerler harekete geçirilerek askeri birliklerin yürüyüşü sırasında yol ve konaklardaki yoğunluk giderilmek istenmişti.²⁶⁸

Askerler konak yerlerinde dikkatli olmaları ve yürüyüş için hazırlıklarını tamamlamaları için uyarılıyorlardı. 1695 senesi Puriçe menzilinde kalındığı her gece, akşam namazından sonra öncelikle otağ-ı hümayun önünde nevbet çalınıyor daha sonra

²⁶³ *Seyahatnâme, IV*, s. 117.

²⁶⁴ *Seyahatnâme, IV*, s. 117. Van Gölü'nün XVIII. yüzyıl seferlerindeki yeri için bkz. Serdar Genç, "XVIII. Yüzyıl Şark Seferlerinde Van Gölü'nde Ulaşım", CIEPO 6. Ara Dönem Sempozyumu 14-16 Nisan 2011/Uşak, *Bildiriler*, c. 3, İzmir 2011, 1405-1413.

²⁶⁵ *Vekâyi'-nâme*, s. 389.

²⁶⁶ *Fezleke*, s. 366.

²⁶⁷ *Tarih-i Kamanîçe Tahlil ve Metin*, s. 114.

²⁶⁸ *Tarih-i Kamanîçe*, s. 17.

vüzera çadırları önünde nevbet çalınmaya devam ediliyordu. Askerlerin herhangi bir menzilden hareketi genellikle gece yarısı emr olunuyor ve şafak vaktine yakın bir zamanda askerlerin yürüyüşü gerçekleşiyordu.²⁶⁹ Askeri birliklerin menzillerden harekete geçirilmesi sırasında göç boruları da çalınıyordu.²⁷⁰ Ordu birliklerinin düzenli hareketi ve yürüyüş sırasındaki zaman tasarrufuna dikkat ediliyorsa da Busbecq'e göre bunları daha da kolaylaştıracak şekilde yol kenarında mesafeleri gösterecek kilometre taşları ve zamanın daha etkin yönetimi için saat kullanılmıyordu.²⁷¹

Ordunun sefer yürüyüşü yaz veya kışa girilmek üzere olan bir dönemde gerçekleşiyorsa gece vakitlerinde yol alınabiliyordu. Yazın gündüzleri şiddetli sıcağın korunmak amacıyla, yaz sonunda ise mevsim değişiminden kaynaklanan hava olaylarından kaçınmak için geceleri yürüyüş tercih edilebiliyordu. Buna göre akşam saatlerinde önce askerlerin bir kısmı ile orduya ait çadır ve mühimmat yük hayvanları üzerinde yola çıkarılıyordu. Gece yarısında sonra sadrazam ve paşaların hareketi gerçekleşiyordu. Bu süreçte yolu gündüz gibi aydınlatan yaya meşaleciler refakat ediyordu. Meşalecibaşı bunların düzen ve disiplininden sorumluydu. Taşıdıkları meşale fener gibi demir bir kafes içinde, ziftli tahtadan meydana geliyordu.²⁷²

Sefer güzergâhı üzerinde önemli geçiş noktalarından birini askeri birliklerin nehir geçişi ve nehir ulaşımı oluşturuyordu. Ordu birliklerinin nehir geçişi ile mühimmatın nehirlerden gemiler aracılığıyla taşınması ciddi anlamda zaman ve maliyet tasarrufunu sağlıyordu. Budapeşte'den Belgrat'a kara üzerinden gidildiğinde on iki gün sürüyorken aynı yolun Tuna üzerinden geçilmesi halinde beş günlük bir sürede varıldığı görülebiliyordu.²⁷³ Bununla birlikte nehir geçişleri esnasında olumsuz durumlar da yaşanabiliyordu. Asker ve ordu ağırlıklarının düzenli bir şekilde geçirilmesi zorunluluğu ile ordu kuvvetlerinin nehrin iki yakasından orantısız olarak bulunması dış saldırılara açık olunmasına neden olabiliyordu. Köprü geçişi sırasındaki saldırıların oluşturduğu panik havası, askerlerin hep birlikte köprüye hücum etmelerine ve izdihama neden olabiliyordu. Köprülerin bulunmadığı nehir geçişlerinde ise özellikle nehir taşkınlarının yaşandığı dönemlerdeki geçişler oldukça zor gerçekleştiriliyor ve askeri kayıplar yaşanıyor.

1629-30 tarihli Hüsrev Paşa'nın Bağdat seferinde, Şatt, Dicle ve Fırat nehirlerinin taşkın yapması üzerine Balyemez topları karadan götürülemeyerek Şatt nehri üzerinde

²⁶⁹ *Vekâyi'-nâme*, s. 389; *Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin*, s. 556.

²⁷⁰ *Fezleke Tahlil ve Metin*, s. 638.

²⁷¹ Busbecq, *Türk Mektupları*, s. 21.

²⁷² Üçel-Aybet, *Osmanlı Ordusu (1530-1699)*, s. 444.

²⁷³ Busbecq, *Türk Mektupları*, s. 14-15.

sallar yapılarak gönderilmişlerdi. Askerler ise Musul üzerinden geçerek Zab nehri kenarına gelmişler, taşkın olmasına rağmen Serdarın emriyle şişirilmiş tulumlardan kelekler yapılarak askerlerin geçişi sağlanmıştı. Ancak nehir geçişinde çok sayıda asker ve hayvan kaybı yaşanmıştı.²⁷⁴Yine aynı seferde Altı Suyu'nun geçişi sırasında koyunların derileri yüzülerek tulumlar çıkarılmış ve yüksek dağlık alanlardan kesilen ağaçlarla birlikte kelekler yani küçük salları yapılarak nehirden geçilmişti.²⁷⁵ 1660-61 tarihli Erdel seferinde, Tise nehri geçişi güçlükle gerçekleştirilmişti. Geçiş öncesinde askerler yakın arkadaşlarıyla helalleşmişler ve kılıç, tirkeş ve diğer eşyalarını arkalarına bağlamışlardı. Nehir geçişinde tecrübeli olan askerler ise silahlarını tulum ve sazdan yapılan sallara koyuyorlardı. Kırım Tatarları nehir geçişlerinde ustalardı ve onlar iki atın ortasında durarak nehirden geçiyorlardı.²⁷⁶ Köprü geçişlerinin zorluğu Kırım Tatarlarının bu işi meslek edinmelerine neden olmuştu. 1672-73 tarihli Kamanıçe seferinde, Pınarbaşı menzilinde Tatarlar, Osmanlı askerlerinin at ve yük taşıyan beygirlerini belli bir ücret karşılığında nehrin öteki yakasına geçirmişlerdi.²⁷⁷

1595 tarihinde köprü geçişi sırasında yaşanan savaş, akıncı ocağının büyük oranda yok olmasına neden olmuştu. Sabah olunca yeniçeri ile cephanenin bir miktarı köprüden geçirilmiş fakat diğer ağırlıklar geride kalmıştı. Köprü geçişinde kalabalık nedeniyle sıkışma yaşanırken köprünün her iki tarafında düşman askerlerinin taburları görünmüş ve Yergöğü sahrasına taburlarını kurmuşlardı. Bir kısmı piyade alaylar ile Tuna yalısı tarafından yürüyerek bayırdan top ve tüfek atarak köprüyü ortadan kesmişlerdi. Köprü üzerinde bulunan asker ve ağırlıklar Tuna nehrine dökülmüştü. Diğer taraftan nehrin öteki kısmında kalıp geçmesi mümkün olmayan Osmanlı askerleri kılıçtan geçirilmişti. Bu askerlerin büyük kısmını akıncılar oluşturuyordu ve bunlardan kurtulan olmayarak akıncı ocağının son bulmasına büyük oranda bu savaş neden olmuştu.²⁷⁸

Çoğunlukla askeri mühimmatın taşınmasına rağmen nehir yolculukları da oldukça tehlikeliydi. Gemilerde birkaç saatlik yemek ve dinlenme molası hariç kürekçiler gece gündüz kürek çekiyorlardı. Gece karanlığı ve şiddetli rüzgâra aldırmaksızın ilerleniyordu. Bunun yanında kıyıda nehre uzanan değirmen ile kütükler ve ağaç dallarından dolayı gemiler sürekli tehlike içindeydiler. Gemide görev alanlar yaşanan bir kaza olayında dahi

²⁷⁴ *Tarih-i Nâimâ*, III, 652.

²⁷⁵ *Tarih-i Nâimâ*, III, s. 653. Kırk koyun tulumundan bir kelek yapılıyordu. *Topçular Kâtibi Tarihi*, s. 912.

²⁷⁶ *Seyahatnâme*, VI, s. 20.

²⁷⁷ *Tarih-i Kamanıçe Tahlil ve Metin*, s. 38-39.

²⁷⁸ *Tarih-i Nâimâ*, I, s. 99; Mehmet Ali Ünal. (2007). *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta, s. 82.

“Allah bizi korur” diyerek yollarına devam ediyorlardı. Bu şekilde seyahat etmenin büyük felaketlere yol açacağı tahmin ediliyordu.²⁷⁹

Ordunun yürüyüşü sırasında askerlerin gösterdikleri görev ihmallerinin yanında yürüyüşü sırasında yaşanan yer anlaşmazlıkları da problemlerin yaşanmasına neden olabiliyordu. 1620-21 tarihli Hotin seferinde, ordu Suclu menziline varmak üzere olduğu sırada top arabaları, asker alayları arasında kalarak izdiham yaşanmasına neden oluyor veya önceden menzile ulaştıkları görülüyordu. Top arabalarının sefer kaideleri gereğince hareket etmemesi nedeniyle top arabacıbaşı katledilmek istendiye de affolunarak azledilmişti.²⁸⁰ 1629-30 tarihli Hüsrev Paşa'nın Bağdat seferinde, Altın Suyu nehrinden cephe kelekler ile taşınarak karşıda güvenli bir yere konulması emredilmişti. Ancak Cebecibaşı Hamza Ağa tarafından nehrin kenarına nakledilerek orada bırakılmıştı. Gece nehirde yaşanan taşkınla birlikte cephe sular içinde kalmış ve ihmali nedeniyle Hamza Ağa katledilmişti.²⁸¹ 1672-73 tarihli Kamanıçe seferinde, ordu Balkan menzili yakınlarındayken, yol genişletme çalışmasının mübaşir tarafından gerektiği gibi yapılmaması nedeniyle askerler, çamur ve bataklık oluşmuş yollarda çok zor bir şekilde ilerleyebilmişlerdi.²⁸² 1695-96 tarihli Lipva-Titel kaleleri seferinde, yağmur nedeniyle yollarda bataklıklar oluşmuş ve yedi saatlik yol daha uzun bir sürede kat edilmişti. Askerler gece vaktine dek yürüyerek Sart menziline ulaşmışlar ancak Şahi topları ertesi gün aynı menzile geç bir vakitte varabilmişti. Bu durumun yaşanmasında sorumlu tutulan top arabacıbaşı azledilmişti.²⁸³

Yürüyüş sırasında askerler arasında problem yaşanmasına neden olan konulardan biri de birliklerin yürüyüş esnasındaki yerleriydi. 1593-94 tarihli Yanık Kalesi seferinde, Cankurtaran menziline askerler saflar tertip ederek alay göstermişlerdi. Ancak alay oluşturulması sırasında cebeciler ve topçular arasında anlaşmazlık yaşanmıştı. Cebeciler, yeniçerilerden sonra alaylarda kendilerinin yürüye geldiklerini ve sıranın kendilerine ait olduğunu iddia etmişlerdi. Topçular ise buna razı olmayıp yeniçerilerden sonra yol onların hakkı olduğunu söylüyorlardı. İki taraf arasına zabıtlar girerek askerleri güçlükle yatıştırmışlardı.²⁸⁴

²⁷⁹ *Busbecq, Türk Mektupları*, s. 15.

²⁸⁰ *Topçular Kâtibi Tarihi*, s. 728; Kazalak, *Hotin Seferi*, s. 135.

²⁸¹ *Tarih-i Nâimâ, III*, s. 654.

²⁸² *Tarih-i Kamanıçe*, s. 18.

²⁸³ *Zübde-i Vekayıât Tahlil ve Metin*, s. 561; *Topçular Kâtibi Tarihi*, s. 912.

²⁸⁴ *Fezleke Tahlil ve Metin*, s. 248-249.

XVI. yüzyıl sonu ve XVII. yüzyılda düzenlenen seferlerin kısa bir sürede sonuçlanmaması ve kış aylarına sarkması, sefer yürüyüşü sırasında büyük sorunların yaşanmasına neden oluyordu. Yağmur ve kar yağışlarının sefer yürüyüşü sırasında yollarda oluşturduğu tahribat, ordunun hareket kabiliyetini oldukça kısıtlıyordu. Yalnızca askeri birliklerin yürüyüşü sırasında değil, ordu konak yerlerinde ve ordugâhtayken meydana gelen mevsimsel hava şartlarından kaynaklanan güçlükler, Osmanlı ordusunun doğa şartlarına karşı mücadelesini de zorunlu kılıyordu. 1565-66 tarihli Zigetvar seferinde, şiddetli yağmur nedeniyle Tuna nehrinin taşması köprü yapımını engellemişti. Bunun üzerine padişah fermanıya ormanlık alandan geçiş emr olunmuştu. Ordunun geçebileceği şekilde ormanlık alandaki ağaçlar kesilerek yol açılmıştı. Bunun yanında yağmur yağışıyla oluşan seller nedeniyle yollarda asker ve hayvanlardan oldukça fazla sayıda kayıp verilmişti. Bu durum “*Erin eri yağmurdur*” sözünün gerçek anlamını bulduğunu gösteriyordu.²⁸⁵ 1578-79 tarihli Şirvan ve Gürcistan seferi dönüşünde, Şirvan’dan ayrılıp Zagem yolu üzerindeyken askerler fırtınaya yakalanmışlardı. Bu fırtınadan kurtulabilenler bir daha ömürlerinde sefer sözcüğünü dahi ağızlarına almayıp büyük yeminler ederek ve kendi rızalarıyla dirliklerden vazgeçerek binbir zahmetle Erzurum’a kışlaya gelmişlerdi.²⁸⁶ Bu durum coğrafi zorlukların askerler üzerinde oluşturduğu psikolojik tahribatın açık bir göstergesiydi.

1627-28 tarihli Erzurum muhasarası dönüş yolunda, askerler yirmi beş gün şiddetli kar yağışı altında ilerlemek durumunda kalmış ve çok sayıda asker donarak hayatını kaybetmişti. Tokat’ta ise cerrahlar askerlerin soğuktan donan el ve ayaklarını kesiyor bu müdahalelerde asker ölümlerini engelleyemiyordu. Yolsuz ve izsiz dağ yollarında askerlerin yürümesi mümkün olmuyor askerler kendilerini bırakarak yuvarlanarak ilerliyorlardı. Dere kenarında askerler birbiri ardına ilerleyerek yol açıyorlar ancak çığ askerlerin ve ağırlıkların Aksu nehrine dökülmesine neden oluyordu. Bundan başka Trabzon yolunda ilerlerken yine dağdan bir çığ kütesinin kopması üzerine yirmi asker ve atları çığ altında kalarak dereye sürüklenmişlerdi. Civardaki köylülerin yardımıyla çığ altında kalanları kurtarma çalışması yapılmış ancak dört asker sağ olarak kurtarılabilmişti.²⁸⁷

1629-30 tarihli Vezirizam Hüsrev Paşa’nın Bağdat ve Hemedan seferinde, Diyarbakır ile Musul’da kış geçirilmiş ve büyük zorluklar yaşanmıştı. Dicle ve Fırat

²⁸⁵ *Tarih-i Selânikî, I*, s. 19-20, 23.

²⁸⁶ *Tarih-i Selânikî, I*, s. 123.

²⁸⁷ *Fezleke Tahlil ve Metin*, s. 780-781; *Tarih-i Nâimâ, II*, 620-621.

nehirlerinin taşması Irak-ı Arap bölgesinin büyük oranda sular altında kalmasına neden olmuştu. Cephane, Dicle nehrinden geçirilip Bağdat'a gidilmek üzereyken karadan top çeken hayvanlar suların yükselmesi nedeniyle hareket edemez hale gelmişti. Bunun üzerine Dicle nehrinden gemiler ile cephanenin götürülmesi kararlaştırılmıştı. Musul yakınlarında şiddetli yağmur nedeniyle çadırların çürüdüğü görülmekteydi. Askerler at olmadan bir çadırdan diğerine hareket edemiyorlardı. Musul'da yaşanan şiddetli kar yağışının daha önce yöre halkı tarafından görülmediği ifade ediliyordu. Yine Diyarbakır'da yaşanan kar yağışı sokakların ve iç kalenin kar ile dolmasına neden olmuştu. Diyarbakır taşrasında kar uzunluğu dokuz karış olarak ölçülmüştü. Musul'da yetmiş gün yağmur altında çadırlarda konaklanmış ve baharın gelmesiyle birlikte harekete geçilmişti.²⁸⁸

1672-73 tarihli Kamanıçe seferinde, Balkan menziline Köprü Köyü menziline ilerlendiği sırada yağmur nedeniyle yüz elliden fazla deve, katır ve arabalar yollarda kalmıştı. Bununla birlikte aynı yolda şeyhülislam arabası çamura saplanmış ve ardından kurtarılmıştı.²⁸⁹ Yine sefer dönüşünde bir gün ve gece devam eden yağmur nedeniyle yollarda balçık ve bataklıklar oluşmuş Vaslonca menziline askerlerin büyük bir kısmının yollarda kalması nedeniyle iki günlük oturma ilan edilmişti. Yollarda hayvanlar telef olmuş ve askerlerin ağırlıkları balçıkta kalmıştı.²⁹⁰ Karınabad menziline ise yine şiddetli yağmur yağışı nedeniyle ilerlenemeyecek duruma gelmiş padişah ve vüzeraya ayrı ayrı evlere yerleştirilmişlerdi.²⁹¹

Sefer yürüyüşü, ordu birliklerinin düzenli ve hızlı bir şekilde hareketini gerçekleştirmek merkezi yönetimin üzerinde önemle durduğu konuların başında geliyordu. Nitekim yabancı seyyahlar ordunun yürüyüşü sırasındaki disiplin ve sessizliğinden övgüyle bahsetmişlerdir. Bununla birlikte görev ihmalleri ya da hava olaylarından kaynaklanan problemler, maddi kayıpların yanında askerlerin moral ve motivasyonunda ciddi düşümlere neden olabiliyordu. Sefer yürüyüşü askerleri için herhangi bir seferde sıcak savaş dışında kalan en zorlu zaman dilimini ifade ediyordu.

²⁸⁸ *Fezleke*, s. 798-799; *Tarih-i Nâimâ*, III, s. 650-651.

²⁸⁹ *Tarih-i Kamanıçe Tahlil ve Metin*, s. 19.

²⁹⁰ *Vekâyi'-nâme*, s. 403.

²⁹¹ *Tarih-i Kamanıçe*, s. 126.

2.2. Konak Yerlerinde ve Ordugâhta Osmanlı Askerleri

Başlangıçta merkez ile taşra yönetimi arasında haberleşme amacıyla kurulan konak yerleri veya menzilhaneler, Osmanlı ordusunun barınma ve uğrak noktaları olmaları yönüyle önemli bir görev üstlenmekteydiler. Menzilhaneler, Doğu ve Batı yönünde gerçekleştirilen seferlerde ordunun geçeceği ana yollar üzerinde bulunuyorlardı.²⁹² XVI. ve XVII. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin iase ve ikmal sisteminin etkin noktaları olarak menzilhaneler, askerlerin her türlü ihtiyacının karşılanmasının yanında Osmanlı askeri gücünün problemsiz bir şekilde sefer mahalline iletilmesi görevini üstleniyorlardı.

Osmanlı Devleti, oluşturduğu menzilhane teşkilatı ile sefer güzergâhı üzerindeki noktaları dinamik bir şekilde ayakta tutuyordu. Seferlerin başarıyla sonuçlanması geri planla aksamadan düzenli bir şekilde işleyen iase ve ikmal sistemine bağlıydı ve merkezi yönetimde bunun bilincinde olarak menzilhane sisteminin işlevselliğini korumasını sağlıyordu. Ulaşımın hayvan ve insan gücüne dayandığı bir dönemde menzilhaneler, ordunun uzun süren yürüyüşünde askerlerin barınma ve dinleme ihtiyacının karşılanması zorunluluğuna bağlı olarak ortaya çıkmıştı. Gerek ulaşım araçlarının yeterince gelişmemesi gerekse kendine yeterli fakat kısıtlı askeri gücün yüksek düzeyde tutularak sefer mahalline iletilmesi zorunluluğu XVI. ve XVII. yüzyıl savaşlarında konak yerlerinin önemini ortaya koyuyordu.

²⁹² Menzihanelere dair bazı çalışmalar için bkz. Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Menzil Teşkilatı ve Yol Sistemi*, Ankara 2002; Y. Halaçoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülahazalar", *Osmanlı Araştırmaları*, II, İstanbul 1981, 123-132; Y. Halaçoğlu, "Menzil", *DİA*, c. 29, 159-160; M. Yaşar Ertaş, "XVIII. Yüzyıl Başlarındaki Rumeli'deki Menzillerin Askeri Fonksiyonları", *Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S.1, Manisa 1997, 91-98; Sema Altunan, "Osmanlı Devleti'nde Haberleşme Ağı: Menzilhaneler", *Türkler*, c. 10, Ankara 2002, 913-919; Sema Altunan, "XVII. Yüzyıl Sonlarında İstanbul-Edirne Arasındaki Menziller ve Bazı Menzilkeş Köyler", *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, 25/39, Ankara 2006, 75-99; Aleksandır Antonov, "Bulgar Topraklarında Kurulan Menzil Sisteminin Organizasyonu (XVI.-XVII. Yüzyıllar)", *Türkler*, c. 10, Ankara 2002, 927-933; M. Fatih Müderrisoğlu, "Menzil Kavramı ve Osmanlı Devleti'nde Menzil Yerleşimleri", *Türkler*, c. 10, Ankara 2002, 920-926; Zübeyde Güneş Yağcı, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Menziller ve Menzilhaneler: İznik Menzili ve Menzilhanesi", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.6, Isparta 2002, 17-33; Ali Açık, "Osmanlı Ulak-Menzilhâne Sistemi Çerçevesinde Tokat Menzilhânesi (1690-840)", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIX/2, İzmir 2004, 1-33; Cemal Çetin, XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Konya Menzilleri, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2004; İzzet Sak-Cemal Çetin, "XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Menziller ve Fonksiyonları: Akşehir Menzilleri Örneği", *Selçuk Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, S. 16, Konya 2009, 179-221; Cemal Çetin, "İşlevleri ve Özellikleri Bakımından Konya Menzilleri (XVII.-XVIII. Yüzyıllar)", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 21, Konya 2007, 295-343; Cemal Çetin, "Menzilhanelerin Müştemilatlarına ve Tefrişlerine Dair Birtakım Gözlemler", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 22, Konya 2009, 43-59.

Konak yerleri, askerlere ulufe veya bahşış dağıtılan alanlardan biriydi. Askere üç aylık verilen maaşın yanında askerlerin sefer içindeki çaba ve gayretlerini artırmak onları motive etmek ve asker sayısını belirlemek üzere bahşışler verilmekteydi. G. Marsilli, yeniçerilere yapılan ulufe dağıtımına dair ayrıntılı bilgi vermektedir. Marsilli'ye göre üç aylık dilimin son haftasında yeniçeri erkânı ve zabitleri yeniçeri ağasının ikametgâhında toplanırdı. Buraya her zabit kendi bölüğünün esami listesini getirirdi. Bütün bu listelerden genel olarak iki adet defter hazırlanmıştı ve bunlardan biri veznedar diğeri başçavuşta bulunurdu. Başçavuş her oda için ne kadar kese akçe lazım olduğunu inceler ve veznedarı davet ederdi. Ardından para torbalarını alacak kadar görevli gelir ve ortada bulunan para torbalarını askere dağıtmak üzere alırdı. Bundan sonra bölük zabitlerine bölükleri için ne kadar para gerekiyorsa bunlar verilirdi. Bu genel dağıtımın ardından bir-iki gün sonra yüzbaşı “*ulufe sergisi*” denilen sergiyi asarak İstanbul fiyatından paranın değerini gösterirdi. Ulufe verileceği gün yeniçeri mülazım, vekilharç ve sancaktarı yüzbaşının yanına gelirdi. Yüzbaşı bölüğünün esami listesini inceledikten sonra yeniçeriler isimleriyle çağrılmaya başlanırdı. “*Ömer bin Mehmet! Mahalli veladeti Bursa! Yevmiye beş aspiradan(akçe) üç aylık olarak 450 aspira istihkakın vardır. Parayı say! Al! Haydi git!*”²⁹³ denirdi.

1620-21 tarihli Hotin seferinde, Boğdanist menziline, yeniçerilerin yarısının orduda olmadığı söylentisi üzerine yarımşar kuruş bahşış verilerek askerlerin sayımı gerçekleştirilmişti.²⁹⁴ Aynı seferde, yeniçerilerin bahşış isteği nedeniyle sefere katılanlar hesap edilmiş ve defter kayıtlarına göre verilmesi kararlaştırılmıştı. Sultan II. Osman'ın fermanı üzerine divan kurulmuş, otağ-ı hümayun önünde çadırlar kurularak veziriazam ve vezirler, kadiaskerler, rikab-ı hümayun ağaları, defterdarlar, tevki paşa, divan hâce ve halifeleri hazır bulunarak yeniçeri ocağı davet olunmuştu. Hazineden on dört kese filori yeniçeri bahşışı için ayrılmıştı. Yeniçeri Kethüdası Nasuh Ağa, baş, orta ve küçük çavuşlar ile çorbacılar, odabaşılar ve yeniçeriler üsküfleriyle kaide gereği bulunmaktaydı. Otağ-ı hümayun girişi önünde bab-ı saadet ağası, hazinedarbaşı, kilercibaşı ve kapı oğlanı hadım ağalar kavuklarıyla, kapıcıbaşılar gümüş değnekleriyle, vezirler divan kıyafetleriyle hazır durmaktaydı. Meydanda yeniçeriler bölükleriyle önce çorbacıları sonra odabaşılar ve yeniçeriler bahşışlerini alıyor esamileri okudukça deftere kaydediliyordu. Dört günde yeniçerilerin bahşışı verilmişti. Daha sonra altı bölük

²⁹³ Graf Marsilli, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Zuhur ve Terakkisinden İnhitatu Zamanına Kadar Askeri Vaziyeti*, s. 154.

²⁹⁴ *Fezleke*, s. 234, 656; *Tarih-i Nâimâ, II*, s. 465.

halkının kâtipleri davet edilmiş ve mukabeleciler asker defterlerini getirerek bölük ağaları önünde sipahilerin bahşişi dört gün içinde verilmişti. Bu şekilde bir hafta daha divan olunarak kapıcılar, çavuşlar, cebeciler, topçular, top arabacıları, İstabl-ı Amire çalışanları, Matbah-ı Amire’de olan aşçılar, helvacılar ve tüm askerlere bahşiş dağıtılmıştı.²⁹⁵ İsakçı menziline, Hazine-i Amire önüne çadırlar kurularak yeniçeri odaları asker başına biner akçe alıp sultanın önünden teker teker geçmişlerdi. Yeniçeriler dört gün, altı bölük sipahileri dört-beş günlük bir süre zarfında bahşişlerini almışlardı.²⁹⁶ 1672-73 tarihli Kamanıçe seferinde, Çuçura menziline askere dağıtılacak bahşiş için divan toplantısı yapılmış ve altı bölük halkına asker başına biner akçe verilmesi kararlaştırılarak zabitlerine teslim edilmişti. Toplamda altı yüz doksan altı kese nakit hazırlanarak otuz dört bin sekiz yüz yirmi beş bin askere üç yüz kırk sekiz yük yirmi beş bin akçe dağıtılmıştı.²⁹⁷

G. Marsilli yeniçerilerin her bölüğünün kendisine ait demir kasalarının bulunduğunu, ölen yeniçerilerin paralarının buraya konulduğunu, para girdi ve çıktısının yeniçeri zabitleri nezaretinde gerçekleştirildiğini belirtmektedir. Kasadan keyfi harcamalar yapılmaz fakat çadır, hayvan yemi gibi askerlerin ortak ihtiyacına dair para çıktısı yeniçeri erkânının gözetiminde gerçekleştirilirdi.²⁹⁸ Ayrıca bu kasalardan yeniçerilerin esaretten kurtarılması için gereken meblağ ödenirdi. Bu noktada Marsilli diğer kaynaklarda karşılaşmadığımız esir düğünü geleneğinden söz etmektedir. Marsilli bu konuda; “*Bir esiri esaretten kurtarmak istenildiği zaman bölüğü oyuncular davet eder ve çalgılı konser ve balo verilir ve hazır olanlara kahve ve şerbetler ikram edilir ve sonra efrada hitaben: Bölüğünüzden şu isimdeki esirin kurtarılması için şu kadar paraya lüzum vardır. Bunun için iane verilmesi rica olunur denilir. Buna (Esir düğünü) ismi verilmektedir. Sonra üzeri çuha ile örtülü kovaya çuhanın deliğinden herkes istediği kadar para bırakır.*”²⁹⁹ ifadesini kullanmıştır.

Konak yerleri, askerin beslenme ve barınma ihtiyaçlarının karşılanmasının yanında askerin talim alanları olarak da kullanılmaktaydı. Savaş talimleri, bir nişan dikilerek tüfek ve top atışlarının yaptırılması gibi cirit oynatılarak ya da ordu birlikleri karşıt gruplara ayrılarak birbirleriyle savaştırılması şeklinde gerçekleştiriliyordu. Avusturya elçilik heyetinde vaizlik görevinde bulunan Stephan Gerlach; “*Türklerin*

²⁹⁵ *Topçular Kâtibi Tarihi*, s 732-734.

²⁹⁶ *Fezleke Tahlil ve Metin* s.653; *Tarih-i Nâimâ*, s. 462.

²⁹⁷ *Tarih-i Kamanıçe*, s. 32-33; *Vekâyi'-nâme*, s. 373; *Zübde-i Vekeyiat Tahlil ve Metin*, s. 25.

²⁹⁸ Marsilli, *a.g.e.*, s. 154-155.

²⁹⁹ Marsilli, *a.g.e.*, s. 155.

hemen hepsi güçlü ve çevik insanlar, koşma ve atlama da, nişancılıkta ve kılıç kullanmada çok başarılılar”³⁰⁰ diyerek talimler konusunda askerlerin yetenekli ve iyi bir konumda olduklarını belirtiyordu. Talimler çoğunlukla sefere katılan sultanın isteğiyle ordunun hareket ve savaş kabiliyetini görmek amacıyla gerçekleştiriliyordu. F. Kaytaç tarafından Kanuni Sultan Süleyman devrine ait olduğu düşünülen “*Yeniçeri Ocağına İlişkin Bir Risale*”³⁰¹ askerlerin sultanın önünde talimleri ve gösterilerine dair canlı bir tasvir sunmaktadır. Bu durum risalede; “*Gâzî Hünkâr meydâna gelüp, tüfeng atmak lâzım geldükde evvel samsoncibaşı ayuyı samsonlara pârelendir[ür]di ba‘dehû pehlivânlar gelüp güreş tutarlardı ba‘dehû gürz salarlardı ve her odada birer ikişer pehlivân bulunmak kânûndur ve ba‘dehû solaklar ve sâ‘ir kemânkeşler gelüp hünerler gösterürlerdi ba‘dehû ocak ağaları, kul kethudâsı ve başçavuş ve cümle zâbitân tertîb üzere başlarında destârlarıyla tururlardı. Evvel yeniçeri ağası yir öpüp tüfengçileri dizili tüfenge hâzır idüp atardı andan sekbânbaşı andan kul kethudâsı andan zağarcibaşı andan saksoncibaşı andan turnacibaşı andan dört hâseki ağaları andan başçavuş atardı ve ba‘dehû başçavuş birinci deveçilerden başlayup bölük bölük çağırıp, çorbacıların başlarında Yûsufî neferâtıyla Gâzî Hünkâr’un önünde nişâna karşı koşum atarlardı. Nişân uran yoldaşlara Gâzî Hünkâr ihsân itdükden sonra cemâ‘atler ve bölükler tamâm oldukda*”³⁰² şeklinde ifade edilmiştir.

1620-21 tarihli Hotin seferinde, Edirne menziline yeniçeri ağası, kethüda ve zağarcibaşı ile zabıtlar bölükleriyle Tunca nehrinin karşı yakasına dikilen nişanlara atış yapmışlar ve bu atışlar Sultan Osman tarafından köşkten izlenmişti. Atışlarında isabet gösterenlere bahşış verilmişti. Yine bir yüksek yerde metris tarzında on adet Şahi darbzen topları kurulus Topçubaşı, bölükbaşılar ve askerler her gün talim yapmakta ve isabetleri ölçüsünde bahşış almaktaydı. Bununla birlikte Veziriazam Hüseyin Paşa her vakit askerlerin yeteneklerini Padişaha karşı övmekteydi.³⁰³ Yine aynı seferde Sultan Osman okla atış yapmış, attığı ok Tuna nehrini geçerek dört adım miktarı yere düşmüştü. Okun düştüğü yere bir bina ve mermer sütundan nişan dikilmişti.³⁰⁴ 1635-36 tarihli Revan seferinde, Kömürovası menziline askerler ile sultanında katıldığı savaş talimi yapılmıştı. Anadolu askeri Karaman ve Sivas askeriyle, sonra Rumeli askerleri birbirlerine karşı olup

³⁰⁰ Stephan Gerlach, *Türkiye Günlüğü I-II*, (çev. Türkis Noyan), Kitap yayınevi, İstanbul 2007, s. 61.

³⁰¹ Fatma Kaytaç, “Osmanlı Askeri Teşkilatı Hakkında Bilinmeyen Bir Eser Yeniçeri Ocağına İlişkin Bir Risale (Değerlendirme ve Metin)”, *İÜEFTD*, S. 57/1, İstanbul 2013, 45-68.

³⁰² Kaytaç, *a.g.m.*, s. 55-56.

³⁰³ *Topçular Kâtibi Tarihi*, s. 724; *Fezleke Tahlil ve Metin*, s. 652; *Tarih-i Nâimâ*, s. 461; *Mür‘i’t Tevârih Tahlil ve Tenkidi Metni*, s. 92.

³⁰⁴ *Fezleke*, s. 655; *Tarih-i Nâimâ, II*, s. 463-464.

gerçek savaşı andıran bir talim yapmış, silahlar kullanılmış ve askerler hünelerini göstermişlerdi. Padişah bizzat meydana gelerek askerlerin talimine katılmıştı.³⁰⁵ 1672-73 Kamanice seferinde, Gegeş Boğazı menziline, Musahip Mustafa Paşa ve Halep Valisi Vezir Kaplan Mustafa Paşa bağlı askerler otağ-ı hümayun önünde aşiret tarzında birbirlerine karşı mızrak kullanmışlardı.³⁰⁶

Konak yerleri ve ordugâh askerlerin etkin katılımıyla imar, inşa ve tamir faaliyetlerinin gerçekleştirildiği yerlerdi. Kale tamiri, köprü yapımı, çeşitli sosyal tesisler, metris inşası, tophane, darphane gibi yapılar sefer organizasyonu süresince inşa edilmekteydi.³⁰⁷ 1625-1626 tarihli Bağdat kuşatmasında, İmam-ı Âzam Kalesi yakınlarında nakit akçe gereksinimi yaşanması nedeniyle darphane kurulmuş ve Bağdat şâhîsi kesilmişti.³⁰⁸ 1629-30 tarihli Bağdat ve Hemedan seferinde, Şehrezol Kalesi tamiri gerçekleştirilmişti. Öncelikle mimarlar ve marangozlar tarafından kalenin uzunluğunu ölçülerek bu uzunluklara göre yeniçeriler, acemi oğlanları, divan görevlileri, veziriazama bağlı birlikler, müteferrikalar ve çavuşların gruplar halinde çalışacakları alanlar belirlenmişti. Kalenin taşra kapıları ve büyük kuleleri, askerlere sınır tayin edilerek altı bölük uzunluk hesabı ile kollara tayin olunmuşlardı. Her bölüğün kuleler ve kapıların bedenlerinden başka mimarları ve ocak marangozları ile taş ustaları bulunmaktaydı. Dağlık alanlardan kereste kesilip getirilmekte ve Horasan kireci tedarik edilmekteydi. Rumeli Beylerbeyi Yusuf Paşa, sancak beyleri, alay beyleri, zuama ve sipahi askerleriyle taşra hisarını ve hendeklerini tamir etmekteydi. Anadolu eyaletleri, sancak beyleri, alay beyleri, zuama ve sipahiler kendi kollarında çalışarak aceleyle kılınan namazlardan sonra tekrardan çalışmaya devam etmekteydiler.

Askerler çalışırken şenlikler yapılarak alem bayrakları açılıyor ve mehteran bölüğü davullar çalarak askeri gayrete getiriyordu. Bunun yanında askere ziyafet veriliyor ve yiyecek maddeleri sepetlerde bolca bulunduruluyordu. Kale tamiri yapıldığı sırada Diyarbakır, Maraş, Tırlabus ve Adana Beylerbeyileri ordunun dört tarafını korumakla görevlendirilmişlerdi. Yöre eşrafının adamları, orducu esnafının önde gelenleri ve ocak halkından bazı askerler toplanıp, Musul yöresine giderek arpa, peksimet ve diğer ihtiyaç maddelerini getiriyor ve satıyorlardı. Tüccarlar ise Diyarbakır, Van ve Halep'ten her türlü metayı getirip ordugâhta satmaktaydılar.³⁰⁹

³⁰⁵ *Fezleke*, s. 851; *Tarih-i Nâimâ*, III, s. 804; *Zafername Tahlil ve Metin*, s. 8.

³⁰⁶ *Vekâyi'-nâme*, s. 372.

³⁰⁷ Sefer güzergâhları üzerinde gerçekleştirilen imar ve inşa faaliyetleri için bkz. M. Yaşar Ertaş, “Savaşlarla Şekillenen Yollar: Osmanlı Devleti’nde Yol Sistemi”, CIEPO 6. Ara Dönem Sempozyumu 14-17 Nisan 2011/Uşak, *Bildiriler*, c. 1, İzmir 2011, 625-652, s. 638-641.

³⁰⁸ *Tarih-i Nâimâ*, II, s. 586; *Fezleke*, s. 754.

³⁰⁹ *Topçular Kâtibi Tarihi*, s. 920.

Böylelikle kale tamiri sırasında canlı bir ticaret hayatı gerçekleştirildiği gibi askerlerin sıkıntıya düşmemeleri için de merkezi yönetim gerekli önlemleri alıyordu.

Şehrezol Kalesi'nin başarıyla tamir edilmesine rağmen aynı seferde Gülanber Kalesi'nin tamirinde oldukça güçlük çekilmişti. Havanın yağışlı olması kale tamirini oldukça zorlaştırıyordu. Beylerbeyiler baldırları sıvalı çamur içinde geziyorlar ve küçük büyük yapılar meydana getiriyorlardı. Serdar Hüsrev Paşa'dan çekinen iş bilmez askerlerin eğri büğrü "oğlan oyuncu gibi" koydukları taşlar, düzenli bir şekilde durmuyor ve bir insan boyuna ulaştığı zaman yağmurun da etkisiyle yıkılıyordu. Bina yapımında tecrübeli askerler bu duruma sebep olanlara lanet ediyorlardı.³¹⁰ Konak yerinde ve ordugâhta inşa edilen farklı yapılardan biri de kimya binası yani bugünkü anlamda laboratuvarı. 1638-39 tarihli Sultan IV. Murat'ın Bağdat seferi dönüşünde Diyarbakır menzilinde, Urmiyevi şeyhi Mahmut'un bir kadının kimya ilmine vakıf olduğunu belirtmesiyle kimya atölyesi kurulmuştu. Ancak kadının kimya hünerini gösterememesi üzerine şeyh ve kadın katl olunmuştu.³¹¹

1668-69 tarihli Girit-Kandiye kuşatmasında, Kandiye Kalesi'nin tamiri için mimarlar, mühendisler, marangozlar, yapı ustaları, prangalı esirler ve tüm askerler, bağlı buldukları vezir ve beylerbeyi altında kale tamiri için görevlendirilmişlerdi. Üç yıldır top darbeleri ile büyük hasar gören kaleyi nasıl harap ettiyseniz aynı şekilde imar edin denilmesi üzerine askerler gece ve gündüz çalışmışlar, aynı zamanda tamir için gerekli kireç madenlerini de açmışlardı. Kandiye Kalesi'nin Göllük tarafında görevli Koca İbrahim Paşa büyük bir tabya meydana getirmişti. Anadolu Eyaleti veziri ile Rumeli Eyaleti veziri Abaza Sarı Hüseyin Paşa, Kanlı tabya ve Kızıl tabya denilen yere tekrardan iki büyük tabya inşa etmişlerdi. Bununla birlikte askerler birçok kez ocaklardan kireç taşımışlardı. Tamir için fazla sayıda taşın lazım olması nedeniyle Sultan İbrahim zamanında bina olunan İnadiyye Kalesi yıkılarak taşları, toprakları, cephanesi ve mühimmatları Kandiye'ye getirilmiş, askerler ve Girit halkı tarafından taşınmıştı.³¹² Yine Girit-Kandiye kuşatmasında, kilise zeminlerinde bulunan cesetler çıkarılmış ve temizlenmişti.³¹³ Aynı seferde askerler şarap kerestelerini toplayarak ordugâhta satmışlar ve bunlardan on binden fazla kışla inşa edilmişti.³¹⁴ Bununla birlikte Kandiye Kalesi kuşatması için kışın yaklaşmasıyla birlikte büyük toprakların nakli zor olacak düşüncesiyle kale karşısında tophane binası meydana getirilmişti.³¹⁵

³¹⁰ *Fezleke Tahlil ve Metin*, s. 801; *Tarih-i Nâimâ*, III, s. 656.

³¹¹ *Mür'î't Tevârih Tahlil ve Tenkidi Metni*, s. 131.

³¹² *Seyahatnâme*, VIII, s. 208-209.

³¹³ *Seyahatnâme*, VII, s. 209.

³¹⁴ *Seyahatnâme*, VIII, s. 187.

³¹⁵ *Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin*, s. 11.

1672-73 tarihli Kamanıçe seferinde İsakçı menziline, Tuna üzerinde köprü yapılması için gemiler tedariki Belgrad ayânından Zaim Yusuf Ağa'ya verilmişti. Onun önderliğinde Sava ve Drava nehirleri kenarında Gradiška ve Pojaka yalılarında tonbaz gemileri yapıp diğer levazimat Eflak ve Boğdan'dan tarafından getirilmek üzere Niğbolu Sancak Beyi Osman Paşa görevlendirilerek İsakçı İskelesi'ne elli yedi tonbaz gemisi üzerine yedi yüz elli yedi zirâ³¹⁶ uzunluğunda ve yerden on zirâ yüksekliğinde köprü yapılmıştı.³¹⁷ Aynı seferde, kiliselerin zemininde bulunan cesetler çıkarılmış ve döküntü alanlarına atılmıştı. Bazı büyük kiliselerin camilere çevrilmesi işi hanedan ve vüzeraya tahsis edilmişti.³¹⁸

Askeri amaçlı meydana getirilen yapıların yanında halkın ve ordunun kullanımı için de bir takım sosyal tesisler yapılmaktaydı. 1593-94 tarihli Yanık seferinde, Uzuncaova menziline halkın başvurusuyla iki çifte han, bir cami, imaret, çifte han ve dükkânlar yapılması için otuz bin kuruş ayrılmış ve askerler tayin edilmişti.³¹⁹ 1629-30 tarihli Hüsrev Paşa'nın Bağdat seferinde, Bardaklı Köyü menziline kervansaray, misafirhaneler ve çeşmeler yaptırılmıştı. Bayat menziline ise han inşa edilmiş ve su yolu getirilmişti.³²⁰ 1646-47 senesinde Askerin Girit'te kışladığı dönemde, bir cami yapılmış ve bir kilise camiye çevrilmişti. Bunun yanında bir medrese ve hamam inşa edilmişti.³²¹ Yine Girit'te 1650 yılında ordugâhta bir hamam ve dokuz kubbeli bir camii meydana getirilmişti.³²² Serdar Bayram Paşa'nın Doğu seferinde, Amasya'da halkın isteği üzerine su yolu inşası için hazineden yirmi bin kuruş ayrılmış ayrıca Mevlevihane inşa edilmişti. Niğde'de ise han ve dükkânlar yaptırılmıştı.³²³

Osmanlı ordugâhı, savaş alanına hâkim ve güvenli bir alanda, geniş askeri birliklerin düzenli bir şekilde yerleşmesini ve kontrolünü sağlayacak şekilde büyük bir arazide kuruluyordu. Osmanlı ordugâhındaki düzene hayran olan İngiliz seyyah Aaron Hill: "*Onlar her geldikleri yerde vakur bir düzen içinde ve hayal edilemeyecek kadar muhteşem ordugâhlarını kurarlar.*" cümlesiyle bunu ifade etmişti. 1662-63 tarihli Uyvar seferi dönüşünde Belgrat'ta Osmanlı ordugâhında kalan Paul Rycaut, ordugâh içerisinde yer alan otağların, şehirdeki binalardan daha özenli, içleri evlerden daha iyi döşenmiş ve mermer saraylardan çok daha pahalı olduklarını söylüyordu. Ordugâh kurulurken özellikle su kaynaklarına yakınlık göz önünde

³¹⁶ Zirâ': 75-90 cm. arasında bir uzunluk. Buna göre en az 56 metre uzunluğunda ve 7,5 metre yüksekliğinde bir köprü inşa edilmişti.

³¹⁷ *Vekâyi'-nâme*, s. 369.

³¹⁸ *Vekâyi'-nâme*, s. 387.

³¹⁹ *Fezleke*, s. 230.

³²⁰ *Topçular Kâtibi Tarihi*, s. 894.

³²¹ *Fezleke*, s. 989.

³²² *Fezleke*, s. 1066.

³²³ *Tarih-i Nâimâ*, III, s. 858-859.

bulunduruluyordu. 1668-69 Girit-Kandiye kuşatmasına katılan Fransız seyyah Guillatiere, Osmanlı ordugâhının Giofro Nehri yakınında askerin temizlik ve su ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulduğunu, buradaki su olmadan Osmanlı kuvvetlerinin uzun süre dayanamayacağını belirtiyordu.³²⁴ G. Marsilli, II. Viyana kuşatmasındaki Osmanlı ordugâhı hakkında: “hiçbir zaman ordugâhları Viyana muhasaraları sırasındaki ordugâhlarının debdebe ve ihtişamı derecesini bulmamış idi ve denilebilir ki bu ordugâh harikulade mükemmel ve muntazam bir tekâmülün meşher ve numunesi halinde idi”³²⁵ diyerek hayranlığını ifade etmiştir.

Osmanlı ordugâhı dairesel bir şekilde merkeze padişah veya sadrazam otağını alarak kuruluyordu. Padişah otağı, genellikle kırmızı renkte ve sırmalı saçaklı, planlanması Topkapı Sarayı’na benzer şekilde gerçekleştiriliyordu. Otağlar yedi direkliydi ve bir koridorla Hazine çadırına, başka bir koridorla divan çadırına açılırdı. Padişah otağı hayme mehterani³²⁶ tarafından kurulup kaldırılırdı. 1672 yılında Antoine Galland, otağın altın yapraklarla boyalı 16 sütuna dayandığını, bunlardan ikisinin girişte ve yedisinin bir tarafta diğer yedisinin öteki tarafta olduğunu söylüyordu. Koridorlarla açılan diğer iki çadır kırk ayak yüksekliğine ve boyalı birer ahşap sütuna dayanıyordu. Bu çadırların birer kubbesi vardı ve otağın dış örtüsü kırmızı ve yeşil satenden meydana geliyordu.³²⁷ Diğer üst rütbeli askerlerin otağları çoğunlukla yeşil, kırmızı, beyaz ve mavi renkteydi. Bunların iç döşemesinde yer alan püsküllü perdeler ve bu perdelerin çerçeveleri oldukça geniş tutuluyordu. Padişahın ve diğer üst rütbeli askerlerin iki otağı bulunmaktaydı. Birinde ikamet edilirken diğeri bir sonraki menzil veya konak yerinde kurulup kullanıma hazırlanmaktaydı.³²⁸ Vezirlere ait “otağ-ı asafî” adı verilen çadırlar, birkaç direkli, padişah otağları gibi içi ve dışı nakışlı sayebanlarla süslü, duvar ve tavanları iki kat kumaştan meydana geliyordu. Aynı zamanda “paşa” veya “divan çadırı” da denilen bu otağlarda, savaş görüşmeleri ve resmi kabullerin yanında toplantılar yapılmaktaydı.³²⁹

Padişah veya sadrazamın otağını çevreleyen dört otağ bulunuyordu ve bunlar hazinedar, kâtip, reisülküttap ve teşrifatçıbaşına aitti. Bunları beylerbeyilerinin, paşaların ve ağaların otağları çevreliyordu. Ordugâhta otağları bulunan diğer önemli kişiler, darüssaade ağası, silahtar ağa, şeyhülislam, çavuşbaşı, kapıcıbaşı ve bostancıydı. Ayrıca divan-ı ali çavuşları, hekimbaşı,

³²⁴ Üçel-Aybet, *Osmanlı Ordusu (1530-1699)*, s. 445, 448.

³²⁵ Marsilli, *Osmanlı Zuhurundan İnhitatına Askeri Vaziyeti*, s. 180.

³²⁶ Çadır mehterleri, otağ-ı hümayun olmak üzere bütün saray çadırlarını dikmek, korumak ve bunları seferlerde taşımanın yanında çadır imali için gerekli malzemeyi temin etmekle görevliydi. Cenap Çürük, “Çadır Mehterleri”, *DİA*, c. 8, 165-166.

³²⁷ Antoine Galland, *İstanbul’a Ait Günlük Anılar 1672-1673, I-II*, (yay. Charles Schefer, çev. Nahid Sırrı Örik), TTK, Ankara 1973, s. 74-75.

³²⁸ Üçel-Aybet, *Osmanlı Ordusu (1530-1699)*, s. 448-449; Taciser Onuk, *Osmanlı Çadır Sanatı (XVII-XIX Yüzyıl)*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005, s. 40.

³²⁹ Onuk, *Osmanlı Çadır Sanatı*, s. 42.

hassa cerrahları ve doktorları, kâtip ve bostancıları. Bununla birlikte İngiliz seyyah Aaron Hill, Osmanlı otağlarının kullanışlılığı ve çeşitliliği hakkında tasvirde bulunmuştur. Hill: “*Otağların heybetli görünüşü ve genişliği ve muhteşemliği hiçbir zaman tahayyül edilemez. Onlar çadırlarının sanatkârane planı ve zengin süslemelerinde bizi daha çok geride bıraktılar. Türk çadırlarının olağanüstü uygunluğu içlerindeki odalardan bellidir; üç katlı duvarlar, muhteşem salonlar, sayısız odalar, mutfaklar, kilerler, mahzenler, kullanışlı ofisler. Subayların çadırları da saray gibidir. Çadırların odaları dört köşeli ve pencerelerle doludur.*”³³⁰ sözleriyle otağlara dair hayranlığını ifade etmiştir. Yeniçeri çadırları, padişahın ve yüksek rütbeli askerlerin otağlarını bir çember gibi dizilmiş olarak çevreliyordu. Solakların çadırları da burada yer almaktaydı. Yine Aaron Hill’e göre yeniçeri çadırları çok büyük bir mesafeden yeniçeri ağası otağının çevresinde yer alıyordu. Dairesel ordugâh planının en dış çemberinde tımarlı sipahilerin çadırları bulunuyordu.³³¹ Asker çadırlarında, kılıç, mızrak gibi silahlar ile koşum takımlarının korunabileceği bölmeler yer alıyordu.³³²

A. Galland, yaklaşık yüz elli kişilik bir yeniçeri takımının, kırk-elli kişiye ayrılmış olarak kaldıkları odabaşılığa ait olan yeniçeri çadırını görmüştü. Yeniçeriler, çadır içinde yalnızca vücutları boyunda olan küçük bir halı üzerinde yatabilecek bir alana sahiptiler. Çadırın orta yerinde gayet temiz ve cilalı olan ve silahların asılması amacıyla kullanılan bir raf bulunuyordu. Mutfakları toprak içine kazılmış olup, yemek pişirmek amacıyla üç-dört adet ocakları mevcuttu. Mutfağın yakınında yemek pişirmek ve içmek için suyla dolu bir meşin çanta yer alıyordu. Bunun yanında toprağa kazılmış ve kırmızı bir örtüyle üzeri kapatılmış özel tuvaleti olmayan ne bir zabıt ne de bir asker koğuşu mevcuttu.³³³

Ordugâhın düzeni, savaş alanı veya ülke içindeki konaklama alanlarına bağlı olarak farklılık gösterebiliyordu. 1620-21 tarihli Hotin seferinde, kale karşısındaki alana ordugâh kurulması kararlaştırılmış, otağ ve çadırların kurulacağı sıradan yeni bir emir gelerek çadır ve otağların sık kurulması istenmişti. Askerlerin çadırları ile otağ-ı hümayunun kurulması kanuna göre gerçekleştirilmişti. Otağ-ı hümayun çevresine elli adet şahi topları birbirlerine zincirlenerek yerleştirilmişlerdi. Yeniçeri çadırları, otağ-ı hümayuna yakın şekilde kurulmuştu. Cephane, çadırların arkasında güvenli bir alanda yer almaktaydı. Ordugâhın önüne de şahi topları dizilerek birbirine zincirlenmiş şekilde duruyor ve yanlarında yeniçeriler ellerinde tüfekleriyle bekliyorlardı. Altı bölük askerleri, kanun olduğu üzere otağ-ı hümayunu ve hazineyi

³³⁰ Üçel-Aybet, *Osmanlı Ordusu (1530-1699)*, s. 450-451.

³³¹ *Osmanlı Ordusu (1530-1699)*, s. 451-452.

³³² Onuk, *Osmanlı Çadır Sanatı*, s. 44.

³³³ Galland, *İstanbul’a Ait Günlük Anılar*, s. 106-107.

muhafazayla görevliyidiler.³³⁴ 1625-26 tarihli Bağdat seferinde, divanda alınan karar üzerine ordugâhın tabur şeklinde kurulması kararlaştırılmıştı. Bağdat Kalesi'ne yakın Dicle sahilinde Sivas Beylerbeyi Mehmet Paşa birlikleriyle, İmam-ı Âzam Kapısı'ndan aşağı Karaman askerlerinin çadırları, ardından Anadolu Beylerbeyi ve mirlivaları çadırları sağ tarafta, ardından altı bölük çadırları, Akkapı tarafında Veziriazam Ahmet Paşa çadırları, etrafında başdefterdar, reisülküttap, divan üyelerinin çadırları, yeniçeri ağası ve yeniçerilerin çadırları³³⁵ otağ-ı hümayun çevresinde, sol tarafta Akkapı'dan Acem Burcu'na varıncaya kadar silahtarlar, ulufeciyan ve gureba-i yesar çadırları ardında Rumeli Beylerbeyi ve mirlivaları, ardından Şam, Halep Beylerbeyi, arkasında Adana ve Trablus-Şam Beylerbeyi, Karanlıkkapı tarafına varıncaya kadar çadırlar yer alıyordu. Cephane geride güvenli bir alana bırakılmış ve otağı hümayun ordugâh meydanına kurulmuştu. Darbzen ve şahi topları ordu başına dizilmişti. Bağdat Kalesi'nin dört tarafına çadırlar kurularak kuşatılması hedeflenmişti.³³⁶

Yabancı seyyahlara göre Osmanlı ordugâhının en önemli özelliği düzen ve disiplini yanında sessizlik ve temiz olmasıydı. Avusturya elçisi Busbecq'in Amasya ordugâhı tasvirine göre ordugâhın en önemli özelliği büyük bir kalabalığı barındırmasına rağmen ortama hâkim olan sessizlik ve disiplindi. Bütün askerler kendilerine ayrılan yerde ses çıkarmadan duruyorlardı. Ağalar oturuyor askerler ise ayakta idi. Uzun saflar halinde diğer askerden ayrı olarak Yeniçeriler bulunuyordu. Saflarda hareketsiz bir şekilde duruyorlardı.³³⁷ Askerler bağlı buldukları birliklerin alanlarından dışarı çıkmıyorlardı. Her tarafa sessizlik, huzur ve düzen hâkimdi. İçkinin meydana getirdiği sarhoşluk ve kargaşa görülüyordu. Bunun yanında ordugâh son derece temizdi. Etrafta gübre veya çöp bulunmuyor, askerler kendi pisliklerini açtıkları çukurlara gömüyorlardı. Ordugâhta içki içilmiyor ve kumar oynanmıyordu.³³⁸ 1615 yılında Türk ordugâhını ziyaret eden İtalyan seyyah Pietro Della Valle ordugâha hâkim olan sessizlik ve temizlikten bahsediyordu. Valle; “*Her yerde düzen hâkimdi. Mükemmel bir sessizlik vardı. Münakaşa, çekişme hiç yoktu; bir kaba söz işitemezsiniz. Ordugâhta çok mükemmel bir temizlik vardı. Çöp tenekeleri, çukurlar gibi burnu ve gözü rahatsız edecek hiçbir şey yoktu. Çöpler ve atılacaklar yakılmış veya bölgeden dışarı atılmıştı. Askerlerin ihtiyaçları için yerde büyük çukurlar kazılmış ve bunlar tekrar toprakla doldurulmuştu. Aynı zamanda içki partileri*

³³⁴ *Topçular Kâtibi Tarihi*, s. 741-742.

³³⁵ Marsilli'ye göre yeniçerilerin 17 numaraları bölüğü çorbacılarından oluşuyordu ve bunlar çadırlarını sultanın çadırının karşısına kurmaktaydılar. Sultan çorbacıların çadırları arasından geçerek otağına giriyor ve bu sırada çorbacılar ellerini göğüslerinde tutarak selam veriyorlardı. Marsilli, *Osmanlı Zuhurundan İnhitatinin Askeri Vaziyeti*, s. 80.

³³⁶ *Topçular Kâtibi Tarihi*, s. 813-814.

³³⁷ *Türk Mektupları*, s. 66-67.

³³⁸ *Türk Mektupları*, s. 161-162.

ve kumar oyunları hiç yoktu.”³³⁹ ifadesini kullanmıştır. 1668-69 tarihli Girit-Kandiye kuşatmasına katılan Fransız seyyah Guillatiere, “Biz ordugâhta kendi koğuşumuzda tenhada imiş gibi oturduk. Sessizlik daima Türk ordusunda hayret edilecek bir husustur” diyordu.

Konak yerinde çadırların kurulması, hazinenin ve has atların korunması belirli düzen içerisinde gerçekleştiriliyordu. 1620-1621 Hotin seferinde, Davut Paşa Sahrası’nda öncelikle Sultan Osman’ın otağ ve çadırları kurulmuştu. Ardından Enderun ağaları çadırları, mir-i alem ağa çadırı, kapıcıbaşılar ve kapıcılar kethüdası çadırlarından sonra kilerler, Matbah-ı Amire çalışanlarının çadırları ve ek çadırları, Istabl-ı Amire’nin ek çadırları, vezirlerin otağları kanun olduğu üzere Veziriazam Hüseyin Paşa’nın otağı, onun etrafında askerlerin çadırları, tevki’i paşa, defterdarlar ve reisülküttap, şeyhülislam, kadı’askerler, yeniçeriler ve bölük halkının çadırları, ardından sefere katılan askerlerin çadırları kurulmuştu.³⁴⁰ Aynı seferde, Hazine-i Birun ve Enderun sandıklar içinde, sağ ve sol bölükler tarafından alaylar halinde ordugâha getirmişlerdi. Deve yüküyle getirilen Hazine-i Enderun, sayeban bulunan meydana konulmuştu. Hazine-i Birun ise otağ-ı hümayunda hazine çadırında korunmaktaydı. Gece ve gündüz müteferrikalar tayin olunarak enderun ve birun hazineleri başında nöbet tutulmaktaydı. Birun hazinesini korumakla görevli iki çorbacı ve yeniçeri gündüzleri nöbet tutmaktayken, geceleri ulufeciler nöbet beklemekteydiler.³⁴¹ 1635-36 tarihli Revan seferinde, Hazine-i Birun ve Enderun, servanlar kethüdası ve servanlar önderliğinde hazinedarlar, bölük ağası ve bölük askerlerinden mevcut olan alaylarla Davut Paşa Sahrası’nda otağ-ı hümayun önüne getirilmişti. Enderun hazinesinden sorumlu hazinedarbaşydı ve geceleri müteferrikalar tarafından korunmaktaydı. Birun hazinesi yine sipahiler tarafından nöbet ile korunmaktaydı. Has atlar ise ahır kethüdası önderliğinde yedi direkli çerge olarak kurulan ahırda korunmaktaydı.³⁴² 1638-39 tarihli Bağdat seferinde, Üsküdar Haydar Paşa Çayırı’nda otağ-ı hümayun, gösterişli eyvanı ve saltanat perdesiyle donatılmış obaları, bedenli havliler ve büyük çergeleriyle kurulmuştu. Istabl-ı Amire kiler, büyük çerge ve çadırlarıyla, vezir otağları sağ ve sol tarafta bulunmakta ve yeniçeri çadırları bütün alana yayılmış şekilde gün ve gün toplanmakta ve kurulmaktaydı.³⁴³

Osmanlı ordugâhı kurulurken askerler arasında yer ve çadır konusunda problemler yaşanabiliyordu. 1593-94 tarihli Yanık seferinde, Edirne’de ordunun on günlük hazırlığı süresinde atik seferli olarak yazılan dört yüz topçu askeri mevcut olanlara dâhil olmuş ve çadır ortaları için bir büyük çadır lazım gelmesi nedeniyle satın alıp kurmuşlardı. Aynı çadıra başka

³³⁹ Üçel-Aybet, *Osmanlı Ordusu (1530-1699)*, s. 453.

³⁴⁰ *Topçular Kâtibi Tarihi*, s. 712-713.

³⁴¹ *Topçular Kâtibi Tarihi*, s. 719.

³⁴² *Topçular Kâtibi Tarihi*, s. 997.; Marsilli, *Osmanlı Zuhurundan İnhitatına Askeri Vaziyeti*, s. 98.

³⁴³ *Topçular Kâtibi Tarihi*, s. 1011.

askerlerinde talip olması ve üzerine çadır ücretini veresiye olarak talep etmeleri üzerine çadır sahibi topçulara nakit para üzerinden büyük çadırı satmıştı. Bu duruma kabul etmeyen askerler, topçu çadırına hücum etmişler kendilerine nasihatler fayda vermemişti. Gelenlerin durumu kabul etmeyerek küfür etmeye başlamaları üzerine topçular bazılarını dövüp yaralamışlardı. Bunlar konuyu veziriazama taşıyıp şikâyet etmişler ancak istekleri reddedilmişti.³⁴⁴

XVII. yüzyıl savaşlarının daha çok kale kuşatması üzerinden gerçekleşmesi nedeniyle metris ve siperler önem kazanmıştı. Metrisler, kuşatma sırasındaki askerlerin korunma alanı olduğu gibi, aynı zamanda askerin gündelik ihtiyaçlarını karşılayacak dükkânların bulunduğu bölgelerdi. Bu nedenle askerlerin ordugâh içerisinde çoğunlukla zamanlarını geçirdikleri yerleri oluşturuyorlardı. 1668-69 tarihli Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın Girit-Kandiye kuşatmasında, kale on yedi koldan muhasara olunmuştu. Yalnızca Şam Veziri İbrahim Paşa'nın kolu toplamda yüz yetmiş adet metristen oluşuyordu. Aynı kolda Mısır Beyi, bin adet askerleriyle metriste bulunuyordu. Katbekat metris hendekleri kazılması ve bazı kazılan alanlardan su çıkması üzerine ağaç köprüler yapılarak metrislerden meydana geçiş sağlanabiliyordu. Bu hendekler, kaleden kurşun gelmeyecek fakat metrislerden rahatlıkla kurşun atılabilecek şekilde düzenlenmişti. Geniş bir metris ağı kurulmuş ve ordu birlikleri ayrı ayrı kollara dağıtılmışlardı.

Daha önce herhangi bir seferde bu tarzda metris inşası görülmemişti. Özellikle Kandiye Kalesi'nin Göllük tarafında inşa edilen metrisler, Veziriazam Hüseyin Paşa zamanından beri Girit kuşatmasında bulunarak metris ilminde ve asker idaresinde tecrübe kazanan Zagarcıbaşı Zülfikar Ağa marifetiyle meydana getirilmişti. Kalenin Göllük kısmında, üç yüz adet metris ve elli adet sıçan yollarında otuz bir bin yedi yüz asker bulunmaktaydı. Zülfikar Ağa bu kola gelinceye kadar metris ve sıçan yolları gerekince sağlam değildi. Ağanın gelmesiyle Küfeke taşlı kayalar kesilerek metris zemininde hücreler, kahvehaneler, sebilhaneler ve gasilhaneler inşa edilmiş, her siperin üzerinde bir adam kalınlığında topraklar yığılmıştı. Böylelikle, taş ve kumbara parçalarının askere ulaşmasının önü kesilmişti. Tabyalar üzerine kalın Vordivar direkler ve servi dırahtları örülüp üzerine toprak döşenerek Göllük'te bulunan metrisler oldukça sağlamlaştırılmıştı.³⁴⁵ Yine Zagarcıbaşı Zülfikar Ağa tarafından Kızıl tabya taraflarına metris ve sıçan yolları inşa edilmişti. Bu yolun uzunluğu bin sekiz yüz adım olup iki tarafı bakkal, kasap, kahvehane, bozahaneler, sebilhaneler ile çeşitli odaları bulunan hamam ve saraylar yapılmıştı. Kızıl tabya ile deniz arasında yedi yüz yerden metrisler açılıp

³⁴⁴ *Tarih-i Nâimâ*, I, s. 91.

³⁴⁵ *Seyahatnâme*, VIII, s. 179-181.

günbegün metris bağlantı yolları ve kırk altı adet siper meydana getirilmişti.³⁴⁶ 1629-30 tarihli Bağdat seferinde, ordugâh ile metrislerin arasında uzak mesafe olması ve askerlerin takviyesinde zorluk çekilmesi üzerine ordugâh metrislere yakın yere taşınmıştı. Ordugâhın yakına alınmasıyla Bağdat Kalesi'nden atılan topların menziline girilmişti. Bu durum üzerine askerler çadırlarının önlerine metrisler açmış ve çukurlar kazarak geceleri bu çukurlarda yatmışlardı. Alınan önlemlere rağmen birçok asker ve at top atışları nedeniyle hayatını kaybetmişti.³⁴⁷

Metrislerle ilgili farklı bir örnek, Teşrifatçıbaşı Ahmet Ağa'nın anlatımında yer alan II. Viyana kuşatmasına özgü olmak üzere metrisler üzerinde alay töreni düzenlenmesiydi. Kuşatma sırasında Karaman Beylerbeyi Şişman Mehmet Paşa ve Karahisar-ı Sahib Sancakbeyi Ömer Paşa askerleriyle geçit töreni yapmıştı. Sadrazam Kara Mustafa Paşa bu töreni tabyasının metrisi içinde durarak seyretmişti. Tören sırasında bir kaza da yaşanmış ve Ömer Paşa'nın bir sekbanı isabet eden top güllesiyle ölmüştü. Ahmet Ağa, metrislerde gerçekleştirilen töreni; *"bugüne kadar hiçbir seferde orduya katılan paşaların askeriyle ve mehteriyle gelip böyle metrislerin içinde geçit töreni yapması görülüş iş değildi. İlk defa böyle bir şey oluyordu."*³⁴⁸ sözleriyle ifade etmiştir.

Ordugâh ve konak yerleri, savaş için hazırlık alanı olmasının yanında askerin gündelik hayatını geçirdiği alanlardı. Osmanlı ordugâhı, sosyal tesisleriyle şehir hayatının küçük bir benzerini askerlere sunuyordu. Burada her türlü ihtiyaçlarını karşılayacakları bakkal gibi ordu pazarı içinde bulunan dükkânlar, temizlik ihtiyaçları için hamamlar, açık alanda sebiller ve kahve içmek için kahvehaneler³⁴⁹ yer alıyordu. Ordugâh, askerlerin birbirleriyle iletişim halinde oldukları ve sosyalleştikleri bir alan konumundaydı. 1578-79 tarihli Şirvan ve Gürcistan seferinde, Erzurum menziline askerler, silah ve ok atışları yapmışlar aynı zamanda birbirleriyle güreş tutmuşlardı.³⁵⁰ 1635-36 tarihli Revan seferinde, ordunun Kars menziline bulunduğu sırada büyük fırtına ve dolu yağışına rağmen bazı askerler dolu tanelerini kartopu şekline getirerek şaka amaçlı birbirlerine atmışlardı.³⁵¹

³⁴⁶ *Seyahatnâme*, VIII, s. 186.

³⁴⁷ *Fezleke Tahlil ve Metin*, s. 812; *Tarih-i Nâimâ*, III, s. 677.

³⁴⁸ Ahmet Ağa, *Viyana Kuşatması Günlüğü*, s. 41.

³⁴⁹ Kahvehaneler önceleri "eğlence merkezleri" olarak görülmüş daha sonraları ise edebi ve dini sohbetlerin gerçekleştirildiği mekânlar olmuşlardı. Kahvehanelerin en önemli özelliği "sosyalleştirici" fonksiyonları ile farklı görüş ve düşüncelerin ifade edildiği "diyalog ve hoşgörü merkezi" rolü üstlenmeleriydi. M. Cengiz Yıldız, "Türk Kültür Tarihinde Kahve ve Kahvehane", *Türkler*, c. 10, Ankara 2002, 635-639.

³⁵⁰ *Tarih-i Osman Paşa*, s. 18.

³⁵¹ Zeyrek, *Revan ve Tebriz Seferi Ruznâmesi*, s. 21.

1668-69 tarihli Girit-Kandiye kuşatmasında sıcak savaşın yaşandığı sırada Evliya Çelebi, ordugâhta geri hizmette kalarak askerlere yardım etmişti. Şehit olan askerler defn edilirken, yaralı askerler cerrahlara götürülüyor ve tedavileri gerçekleştiriliyordu. Yine yaralı askerlere Evliya tarafından çorba ve ekmek taşınıyordu. Askerlerin kirlenen elbiseleri temizleniyordu. Saç ve sakalları bitlenen askerler traş ediliyordu. Metrisler içinde hasta ve yaralı askerlere su götürülüyordu.³⁵² Bununla birlikte ordugâhta sabahları askerlerin gruplar halinde gelerek zabitlerine “günaydın” (sabah hayrolsun) demeleri adetti. Girit-Kandiye kuşatmasında Guillatiere, birkaç grup yeniçerinin, çorbacılarına sabah hayrolsun demeye geldiklerini görmüştü. Bu âdetin her sabah yerine getirildiği anlaşılıyordu. Yeniçerilerin bu hareketine karşılık çorbacılar tarafından kendilerine birer çanak kahve sunulmuştu. Subaylar, askerlere kahve dışındaki herhangi bir şey ikram etmezlerdi.³⁵³ Aynı seferde Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın sosyal yaşamına dair bilgiler Guillatiere tarafından anlatılmıştır. Buna göre Sadrazam yalnız yemek yemez, subayları çağırırdı. Onlardan yemek sırasında veya sonrasında bilgiler alırdı. Günün diğer saatlerinde bazen ava gider, bazen de satranç oynardı. Mevlevi semahını izlemekten büyük keyif alırdı.³⁵⁴

Uzun süreli ikamete mecbur olunan dönemlerde askerler kerpiçten yapılmış koğuşlarda kalabiliyorlardı. 1668-1669 tarihli Girit Kandiye seferine katılan Fransız seyyah Guillatiere, koğuşların nasıl yapıldığı dair bilgi vermekteydi. Öncelikle toprak ve su ile harç yapılıyor, ardından bunlar yedi ayak uzunluğu ve altı ayak genişliğinde olan tahta kalıplarda kurutuluyordu. Daha sonra kerpiç plakalar koğuşların duvarlarını yapmakta kullanılıyordu. Her koğuş beş ayak yüksekliğineydi ve üzerleri ahşaptan düzgün parçalarla kapatılan tavanlarla örülüydü. Koğuşların her birinin içi on iki asker alıyordu. Bunun yanında yeniçeri koğuşlarının, bölük numaraları ve sembollerle belirlenmişti. Her koğuşun önünde yeniçerilerin ait olduğu bölük numaraları ve amblemli küçük flamaları bulunmaktaydı. Numara ve flamalar bir askerinin ordugâh içindeki yerinin bilinmesi ve çağrıldığında derhal hazır olması bakımından kolaylaştırıcı bir rol üstleniyordu.³⁵⁵

Askerler düşmana karşı savaş alanında kendisini korumak zorundaydı fakat askerinin savaş dışındaki genel sağlığını koruma görevi öncelikle devlete aitti. Bu nedenle

³⁵² *Seyahatnâme, VIII*, 183.

³⁵³ Üçel-Aybet, *Osmanlı Ordusu (1530-1699)*, s. 460-461.

³⁵⁴ *Osmanlı Ordusu (1530-1699)*, s. 461-62.

³⁵⁵ Üçel-Aybet, *Osmanlı Ordusu (1530-1699)*, s. 452; Marsilli, *a.g.e.*, s. 183-184.

askerlerin kıyafetlerinin durumu silahlarından daha iyiydi. Askerler özellikle soğuktan çekiniyor ve korunmak için yaz aylarında dahi üç kat giyiniyorlardı. İçlerine giydikleri gömlek kaba iplikten dokunuyor ve oldukça sıcak tutuyordu. Soğuk ve yağmura karşı daima asker çadırları taşıyordu. Ordugahtaki çadırlarda her askerin sadece yatacak kadar bir alanı mevcuttu. Bazı çadırlar yirmi beş, otuz civarında yeniçeriye barındırıyordu. Asker elbiselerinin kumaşları devlet tarafından karşılanıyordu. Askerler arasındaki sürtüşme ve iltimas durumunu ortadan kaldırmak için kumaşların dağıtımı karanlık bir ortamda onların bölükler halinde çağrılarak yaptıkları seçimler sonucunda belirleniyordu. Böylece askerin alacağı iyi ve kötü kumaş onların şansına bağlıydı.³⁵⁶ Orduda taşınan zırhları başlıca kapı kulu sipahileri kullanıyordu. Düşman yakındaysa ve çarpışmaya girilecekse askerlerin zırhları getiriliyordu. Bu zırhların çoğunluğu daha önce savaş alanlarında ganimet olarak toplanmış olup genellikle kapı kulu sipahilerine dağıtılıyordu. Alelacele verilen zırhlar, askerlerin bedenlerine uymayabiliyordu. Ancak askerler yalnız korkakların silahlarına kabahat bulduğunu, teçhizatları ne olursa olsun savaşta kendilerini göstereceklerine dair ant içiyorlardı. Kazanılan zaferler ve savaş tecrübeleri askerde büyük bir güven duygusu oluşturuyordu.³⁵⁷

Ordugâhta askerlerin bazı ihtiyaçlarını gösterme şekilleri farklıydı. Atları ölen askerler eyerleri başları üstüne koyarak sultanın geçeceği yol boyunca uzun bir sıra halinde diziliyorlardı. Bu davranışları, atlarını kaybettiklerini ve yenisini almak için sultandan yardım istedikleri anlamına geliyordu.³⁵⁸

Osmanlı ordugâhında askerlerin katılımıyla gerçekleştirilen Çevgân veya Cirit gibi oyunlar, özellikle askerlerin hareket kabiliyetini artırmak ve onlara talim yaptırmak amacıyla kullanılıyordu. 1635-36 tarihli Sultan IV. Murat'ın Revan seferinde, sipahilerden iki yüz-üç yüz kadar cirit oynamayı iyi bilenler ağaları tarafından seçilerek bir taraf olmuşlar ve karşılarında Sultanın cirit oyununda hünerli seksen-doksan civarındaki iç oğlanları Sultan ile diğer tarafı oluşturmuşlardı. Sipahiler içinde cirit oyunundaki hünerleri nedeniyle meşhur olmuş Urfalı Gürz dahi bulunuyordu. Sipahiler meydana çıktıkları gibi Sultan IV. Murat, üzerlerine at sürerek beş-altı civarındaki sipahiye cirit darbesiyle atlarından düşürmüş ve arkasından iç oğlanları dahi gelerek sipahilere dayak atmışlardı bunun üzerine birçok sipahi bir daha cirit oynamayacaklarına

³⁵⁶ *Türk Mektupları*, s. 122-123.

³⁵⁷ *Türk Mektupları*, s. 123.

³⁵⁸ *Türk Mektupları*, s. 121.

dair tövbe etmişlerdi.³⁵⁹ Çevgân veya Polo, konak yerlerinde askerler tarafından oynanmaktaydı. Bu oyunda, atlı askerler farklı yerlere dağılarak ortaya bir top atıyor ve son sürat atlarını koşturarak topu mızraklarının ucuyla yakalamaya çalışıyorlardı.³⁶⁰

Konak yerlerinde gerçekleştirilen etkinliklerin biri de askerlerin katılımıyla gerçekleştirilen sultanların avlarıydı. İstanbul'da köle olarak bulunan Michael Heberer, Padişahın askeri alaylarla birlikte ava gidişini tasvir etmişti. Buna göre, önde Yeniçeri Ağası atıyla hareket ediyordu. Atın tüm eğer takımı altın kaplamaydı ve değerli taşlarla süslenmişti. Ağanın giysisi, altın ve gümüş tellerle işlenmiş çiçekli bir kumaştan yapılmıştı ve başında beyaz büyük bir tuğ bulunuyordu. Onun peşinden yüz kadar yeniçeri hareket ediyordu. Ardından üç yüksek rütbeli bey onları izliyordu. Üzerlerindeki sırma işlemeli kıyafetleri ve başlarındaki kavukları onları görkemli gösteriyordu. Atlarının eğer ve koşum takımları altın kaplamaydı ve değerli taşlarla süslüydü. Bunların arkasından Padişah gelmekteydi. Üzerinde altın iplikle dokunmuş bir giysi vardı ve olağanüstü güzel bir ata binmişti. Eğer ve koşum takımları oldukça değerliydi. Sultanın yanı sıra hareket eden kırk uşak bulunuyor ve bunların üzerinde çok gösterişli, el işi giysiler vardı. Padişahın arkasından yaklaşık altmış kadar okçu gelmekteydi, başlarında yüksek beyaz külahları ve bunların üzerinde tuğları bulunuyordu. İkişer kişilik sıralar halinde sultanın yakın koruyuculuğu görevini yerine getiriyorlardı. Bunların bellerinde bir kılıç takılıydı, bir ellerinde yay, bir ellerinde ok tutuyorlardı. Bazı atlılar şahin ve atmaca gibi yırtıcı kuşları beraberinde getiriyorlardı. İki tarafta köpekler yürütülüyordu. Alaylarla tepeye varıldığında halka geride durması emredilmişti. Ardından köpekler salıverilmiş ortaya ansızın çıkan tavşanları yakalamaya koyulmuşlardı. Her yerde bir hareketlenme ve kovalamaca başlamıştı.³⁶¹

1620-21 tarihli Hotin seferinde, yol güzergâhı üzerinde Sultan II. Osman tarafından Çorlu'da kuş avı, Burgaz'da ve Çömlek Köyü yakınlarında sürek avı

³⁵⁹ *Revan ve Tebriz Seferi Ruznâmesi*, s. 19.

³⁶⁰ *Türk Mektupları*, s. 9. Ferruh Dinçer-Aşkın Yaşar, "Osmanlı Döneminde Atlı Sporlar", *Türkler*, c. 10, Ankara 2002, 616-624. Cirit ve çevgan gibi oyunların dışında Osmanlı ordugâhında askerler tarafından oynanan diğer bir oyun da kabak oyunuydu. Kabak oyunu, meydanın ortasına dikilmiş uzun sırğın üzerindeki bir hedefe (kabak), dört nala giden at üzerinden geriye dönerek ok atma esasına dayanıyordu. Lala Mustafa Paşa'nın Şirvan seferinde, Erzurum yakınlarında Osmanlı askerleri tarafından kabak oyunu oynandığı görülmekteydi. İbrahim Yıldırım, "Türk Kültüründe Atlı Hedef Okçuluğu Olarak Kabak Oyunu ve Osmanlılardaki Görünümü", *Türkler*, c. 10, Ankara 2002, 625-634.

³⁶¹ Michael Heberer. (2003). *Osmanlıda Bir Köle Brettenli Michael Heberer'in Anıları 1585-1588*, (çev. Türkis Noyan), Kitap Yayınevi, İstanbul s. 283-285.

düzenlenmişti. Sefer dönüşünde ise Edirne’de sürekle avı gerçekleştirilmişti.³⁶² Sultan IV. Murat’ın Bağdat seferinde, İznik yakınlarında avlanılmış balaban, şahin ve doğanlar kullanılarak ördekler avlanmışti.³⁶³ 1672-73 tarihli Kamanıçe seferinde, Sultan IV. Mehmet, sefer süresince birçok konak yerinde askerle birlikte avlanmışti. İzbrance menziline halk tarafından koruya ağ gerilmek suretiyle sürekle avı yapılmışti.³⁶⁴ Bunun yanında Döne ve Kozluca menzillerinde vüzera ve reyanın katımlıyla avlanılmışti.³⁶⁵

Avusturya Elçisi Busbecq’e göre askerler konak yerlerinde uyurken, öncelikle atın örtüsüyle birlikte taşıdığı yaygıyı seriyor üstüne bir örtü örtüyorlardı. Burada atın eyeri yastık vazifesi görüyordu. Gece ve gündüz giydikleri içi kürk kaplı kaftanlara sarılıyorlardı. Askerler uyurken rahatlıklarını gözetmiyorlardı.³⁶⁶ 1634-1635 tarihli Polonya seferine katılan Henry Blunt’a göre, askerler önce atının dizginlerini bir duvar ya da ağaca bağlar, ardından yere bir battaniye serer ve bunun üzerinde elbiseleriyle uyurlardı. Atlarının eyerlerini başları altına koymak suretiyle yastık gibi kullanırlardı.³⁶⁷

Olumsuz hava şartları, ordugâh veya konak yerlerinde bulunan askerlerin zor zamanlar geçirmelerine neden oluyordu. Şiddetli kar ve yağmur yağışı, sert rüzgârlar veya aşırı sıcak askerlerin hareket kabiliyetini oldukça kısıtladığı gibi moral ve motivasyonlarının da düşmesine neden oluyordu. Gerçekten de olumsuz hava şartlarının askerler üzerindeki yıpratıcı etkisi büyüktü. 1598-99 tarihli Varat Kalesi kuşatmasında, bir aydan fazla süre devam eden yağmurlar neticesinde, kale etrafındaki toprakların çamurlaşarak ekseriyetle bataklık haline dönmesi nedeniyle askerler şaşkına dönmüşlerdi. Yeniçeri metrislerini sel basmış ve askerlerin çoğu çadırlarına geri dönmek durumunda kalmışlardı. Onları metriste tutmakla görevli yeniçeri zabıtları oldukça güçlük çekiyorlardı. Şehir içerisindeki nehir her gün taşıyor ve geçit vermiyordu. Bunun yanında ordugâhtan bir çadırdan diğerine geçmek bir haydi güçtü. Şiddetli rüzgâr, çadır kazıklarını söküp atıyor, bataklık alanlarda hayvanlar karınlarına varıncaya kadar yere batıyordu.³⁶⁸

1629-30 tarihli Bağdat ve Hemedan seferinde, Musul yakınlarında sürekli devam eden yağmur nedeniyle Dicle nehri taşkın yapmış ve nehir kenarındaki çadırlar sular altında kalmışti. Bunun yanında Fırat nehrinin de taşkın yapması üzerine Irak-ı Arap ve Cezire toprakları sular

³⁶² Şenol Çelik, “Osmanlı Padişahlarının Av Geleneğinde Edirne’nin Yeri ve Edirne Kazasındaki Av Alanları (Hassa Şikâr-gâhı), XIII. Türk Tarih Kongresi 4-8 Ekim 1999/Ankara, *Bildiriler*, c. 3, TTK, Ankara 2002, 1-15, s. 6.

³⁶³ *Topçular Kâtibi Tarihi*, s. 1077.

³⁶⁴ *Vekâyi’-nâme*, s. 389.

³⁶⁵ *Tarih-i Kamanıçe*, s. 19, 124.

³⁶⁶ *Türk Mektupları*, s. 19.

³⁶⁷ Üçel-Aybet, *Osmanlı Ordusu (1530-1699)*, s. 437.

³⁶⁸ *Fezleke Tahlil ve Metin*, s. 337; *Tarih-i Nâimâ, I*, s. 141.

ile kaplanmıştı. Şiddetli yağmur nedeniyle ordugâhta çadırlar çürümeye yüz tutmuştu. Askerler bir çadırdan diğerlerine geçmeleri için at kullanmaları gerekiyordu. Musul halkı ömürlerinde kar yağdığını görmemişlerken bu kez şiddetli bir kar yağışı meydana gelmişti. Diyarbakır'da dahi, kar yağışı sokakları doldurmuştu. Yollar kapanıp kale içi karlarla dolmaya başlayınca halk yalvarıp yakarmaya ve duaya başlamıştı. Kale dışında yapılan ölçümlerde dokuz karış kar yüksekliği tespit edilmişti. Askerler yetmiş gün Musul'da olumsuz hava şartları altında konaklamışlardı.³⁶⁹

1635-36 tarihli Revan seferinde, Konya yakınlarında meydana gelen şiddetli rüzgâr, asker çadırlarının yıkılmasına ve birçoğunun da çadır muşambasının havaya uçmasına neden olmuştu. Bir yandan askerlerin feryatları, diğer yandan çadırların tekrar kurulumu için kazık çakma sesleri ordugâhı kaplamıştı.³⁷⁰ Yine aynı seferde, Sivas yakınlarında şiddetli rüzgâr ve dört-beş saat süren yağmur yağışı nedeniyle toprak zemini yumuşamış ve çadır kazıklarını tutamayacak hale gelmişti. Şiddetli rüzgâr çadırların ayakta durmasını güçleştiriyordu. Bu nedenle has odalı, zülüflü teberdarlar ve mehterler, otağ-ı hümayunun kazık iplerine yapışıp iki-üç saat devam eden rüzgâr ve yağmur geçene kadar kazık iplerini gergin bir şekilde tutarak otağın yıkılmasını önlemişlerdi.³⁷¹

Yine 1662-63 tarihli Uyvar seferinde, kuşatmanın devam ettiği sırada şiddetli bir rüzgâr eserek ordugâhtaki birçok çadırı paramparça etmişti. Rüzgârla birlikte kendini gösteren yağmur, tecrübeli askerler tarafından daha önce bunun bir örneğinin görülmediği şeklinde yorumlanmıştı.³⁷² 1672-73 tarihli Kamanıçe seferinde, Karınabad menziline sabaha kadar aralıksız devam eden yağmur nedeniyle büyük bataklıklar oluşmuş askerlerin büyük zahmet ve meşakkat çekmelerine neden olmuştu.³⁷³ Yine aynı seferde sıcak savaş esnasında askerler metrislerdeyken ikinci vakti şiddetli yağmur yağışı askerlerin büyük zorluklar yaşamalarına neden olmuştu. Bunun üzerine askerler yalvarıp yakarmaya ve dua etmeye başlamışlardı. Gece yarısı hava açılmasıyla birlikte askerler bu kez şükrediyorlardı.³⁷⁴ Yağmur yağışı asker kıyafetlerinin rutubetlenmesine neden oluyordu. Bu yüzden Kamanıçe seferi dönüşünde Nadir Derbendi menziline, askerler odun fazlalığından da faydalanarak büyük ateşler yakmışlar ve giysilerindeki rutubeti gidermeye çalışmışlardı.³⁷⁵

³⁶⁹ *Fezleke Tahlil ve Metin*, s. 798-799; *Tarih-i Nâimâ, III*, s. 650-651.

³⁷⁰ *Revan ve Tebriz Ruznâmesi*, s. 8.

³⁷¹ *Revan ve Tebriz Seferi Ruznâmesi*, s. 13.

³⁷² *İsa-zade Tarihi Metin ve Tahlil*, s. 78.

³⁷³ *Tarih-i Kamanıçe Tahlil ve Metin*, s. 16.

³⁷⁴ *Tarih-i Kamanıçe*, s. 62.

³⁷⁵ *Tarih-i Kamanıçe*, s. 125.

Osmanlı sefer organizasyonlarında konak yerleri ve ordugâh, askerlerin önemli uğrak ve dinlenme noktalarıydı. Konak yerleri yalnızca askerlerin barınma, dinlenme ihtiyaçlarının görüldüğü alanlar değil, aynı zamanda sosyal ve askeri amaçlı yapıları içinde barındıran büyük inşa faaliyetlerinin gerçekleştirildiği alanlardı. Menzillerde gerçekleştirilen ordu talimleri ve ödüllendirmeler, sefer mahalline kadar askerlerin maddi ve manevi olarak canlı tutulmasını sağlayan bir anlamda sıcak savaş öncesi yapılan savaş provalarıydı. Askerin sefer yürüyüşünde görüldüğü gibi, konak yerlerinde ve ordugâhta da olumsuz hava şartlarından kaynaklanan zorluklar yaşanabiliyordu.

2.3. Askerin Beslenmesi

Osmanlı seferlerinin devlet açısından en önemli sorununu ordunun iâşesi meselesi oluşturuyordu. Sayıları yüz bini bulan geniş askeri birliklerin yanında orduda yük ve binek hayvanlarının beslenmesi için bol miktarda zahire ihtiyacı duyuluyordu. Bu ihtiyaç Osmanlı hazinesi üzerinde büyük bir mali yük meydana getiriyordu. Merkezi yönetim tarafından devlet hazinesinin masrafını azaltmak, aynı zamanda ordu iâşesini karşılamak amacıyla zahire temin yöntemleri geliştirilmişti. Bu yöntemlerin temelini devletin zaruret halinde halktan her türlü hizmet ve yardım isteme yetkisini ifade eden “avarız-ı divaniye” yükümlülüğü oluşturuyordu.³⁷⁶ Avarız mükellefiyeti kapsamında askerlerin iâşesini temin etmek maksadıyla uygulanan usullerin başında nüzul yöntemi gelmekteydi. Avarızhane sistemine bağlı olarak geliştirilen nüzul zahiresinin önemli bir kısmını arpa temini oluşturuyordu. Arpanın yanında un ve kullanım kolaylığı nedeniyle un yerine bazen buğday vergi mükelleflerinden istenebiliyordu. Bununla birlikte nüzul zahiresi aynı olarak talep edilmesinin yanında bunların sefer güzergâhı üzerindeki menzillere ulaştırılması sorumluluğu da halka yüklenmişti. Zahire naklinin masrafları olması ve sefer güzergâhı dışında bulunan yükümlülere zor durumda bırakması nedeniyle uygulamada değişikliğe gidilmiş ve sefer bölgesine yakın alanlardan aynı, uzak bölgelerde yaşayan halktan ise nakdi bir vergi haline dönüştürülmüştü. XVI. yüzyıl sonlarında nüzul zahiresinin büyük oranda nakdileşmesi üzerine bu kez sürsat yöntemi uygulanmaya başlanmıştı.³⁷⁷

³⁷⁶ Murphey, *Osmanlı'da Ordu ve Savaş*, s. 108-109.; Ertaş, *Sultanın Ordusu*, s. 119; Ertaş, *Osmanlı Devleti'nde Sefer Organizasyonu*, s. 592. ; Ömer İşbilir, *XVII. yüzyıl başlarında Şark Seferlerinin İaşe, İkmal ve Lojistik Meseleleri*, s. 11-12; Kurtaran, *Osmanlı Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik*, s. 2271.

³⁷⁷ Ertaş, *Sultanın Ordusu*, s. 120.; İşbilir, *a.g.t.*, s. 15-16.; Ömer İşbilir, “Osmanlı Ordularının İaşe ve İkmal: I. Ahmet Devri İran Seferleri Örneği”, *Türkler*, c. 10, Ankara 2002, s. 151-158.; Hans Georg Majer, “17. Yüzyılın Sonlarında Avusturya ve Osmanlı Ordularının Seferlerdeki Lojistik Sorunları”, *Osmanlı*

Sürsat yöntemi, devletin belirlediği belli bir fiyat üzerinden zahirenin istenilen yere ulaştırılmasını ifade ediyordu. Sürsat, nüzulden farklı olarak un ve arpanın yanında diğer iâşe maddelerini de içine alıyordu. Nüzul gibi sürsat de zaman içerisinde özellikle XVII. yüzyıl sonlarına doğru uzun zaman süren seferlerin finansmanını karşılamak amacıyla nakdi bir vergi haline gelmişti. Nüzul ve sürsat yönteminden farklı olarak ordu iâşesinin temini amacıyla uygulanan diğer bir yöntem mübayaa veya iştiraydı. İştiray, nüzul ve sürsat yükümlülüklerinin nakdi bir vergi haline dönüşmesi üzerine merkezi yönetimini aynı zahire ihtiyacını karşılamak üzere başvurduğu bir uygulamaydı. Mübayaa usulünde devlet, sefer yürüyüşündeki askerlerin iâşesini sağlamak, aynı zamanda güzergâh üzerindeki menzillere zahire depolamak amacıyla mübaaya yani satın alma yoluna gidiyordu. Bununla birlikte mübayaa kapsamında yapılan zahire temininde piyasa fiyatları ya da devletin belirlediği fiyatlar esas alınıyordu. Nüzul ve sürsat gibi iştiray uygulaması da avarız-ı divaniye dâhilinde düşünülen bir mükellefiyetti ve burada da devletin satın aldığı zahirenin istenilen yerlere nakli halkın sorumluluğu altındaydı. Bununla birlikte vakayinamelerde genellikle askerlerin beslenmesi hususunda problemlerin yaşandığına dair örnekler ağır basmaktadır.³⁷⁸

Merkezi yönetim tarafından ordunun ihtiyacı olan beslenme maddelerinin temini için halkın katılımının yanında merkezden zahire satın alınması için mübayaacılar görevlendirilebiliyordu. 1620-21 tarihli Hotin seferi öncesinde Rumeli vilayetine bağlı kazalara askerlerin ihtiyacı olan zahirenin sürsat olarak temini ferman olunmuştu. Buna bağlı olarak arpa, koyun, ekmek, yağ, bal, ve odun gibi askerlerini ihtiyaç maddeleri sürsat bedeli olarak halk tarafından ordu-yu hümayuna getirilip belirlenen fiyat üzerinden satılması istenmişti. Böylelikle askerlerin ihtiyacı giderildiği gibi halkın satıştan elde edeceği ticaret gelirinin faydası da düşünülüyordu.³⁷⁹ Aynı şekilde 1672-73 tarihli Kamanıçe seferinde Musa Bey Köyü menzilinde, arabalarla ordugâha ekmek ve arpa taşımanın yanında altı akçeye bir at yemi satmak suretiyle çevre halkı, ticari gelir elde ettiği gibi askerlerin ihtiyacı olan besin maddelerini de karşılamışlardı.³⁸⁰ 1688-89 tarihli Belgrat seferi öncesinde Tuna yalıları olarak tabir edilen Kili, Rusçuk, Niğbolu ve Silistre iskelelerine mübayaacılar gönderilmişti. Bu bölgede yüksek fiyatlardan zahire satarak

Araştırmaları, II, İstanbul 1981, 185-194, s. 192. Ayrıca Majer, Osmanlı Devleti'nin iâşe temini konusunda Avusturya'dan üstün olduğunu belirtmektedir. Majer, *a.g.m.*, s. 193.

³⁷⁸ Ertaş, *Sultanın Ordusu*, s. 120-121.; İşbilir, *a.g.t.*, s. 28-29.; Murphey, *a.g.e.*, 109.

³⁷⁹ *Topçular Kâtibi Tarihi*, s. 715. Halaçoğlu, *a.g.m.*, s. 125; Ömer İşbilir, "Savaş ve Bölgesel Ekonomi: İran Savaşlarında Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu", *OTAM*, S. 21, Ankara 2007, 19-40. s. 20.

³⁸⁰ *Tarih-i Kamanıçe*, s. 21.

vurgun yapma amacında olanların tasarrufunda bulunan maddelerin zorla satın alınması emr olunmuştu.³⁸¹

Sefer hazırlıkları sürdürüldüğü dönem, aynı zamanda askerin iâşe ihtiyacının karşılandığı hazırlık evresini kapsıyordu. 1620-21 tarihli Hotin seferinde, Belgrat'tan zahire gemileri ve miri ambarlı gemilerle Tuna Nehri üzerinden zahire getirilerek İsakçı menziline hazır bulundurulmuştu. Bunun yanında mekkâre³⁸² bölüğünden yüz civarında sirem koçuları kiler ve mutfak ihtiyacı için tutularak Edirne'de zahire yüklemesi yapılmıştı.³⁸³ Aynı seferde devlete bağlı beyliklerin bir yükümlülüğü olarak ordunun iâşe ihtiyacı karşılanmıştı. Eflak Beyi, dört-beş bin civarındaki askeriyle Prut Nehri yakınına gelerek vilayetinden sağladığı zahireyi arabalarla ordugâha taşıyor ve iâşe konusunda sorumluluğunu yerine getiriyordu.³⁸⁴ Yine 1638-39 Bağdat seferi öncesinde ordunun ihtiyacı olan zahirenin sefer mahalline nakliyatı için Yeni-il ve Halep Türkmenlerinden toplam yedi yüz otuz deve kiralanmış ve kira bedeli olarak on sekiz bin iki yüz elli kuruş ödenmişti.³⁸⁵

Askerin iâşe ihtiyacının sorunsuz temini, ordunun sefer yönünü belirleyici etkenlerden biri olabiliyordu. 1694-95 tarihli Lipva-Lugoş-Titel Kaleleri seferinde, ordunun hareket yönünü belirlemek üzere Belgrat'ta meşveret meclisi kurulmuştu. Sava nehrinden Zemun yakasına geçilip Varadin'in muhasara edilmesi mi yoksa, Tuna nehrinden Temeşvar yakasına geçilerek burada bulunan Lipva Kalesinin muhasarasının mı uygun olacağına dair görüşler alınmıştı. Bununla birlikte Lipva Kalesinde Avusturyalıların mahzenler kurarak mühimmat ve zahire depoladığı biliniyordu. Görüş birliğine göre, öncelikle Lipva Kalesi'nin kuşatılıp kurtarılmasıyla Temeşvar Kalesinin

³⁸¹ *Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin*, s. 381.

³⁸² Mekkâre, yük taşıyan hayvan, araba ve bunların sahipleri için kullanılan tabiri ifade ediyordu. Ömer İşbilir, "Mekkâre", *DİA*, c. 28, 2003, 554-555.

³⁸³ *Topçular Kâtibi Tarihi*, s. 726.

³⁸⁴ *Topçular Kâtibi*, s. 726. Osmanlı seferlerine yerel düzeyde lojistik destek sağlayan alanlara dair yapılan çalışmalara örnek olarak bkz. Hakan Karagöz, "Venedik (1716) ve Habsburg (1716-1717) Seferlerinde Vidin Şehrinin Askeri ve Lojistik Önemi", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, c.30, S. 2, Ankara 2013, 83-116; Şenol Çelik, "Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs Seferi'ndeki Asker ve Zahire Naklinde İçel Sancağı'nın Rolü", İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi 24-27 Kasım 1998/Gazimağusa, *Türkçe Bildiriler*, c. II, Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları, Gazimağusa 1999, 107-125; Süleyman Polat, "XVI. Yüzyılın İkinci Yarısı ve XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin Doğu Seferlerinde Cizre'nin Yeri", *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, 32/53, Ankara 2013, 249-263.

³⁸⁵ İlhan Şahin, "1638 Bağdad Seferinde Zahire Nakline Memur Edilen Yeni-il ve Halep Türkmenleri", *İÜEFDT*, S. 33, İstanbul 1981, 227-236, s. 230; Serdar Genç, "III. Ahmet Dönemi İran Seferlerinde Nakliyenin Sağlanması ve Nakliye Vasıtaları (1722-1725)", *History Studies*, Volume 4/1, 2012, 235-249, s. 237.

dahi korunmasının kolaylaşacağı ve bu süreçte askerlerin yiyecek sıkıntısı yaşamayacağı öngörülerek ordunun Temeşvar bölgesine hareketi kararlaştırılmıştı.³⁸⁶

G. Marsilli Osmanlı askerinin beslenmesine dair ayrıntılı bilgi vermektedir. Yazara göre, askerler için hazineden yapılan harcamalarla alınan erzak arasında ekmek ve peksimetin yanında bunların yapımı için alınan un, ayrıca pirinç, bulgur, yağ, sığır ve koyun eti ile hayvan yemi olarak arpa bulunuyordu. Ekmek çabuk küflendiğinden dolayı orduda bulunan ve genellikle Ermenilerden meydana gelen fırıncılar tarafından günlük olarak pişirilmekteydi. Ekmek pişirilmeye vakit bulunmadığı takdirde askerlere peksimet veriliyordu. Eğer ekmek pişirilecekse her nefere günlük yüz dirhem ekmek, elli dirhem peksimet, altmış dirhem koyun veya sığır eti, yirmi beş dirhem yağ, elli dirhem pirinç verilirdi.³⁸⁷ Bununla birlikte hazine hesabına et dağıtılan meydana her bölüğün arabası gönderilerek bölüğün mahsus memuru da beraberinde gelirdi. Meydan çavuşunun elinde her bölüğe verilecek et miktarını gösteren defter bulunur ve bölük memurunu çağırarak kaç okka verilecekse bunların verilmesini emrederdi. Marsilli, bölüklere dağıtılan ve aşçılara teslim edilen erzakın günde iki kısma ayrılarak sabah saat onbirde ve akşam saat sekizde pişirilerek dağıtılmasından bahsetmektedir. Bu yemekler her iki vakitte pişmiş etten ve bir miktar pirinç çorbasından oluşuyordu. Askerlere haftada iki kez pilav verilmekteydi. Her bölüğün aşçı ve hademesi altı kişiden meydana gelmekteydi. Hizmetçiler yemekleri iki bakır kabın içerisinde meşin serilmiş bir sofraya koyarlardı ve bu sofralarda yedi-sekiz civarında nefer yemek yemektedir.³⁸⁸

Avusturya elçisi Busbecq'e göre Osmanlı ordusu sefere çıktığında, yaklaşık kırk bin deve ve bir o kadar da yük katırı götürülüyordu. Eğer düzenlenen sefer özellikle İran üzerine ise bu hayvanların büyük kısmı çeşitli tahıllar ve genellikle pirinç taşıyordu. İran coğrafyası çoğunlukla engebeli ve verimsiz arazilerden oluşmasının yanında düşmanın İran içlerine çekilerek yol üzerindeki yiyecek ve içecek kaynaklarını yok etmesi Osmanlı ordusu için ciddi problemler yaratabiliyordu. Askerlerin yiyecek sıkıntısının zirveye ulaştığı noktada erzak çuvalları açılarak yiyecekler askerlerin açlıktan ölmeyecek ölçüde tartılarak yeniçeriler ve diğer kapıkulu bölüklerine dağıtılıyordu. Bununla birlikte kapıkulu ordusu dışında kalan özellikle tımarlı sipahiler yiyeceklerini kendileri karşılamak durumundaydılar. Bu nedenle yanlarında ihtiyaçları olan malzemelerle yüklü

³⁸⁶ *Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin*, s. 553.

³⁸⁷ G. Marsilli, *Osmanlı Zuhurundan İnhitâtına Askeri Vaziyeti*, s. 188. Ancak İşbilir bu rakamları sıhhatli bulmamakta ve IV. Murad'ın Bağdat seferinde her nefere günlük 700 gram peksimet verildiğini ifade etmektedir. İşbilir, *Osmanlı Ordularının İlaş ve İkmali*, s. 153.

³⁸⁸ Marsilli, *a.g.e.*, s. 188-189.

yedek bir at bulunduruyorlardı. Yedekte bulunan malzemelerin içinde yiyecek maddesi olarak un, küçük bir kutuda tereyağı, baharat ve tuz yer alıyordu. Birkaç kaşık unu suyla karıştırarak içine biraz tereyağı ile tat versin diye tuz ve baharat katıyorlardı. Bu yemek ateşte piştiğinde büyük bir tencereyi dolduracak kadar kabarıyor ve bu yemeği askerler miktarına göre günde bir veya iki öğün yiyorlardı. Bu şekilde bir ay ya da daha fazla bir sürede askerler karınlarını doyuruyorlardı. Bunun yanında bazı askerler de yanlarına bir torba içinde kurutularak ufalanmış sığır eti alıyor ve onu da un gibi kullanıyorlardı. Askerlerin diğer bir yiyecekleri de at etiydi. Sefer sırasında çeşitli şekillerde ölen veya ölecek durumda olanlardan iyi ve uygun durumda olanlar askerler tarafından tüketiliyordu.³⁸⁹

Kanuni Sultan Süleyman döneminde Amasya ordugâhını ziyaret eden Busbecq, ordugâhta yaklaşık dört bin civarında yeniçeri olmasına rağmen yeniçerilere ait bir mezbahada birkaç koyunun bulunmasını hayretle karşılamıştı. Buna karşılık askerlerin pek azının et yediği ve çoğunun tayinlerinin İstanbul'dan gönderildiği söylenmişti. Elçinin gönderilen yiyeceklerin neler olduğunu sorduğunda ise o sırada yemek yemekte olan bir yeniçeriye gösterilerek, önünde toprak çanak içinde tuz ve sirke ile karıştırılmış şalgam, soğan, sarımsak, havuç ve hıyar karışımı olan salata yediğini görmüştü. Yiyeceğin tam olarak karın doyurmak değil de en azından açlığını biraz olsun gidermek yönünde olduğu tahmin ediliyordu. Bununla birlikte ordugâhta askerlerin başlıca içeceği suydurdu. Bu yöndeki bir beslenme şekli Busbecq'e göre asker için hem sağlıklı hem de az maliyetliydi.³⁹⁰

Askerler sıcak savaş sırasında savaştıkları mekânlarda yemeklerini yiyebiliyorlardı. 1593-94 tarihli Yanık Kalesi kuşatmasında Veziriazam Sinan Paşa tarafından metrislere mutfak ve çadır kurdurularak askerlerin burada yemek yemeleri sağlanmıştı.³⁹¹ Sefer sırasında askerlerin kendi yiyeceklerini kendilerinin temin ettiği de oluyordu. 1629-30 tarihli Hüsrev Paşa'nın Bağdat seferinde, askerler yol üzerinde bulunan köylerdeki ekinleri biçiliyorlardı. Menzillere ulaşıldığında ise askerler, çadırları önünde arpa ve buğdayı harman ederek bunları el değirmeninde çekiyor ve un haline getiriyorlardı. Bunlardan ekme ve yemek yapıyorlardı. Böylece ordu Bağdat'a varana dek yiyecek konusunda sıkıntı çekilmemişti.³⁹²

³⁸⁹ Busbecq, *Türk Mektupları*, s. 120-121.

³⁹⁰ *Türk Mektupları*, s. 162.

³⁹¹ *Fezleke Tahlil ve Metin*, s. 251.

³⁹² *Tarih-i Nâimâ*, III, s. 669.

Sefer sırasında ordunun hareket yönü, yol üzerindeki yörelerin topografik özellikleri ve iklim şartları ile yıllara göre değişen tarımsal verimliliğe bağlı olarak, iâşe maddelerinin fazlalığı ya da tam tersine azlığı karşısında bu maddelerin fiyatları oldukça değişkenlik gösterebiliyordu. 1598-99 tarihli Varat muhasarasında, yirmi günlük kuşatma sonunda Varat ve yöresindeki yiyecek maddelerinin tükenmesi üzerine Kırım askerleri tarafından uzak mesafeden getirilen bir kile arpa üç-beş altın gibi çok yüksek fiyata satılmıştı.³⁹³ Yine 1629-30 tarihli Hüsrev Paşa'nın Bağdat seferinde, Bağdat'a gidiş yolunda iâşe maddelerinin bolluğu nedeniyle düşük fiyatlarda satılıyorlardı. Bir adet nal dört kuruş, bir okka kahve beş kuruş, bir okka et yarım kuruş ve peksimet iki kuruş değerindeydi.³⁹⁴

Sefer sırasında farklı menzillerde iâşe fiyatlarının değişkenliği göstermesi bakımından 1672-73 tarihli Kamanıçe seferi önemlidir. Bu seferde, İsakçı menzilinde, peksimetin bir okkası on akçe, alt kalite yağın okkası otuz beş, yüksek kalitelisi kırk akçe, balın okkası yirmi beş, yüksek kalitelisi yirmi yedi akçe, pirincin kilesi yüz yetmiş akçe, kahvenin okkası üç yüz akçe, arpanın İstanbul kilesi yirmi dört akçe, tere ve diğer sebzelerin kilesi elli-altmış akçeye satılıyordu.³⁹⁵ Aynı seferde Karinoş yöresi yakınındaki Papas menzilinde, arpanın İstanbul kilesi yirmi beş-otuz akçe civarında satılıyordu. Kırım Tatarları yük arabarıyla ordugâh içinde yağın okkasını otuz-otuz beş akçeye satıyorlardı.³⁹⁶ Piskopos sahrası menzilinde, bu yörenin Prut nehri yakınında olması nedeniyle askerler tarafından zahirenin bol miktarda bulunacağı düşünülüyordu. Fakat öyle olmamış, üç-dört konak geçilmesine rağmen zahire satacak halkın da gelmemesi üzerine arpanın İstanbul kilesi yüz yirmi akçeye çok nadir bulunuyordu. Boğdan vilayetinde bu derece zahire kıtlığı yaşanmasının sorumlusu olarak Boğdan voyvodası gösteriliyor ve bu durum askerler arasında konuşuluyordu.³⁹⁷

Beruşen menzilinde, daha önce İsakçı'da yirmi dört akçe olan arpanın kilesi burada yüz altmış akçe ve üzerine çıkmıştı. Askerler tarafından yine Boğdan voyvodası suçlanarak yol üzerinde bulunan köy halkını kaçırtması nedeniyle bu kıtlığın yaşandığı düşünülüyor ve en yakın zamanda katl edilmesi isteniyordu.³⁹⁸ Dönüş yolunda ihtiyaç maddelerinin fiyatlarında önemli derecede düşüşler görülmüştü. İzberice palankası menzilinde, peksimetin okkası on beş akçe, pirincin kilesi yüz seksen akçe, kahvenin okkası yüz elli akçe, arpanın bir yemi on sekiz-yirmi akçeyi bulmuştu.³⁹⁹ İzvanca menzilinde, askerlerin Hotin ve çevresinde zahire çokluğundan

³⁹³ *Fezleke*, s. 338.

³⁹⁴ *Fezleke*, s. 807.

³⁹⁵ *Tarih-i Kamanıçe Tahlil ve Metin*, s. 24-25.

³⁹⁶ *Tarih-i Kamanıçe*, s. 28.

³⁹⁷ *Tarih-i Kamanıçe*, s. 29.

³⁹⁸ *Tarih-i Kamanıçe*, s. 30.

³⁹⁹ *Tarih-i Kamanıçe*, s. 93.

haberdar olmaları, yanlarında hafif ağırlık ile hızlı bir şekilde geri dönüş yapmak istemeleri nedeniyle herkes elindeki malı çıkarmak istemiş bu da iâşe maddelerinin fiyatlarını daha da aşağıya çekmişti. Nitekim pirincin kilesi yüz elli, peksimetin okkası on beş, yağın okkası kırk, kahvenin okkası yüz yirmi, çizme, mest ve ayakkabının fiyatı Edirne fiyatlarında ve arpanın kilesi yirmi-yirmi beş akçe civarında satılıyordu.⁴⁰⁰

Sefer sırasında askerlerin beslenme ihtiyacı başta olmak üzere her türlü gereksinimi karşılayacağı ordu pazarları kuruluyordu.⁴⁰¹ 1620-21 tarihli Hotin seferinde, İsakçı menzilinde Tuna yalısında ordu pazarı kurulmuştu. Askerler tarafından büyük tenteler ve meşelerden dükkânlar meydana getirilmişti. Zahirne alımı için ordu pazarına gitmek isteyen askerler emri şerif ile hareket ediyor ve tekrardan ordugâha dönüyorlardı.⁴⁰² 1668-69 Köprülü F. Ahmet Paşa'nın Girit-Kandiye kuşatmasında büyük bir ordu pazarı kurulmuştu. Top ve kurşunlardan korunmak amacıyla kazılan hendek yolları ki, bu yolların genişliği iki at arabasının geçebileceği düzeydeydi. İki tarafına bir baştan bir başa yirmi bin dükkân, hamam, fiskiyeli havuzlar, servi tavanlı saraylar ve kapılar, bahçe ve bostanlıklar, köşkler yapılmıştı. Yalnızca pazar alanı değil, bir anlamda yeni bir şehir oluşturulmuştu. Üç bine yakın dükkânda ipekli kumaştan imal edilmiş kürkler satılıyordu. Bunun yanında her türden kıymetli mal Osmanlı coğrafyasının farklı yerlerinden gelmiş sanatkârlar sayesinde bu dükkânlarda bulunuyordu. Ordu pazarı içinde kırk ayrı yerde tahıl pazarları, yirmi yerde koyun pazarı, elli yerde balık pazarı, yedi yerde sipah pazarı bulunuyordu. Diğer ordu pazarlarında at pazarı da bulunuyor. Fakat Kandiye'de vüzeranın çoğunlukla piyade olması nedeniyle at pazarı kurulmamıştı. Bununla birlikte ağırlık taşınması için kırk ayrı yerde kiralık eşek pazarları bulunuyordu.⁴⁰³

Sefer organizasyonlarında merkezi yönetimin aldığı iâşe maddelerine yönelik politikaları ve tedbirlerine rağmen askerlerin beslenmesi konusunda büyük problemler yaşanabiliyordu. Meydana gelen kıtlık nedeniyle ordu kademesindeki disiplin zarar gördüğü gibi askerlerin moral ve motivasyonlarında büyük düşümlere ve isyanlarına neden oluyordu. 1598-99 tarihli Varat muhasarası dönüşünde yiyecek maddesinin temin edilememesi

⁴⁰⁰ *Tarih-i Kamaniçe Tahlil ve Metin*, s. 114; Kamaniçe seferinde bazı menzillerdeki iâşe fiyatlarının toplu gösterim için bkz. Mustafa Nuri Türkmen, "XVII. Yüzyıl Sefer Menzillerinin Ekonomik Yönü ve Katkısı", *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, 22/34, Ankara 2003, 135-140. s. 139.

⁴⁰¹ Ordu pazarı ve orducu esnafı için bkz. Şenol Çelik, "Orducu", *DİA*, c. 33, 370-372; Şenol Çelik, "Osmanlı Sefer Organizasyonunda Orducu Esnafı ve İstanbul Orducuları", *Eski Çağ'dan Modern Çağ'a Ordular*, Kitabevi, İstanbul 2008, 355-386; Bülent Çelik, *Osmanlı Seferlerinin Lojistik Sorunlarına Kentli Esnafın Getirdiği Çözümler Orducu Esnafı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2002.

⁴⁰² *Topçular Kâtibi Tarihi*, s. 743.

⁴⁰³ *Seyahatnâme*, VIII, s. 176-177.

nedeniyle kıtlık yaşanmıştı. Güle ve Solnuk menzillerinde bir ekmek bir altına satılacak kadar fiyatlar yükselmişti. Tisa nehri kenarında askerlerin ihtiyaçları olan besin maddelerini sağlayabilecekleri söylenmişti. Ancak Tisa nehri kenarında zahire gemilerinin bulunmadığını gören yeniçeriler isyan ederek Sadrazamı yaralamışlar ve Defterdar çadırlarını yıkmakla birlikte mutfak ve kileri yağmalamışlardı. Bazı yeniçeri zabitelerinin araya girmesiyle askerlerin isyanı sona erdirilmişti.⁴⁰⁴

1625-26 tarihli Hafız Ahmet Paşa'nın Bağdat seferinde, askerler hem muhasara sırasında hem de dönüş yolunda beslenme konusunda çok büyük sıkıntılar yaşamışlardı. Bağdat Kalesi önlerinde savaşılırken askerde arpa ve herhangi bir hayvan yemi kalmamış, bunun yanında beksimetin okkası önceleri birer kuruşa satılırken beşer kuruş hesabı satılır olmuştu. Yeniçeriler kale yürüyüşünde ve lağımlarda yaralı şekilde duruyor, bölük ortalarında zahireye dair herhangi bir yiyecek maddesi bulunmuyordu. Bunun üzerine askerlerin zahire talebine karşılık yalnızca Felluce'den bir kez zahire getirilmişti. Bu da ihtiyacı karşılayacak düzeyde değildi ve sadece bölük başına buçuk kile arpa verilebilmişti. Bununla birlikte savaş devam ederken yerel ayandan Mühennazade Abdülnasır Bey, temin edebildiği kadar bal, yağ ve pirinci orduya getirtmiş ancak bunlarda yetersiz kalarak yalnızca birkaç günlük ihtiyacı karşılayabilmişti. Askerlerin sayıca fazla olması iâşe maddelerinin kısa sürede tükenmesine neden oluyordu. Bunun yanında Ahmet Paşa askerlerin moralini yükseltmek ve onları birazda eğlemek için Tatar hanının yiyecek konusunda yardıma geleceğini onlara duyuruyordu.⁴⁰⁵

Askerler daha fazla dayanamayarak orduda yiyecek kısmından herhangi bir nesnenin kalmadığını, hayvanların kaybedildiğini ve uzun zamandır kuşatmada olduklarını belirterek serdar otağını yıkmışlar ve onu İran ile müttefik olmakla suçlamışlardı. İran elçisi orada bulunduğu halde Ahmet Paşa, İmam-ı Âzam Kalesi'ne götürülüp haps edilmek istenmiş fakat yolda tecrübeli askerler tarafından bu durum engellenmişti. Ahmet Paşa'nın serdar ve padişahın vekili olduğunu, düşman hücum ettiği takdirde askerlerin önünde bir önderin olması gerektiği söylenerek isyan eden askerler bu davranışlardan vazgeçirilmişlerdi. Bunun üzerine Ahmet Paşa, askerlerden isteklerinin ne olduğunu sormuş ve onlar da zahire yollarının kesildiğini, kendilerine yardımın gelmediğini ve daha fazla durmanın mümkün olmadığını söylemişlerdi. Paşa, buna karşılık Osmanlı elçisinin İran'da olduğunu döndüğü takdirde bir-iki gün içerisinde dönüşün gerçekleşeceğini belirtmişti. Kıtlığın yanında, metrislerde pirenlenme olması nedeniyle

⁴⁰⁴ Fezleke, s. 338-339; Tarih-i Nâimâ, I, s. 143.

⁴⁰⁵ Topçular Kâtibi Tarihi, s. 815-816.

askerler ayak hastalıklarına yakalanmışlar ve daha fazla aynı bölgede kalamayacakları anlaşılmıştı.⁴⁰⁶

Askerlerin bir kısmı çadırlarını yıkmış diğerleri yerinde bırakıp ellerine bir asa alarak İmam-ı Âzam Kalesi taraflarına yola çıkmışlardı. Çavuşlar tarafından ağalara haber edilip bir miktar durmaları istenmesi üzerine birkaç atlı bayrakları Bağdat Kalesine karşı durmuşlardı. Bununla birlikte kiler zahiresi askerler tarafından yağma edilmiş ve götürülemeyecek ağır eşyalar orada yakılmıştı. Askerin çoğunluğu kıtlık nedeniyle alışıla gelmiş yeme ihtiyaçları dışında beslendiğinden ve uzun süre toz toprak içinde yuvarlandıkları için hastalanmışlar ve özellikle yeniçerilerin çoğu ayak ağrısından hareket edemeyecek duruma gelmişti.⁴⁰⁷ Dönüş yolunda Kızılhan menziline askerler zahire olduğu ümidiyle ileri gitmişler fakat burası da yerel aşiretler tarafından yağma edilmişti. Peksimetin okkası on kuruşa ve arpanın kilesi yüz filoriye alınamaz olmuştu. Askerler bir yandan yük taşıyan beygirleri boğazlıyor diğer yandan mazı ve kestaneye benzer dikenli bitkileri yiyorlardı. Bazı askerler on beş-yirmi gün boyunca herhangi bir şey yemeyerek sadece suyla geçiniyorlardı. Osmanlı askerlerinin dönüş yolunda yaşadıkları zorluk daha önce görülmemişti.⁴⁰⁸

1629-30 tarihli Hüsrev Paşa'nın Bağdat seferinde, kapıkulu sipahileri ayaklanarak zahire ve ikişer kat işlemiş ulufe isteklerinde bulunmuşlardı. Askere beşer kile zahire verilmesi gerekirken yeterli miktarda olmadığı için verilemiyordu. Bunun üzerine zahire bedeli olarak Altı Bölük'ün tamamına asker başına ikişer akçe terakki ve bir ulufe verilmek suretiyle askerlerin taşkınlığı giderilmişti.⁴⁰⁹ Aynı seferde dönüş yolunda kıtlık yaşanmıştı. Arpanın kilesi on kuruş, ekmek “*can gibi*” değerliydi. Koyun, sığır ve diğer yük hayvanları ölmüş ve kalanlar dahi oldukça zayıf bir haldeydi. Yeni itaat altına alınan Kuy sancağına bağlı köyler yağmalanarak on bin civarında koyun orduya sürülmüştü. Fakat bunlarda yenecek durumda olmayıp neredeyse deri ve kemikten başka yerleri yok gibiydi.⁴¹⁰ 1662-63 yılında Raba'dan Uyvar yöresine yardıma gidildiği sırada yolda büyük kıtlık yaşanmıştı. Rakam abartılı olmakla birlikte askerlerin kırk elli günlük bir zaman diliminde ne kendilerinin ne de hayvanlarının herhangi bir şey yemediği belirtiliyordu.⁴¹¹ Ustolni-Belgrat menziline hasta, aç ve bitkin bir halde gelen askerlerin burada hemen yemeğe girişmeleri onların ishal ve diğer

⁴⁰⁶ *Fezleke Tahlil ve Metin*, s. 763-764; *Tarih-i Nâimâ*, II, s. 597; Özer Küpeli, “İrak-ı Arap'ta Osmanlı-Safevi Mücadelesi (XVI.-XVII. Yüzyıllar)”, *History Studies*, Ortadoğu Özel Sayısı, 2010, 227-244, s. 235-236.

⁴⁰⁷ *Tarih-i Nâimâ*, II, s. 597-598.

⁴⁰⁸ *Tarih-i Nâimâ*, II, s. 601.

⁴⁰⁹ *Fezleke Tahlil ve Metin*, s. 801; *Tarih-i Nâimâ*, III, s. 660.

⁴¹⁰ *Tarih-i Nâimâ*, III, s. 653.

⁴¹¹ *Seyahatnâme*, VII, 41.

hastalıklara tutulup yüzlercesinin ölümüne neden olmuştu.⁴¹² Aynı seferde asker ve hayvanların açlık çektiği zamanlarda Köprülü F. Ahmet Paşa'nın Harbendebaşısı arpaları saklayıp yüksek fiyattan satıyordu. Harbendebaşı ormana gizlediği katırların semerinden birer at yemi arpalığı çıkararak ikişer altına satıyordu.⁴¹³

Sefer süresince askerin beslenmesi merkezi yönetim açısından zorlu bir süreci ifade ediyordu. Askerin beslenmesi devletin merkezi ve taşra yönetiminin yanında halkında içinde olduğu bir çalışmayı içeriyordu. İklimsel olaylar, tarımsal verimlilik ve diğer sebeplere bağlı olarak askerin iâşesinin sağlanmasında zorluklar çekildiğini de görmek mümkündür.

2.4. Savaş Teşvikleri ve Mükâfatlar

XVI. ve XVII. yüzyıl savaşları askeri teknolojinin yanında büyük oranda insan gücüne dayanıyordu. Bu dönem savaşlarının temel öznesi askerlerdi. Askerlerin maddi ve manevi olarak motivasyonlarının üst düzeyde tutulması, şüphesiz savaşlardaki başarıyı beraberinde getiriyordu. Askerlerin seferlere etkin katılımını sağlamak ve onlardan azami ölçüde faydalanmak merkezi yönetimin önemle üzerinde durduğu konuların başında geliyordu. Bu nedenle askerlerin savaşlarda aktif olarak yer almasını sağlamak amacıyla oluşturulan teşvik uygulamaları ve gerektiği yerde askeri ödüllendirmeler, sefer kaidelerinin ayrılmaz parçaları arasında yer alıyordu. Manevi yönden Padişah ve serdarların teşvik edici sözlerinin yanında askerlere bahşiş verilmesi gibi maddi teşvikler de askerin disiplini ve savaşa etkin katılımı için etkin olarak kullanılıyordu. Ödüllendirmelerde ise genellikle maddi teşvikler uygulanıyor, nakit olarak verilen bahşiş ve maaş zammının yanında çeşitli hediyeler ve rütbe yükseltme gibi yöntemler uygulanıyordu.

Emirname ve fermanlarda çoğu kez altı çizilen gazâ ve ganimet vurgusu, yönetimin savaşa teşvik amacıyla sıklıkla başvurduğu yöntemlerden biriydi. 1565-66 tarihli Malta seferi sırasında hazırlanan bir fermanda, gazâ ve cihat sevabının yanında savaşta yararlılık gösterip maaşlarına zam ve yüksek rütbe isteyenlerin bu amaçlarına ulaşacakları belirtiliyordu. Bu durum kapıkulları içinde pek çok sınıftan askerin şevkle donanmacı yazılıp savaşa katılmalarına neden olmuştu.⁴¹⁴ 1593-94 tarihli Yanık Kalesi seferi sırasında ilan edilen bir fermanda, kapıkullarından sefere gidecek askerlerin geçmiş

⁴¹² *Seyahatnâme*, VII, s. 46-47.

⁴¹³ *Seyahatnâme*, VII, 42.

⁴¹⁴ *Tarih-i Selânikî*, I, s. 6.

ulufelerinin kendilerine verileceği ve maaşlarına ikişer akçe zam yapılacağı bildirilmişti. Bunun üzerine birçok asker ulufe ve zamlarını alarak sefere katılmışlardı.⁴¹⁵ Ferhat Paşa'nın Tebriz ve Humna Kalesi seferinde, kale içindeki mal ve esirler askerlerin, bölgedeki taş ve toprağın Padişahın olsun denilmek suretiyle askerler savaşmaları için teşvik ediliyordu.⁴¹⁶ 1662-63 tarihli Uyvar seferinde, gazi ve şehitlik makamı yüceltilirken, mal isteyenlerin bunlara bolca kavuşacağı ve sipahi olmak isteyenlere dahi bunun verileceği belirtiliyor ve askerlerin hazır olmaları isteniyordu.⁴¹⁷

Fermanlarda yer alan tehditler de yönetimin savaşa teşvik edici yöntemlerinden biriydi. 1654-55 tarihinde Benefşe Kalesi'ni düşmandan kurtarmakla görevlendirilen Surnazen Mustafa Paşa, başarılı olamamış ve Termet bölgesine dönmüştü. Buradayken kendisine kılıç ve kaftanın yanında bir de ferman gönderilmişti. Fermanda, Benefşe Kalesi'nin düşman elinden kurtarılmadığı takdirde Mustafa Paşa ile birlikte orada bulunan vüzera ve kapudanların katl olunacağı kesin bir dille ifade ediliyordu. Bundan haberdar olan paşalar dehşete düşerek hemen harekete geçmiş ve sefer tedariki için Anadolu'ya geçmişlerdi.⁴¹⁸

Kanunlarda yer alan ve gelenekselleşmiş uygulamalardan olmakla birlikte, devlete bağlı beylik komutanları ve üst rütbeli devlet ricaline sefere katılımlarından dolayı hediyeler verilmekteydi. Bunlar arasında divan üyeleri, devlete bağlı Kırım hanı, Eflak ve Boğdan voyvodaları ile eyalet askerleriyle birlikte sefere katılan beylerbeyi ve sancak beyleri yer alıyordu. 1672-73 tarihli Kamaniçe seferine katılımından dolayı Kırım hanı ve beylerine çeşitli hediyeler gönderilmişti. Kırım hanına name-i hümayunla birlikte bir kabza değerli taşlarla süslü kılıç ve iki adet değerli hilat ki bunların bir tanesi kürklüydü. Bunun yanında harçlık olarak verilen on beş bin sikkeyi teslim etmek amacıyla Kapıcılar Kethüdası Ahmet Ağa görevlendirilmişti. Kagalga ve Nurettin Bey'e ikişer hilatle birlikte Şirin ve Mankıt Beyleri ile mirzalarına elli adet hilat sefere katılımlarından dolayı hediye edilmişti.⁴¹⁹ Yine Bosna Beylerbeyi Vezir İbrahim Paşa, eyaleti askerleriyle birlikte orduya katılmıştı. Bosna askerleri, otağ-ı hümayun önünde alay göstermiş ve İbrahim Paşa'nın, Padişah huzuruna çıkmasıyla birlikte kendisine kürklü hilat ihsan olunmuştu. Ayrıca veziriazam tarafından da kendisine ve Paşa'nın önde

⁴¹⁵ *Tarih-i Selânikî, I, s. 373.*

⁴¹⁶ *Kitab-ı Fethi Gence, s.26.*

⁴¹⁷ *Seyahatnâme, VI, s. 200.*

⁴¹⁸ *Vekâyi'-nâme, s. 80.*

⁴¹⁹ *Vekâyi'-nâme, s. 357-358.*

gelen on dört adamına hilatler giydirilmişti.⁴²⁰ Aynı seferde vüzera ve erkânı devletin sefere memur olmasından dolayı genel bir hilat giydirmeye töreni düzenlenmişti. Öncelikle Veziriazama post-ı semmur hilat, ulemaya sofa kaplı samur post, ardından rikab ağaları, divan üyeleri ve Bölük ağalarına sade hilat-ı fahire giydirilmişti. Yeniçeri Ağası'nın vezir olması nedeniyle diğer vüzera gibi post-ı semmur ihsan olunmuştu. Çavuşbaşı ve Kapıcılar Kethüdası'na, emrindeki askerler ile birlikte hilatler giydirilmiş ve otağ önünden yürüyüşlerini gerçekleştirmişlerdi.⁴²¹ Bunun yanında paşaların Sadrazam huzuruna çıkmalarıyla kendilerine ve bazı ağalarına hilatler giydirilmişti.⁴²²

Hilatlerin yanında Padişah tarafından devlet ricaline atlar ihsan olunmuştu. Vezir Ahmet Paşa'ya dokuz, Vezir Mustafa Paşa'ya dört, Kaimmakam Mustafa Paşa'ya iki re's, Şeyhülislam Minkarizade Yahya Efendi, Vaiz Vani Efendi, Kazaserler ve Reisilküttab'a birer re's at hediye edilmişti.⁴²³ 1593-94 tarihli Yanık Kalesi seferinde Kırım hanına altın leğen ve ibriğin yanında taşlarla süslü bir kılıç ve özel bir at verilmişti. Bununla birlikte bin altın harçlık ihsan olunmuştu.⁴²⁴ Yine 1598-99 tarihli Varat Kalesi kuşatmasına katılan Kırım hanına, Serdarın otağının yakınına büyük bir otağ Han için ve onun yanında haremine ait bir çadır kurulmuştu. Yüz kadar adamına hilat ve özellikle Han için iç ve dış elbiseler ile bohçalar, samur kürkler ve iki mücevher eyerli at sefere katılımından dolayı hediye olarak verilmişti.⁴²⁵

Padişahın seferlere katılımının asker üzerindeki olumlu etkisi büyüktü. Askerler açısından, sefere memur olan bir serdarla gitmektense bir padişah ile sefere çıkmak, daha dolu bir hazineyle hareket ve daha çok ihsan almak anlamına geliyordu. Yalnızca maddi beklenti olarak değil, padişahların çeşitli söz ve davranışlarıyla askerlere gösterdikleri yakın ilgi onların motivasyonlarını artıran sebeplerden birini oluşturuyordu. 1635-36 tarihli Revan seferinde Sultan IV. Murat, savaşa müdahil olmuş ve askerlerle yakından ilgilenmişti. Padişah, savaş sırasında Kapudan Hasan Paşa ve Halep Beylerbeyi Ahmet Paşa'nın emrinde bulunan altı parça topu kendi doldurmuş ve nişan alarak Revan Kalesi üzerine beş-altı kez isabetli atışlar gerçekleştirmişti. Sultanın bizzat savaşın içerisinde yer alması askerler için büyük motivasyon olmuştu.⁴²⁶ Yine Padişah, Küçük Ahmet Paşa, Canpolatoğlu, Murtaza Paşa ve yeniçeri ağasına bizzat hitap edip, savaşta kendilerini

⁴²⁰ *Vekâyi'-nâme*, s. 368-369; *Tarih-i Kamanîçe Tahlil ve Metin*, s. 23.

⁴²¹ *Zübde-i Vekayîât Tahlil ve Metin*, s. 21.

⁴²² *Tarih-i Kamanîçe*, s.25.

⁴²³ *Zübde-i Vekayîât*, s. 21.

⁴²⁴ *Mür'î't Tevârih Tahlil ve Tenkidi Metni*, s. 53.

⁴²⁵ *Fezleke Tahlil ve Metin*, s. 335.

⁴²⁶ *Revan ve Tebriz Seferi Ruznâmesi*, s. 24.

göstermeleri gerektiğini söyleyerek onları savaşa teşvik etmişti.⁴²⁷ Bunun yanında IV. Murat, yaralanan askerlerle de yakından ilgilenmişti. Savaş sırasında yaralanan yüzlerce yeniçeri için Sultan, otuz-kırkar kuruşluk merhemlerin kullanılmasını istemiş ayrıca kendi huzurunda askerlerin tedavilerini yaptırmıştı.⁴²⁸ Yine savaş sırasında altın ve gümüş keseleri açılıp meydana dökülerek, baş getirilenlere kırkar filori, atını kaybedenlere ellişer filori, yaralı durumda olanlara yirmi beşer filori ve düşmandan atılan top güllerini getirenlere birer filori bahşiş verilmişti.⁴²⁹ Diğer yandan şeker şerbeti kazanlara doldurularak bizzat Padişah tarafından gelen her askere şerbet içirilerek onları sözleriyle savaşmaları için şevklendirmişti.⁴³⁰ 1620-21 tarihli Hotin seferinde Sultan II. Osman, esir ve baş getiren askerlere onar, yaralı durumda olan askerlere yirmişer altın ihsanda bulunmuştu.⁴³¹

1638-39 tarihli Bağdat seferinde Sultan IV. Murat, günbegün askerlerin bulunduğu metrislere giderek vezirler ve askerlere iltifatta bulunuyor ve savaşa teşvik eden sözler söylüyordu. Bunun yanında yaralanan askerlerin tedavileriyle yakından ilgileniyor ve bu durum askerler için manevi destek oluyordu.⁴³² 1672-73 tarihli Kamanıçe seferinde Sultan IV. Mehmet, bir yandan Veziriazam Fazıl Ahmet Paşa'ya adamlar göndererek savaşın gidişatıyla yakından ilgileniyor diğer yandan kalenin fethi için sürekli dua ediyor bu durum askerler için “*kuvvet-i kalp*” oluyordu.⁴³³ Yaralananlar askerler, Padişah huzuruna vardıklarında yaralarının durumlarına göre kırk-elli altın ihsan olunuyor ya da savaşta gösterdikleri yararlılıktan dolayı tımar veriliyordu.⁴³⁴ Padişahların askerlere karşı gösterdikleri maddi ve manevi destek, onlar için büyük bir manevi güç kaynağı oluyordu.

Serdarlar, ordunun sevk ve idaresiyle birlikte askerin motivasyonundan da sorumluydular. Bu yüzden sefer sırasında barınma, beslenme ve ücret konusunda problem yaşandığında tüm sorumluluk serdarlarındı. Bu nedenle herhangi bir aksaklıkta bütün suç serdara yükleniyordu. Nitekim sefer sırasındaki isyanlarda askerlerin öncelikle serdar çadırına yöneldikleri ve onu yıkmakla birlikte serdara saldırıp yaraladıkları ve hatta hapse atma şeklinde tepki gösterdikleri daha önce vurgulanmıştı. Sonuç itibariyle askerlerin

⁴²⁷ *Tarih-i Nâimâ, III*, s. 814.

⁴²⁸ *Fezleke Tahlil ve Metin*, s. 857.

⁴²⁹ *Tarih-i Nâimâ, III*, s. 815.

⁴³⁰ *Mür'î'ti Tevârih Tahlil ve Tenkidi Metni*, s. 124.

⁴³¹ *Topçular Kâtibi Tarihi*, s. 747.

⁴³² *Tarih-i Nâimâ, III*, s. 886; *Zafername Tahlil ve Metin*, s. 39.

⁴³³ *Vekâyi'-nâme*, s. 383.

⁴³⁴ *Tarih-i Kamanıçe Tahlil ve Metin*, s. 61-62.

sevk ve idaresi kişisel yönetim kabiliyetine bağlıydı ve askerleri idare etmek için serdarların yoğun çaba göstermeleri gerekiyordu. Bu durum ordu komutanlarını, askerleri savaşa çekmek konusunda farklı uygulamalara yönlendirmişti. 1592-93 tarihli Bosna Valisi Hasan Paşa'nın Siska Kalesi seferinde, Hasan Paşa, metrislerde bulunan askerlere din ve padişah uğruna canla başla çalışmalarını söylüyor ve onları tüm gücüyle savaşmaları için teşvik ediyordu.⁴³⁵

1625-26 tarihli Bağdat seferinde, ordu komutanı olmanın yanında şairane bir kişiliği de sahip olan Hafız Ahmet Paşa, Çölek Sahrası menziline çeşitli eyalet beylerinin orduya katılımıyla birlikte askerleri savaş için şevklendirmek, onların moral ve motivasyonlarını üst seviyede tutmak amacıyla farklı bir yöntem olarak şiir okumuştur.⁴³⁶ Şiir okuyarak askere cesaret veren Ahmet Paşa, bizzat metriste askerin yanında bulunarak onlarla birlikte toprak sürmüş, lağım yollarının açılmasında çalışmıştır. Askerlere ihsan konusunda cömert davranmış ve onları sözleriyle desteklemiştir. Ahmet Paşa'nın gayretli davranışları, askerler üzerinde olumlu etki yaratmış ve askerler gece gündüz metrislerde var güçleriyle savaşarak iki ay içinde elli iki yerden kaleye lağım yolu inşa etmişlerdir.⁴³⁷ Osmanlı-Şah Abbas savaşında, Ahmet Paşa'nın çevresindeki askerlerin bir kısmı, savaş alanından firar etme yolunu tutmuştu. Paşanın yakınında yalnızca birkaç sancaktar, iç oğlanları ile birkaç topçu ve yeniçeri ağası kalmıştı. Bunun üzerine Ahmet Paşa, yeniçerilere karşı haykırarak bugün değilse hangi gün için savaşacaklarını, cesurca saldırıya geçtikleri takdirde düşmanın karşılarında duramayacağını ve neden çaba göstermediklerini söyleyerek askerleri savaşa çekmek istemiştir.⁴³⁸

1648-49 tarihli Girit kuşatmasında Serdar Hüseyin Paşa, çoğu zaman metrislerde askerlerin yanında bulunarak, onların gönüllerini alan ve cesaretlendiren sözler söylüyor, bunun yanında bahşişler dağıtıyordu.⁴³⁹ Savaş sırasında Hüseyin Paşa'nın çenesine iki kurşun isabet etmesine rağmen, askerlerin ümitsizliğe kapılıp savaşı bırakmamaları için metrisleri kontrol ediyor ve askerleri savaşa teşvik edici davranışlarda bulunuyordu.⁴⁴⁰ 1653-54 tarihli Çanakkale Boğazı'nda Venediklilerle yapılan deniz savaşında, Kapudan Murat Paşa, Osmanlı donanma gemilerinin hücum ettiği sırada bir kayığa binmiş ve eline

⁴³⁵ *Tevarih-i Cedid-i Vilayet-i Üngürüs*, s. 23.

⁴³⁶ “Bizimle Kerbelâ vâdisine hem-derd olan gelsin
Sinansun arsa-i ferzânelerde merd olan gelsin
Adûdan intikam almak için azm ettik ey Hâfız

Ko! Bu lâf güzâfi işte meydan merd olan gelsin.” Tarih-i Nâimâ, II, s. 575-576; Fezleke, s. 742-743.

⁴³⁷ *Tarih-i Nâimâ, II, s. 581; Fezleke, s. 749.*

⁴³⁸ *Tarih-i Nâimâ, II, s. 592.*

⁴³⁹ *Fezleke, s. 945.*

⁴⁴⁰ *Fezleke, s. 1026.*

ok ile yay almıştı. Murat Paşa, Osmanlı gemileri arasında gezerek onlara attığı oklarla askeri korkutmak yoluyla geride kalan gemileri savaş alanına çekmek istemişti.⁴⁴¹ Kapudan, böylelikle askerleri savaşa teşvik etmek için farklı bir yöntem uygulamıştı. Hafız Ahmet Paşa gibi okuduğu şiirlerle askeri yüreklendirmek isteyen paşalardan biri de Melek Ahmet Paşa'dır.⁴⁴² Bunun yanında 1654-55 tarihli Bitlis seferinde Ahmet Paşa, baş ve esir getiren askerlere huzurunda yığılmış bulunan altın ve akçelerden dağıtmak suretiyle ihsanda bulunmuştu.⁴⁴³ Aynı seferde, uzun süren kuşatma nedeniyle kale içinde açlık çeken han askerleri, Osmanlı ordugâhına gizlice yerleşmişlerdi. Bunun üzerine Ahmet Paşa, ordu içinde han askerlerinden bulup başını getiren Osmanlı askerlerine elli altın verme vaadini münadiler aracılığıyla duyurmuştu. Paşanın ödül vaadiyle uyguladığı teşvik neticesinde, bir gecede üç bin civarında han askeri ordugâh içinden firar etmişti.⁴⁴⁴ Yine 1662-63 tarihli Uyvar seferinde Fazıl Ahmet Paşa, gece-gündüz metrislerde çalışan ve toprak süren askerlerin yanında bulunarak onlara kese kese altın ve gümüş ihsan etmişti. Bir gece şiddetli yağmur yağmış ve Ahmet Paşa'nın elbiseleri baştan ayağa çamur içinde kalmıştı. Onun bu haline gören askerler "*Sadrazam bu haliyle yürüdükten sonra bize yüzümüz üzere yürümek gerekir.*" demişlerdi.⁴⁴⁵

1668-69 tarihli Girit-Kandiye kuşatmasında, askerlerin üç yüz civarında düşman kaptanı ve yaklaşık dört bin kadar düşman başını Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'nın huzuruna getirmeleriyle, kendilerine rütbelere göre bolca altın ve maaşlarına zam verilmişti. Bunun yanında bizzat Ahmet Paşa tarafından askerlerin başına gümüş çelenkler takılmıştı.⁴⁴⁶ 1682-83 tarihli Viyana kuşatmasında Sadrazam Kara Mustafa Paşa yaralı askerlerle yakından ilgilenmişti. Mustafa Paşa'nın emriyle, hazine kâtibi Şeyhoğlu Abdi Efendi yaralılara hediyeler dağıtmıştı. Bunun yanında sadrazam yaralılara çorba ile pilav hazırlanması için günlük otuz ölçek pirinç, altmış okka yemek yağı ve iki yüz ekmek verilmesini buyurmuştu. Bunlar hazine kâtibi tarafından eksiksiz yerine getirilmişti. Yaralıların yanı sıra yoksul ve kimsesizler için de yemek verilmişti. Her gün iki karavana içinde pilav ve çorba, sıçan yollarının başladığı yere götürülmüş ve orada ihtiyaç sahibi askerlere dağıtılmıştı.⁴⁴⁷ Aynı kuşatmada Kara Mustafa Paşa, metrislerin bağlantı yolları

⁴⁴¹ *Vekâyi'-nâme*, s. 65.

⁴⁴² *Seyahatnâme*, IV, s. 133.

⁴⁴³ *Seyahatnâme*, IV, s. 133.

⁴⁴⁴ *Seyahatnâme*, IV, s. 136.

⁴⁴⁵ Şimşirgil, *Slovakya'da Osmanlılar*, s. 84.

⁴⁴⁶ *Seyahatnâme*, VIII, s. 179.

⁴⁴⁷ Ahmet Ağa, *Viyana Kuşatması Günlüğü*, s. 36.

olan sıçan yollarını gözden geçirmişti. Bunun yanında paşa serdengeçtilere hediyeler dağıtmıştı.⁴⁴⁸

Ordugâhta akşamları meydana getirilen divan toplantılarının konusu, ertesi gün savaş alanında askerlerin gücünü ve şevkini artırmak amacıyla verilecek ödüller hakkında olabiliyordu. 1668-69 tarihli Girit-Kandiye kuşatmasında, Fransız seyyah Guillatiere, akşamları iki çavuşun vezir kapısının iki yanından yerlerini almalarının ardından yüksek sesle “Allah, Allah” diye bağırarak askerleri çağırdıklarını ve davet üzerine askerlerin toplandıklarını anlatır. Bundan sonra çavuşlar, ertesi gün için düşman başları üzerine değer biçerlerdi. Bu ordugâhta her akşam düzenlenen bir adetti. Düşman ordusunun güçlü olduğu dönemde baş getirenlere yirmi beş-otuz, zayıf olduğu zaman dokuz-on altın veriliyordu. Aynı zamanda düşmana ait siper kazıklarını getirenlere üç altın verileceği belirtilmişti.⁴⁴⁹

Yönetim tarafından başvurulan teşvik uygulamalarından biri de özel bir hedef gösterilerek bunu yerine getiren askerın ödüllendirilmesiydi. 1594-95 tarihli Estergon Kalesi savunmasında, düşman askerleri kaleye üç kez yürüyüş gerçekleştirmişler ve bu kuvvetlerin yönetiminden sorumlu komutanın herhangi bir Osmanlı askeri tarafından vurulduğu takdirde kendisine ister bölük ister sancak her ne isterse verileceği vaat edilmişti. Budin'den orduya katılan Osman adındaki asker, Cezayir tüfeği ile üzerinde altın zincir bulunan komutanı isabetli atışıyla göğsünden vurmaya başarmıştı.⁴⁵⁰ 1605-06 tarihli Tepedelen seferinde, kalenin Tepedelen tarafındaki varoş palankasına ateş bırakan askere bin altın verileceği vaat edilmişti. Nitekim bir asker bu görevi yerine getirmiş ve kale içindeki evlerin yanması üzerine düşmanın savunma gücü bu yangını söndürmek için kullanıldığı sırada başlatılan isabetli top atışlarıyla da çok fazla sayıda düşman askeri öldürülmüştü.⁴⁵¹

Sefer sırasında kendiliğinden gelişen durumlar da askeri çalışmaya sevk edebiliyordu. 1668-69 tarihli Girit-Kandiye kuşatmasında, askerler, kaleye üç yıl boyunca atılan yaklaşık bin ton civarındaki kurşunu toplayıp bunları Defterdar Ahmet Paşa'ya teslim ederek karşılığında ücretlerini almışlardı. Ancak bu kurşun Yeniçeri Ağası Abdi ve Kethüdası İbrahim Paşa ile Sadrazam Kethüdası Mahmut Paşa tarafından alıkonulmuş ve tahta kurşunlar dökülerek camilerin üzerinde kullanılmıştı. Bunun üzerine kurşun

⁴⁴⁸ Ahmet Ağa, *a.g.e.*, s. 89.

⁴⁴⁹ Üçel-Aybet, *Osmanlı Ordusu (1530-1699)*, s. 467.

⁴⁵⁰ *Tarih-i Nâimâ, I*, s. 69.

⁴⁵¹ *Fezleke*, s. 498.

ihtiyacı duyulması ve fiyatının da oldukça yükselmesi üzerine çoğu asker dere tepe ve hendeklerde kurşun arar olmuşlardı.⁴⁵² Aynı seferde metrisler tekrardan katılıp doldurulduğu sırada birçok yerde yüz binleri bulan düşman gülleleri bulunmuş ve miri için tophaneye taşınmıştı. Çok fazla sayıda gülle bulunmasıyla birlikte bu kez gülle getiren askerlere birer Mısır parası verileceği vaat olunmuştu. Bunun üzerine askerler yakın veya uzakta bulunan dağ, tepe veya bahçelerde gülle aramışlar ve yirmi farklı yere bunları yığmışlardı.⁴⁵³

Seferlerde kalelerin fethi ve savunulmasında gösterdikleri yararlılıklarından dolayı yüksek devlet ricali, yardımcı kuvvetlerin beyleri ve üst rütbeli komutanlar, sefere katılımlarında ihsan olunan hilatler haricinde gösterdikleri başarılar dolayısıyla da hilatlerle ödüllendirilmekteydi. 1672-73 tarihli Kamanıçe seferinde, kalenin fethedilmesi nedeniyle vezirlere samur kürklü hilat-ı fahire, ulema ve mirmiran ile ocak ağalarına hilat ihsan olunmuştu. Bunun yanında Kırım Hanı ve Kazak Hatmanı Doreoşenko'ya da hilat giydirilmişti.⁴⁵⁴ 1635-1636 tarihli Sultan IV. Murat'ın Revan seferinde, şeyhülislam, vezirler, yeniçeri ağası, kadıaskerler, mirmiran, ümera, bölük ağaları ile ocak ağaları gibi sefer sırasında yaralılık gösteren seksenden fazla devlet görevlisi hilat ile ödüllendirilmişlerdi.⁴⁵⁵ 1683-84 tarihli Budin Kalesi'nin savunulmasında gösterilen başarıdan dolayı mükâfatlandırmalar yapılmıştı. Öncelikle Budin Valisi Vezir İbrahim Paşa'ya samur kürk, değerli taşlarla kaplı kılıç, mücevher sorguç ve hançer, Paşayla birlikte kalede bulunan komutanlar ve ocak ağalarına hilat-ı fahire, kale dışında serdarlık görevinde bulunan Vezir Mustafa Paşa ve onunla birlikte yardımcı kuvvet beyleri olan Bosna Valisi Osman Paşa, Rumeli eyaleti mutasarrıfı Mehmet Paşa, Diyarbakır Valisi Siyavuş Paşa ve Kırım Hanı Nurettin Sultan'a birer samur kürk ihsan olunmuştu. Ayrıca Mısır askeri komutanları ve beyleri ile Şam askeri komutanlarına da hilat-ı fahire, Şatırbaşı Salih Ağa ile birlikte gönderilmişti.⁴⁵⁶

1683-84 tarihli Kamanıçe Kalesi'nin Lehlere karşı savunulmasında gösterdikleri yararlılıklardan dolayı Kırım Hanı'na samur kaplı hilat, taşlarla süslü kılıç, mücevher sorguç ve on bin altın verilemekle birlikte Şirin ve Mankıt beyleriyle mirzalarına altmış yedi civarında hilat-ı fahire ve Serdar Süleyman Paşa'ya samur kürk, mücevher kılıç ve

⁴⁵² *Seyahatnâme*, VIII, s. 209.

⁴⁵³ *Seyahatnâme*, VIII, s. 209.

⁴⁵⁴ *Tarih-i Kamanıçe Tahlil ve Metin*, s. 84.

⁴⁵⁵ *Zafername Tahlil ve Metin*, s. 13.

⁴⁵⁶ *Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin*, s. 188.

diğer üst rütbeli askerler de hilatla ödüllendirilmişlerdi.⁴⁵⁷ Kanije Savunması nedeniyle Tiryaki Hasan Paşa, üç hilat, üç mükemmel at ve bir mücevher kılıç ile mükâfatlandırılmış ve İstanbul'a döndüğünde dördüncü vezirliğe atanmıştı.⁴⁵⁸

Osmanlı askerleri açısından savaşlarda öncü olmak ya da ihtiyaç halinde kişisel yeteneği kullanarak gerekli işleri yerine getirmek ödüllendirilme nedeniydi. 1593-94 tarihli Yanık seferinde, kubbe üzerine çıkarak haçları indiren topçu ocağından İbrahim adlı askere sipahilik ihsan olunmuştu.⁴⁵⁹ 1635-36 tarihli Revan seferinde, hisar bedenine çıkarak düşman bayraklarından birini alıp Sultan IV. Murat huzuruna getiren cebeci sınıfından askere, otuz kuruş ve sipahilik verilmişti.⁴⁶⁰ 1662-63 tarihli Uyvar seferinde, Erzurumlu Abbas adında Osmanlı askeri, diğer askerlerden önce kale üstüne çıkıp bayrak dikmişti. Düşman askerleri üzerine geldiyse de onu kale bedeninden ayıramamışlardı. Ardından bir yeniçeri dahi yanına çıkmasıyla birlikte bu durumu gören diğer Osmanlı askerleri gayrete gelmiş ve yapılan kale yürüyüşüyle birlikte kalenin fethi sağlanmıştı. Bu durum Veziriazam Köprülü Fazıl Ahmet Paşa tarafından Sultan IV. Mehmet'e arz edilmiş ve Sultan tarafından Abbas'ın başına çift çelenk takılmış ayrıca isteği üzerine Erzurum gümrüğünden günlük yetmiş akçe ile emekli edilmişti. Bunun yanında dört top kumaş ve altın ihsan olunmuştu. Kardeşine ise gümrükten elli akçe verilmişti. İkinci olarak burçlara çıkan yeniçeri de yüksek miktarda ulufe ile mütekaidin sınıfına yükseltilmişti.⁴⁶¹

1629-30 tarihli Bağdat seferinde, bahar ayları olması nedeniyle Altın Suyu taşkın yapmış bu nedenle geçiş sırasında pek çok hayvan ve asker boğulmuştu. Ancak yeniçeriler arasında kayık yapmayı bilen bir asker, dağlardan kesilen keresteden kısa sürede bir kayık yapmayı başarmıştı. Kayığın dışına sürülmesi gereken zift bulunamamış, bunun yerine birkaç sığır postundan burası kapatılmış ve nehri geçecek düzeyde bir kayık meydana getirilmişti. Serdar Hüsrev Paşa ve ordunun ileri gelenleri o kayıkla karşıya geçmişler, yeniçeriye serdar tarafından iki yüz kuruş ve diğer komutanlar tarafından pek çok akçe ödül olarak verilmişti.⁴⁶² 1672-73 tarihli Kamanıçe seferinde, önce Tırhala sancağı sipahilerinden olup sonra Kunbaracı ocağına getirilen Ahmet sipahiye bizzat Veziriazam Köprülü F. Ahmet Paşa tarafından kunbaraların istenilen yere atılması istenmişti. Bunun üzerine Ahmet sipahi, altmış ve otuzar vukıyyelik kunbaraları hazırlamış ve ateşlemişti. Kunbara güllerleri gündüz vakti olmasına rağmen fark edilmeden ilerlemiş ve istenilen noktaya tam isabetle atılmıştı. Bu durum kalede büyük bir

⁴⁵⁷ *Zübde-i Vekayiât*, s. 190.

⁴⁵⁸ *Mür'i't Tevârih Tahlil ve Tenkidi Metni*, s. 65.

⁴⁵⁹ *Fezleke Tahlil ve Metin*, s. 276.

⁴⁶⁰ *Revan ve Tebriz Seferi Ruznâmesi*, s. 25.

⁴⁶¹ *Vekâyi'-nâme*, s. 198-199.

⁴⁶² *Tarih-i Nâimâ*, III, s. 653.

hasara yol açmış, Ahmet sipahi gösterdiği başarı nedeniyle ödüllendirilmişti. Kalpağını eline alıp Veziriazam huzuruna vardığında kalpağının içi parayla doldurulmuştu.⁴⁶³ Aynı seferde, Köprülü F. Ahmet Paşa kolundan ilk olarak tabyaya çıkararak ezan okuyan ancak bu sırada tüfekle vurulmak suretiyle yaralanan askere de Paşa tarafından bolca ihşanda bulunulmuştu.⁴⁶⁴

Savaş sırasında Müslüman olup Osmanlı saflarına katılan askerler de ödüllendirilmekteydi. 1648-1649 tarihli Girit-Tuzla Savaşı'nda birkaç yüz Hırvat ve soltat çıkıp Hüseyin Paşa huzuruna gelmişlerdi. Müslüman olmuşlar ve her yüz askere bir kapudan başbuğ kılınmıştı. Bu askerlerin lazım olan hizmetiyle ilgilenmek üzere Torbalı Mehmet Paşa görevlendirilmiş ve her birinin yeteneklerine göre vazife ve tımar verilmişti. Bunlarda diğer Osmanlı askerleri gibi kaleye varıp düşmanla savaşıyorlardı.⁴⁶⁵ 1586-1587 tarihli Ahıska ve Guri Kalesi seferinde, Varzuoğlu Mahmut Han, eski Guri Beylerbeyisi Potur Ali Paşa vasıtasıyla itaatini sunmuştu. Müslüman olmasının ardından kendisine hilat ve yakınlarına dirlikler ihşan olunmuştu.⁴⁶⁶

Osmanlı sefer kaideleri içerisinde yer alan teşvik uygulamaları ve ödüllendirmeler yönetim ve askerler açısından oldukça önemliydi. Merkezi yönetim, bu tür uygulamalarla askerlerden beklediği üst düzey verimi elde etme yolunu tuttuğu gibi askeri disiplin ve kontrolü de sağlıyordu. Özellikle gelenekselleşmiş uygulamalardan olan üst düzey devlet adamlarına hilat giydirme töreni Osmanlı seferlerinin ayrılmaz parçalarından birini oluşturuyordu. Askerler açısından bakıldığında teşvikler ve ödüllendirilmeler daima kabul edilen hatta gerçekleştirilmedikleri takdirde sorun çıkarılması gereken durumlar olarak görülüyordu. Askerlerin ulufe ve maaşlarına zam istemek suretiyle sefer sırasında isyanlarını görmek mümkündü. Bunun yanında Osmanlı ordusu içerisinde kendini yetiştirmiş ve başarı olan bir askerın kademe atlamasının yolu daima açıktı. Alt kademedeki askerlerin tımarlı sipahiler sınıfına yükselmesi gösterdikleri başarıya bağlı olarak kolaydı. Bu durum Osmanlı ordusunun kendiliğinden yenilemesini de sağlıyordu. Sonuç olarak Osmanlı askerleri uzun süren ve sonucu belirsiz olan sefer organizasyonlarında, yalnızca düşmana karşı değil doğa şartlarına karşı da verdikleri mücadelenin karşılığı olarak ödüllendirilmeyi bekliyorlardı. Merkezi yönetimde bunun bilincinde olarak maddi ve manevi yönden, kaynaklarını olabildiğince kullanmak suretiyle bu beklentiye cevap veriyordu.

⁴⁶³ *Tarih-i Kamanîçe Tahlil ve Metin*, s. 58.

⁴⁶⁴ *Tarih-i Kamanîçe*, s. 69.

⁴⁶⁵ *Fezleke Tahlil ve Metin*, s. 1048-1049.

⁴⁶⁶ *Kitab-ı Fethi Gence*, s. 37.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÖRENLER VE EĞLENCELER

3.1. Sefere Çıkış Törenleri

Uzun yıllar doğu ve batı da yürütülen seferler neticesinde güçlü bir savaş tecrübesine sahip olan Osmanlı Devleti'nin, gerçekleştirdiği seferlerin ayrılmaz bir parçası da törenlerdi. Sefere çıkış törenleri içerisinde, tuğ çıkarma, hilat giydirme ve Sancak-ı Şerif'in teslimi gibi törenlerin yanında özellikle askerlerin yer aldığı sefer alayları, törenler kısmından önemli bir bölümü oluşturuyordu. Buna esnaf alaylarının da eklenmesiyle birlikte resmi törenlere halkın katılımı sağlanmış oluyordu.

Padişahın idaresinde gerçekleştirilecek bir seferin ilk merasimini Tuğ-ı hümayun'un çıkarılması oluşturuyordu. Tuğların çıkarılacağı gün yapılacak törende, vezirler ve Şeyhülislam hazır bulunmaktaydı. Törenin yerine getirilmesinden bir gün önce vezirler, Sadaret kethüdası yoluyla, Şeyhülislam ise Reisülküttap vasıtasıyla davet olunuyordu. Bunların dışındaki devlet ricalinin daveti⁴⁶⁷, Çavuşbaşı tarafından verilen tezkireler yoluyla sarayın Ortakapısı'nda hazır bulunmalarını haber vermek suretiyle gerçekleşiyordu. Bu törene vezirler selimi⁴⁶⁸ ve erkân, Şeyhülislam örfi ve beyaz erkân, Sadreyn Efendiler uzun yenli kürkleriyle, Defterdarlar ve Nişancı selimi ve erkân, Şikâr-ı Hümayun ağaları, Reisülküttap ve Çavuşbaşı selimi kürkleriyle katılıyordu. Devlet ricali at üzerinde *Bâb-ı Hümayun* gelerek buranın iç tarafında bulunan yerlerde oturup Sadrazamın gelmesini beklerdi. Ardından sadrazamın alaylarla saraya gelmesiyle birlikte *Dârüssaâde* önünde padişahında katılımıyla divan toplantısı düzenlenmekteydi. Devlet erkânı teşrifat kuralları gereğince divanda yerlerini almaktaydılar. Ardından Hassa müezzinleri ayakta Fethi Şerif'i okuyup sonlandırdıktan sonra Arz Ağaları Tuğ-ı hümayunların hazır olduklarını haber verirlerdi. Bunun üzerine Sadrazam ve tüm erkân *Bâbüssaâde*'ye giderdi. Yine burada Hassa müezzinleri tarafından Sure-i Fetih ile Fatiha

⁴⁶⁷ Tuğun çıkarılması törenine davet edilenler arasında Sadrazam, vezirler ve Şeyhülislam dışında, kadiaskerler, defterdarlar, Nişancı, Yeniçeri Ağası, Mir-i alem, Rikab-ı hümayun ağaları, Nakibü'l eşraf, Altıbölük ağaları, Divan-ı hümayun hâceleri, Dergah-ı ali Kapıcıları ve Ordu kadısı gibi görevliler de yer alıyordu. Hacı Ali Genç, *XVI. – XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Ordularının Sefere Gidiş Merasimleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2006, s. 13. Görevlilere gönderilen davet fermanı örnekleri için bkz. Genç, *a.g.t.*, s. 14-15.

⁴⁶⁸ Selimi, başlık anlamında kullanılıyordu. Osmanlı padişahları önceleri, '*Horasani*' denilen yünden yapılmış ucu sivri bir külah giyer ve üzerine sarık sararlardı. II. Mehmet, '*müceveze*' adı verilen başlığı, I. Selim adına izafen Selimi başlığı ihdas etmişti. Bunun boyu yaklaşık altmış beş santim civarında, yukarısı ağzından genişçe silindir şeklindeydi. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 602.

okunur ve Arz ağaları tarafından tuğlar çıkarılırdı. Sadrazam ve diğer tüm erkân tuğları ağalardan alırlar ve *Bâbüssaâde* önünde bulunan yerlerine dikerlerdi. Ayrıca Sancak-ı Şerif, bulunduğu sandukadan çıkarılarak yerine konurdu. Bununla birlikte tuğ sahibi ricalin konakları önüne birer tuğ dikilmekteydi. Tuğların *Bâbüssaâde* önünde dikilmesiyle birlikte Şeyhülislam dua okur ve ardından geleneksel olarak Sahabe-i kiram harbelerinin tamir edilmesi için emir verirdi.⁴⁶⁹

Sefer öncesi gerçekleştirilen törenlerin bir diğeri de ordu komutanlarına serdarlık hilatının giydirilmesi ve Sancak-ı Şerif'in teslimi töreniydi. 1656-1657 tarihli Çanakkale Boğaz'ı seferi öncesinde Sadrazam Köprülü Mehmet Paşa, Sultan IV. Mehmet'in huzuruna çıkmış ve başına iki parça değerli taşlarla süslü sorguç takılmıştı. Bunun yanında iki hilat ki bunların biri kürklü ve diğeri sade olmak üzere Mehmet Paşa'ya giydirilmiş, ardından Sancak-ı Şerif kendisine teslim edilmişti. Bizzat Sultan Mehmet tarafından seferde başarılı olması için dua edilmişti.⁴⁷⁰ Yine Uyvar seferi öncesinde Arz Odası'nda gerçekleştirilen törende, Köprülü Fazıl Ahmet Paşa'ya iki parça taşlarla süslü sorguç ve altın kaplı kabzasıyla bir kılıç kuşandırılmıştı. Ayrıca samur kürk ve sade olmak üzere iki hilat giydirilmiş ve bizzat Sultan Mehmet elleriyle Sancak-ı Şerif'i Ahmet Paşa'ya teslim etmiş ve dua etmişti.⁴⁷¹ Serdara giydirilen hilatın yanında yüksek devlet ricali içinde hilat giydirme töreni gerçekleştiriliyordu. 1672-73 tarihli Kamaniçe seferi öncesinde, sefere memur olan tüm erkâna Şikâr Kapısı önünde hilatleri giydirilmişti. Öncelikle vezirlere kürklü seraser⁴⁷², ulemaya ahi kürklü sof, ardından Rikab-ı hümayun ağalarına sade hilatler, arkasından divan hâceleri ve bölük ağalarıyla ocak halkı, fakat yeniçeri ağasına vezir olması nedeniyle kürklü seraser giydirilmişti. Bunlardan sonra çavuş-başı, kapıcılar kethüdası ve bazı neferlerine hilatları dışarda giydirilmiş ve tüm erkân tertip olunduğu üzere padişah önünde yer öpmüşlerdi. Ardından Sultan IV. Mehmet'in işaretiyle Vani Efendi dua etmiş ve vezirler ile ulema mensupları sultanı selamlamışlardı.⁴⁷³

Sefer alayları özellikle ordunun sefere çıkışı sürecinde önemli bir yer tutuyordu. 1620-1621 tarihli Hotin seferi öncesinde Sultan II. Osman büyük askeri alayla hareket

⁴⁶⁹ Dündar Alikılıç, *XVII. Yüzyıl Osmanlı Saray Teşrifati ve Törenleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2002, s. 73-74; Dündar Alikılıç, "Osmanlı Saray Teşrifati ve Törenleri", *Türkler*, c. 9, Ankara 2002, 875-886. s. 879; Ebru Baykal, *Osmanlılarda Törenler*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne 2008, s. 45.

⁴⁷⁰ Abdi Paşa, *Vekâyi'-nâme*, s. 107-108.

⁴⁷¹ *Vekâyi'-nâme*, s. 157.

⁴⁷² Seraser, ipek ve altın işlemeli, kalın ipekli bir kumaş çeşidiydi. Dokunmasında bol miktarda altın ve gümüş kullanılması nedeniyle oldukça bir kumaştı. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 606.

⁴⁷³ *Vekâyi'-nâme*, s. 357-358.

ederek otağındaki tahtına oturmuştu. Veziriazam Hüseyin Paşa ve diğer vezirler silahlarıyla donanmış, alaylarından her birinin kethüdarları ile mahiyetleri İstanbul içinde alay bayrakları, tuğ ve yedekleriyle farklı alaylar oluşturmuşlardı. Bunlar sarayın Edirne Kapısı'ndan dışarıya saflar bağlayıp Sultan II. Osman'ı selamlamak üzere durmuşlardı. Yürüyüşte olan alaylarda önde Şeyhülislam Esad Efendi, Rumeli ve Anadolu Kadıaskerleri olarak Kemal ve Sünbül Ali Efendiler yer alıyordu. Kapıkulu sipahileri zırhlı ve tirkeşli, her birinin ellerinde kılıçları vardı. Sipahiler kırmızı alay bayrakları altında sağ tarafta saflar halinde duruyorlardı. Onların aşağısında ulufeciyan-ı yemin bölükleri yeşil alay bayraklarıyla, gureba-i yemin askerleri beyaz alay bayrakları yer alıyorlardı. Sol taraftaki safta, silahtar ve süvariler sarı bayrakları altında saflar tutmuşlar, ardından yeniçeri alayları ve alay bayrakları altında yeniçeri ağası, sekbanbaşı, kethüda, zağarcı, samsoncu, turnacıbaşları ve ocak ağaları bulunuyordu. Yeniçeriler mücevherli tüfekleri, sim kılıçları ve altın üsküfleriyle her biri yedişer saf oluşturmuşlardı. Bunların yanında acemioğlanı, bostancı, baltacı ve cebeciler alayı yer alıyordu. Cebeciler, cebeci odası önünde saf tutmuş ve topçular ise Dikilitaş önünde, başlarında külah ve alay bayraklarıyla, top arabacı ve tersane alayı ise reisler ve kaptanlarıyla her biri ayrı alaylar oluşturmuşlardı. Çavuşların ellerinde altın topuzlar bulunuyordu.⁴⁷⁴

Bunun yanında alayları görmek üzere tüm çarşı, dükkân ve meydanlarda olan halkın izdihamı büyüktü. Sultan Osman at üzerinde, mücevherli kılıcı ve başında gaza sorgucuyla ilerliyordu. Solak kethüda ve solakbaşları piyade halde sultanın yanında ilerliyorlardı. Rikab-ı hümayun ağaları sultanın önünde yürümekte, ardından silahtar, çuhadar ve rikabdar gelmekteydi. Alemdarlar ellerinde bayraklarıyla yürüyor, davul, zurna ve nefirler çalınıyordu. Yeniçeriler ve bölük halkı bayrakları ve alaylarıyla safları bozmadan yürümekteydiler. Edirne Kapısı önünde kurbanlar kesilerek fakirlere dağıtılıyordu. Esnaf, kumaşlarını sultanın atının ayaklarına sermişti. Alaylar halinde Davutpaşa'ya varılınca sultan burada alayları izlemiş ve askerlere selam vermişti. Otağa girmek üzere hareket ederken rikab-ı hümayun ağaları padişah önünde ilerliyorlardı ve tüm vezirler selama durmuşlardı. Otağ önünde atından inen Sultan Osman tahtına oturmuştu.⁴⁷⁵

⁴⁷⁴ Çavuşlar, yürüyüş ve resmi geçitlerde askerin düzenine dikkat eder ve ellerini göğüsleri üzerine bastırarak selam verirlerdi. Marsilli, *Osmanlı Zuhurundan İnhitâtına Askerî Vaziyeti*, s. 77; Ümit Koç, "XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Çavuşluk Teşkilatı", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12/2, Elazığ 2012, 395-420, s. 411.

⁴⁷⁵ *Topçular Kâtibi Tarihi*, s. 716-719.

Sultan IV. Murat'ın Revan seferinde yine büyük bir sefer alayı düzenlenmişti. İskelede duran başlarda, kadirga ve firkateler sancak ve bayraklarla süslenmişti. Kapudan Paşa tarafından Bahçe Kapısı'ndan Eminönü'ne kadar atlaslar döşetilmişti. Rikab-ı hümayun ağaları, müteferrikalar ve çavuşlar gümüş topuzları ellerinde, yeniçeriler, acemioğlanı, cebeci, topçu ve top arabacıları ile tersane askerleri alaylar halinde saflardaydı. Ulemadan müderris, kadıaskerler ve dervişler, divandan defterdarlar ve Şeyhülislam Yahya Efendi ile Kaymakam Bayram Paşa saflarda yer alıyordu. Ardından nakibü'l eşraf ve seyyidler alayı arasında Sancak-ı Şerif bulunuyordu. Altın taçlı şatırların ellerinde ok ve yay vardı. Solaklar⁴⁷⁶ ellerinde ok ve yaylarıyla, simli kılıçları ve başlarında sorguçları bulunuyordu. Sultan Murat, at üzerinde ilerliyordu. Silahlar, çuhadar ve rikabdarın her birinde mücevher kılıç ve süslü tirkeşleri vardı. Mir-i alem ile birlikte götürülen yedi parça alemler, alemdarların elinde ve mehterana ait zurna, nefir ve davullar çalınarak yürünüyordu.⁴⁷⁷

1672 tarihli Kamanice seferi öncesi, ordunun sefer alayına tanık olan A. Galland, *"bu alay bütün hayatım boyunca gördüğüm şeylerin en güzeliydi"*⁴⁷⁸ dediği askerlerin tasvirine dair geniş bilgiler vermiştir. Galland'a göre alay töreni yedi ayrı heyetin geçişiyle gerçekleşmişti. Bunlar sırasıyla nişancı, defterdar, daha önce Mısır'da görevli İbrahim Paşa, Edirne ve Teselya'da kaymakamlık yapan Mustafa Paşa, Musahip Paşa, sadrazam ve padişah alayından oluşuyordu. Alay yürüyüşü güneş doğmadan önce başlamış ve yaklaşık beş saat kadar sürmüştü. Her alayın başında ata binmiş iki adam ilerliyor ve bunlar birer tuğ taşıyorlardı. Bu iki tuğ arasında yaya halde biri Sancak-ı Şerif'i taşıyordu. Tuğların ve sancağın ardından deliler ilerliyordu. Yeşil veya sarı satenden ceketlerinin üzerinde yine aynı renkte satenden bir başka ceket giymişlerdi ve bunların ufak yakalıkları vardı. Bunun üstüne de genellikle bir kaplan derisi örtmüşler ve bunları bir kısmı başlarına diğer bir kısmı da göğüsleri üzerine bağlı kaftan şeklinde sarmışlardı. Bazılarının önden ve arkadan yükseltilmiş, sağ ve solu sivrileşen kırmızı külahları mevcuttu. Bir kısmının külahları sade veya yeşildi. Yine bir kısmı bu külahları üzerinde birer sorguç taşıyorlardı. Silahlarına gelince, yanlarına astıkları kılıçları ve ellerinde kargı ile buna bağlanmış sancakları vardı. Bu sancakların uçları da atın

⁴⁷⁶ Solaklar, uzun boylu ve belli bir yaşın üzerinde iyi silah kullanan yeniçeriler arasından seçiliyorlardı. Başlarındaki süpürge sorguçlu üsküfleri, beyaz eteklikleri ve çeşitli silahlarıyla dikkat çekiyorlardı. Zeynep Tarım Ertuğ, "Osmanlı Devleti'nde Resmi Törenler ve Birkaç Örnek", *Osmanlı*, (ed. Güler Eren), c. 9, Ankara 1999, 133-142, s. 134.

⁴⁷⁷ *Topçular Kâtibi Tarihi*, s. 1013-1014.

⁴⁷⁸ Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Hatıralar*, s. 114.

kuyruğuna kadar uzanmaktaydı. Hepsi birbirinden farklı renkte elbiseler giymeleri nedeniyle oluşan çeşitlilik görülmesi hoş bir hali ifade ediyordu. Deli subayları sonda yürüyorlardı ve başlarındaki samur ve büyük kalpaklar kendilerinin askerlerinden ayırt edilmesini sağlıyordu. Bunun yanında deliler arasında iki tanesi süvari olup sırtlarında iki büyük kanat vardı ve ikisi de üzerine bir kartal bağlı olan büyük birer yeşil değnek taşıyorlardı.

Bunlardan sonra her vezirin maiyetinde bulunan zeamet veya tımar sahibi sipahiler ilerliyorlardı. Bunların hepsi aynı derecede iyi atlara binmiş ve teşkilatlanmış değillerdi, bu işi kendi imkânlarına göre yapmışlardı. Ardından sadrazam alayının ağaları geliyordu. Bunlar güzel atlara binmiş, atlarının boyun, baş ve bacakları görünecek şekilde zırhlıydı. Her birinin kılıç, yay, oklarla dolu sırma işlemeli sadakları, güzel cilalanmış bakırdan kalkanları bulunuyordu. Ayrıca atları üzerinde kaplan veya pars derisi taşıyorlardı. Bundan sonra bizzat vezirler ilerlemekteydiler. Vezirler büyük bir ihtişam ve debdebe içerisinde, atlarının savaş teçhizatı gururlarını daha da artırıyordu. Demirden veya işlemeli zırhları, demir kenarları yanaklarına vurup yaka ve omuzlarına kadar düşen yeşil, kırmızı ve sarı satenden sarıkları, zırhlarını daha iyi göstermek üzere soldan sağa doğru giydikleri ve yanlarından kılıçlarına iştirilmiş saten veya kadifeden ceketleri, yıldızlı oklarla dolu işlemeli sadakları, ince ve nazik işlenmiş bir kılıfta cilalanmış okları ve ellerinde tuttukları kargılarıyla izleyenleri hayran bırakıp onların “*Güzel şey! Bundan daha güzel şey görmek mümkün değildir!*” demelerine neden oluyorlardı.⁴⁷⁹

Vezir, ağa ya da subaylar dört ile on arasında değişen içoğlanları tarafından takip ediliyorlardı. Her birinin zırhlı elbiseleri, demir zırhlı parlak ve cilalı demir serpuşları⁴⁸⁰, yayları, sadakları, ellerinde kargıları, sarık ve ceketleri, atlarının bir kısmı demir ve çelik, bazıları yıldızlı bakır süslemeleri insanda hayranlık uyandırıyor. Artlarından vezir kâhyaları güzel giyinip kuşanmış bir halde yürüyüş yapıyorlar, bunların içinde en önemlisi olan sadrazam kâhyasının önünden al renkte ceket giymiş dört yeniçeri yürüyordu. Yeniçerilerin her biri namlusu ve dipçiği kaplumbağa sedefi ve inci sedefiyle süslü güzel birer fitilli tüfek taşıyorlardı. İçoğlanlarıyla maiyetlerine mahsus diğer görevliler kâhyaların arkasından yürüyorlardı. Musahip paşa içoğlanlarının ceketlerinin alt kısımlarının yeşil veya başka renkte sırma kaplı olması yönüyle diğer vezirlerin içoğlanlarından ayrılıyorlardı. En sonda yer alan padişah alayı da meydana çıkmıştı.

⁴⁷⁹ Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Anılar*, s. 115-120.

⁴⁸⁰ Serpuş, Farsça'da ser baş ve puşi giymek kelimesinden başlık anlamında kullanılmaktaydı. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 611.

Bunun önünde dört tuğ bulunuyordu ve diğer iki tuğ otağ önüne dikilmişti. Ellerinde silahları ve başlarında mücevveze⁴⁸¹ bulunan çavuşlar arkalarında müteferrikalar olduğu halde tuğları takip etmekteydiler. Birkaç bayrağın ardından Mekke sancağı bunlardan sonra geliyor ve bu sancağı nakib de denen emirbaşılar ile Rumeli ve Anadolu kadıaskerleri izliyorlardı. Sancaktar, kadıasker ve emirbaşılardan başka ayırt edici özellikleri yoktu. Bunların ardından altı vezir gelmekteydi. Şatırlar bunların önünde ilerliyorlar ve bunların hırkaları çeşitli renklerde, boyunlarında kalın zincirler ve geniş tokalı kemerleri vardı.

Yeniçeriler, sadrazam ve musahip paşayı takip ediyorlardı. Bunlar omuzları üzerinde tahtası sarı bakırdan çivilerle dolu yarım mızrak taşıyorlardı. Padişahın av alayında, her biri pençesi üzerinde bir kuş götüren otuz kuşbazdan oluşuyordu. Bunların önünde yedi atlı hareket etmekteydi ve bu atlıların her biri sağ yanında ehlileştirilmiş kaplan götürülüyordu. Bundan sonra yeniçeriler elli civarındaki tazıları taşıyorlardı. Bunları beş-altı civarındaki av köpekleri takip ediyordu. Doğancılar, kaplanlar, kurt köpekleri ve yirmi beş binek atı uzun bir sıra teşkil ediyordu ve bunlar solaklar ile peyklerin iki tarafta oluşturdukları saflar arasından geçirilmişlerdi. Solaklar, çeşitli renklerde ipek elbiseleri, yayları, sadakları, okları ve balıkçıl kuşlarının tüyleriyle süslü yıldızlı gümüşten serpuşlarıyla, peykler⁴⁸² oldukça temiz sarı, kırmızı ve yeşil satenden elbiseleriyle yürüyorlardı. Sultan IV. Mehmet, kürklü kalın hırka giyinmişti, ince çelikten zırh ceketi, bilekleri ve aynı madenden zırlı pantolonu, başında kavuk yerine çelik ve gümüşten miğfer bulunuyordu. Beş solak, padişahın arkasında gruplar halinde ilerliyor ve omuzlarında fitilli tüfekler taşıyorlardı.

Padişahın arkasında ona yakın bulunan iki görevli silahtar ve çuhadardı. Bunların sırtında kırmızı renkte nadir İran barması üzerine kalın hırkaları ve serpuşları bulunuyordu. Silahtar, sultanın tamamen elmas ve yakutla süslü kabza ve kılıcını taşıyordu. Çuhadarsa, yay ve okla dolu kılıfla kalkan taşımaktaydı. Ardından ibriktar ve üç tülbentci geliyordu. Her biri sorguçlar ve mücevherle süslenmiş bir sarık taşımakta olup bu sarıklar gümüş ve ipek işlemeli bir mendile bağlıydı. Temiz ve düzgün şekilde samur yeşil hırka giymiş bulunan kapı ağası ve saray ağası yanyana hareket ediyorlardı.

⁴⁸¹ Mücevveze, başa giyilen bir nevi kavuktu. Ağzı yukarısına göre dar, tepesi kırmızı ve çıkıntılı, etrafı tülbentle sarılıydı ve yaklaşık otuz iki-üç santim yüksekliğindeydi. Padişah, sadrazam ve devlet erkânı tarafından uzun süre kullanılmıştı. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 493-494.

⁴⁸² Peykler, çeviklik ve iyi koşucu olmaları yönüyle tanınıyorlardı. Bunlar başlarında tüy sorguçlu altın ve gümüşten uzun başlıkları ve ellerinde teberleriyle alaylara ayrı bir güzellik katıyorlardı. Tarım-Ertuğ, *a.g.m.*, s. 134.

Bunların ardından on beş davul, nefir ve dümbelek sesleri savaşı andıran haliyle çalınıyor ve bu şekilde alaylar son buluyordu.⁴⁸³

Sefere gidişte uygulanan diğer bir tören de esnaf alayıydı. 1628-29 tarihli Hüsrev Paşa'nın Bağdat ve Hemedan seferi öncesinde esnaf alayı oluşturulmuştu. Esnaf içerisindeki sanatkârlardan olan ekmekçiler, kasaplar, bakkalların yanında pazarbaşı ve bedesten kethüdaları ile tellallar, saraçlar, ayakkabıcılar ve aşçılar gibi bütün esnaf kethüdalarının ziynetli alayları bulunuyordu. Esnaf grupları halinde IV. Murat'ın bulunduğu köşk altından geçerken dualar ediliyor, ardından sadrazam sarayına uğrayıp burada da her esnaf mallarını sergileyerek bir yandan davullar çalarak geçiyordu. Esnaf kethüdalarına kanun olduğu üzere hilatler giydiriliyordu. Ardından adetleri üzere kadı kapısına uğrayarak kendisine hediyelerini sunuyorlardı.⁴⁸⁴ IV. Murat'ın Revan seferi münasebetiyle oluşturulan esnaf alayında, başta ihtisap ağası ve esnaf kethüdaları olmak üzere bakkal, ekmekçi ve kasaplar gibi orduca esnafı içerisinde yer alan bütün sanat dalı mensupları ayrı ayrı alaylar oluşturmuşlardı. Alaylar padişah köşkü önünden geçerken hayr duaları ediliyor ve ardından Kaymakam Vezir Bayram Paşa sarayı önünden geçilirken bazı kethüda ve eşrafa hilat ihsan olunuyordu. Yine İstanbul kadısına uğranıyor ve burada da dualar ediliyordu.⁴⁸⁵ Yine IV. Murat'ın Bağdat seferi öncesinde esnaf İskele Kapanı önünde toplanıp, Adalet Kulesi önünden dualarla ve ellerinde metalleriyle geçmişlerdi. Sadrazam sarayına gelmesiyle birlikte burada ihtisap ağası, ordu kadısı ve bedesten kethüdası gibi görevlilere hilat giydirilmişti. İstanbul kadısına uğranmasının ardından orduyla birlikte Üsküdar'a geçmişler ve burada mallarını satmaya koyulmuşlardı.⁴⁸⁶

1672 yılında Edirne'de esnaf alayına şahit olan A. Galland, bunlar hakkında daha ayrıntılı bir tasvir sunmuştur. Buna göre ellerinde değnek bulunan yüz elli kadar yeniçerinin önünde bir çorbacı ve subaşı bulunuyordu. Bunları ekmekçiler takip ediyordu. Bir rençber saban sürükleyen iki öküzün arkasında yol boyunca buğday taneleri serpererek ilerliyordu. Ardından grup halinde şarkı söyleyip sıçrayan meşaleciler geliyordu. Bazılarının ellerinde çiçek ve ipeklerle sarılı meşaleler bulunuyordu. Bunlardan sonra başı ve ayakları dışında her yeri ipekli kumaşlarla bezenmiş bir deve götürülüyordu. Ekmekçilerin omuzlarında fitilli tüfek taşıyan çırakları vardı. Bunlardan sonra at üzerinde

⁴⁸³ Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Anılar*, s. 120-128

⁴⁸⁴ *Topçular Kâtibi Tarihi*, s. 890.

⁴⁸⁵ *Topçular Kâtibi Tarihi*, s. 1012.

⁴⁸⁶ *Topçular Kâtibi Tarihi*, s. 1070.

esnaf kethüdası geliyordu ve etrafında sırtlarına zırh, başlarında çeşitli renkteki sarıkları ve miğferleriyle ellerinde kargıları bulunan sekiz-on civarında süvariler bulunuyordu. Bunlarla beraber nefir, davul ve darbuka çalanlar geliyordu. Ekmekçileri, kasaplar takip etmekteydi. Bunların önünde yarı çıplak halde bir adam sağ elinde ucu kolunun derisiyle eti arasından geçmiş bir tüfek taşıyor ve bu noktada pıhtılaşmış kan kötü bir görüntü sunuyordu.

Kasap çırakları bu adamın arkasından ikişer kişilik sıralar halinde ilerliyor ve mesleklerine özgü aletler taşıyorlardı. Bunların çoğu kaplan ve pars derisiyle örtülmüşlerdi. Ortalarında gümüş ve altın yaldızlı boynuzları olan inekler götürülüyordu. Bunların yanında deri ve boynuzları çeşitli renklere boyanmış koyunlar bulunuyordu. Ardından kasap kethüdası, etrafında zırhlı ve süslü süvarilerle geliyordu. Bunların süslü atları güzel bir görüntü sunuyordu. Arkasından atla takip edenlerin ince işlenmiş kalkanları ve boyalı okları vardı. Bunların da çalgıcıları mevcuttu. Ardından gelen bahçıvanlar başlarında bir soğan parçası ve fitilli tüfeklerinin ucunda bulunan otlardan tanınıyorlardı. Yemişçiler ve tatlıcılar da aynı şekilde yürümekteydiler. Yemişçilerin önünde giden iki kişi, başlarında içi farklı türden meyvelerle dolu birçok sepetin bulunduğu birer büyük tepsi taşıyordu. Tatlıcıların önünde ilerleyen bir adamın topuklarına kadar inen bir gömleği vardı ve baştan aşağı helva kaplıydı ve kaba eti üzerinden avuç dolusu aldığı helvaları yiyor ve bir yandan da ona bakanlara fırlatıyordu. Oldukça uzun olan sakalı tamamıyla tatlıya bulanması nedeniyle görülemiyordu, külâhı da tatlıdan yapılmıştı. Bu adamdan başka hasırcıların yanına karışmış tuhaf bir adam daha vardı. Sirtında hasırdan yapılmış bir kaftanla eşek üzerine binmişti ve koşum iplerini seyisler tutuyorlardı. Adamın büyük olan sarığı hasır parçalarından yapılmıştı ve kethüda, yeniçeri ağası veya vezirleri taklit eder şekilde, gülünç bir halde başını sağa ve sola çevirerek selam veriyordu. Bundan sonra pamukçular, önlerinde aslan ve bir pars postu taşınır halde ilerliyorlardı. Silahçılar arasında ata binmiş ve kılıçları temizliyor gibi yapanlar vardı. Şamdancılar arasında ata binmiş bir çırak mum yapımını taklit ediyordu. Mumcuların önünde içi mumla dolu bir sandık taşınmaktaydı.

Kürkçülerin sırtında çoğunlukla kaplan veya pars derisi bulunuyordu. Taşıttıkları derilerden tanınan dericiler, ayakkabıcıların önünden yürüyorlardı ve ellerinde meslek aletleri bulunuyordu. Kundura ökçesi çakanlar arasında, taşınan küçük bir dükkân içinde bir çocuğun demir çakıyor gibi örs üzerine çekiç salladığı görülüyordu. Çuhacılar kendilerini tanıtmak üzere vücutlarını çuhalarla sarmışlardı. Kahveciler ve kahve taşıyanlar, kuvvetli ve gürbüzdüler, omuzları üstünde havan taşıyorlardı. Arkalarından

gelen bir araba içinde iki-üç adamın kahve pişirdikleri ve mermer havan içinde kahve dövükleri görülüyordu. Bunların dışında sarıkçılar ve terziler gibi pek çok türden esnaf alaylarda yer alıyordu. A. Galland'a göre bunlar toplamda üç bin civarındaydılar ve içlerinde çoğunlukla Rum, Yahudi ve Ermeniler bulunuyordu. Esnaf alayını görmek için toplanan halk, padişahın da içinde bulunduğu alayları izlemeye gelenler çok daha fazlaydı. Esnafların çoğunda silah bulunuyor ancak barutlarının az olduğunu göstermekten kaçınıyorlardı. Bununla birlikte atışları oldukça kötüydü ve nişan almak üzere fitilli tüfeklerini havaya kaldırıyor veya göğüslerine basıyorlardı. Atış sırasında başlarını arkaya çeviriyor ya da sağ ve sol omuzlarına doğru indiriyorlardı.⁴⁸⁷

Sefer kararının alınması ve gerekli hazırlıkların yapılması süreci, aynı zamanda resmi törenlerin başlangıcını ifade ediyordu. Devletin üst kademelerinde başlayan törenler, Osmanlı askerini ve halkını da içine alacak şekilde genişletiliyordu. Tuğ-ı hümayun ve rical tuğlarının dikilmesi, askerler için zorlu sürecin başladığı anlamına geliyordu. Sefere çıkış törenleri arasında özellikle sefer alayları önemli bir yer tutuyordu. Merkezi ordunun farklı birliklerine mensup askerleri bu alaylarda elbise ve teçhizatlarıyla bir anlamda gövde gösterisi yapıyorlardı. Sefer alaylarında askerlerin düzen ve disipline yönetim tarafından da büyük bir önem veriliyordu. Çünkü sefer alayları doğrudan padişah ve devletin askerler üzerinden ihtişamı ve gücünü gösteriyordu. Sefere çıkışta görülen diğer bir törende esnaf alayıydı. İmparatorluk merkezinde çok farklı sanat dallarında görev alan sanatkarlar kendi meslekleri altında gruplara ayrılıyor ve alay geçişi süresince hünelerini gösteriyorlardı. Sefer ve esnaf alayları, devletin zenginliğini ve gücünü göstermesinin yanında devlet ile halk arasında iletişimi artıran, farklı renk ve eğlence unsurları barındırması nedeniyle de halkın geniş katılımı içinde gerçekleştiriliyordu.

3.2. Alay Törenleri

Alay törenleri, askerlerin kendi zabiti altında toplanması ve padişah veya serdar önünde yürüyüş gerçekleştirmesinden meydana geliyordu. Bu törenlerde askerlerin düzenli şekilde sıra oluşturması ve hareketi oldukça önemliydi. Askerlerin ordugâh veya herhangi bir yol üzerinde karşılıklı saflar halinde bekleyişleri de alay törenleri içerisinde yer alıyordu. Kroniklerde, “*Alay göstermek*”, birliklerin yürüyüşlerini ifade ederken “*selama durmak*” da askerlerin karşılıklı sıralar halinde duruşu ve bekleyişi anlamına

⁴⁸⁷ Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Anılar*, s. 109-112; Genç, *a.g.t.*, s. 58-59; Çelik, *İstanbul Orducuları*, s. 359-360.

geliyordu. Padişah veya serdarın, saflar arasından geçerek askerleri selamlama geleneğinden dolayı bu şekilde ifade ediliyordu. Sefer organizasyonları sırasında alay törenlerini birçok kez görmek mümkündü. Ordunun merkezden hareketinin yanında büyük şehir ve menzil girişlerinde, sefer yürüyüşü sırasında merkezi orduya katılımlarda, köprü geçişlerinde, ordugâhta ve geri dönüşte alay törenleri düzenlenmekteydi.

Kroniklerden elde ettiğimiz bazı örneklere göre, Edirne, Erzurum, Van ve Konya gibi şehirlerin girişinde bulunan menzilden itibaren alay tertibi meydana getirilmekteydi. Evliya Çelebi, Melek Ahmet Paşa'nın Van'a girerken düzenlediği alayı oldukça renkli ve canlı bir şekilde tasvir etmektedir, Öncelikle merkezi ordu, Van Çavuşlar Kethüdası önderliğindeki üç yüz adet asker tarafından Çaybaşı menzilinde karşılanmış ve Ahmet Paşa, "*Yaşın uzun olsun! Tanrı Ta'âlâ pâdişâha uzun ömürler versin!*" denilerek Van'a doğru uğurlanmıştı. Ordunun hareketiyle birlikte mehterhane çalınmaya başlanmıştı. Vezirler kanunnamesine göre, önce Melek Ahmet Paşa alayı yürüyüşe geçmişti. Bunların önünde bin beş yüz adet Tatar askeri; çatal kuş atlı ve küpeli, hepsi sadaklı ellerinde kamçıları, başlarında Nogay, Şirin, Mansuri ve Avlati tarzı kalpaklarıyla sıra oluşturmuşlardı. Bunun yanında bin adet deli ve gönüllü askeri alayları bulunmaktaydı. Bu askerler, pür-silah ve Salihli, Kurunay, Yelketi, Evronosi, Gazi Porçavi, Behlülü, Gazi Mihali, Hürumi, Kasımi, Balılı, Manlifke, Arabî, Bektaşî ve Kalenderi tarzındaki sorguclarını turna, şahin ve zağanos tüyleriyle süslemişlerdi. Bunların beş-altı yüz kadarında, kaplan, aslan, kurt ve ayı postu ile Dârâyî, Hârâyî, kadife ve kemhâ kumaşlarından örülmüş gömlekleri ve her birinin arkasında kartal, karakuş ve devlengeç kuşlarının kanatları bulunmaktaydı. Hepsinin ellerinde altın yıldızlı Kostaniçe tabir edilen mızrakları ki, bunların her biri kol kalığında ve üzerlerinde kurt ve ayı postları ile uçlarında ipekten kırmızı ve yeşil renkli deli bayrakları yer alıyordu.

Gönüllü askerlerin bayrakları sarı ve kırmızı renkliydi. Ayaklarında Kubadi ayakkabıları ve bunların ökçesinde atları hızlandırmak için takılan çekirdekli ve çarklı mahmizleri yer alıyordu. Atlarının karınları kızıl kınalı, göğsü demir kalkanlı, başlarında demir başlıklar ve sırtlarında kaplan postu bulunuyordu. Bu askerlerin arasında elli adet alay çavuşları yürüyordu. Bunların bellerinde üçer vukiyyelik gümüş kemerler üzerinde uzun hançerler, başlarında Şam Süvar tüyleri, ellerinde ikişer vukiyyelik ciritler ve kırmızı kadife şalvarları ile Musannek, Gökeş ve Seylavi gibi isimleri olan atlara biniyorlar ve davullar çaldırarak askerin düzgün şekilde saf tutmasını sağlıyorlardı. Yer yer alayları gezerken "*Allah*" diye haykırıyor ve askeri dizip alayları gezerken "*Yaşa, yaşa!*" diyerek şaka yollu sözler söylüyorlardı. Bunların arkasında beş yüz civarında

kilerciler, çasnigirler, sarraçlar, mehteran-ı hayme ve deve sürücüleri, seyisler, deve kiralayıcıları, meşaleciler ve saray ahırı bakıcıları yer alıyordu. Bunlardan başka kırk bayraklı sekban ve sarıca birlikleri, ellerinde ellişer dirhem gelen tüfekleriyle at başı beraber yürüyorlardı.

Ardından müteferrikalar çifte köçekleriyle, üç yüz civarında kapıcıbaşılar samur kürklü ağalar silahlarıyla kırk-elli civarında köçekleri ve yedek atlarıyla, arkasından Ahmet Paşa'nın tuğ ve bayrakları ile taş ve altın zincirlerle süslü atları, seksen adet sekban ve sarıca bayrakları ve bölükbaşılar ile çavuşları silahlarıyla, ardından Ahmet Paşa, mücevher sorgucu ve iki tarafında mataracı ve mücevherli tüfekçileri, akabinde silahtar ve çuhadar, yirmi iki iç ağaları, Gürcü, Abaza ve Çerkezlerden oluşan iç oğlanları, tokmak tüfekli iç mehterleri, arkasından Paşa Kethüdası Yusuf Ağa ve Hazinedar Cafer Ağa iç oğlanlarıyla, sakalar, saraçlar ve seyisler yer alıyordu. Bunun yanında Bitlis Hanı kethüdası, Hakkari Hanı kethüdası, Mahmudi Hanı İbrahim Bey, Şirvan Beyi, Müküs, Kesan, Bayezit, Hizan, Pinyanişi, Bizeduş, Karkar, Ağakis, Beni Kutur, Karni, Hiron, Muş, Adilceviz, Erciş ve Bargiri gibi Van eyaletine bağlı yirmi dört Sancak beyi ve kırk adet aşiret beyleri askerleriyle birlikte Melek Ahmet Paşa'yı selamlamak üzere gelmişlerdi. Ahmet Paşa, iki tarafta saflar halinde bekleyen bey ve askerleri selamlamıştı. Bununla birlikte ordunun alay töreniyle Çaybaşı'ndan Van'a gelmesi dört saatlik süreyi bulmuştu.⁴⁸⁸

1620-21 tarihli Hotin Sultan II. Osman'ın Hotin seferinde, ordunun Edirne'ye girişi esnasında yeniçeriler, sipahiler ve diğer ağalar ile müteferrika, alay töreni yapılması için uyarılmışlardı. Öncelikle altın üsküflü dört yüz solak, Padişahın önünde Sancak-ı şerif açılıp yürüyüşe geçmişler, diğer yandan yedi alem ile Mir-i alem Ağa, Vezirizam Hüseyin Paşa ve yanında Şeyhülislam Esat Efendi, kadıaskerler, Defterdar, Rikab-ı hümayun ağaları ve müteferrika bulunmaktaydı. Çavuşbaşı ve çavuşlar, ellerinde altın ve sim topuzlarla halkın izdihamını önleyip yol açmaktaydılar. Padişahı ve orduyu karşılamak üzere başta Edirne kadısı, ulema, müderris, meşayih, eşraf ve esnaflar saflar halinde durmaktaydılar. Sazlı Köprü'den Edirne'ye varıncaya kadar bu bölgede yaşayan halkın toplanması nedeniyle aşırı kalabalık görülmekteydi. Bununla birlikte Edirne ayanları tarafından yüzlerce koç ve sığır kurban edilmiş ve dualar yapılmıştı. Bölgenin tüccar ve esnafları Padişahın önüne ipek kumaş ve işlenmiş deriler sermişlerdi. Sultan

⁴⁸⁸ *Seyahatnâme, IV*, s. 102-104.

Osman, vezirlere selam vermiş önünde Rikab-ı hümayun ağaları olduğu halde otağ-ı hümayun önündeki tahtına oturmuştu.⁴⁸⁹

1635-36 tarihli Sultan IV. Murat'ın Revan seferinde, ordunun Konya'ya girişinde alay töreni düzenlenmişti. Karaman ve Anadolu eyaleti askerleri ile yeniçeri ve altı bölük askerleri karşılıklı saflar oluşturmuşlardı.⁴⁹⁰ Yine aynı seferde, Sultanın Erzurum yakınlarındaki Ilıca menziline gelmesiyle divan üyeleri, ocak ve bölük ağaları, bütün sipahi ve yeniçeriler ile eyalet beyleri askerleriyle Padişah huzurundan geçerek alay töreni gerçekleştirmişlerdi. Ayrıca burada Sancak-ı şerifin teslimi töreni yapılmıştı. Sultan Murat, Veziriazamdan aldığı Sancak-ı şerifi alıp bir miktar götürdükten sonra iç oğlanlarına teslim etmişti. Bunun yanında büyük bir alay töreni meydana getirilmişti. Ilıca menzilinden Erzurum'a kadar uzanan yolun iki tarafında kapıkulu sipahileri, silahtarlar, ulufeciyan-ı yemin ve yesar bölükleri selama durmuşlardı. Askerin fazlalığı nedeniyle beylerbeylere selam yeri kalmadığı için Anadolu ve Karaman gibi ordunun sağ kolundaki birlikler kapıkulu sipahilerinin arkasında bir saf ve Rumeli, Şam gibi ordunun solunda hareket eden birlikler silahtarların arkasında bir saf oluşturmuşlardı. Bununla birlikte askerlerin alay yürüyüşü de gerçekleştirilmişti. Buna göre piyade askerlerden olan cebeci, topçu ve yeniçeri ağaları askerin öncüsü olup, ardından çavuş ve müteferrikalar ile divan üyeleri ve kapıcıbaşılar yürümüşü. Onların ardından dört padişah tuğu ile Şeyhülislam ve vezirler, kadıaskerler, nişancı ve defterdarlar yer alıyordu. Ardından Sancak-ı şerif ile yedekler, peykler ve solaklar ile iç oğlanları beraber hareket ediyorlardı.⁴⁹¹

1638-39 tarihli Sultan IV. Murat'ın Bağdat seferinde ordu Konya'ya geldiğinde düzenlenen alay töreninde, yeniçeri alayı, bölük ağaları, kethüda ile çavuşlardan oluşan bölük halkının alayı, kırmızı, yeşil ve beyaz bayraklarıyla saflarda bulunmaktaydı. İki tarafta sarı ve silahtarların alaca bayrakları ve gureba-i yesar'ın beyaz ve yeşil bayrakları yer almaktaydı. Ayrıca saflarda, Baş defterdar Mehmet Paşa ve Tevki'i Ali Paşa ile divan kâtipleri, hazine hafızları ve Rikab-ı hümayun ağaları, kadıaskerler, Şeyhülislam Yahya Efendi, vezirler ve Veziriazam Bayram Paşa ve müteferrikalar bulunuyordu. Padişahın iki tarafında yer alan solaklar ile Silahtar, Çukadar ve Rikabdar'ın altın süslemeli kılıçları vardı. Mehteranda, beş çift develer üzerindeki zurna, kös, davul ve borular çalınıyordu.

⁴⁸⁹ *Topçular Kâtibi Tarihi*, s. 722-723.

⁴⁹⁰ *Topçular Kâtibi Tarihi*, s. 1016-1017.

⁴⁹¹ *Fezleke Tahlil ve Metin*, s. 855-856; *Gazavat-ı Sultan Murad-ı Rabi*, s. 61; *Revan ve Tebriz Ruznâmesi*, s. 18; *Zafername Tahlil ve Metin*, s. 9-10.

Padişahı karşılamak üzere Konya halkı ile ulema ve Mevlevi şeyh ve dervişleri hazır bulunmaktaydılar.⁴⁹² Aynı seferde, Halep'te Osmanlı ordusuyla karşılaşan Jean Baptiste Tavernier, Mısır eyaletine bağlı yeniçerilerin tasvirini sunmaktadır. Tavernier; *“her birinin ayak bileklerine kadar inen lal rengi çakşırları, İngiliz kumaşından Türk usulü ceketleri, çeşitli renklerde işlemeli pamuklu bezden gömlekleri var. Çoğunun altın ve ipek düğmeleri bulunuyor; hem kemerleri hem de kılıçları gümüş kakmalı.”*⁴⁹³ olduğunu ifade etmiştir. Bağdat Kalesi'nin fethinin ardından kaleden otağı hümayuna varıncaya kadar oluşturan alaylarda, altın üsküflü ve sim kılıçlı dört-beş saf yeniçeri alayları, onların altında başlarında külah ve silahlı olarak topçu ve cebeci alayları, kırmızı, sarı, yeşil ve beyaz bayraklarıyla bölük halkı dört-beş kat saflar halinde yer alıyordu. Rumeli askerlerinin her birinde Kostaniçe mızrakları ellerinde, Anadolu askerleri dahi silahlı saflar halinde, müteferrika ve çavuşlar sim topuz ve değnekleriyle saf tutmuşlardı. Bu şekilde tüm askerler saf saf ve kat kat düzenli bir şekilde duruyor kılıç, ok, kalkan ve silahlı her sınıf ile yeniçeriler, çorbacılar ve solaklar kaideleri gereği saflarda yerlerini almışlardı.⁴⁹⁴

1658-59 tarihli Anadolu Celalileri üzerine düzenlenen seferde, İzmit menzilinde Köprülü Mehmet Paşa tarafından alay töreni düzenlenmişti. Yol üzerinde sağ ve sol tarafta saflar halinde sekiz bayraklı Tatar askerleri, bunların içinde Nogay, Badrağı, Mansuri, Şirinli, Urumbeti, Arslani, Nevruzi ve Çobani gruplarından askerler başlarında Nogayı ve Badrağı kalpakları her biri sadaklı ve ellerinde şidak kamçılarıyla atbaşı beraber selama durmuşlardı. Ardından sağ kolda deli alayı ve sol kolda gönüllüler alayı bayrakları altında biner adet asker bulunmaktaydı. Deli alayında bulunan askerlerin sırtında kaplan, ayı veya kurt postu, başlarında kurt, kaplan veya tilki derisinden yapılmış üzerinde turna, şahin, zağanos ve karakuş kanatları ile değerli taşlarla süslenmiş taçları bulunuyordu. Deli ve gönüllü alaylarındaki askerlerin başları açık ve alınlarıyla iki kulaklarının yanları delinmiş şekilde buralardan turna, şahin, zağanos ve balaban kuşlarının tüyleri geçirilmiş, ellerindeki Kosdaniçe mızrakları kurt postuyla sarılmıştı. Arkalarına ve iki koltuk altlarına kartal, karakuş, devlingeç ve gücügen kuşlarının kanatları bağlanmış, çizmelerinde ise birer karış uzunluğunda demir çarklı mahmizleri bulunuyordu. Bunun yanında fil, timsah, boğa veya gergedan derisinden yapılmış Halep

⁴⁹² *Topçular Kâtibi Tarihi*, s. 1079-1080.

⁴⁹³ Jean Baptiste Tavernier, *Tavernier Seyahatnamesi*, (çev. Teoman Tunçdoğan), Kitap Yayınevi, İstanbul 2006, s. 176.

⁴⁹⁴ *Topçular Kâtibi Tarihi*, s. 1100-1101.

kalkanları vardı. Bu askerlerin binekleri, Eflak, Boğdan, Dobruca, Deliorman, Salihli, Taşlıca ve Hersekli diyarlarının atları olmakla birlikte üzerlerine kına nakşedilmiş, başları ve gövdeleri zırhlarla donatılmıştı.

Deli ve gönüllü askerlerinin arkasında sağ ve sol tarafta selama duran diğer alayların askerleri bulunmaktaydı. Bunlardan Salıcı alayı; bin adet asker, ellerinde kantar sırıkları, başlarında beyaz sarıkları ve genellikle kılıçlı ve Mevlayi külahları ile selama durmuşlardı. Serdengeçti askeri alayı; bin adet asker ve küheylan atlarıyla tüfeklilerden oluşmaktaydı. Kilerciler alayı; beş yüz adet asker, ellerinde sırıkları ve küheylan atları bulunmaktaydı. Çaşnigirler alayı; beş yüz adet asker, başlarındaki kırmızı keçeleri üstünde zerduz üsküf ile küheylan atlara binmiş, ellerinde sırıkları ve sırıkları ucunda yalmandan aşağı siyah toplu kargı ve kantar mızrakları bulunan askerlerdi. Müteferrikalar alayı; bin adet asker, silahlı ve süslü atlara binmiş, ellerinde kantar sırıkları yer alıyordu. Vacibü'r ri'aya ağaları alayı; bin adet asker, silahlı ve süslü vakar sahibi ağalardan oluşan, beş, on ve on beşer zırhlı ağalardı. Kapıcıbaşılar alayı; üç yüz adet asker, elbiseleri ihtişamlı, yüz-yüz ellişer maiyeti olan, her biri mir-i miranlığa layık ve bazıları daha sonra eyalet yöneticisi vezir olan askerlerdi. Kapıcıbaşılardan iç ağaları dahi zırhlı, Cilfidan, Ma'nek, Tariki, Musafaha, Kebişe, Havvare, Mahmudi ve Hamidi türünden altı parça yancıklara sahip olan atlara binmişlerdi. Yedekler ile Emir-i ahur ve tuğlar alayı; üç yüz adet asker, ellerinde sııklı iç ağaları, sarraçları ve her bir yedekleri değerli taşlarla süslü birer hazine değerinde küheylan atları mevcuttu. İç ağalar alayı; beş yüz adet asker, feda'i ve Mervani bıyıklı, ellerinde kargı sırıkları, bellerinde Şeyhani, Sunkuri, Hindi, Kirmani, Horasani gibi kılıçları olan alet ve silahlarıyla gösterişli askerlerdi. Mehteran alayı; bunlar dahi pür-silah, atlar üzerinde mehteran çalan askerlerdi.⁴⁹⁵

Osmanlı seferlerinde, merkezi ordunun yanında devlete bağlı beylik ve eyalet askerleri de alay töreni düzenlemekteydi. 1662-63 tarihli Uyvar seferinde, Kırım Tatarları, Eflak, Boğdan ve Erdel askerleri tarafından alay töreni meydana getirilmişti. Kırım Hanı Mehmet Giray'ın oğlu Ahmet Giray'ın önderliğinde kırk bin Kırım Tatarı, davul ve köslerini çalarak saflar halinde alay geçişi yapmışlardı. Tatarların yanında on iki bin civarında piyade Kazak askerleri bulunuyordu. Kazak askerleri, demir zırhlı ve ellerinde tüfekleri ile geçiş yapıyorlardı. Potkali, Berabeş, Andirya, Şeremet, Zaporoska, Durujunka, Sirge ve Çoçka adlarında yetmiş civarında hatmanları arkalarından trompet çalınmak suretiyle geçiyorlardı. Bunların ardından Kırım ve Kazak, mirzaları ve eyalet

⁴⁹⁵ *Seyahatnâme*, V, s. 135-137.

beyleri ki bunlar Kırım'a bağılı kırk Şirin ve Mansurlu Beyleri ile Nogay Beyleri'nden meydana geliyordu. Bu askerler pür-silah ve ellerinde kamçuları, her birinin arkasında sadakları olmakla birlikte Huşenk Şah âdeti üzere kürklerini ters giymişler ve kalpaklarını gözleri üzerine çekmişlerdi. Ahmet Giray'ın elbisesi zerduz dibaydı. Kemerindeki kılıcı ve sadakı mücevherler ile süslüydü. Kalpağı âli Cengiz tarzı şıpırtma börk kalpaktı. Onu karşılamaya çıkan Ali Paşa at başı beraber hareket edip şehzadeyi öven sözlerinden sonra Hanzade dahi iki tarafa selam vermişti. Ahmet Giray'ın yanında beş yüz civarında demir zırhlı ve sadaklı iç oğlanları bulunuyordu.⁴⁹⁶

Boğdan askeri, yirmi yedi bin civarında pür-silah ve çatal atları ile çuka kontuşları ve başlarında kalpaklarıyla yürüyüş yapmaktaydılar. Artları sıra yetmiş adet hatmanları ile Kaptan, Vamoş, Logofet, Bistiyar, Kamarans, Kopar, Pustenik, Armaş, Porkalab, Vornik, Postelik, Behranik, İstibar, Komsin, Zihnigar ve Uşar isimli rütbe sahipleri ile vilayet zabitleri bulunmaktaydı. Bu askerlerin sancaklarına Hazreti Âdem ile cennetten çıkarak çift süren sığır olduğuna inanılan öküz başı tasviri işlenmişti. Boğdan askerlerinin yanında merkezden gönderilen yüz civarında kapıcıbaşılar ve üç bin adet Tarabans tüfeklileri ile bin civarında sekban, sarıca ile mataracılar, onların arkasında Boğdan Beyi Gika Bey, samur kürkü ve kırmızı samur kalpağıyla ve iki yüz kadar iç oğlanlarıyla birlikte yer alıyordu. Bunun yanında Osmanlı Devleti tarafından ihsan olunan mehterhane çalınıyor, tuğ ve bayraklar açılarak ardı sıra hareket eden iki bin civarındaki arabalarla geçiş yapılıyordu.⁴⁹⁷

Eflak askerleri yirmi bin civarında pür-silah ve çatal atlı, çuka roklalı, samur ve zerdeva kalpaklı ve tirkeşli askerlerdi. Bunların yayan Tarabans tüfekli askerleri çoktu. Boğdan'ın atlıları gibi Eflak'ın da Tarabans askerleri meşhurdu. Eflak vilayetinin makamları Boğdan'dan fazlaydı. Baş Logofet, Vornik-i evvel, Vorknik-i sani, Baş Hatman, İkinci Hatman, Pustenik, Behranik, Kopar, İstibar, Vistiyar, Komsin, Zihnigar, Orta Logofet, Küçük Logofet, Uşar, Şatrar, Kamaşar, Armaş, Ustolnik, Vetah, Koçlar, Medeninkar, Selçar, Baş Darabans ve Vamoş kademelerinde bulunan askerler pür-silah ve köleleriyle yürüyüşteydiler. Eflak askerlerinin sancak ve bayraklarında tüm kuşların önde geleni olarak inandıkları şahin kuşu tasvirleri bulunmaktaydı. Bunlardan sonra merkezden gönderilen kapıcıbaşılar ve divan görevlileri ile sekiz bin kadar yayan tüfekli Tarabans askerleri, şahin sancakları, tüfekçiler ve mataracılar yer alıyordu. Eflak Beyi Ligoraşki, samur elbise ve kırmızı samur kalpağıyla üç yüz civarında iç oğlanıyla hareket

⁴⁹⁶ *Seyahatnâme*, VI, s. 192.

⁴⁹⁷ *Seyahatnâme*, VI, s. 192-193.

ediyordu. Osmanlı Devleti tarafından ihsan olunan mehterhanenin yanında kendilerine ait zurna, davul ve trompetlerini çalarak alay geçişi yapıyorlardı. Erdel vilayeti askerleri bütün halinde değil, beylerin sahip oldukları kale ve bölgelere ait olarak hareket ediyorlardı. Öncelikle Saz Macari hâkimi beş bin, Seykel hâkimi beş bin atlı, Hayduşak hâkimi beş bin atlı ve Erdel bani beş bin atlı askerle geçiş yapmışlardı. Bu askerlerde, beş-altışar adet çarklı kol tüfekleri ve birer tane Karabina çarklı tüfekler bulunmaktaydı. Kral Mihal, tüfekçileri, mataracıları ile samur kürk ve yeşil Macar kalpağıyla yürüyüşteydi. Osmanlı mehterhanının yanında davul, trompet ve luturyan borularını çalarak hareket ediyorlardı.⁴⁹⁸

Alay törenleri, farklı birliklerin kendilerine ait elbise ve silahları sergiledikleri, çeşitli renklerin bir arada bulunduğu, şaşa ve debdebenin üst seviyeye çıkarıldığı merasimlerdi. Çünkü alay törenleri doğrudan devletin askerler üzerinden güç gösterisini ifade ediyordu. Yalnızca halka karşı değil aynı zamanda yabancı devlet elçilerine karşı da bu durum geçerliydi. Bununla birlikte alay törenleri, orduya katılan askerlerin silah ve teçhizat bakımından ne durumda ve savaşa ne derecede hazır olduklarının merkezi yönetim tarafından görülmesini de sağlıyordu. Alay törenleri, Osmanlı ordusunun kendi içinde disiplin ve düzeni sağlama yollarından birini oluşturuyordu.

3.3. Dini Merasimler

İslami bir imparatorluk olarak Osmanlı Devleti, düşmanlarına karşı düzenlediği seferleri kutsal savaş anlayışı içerisinde gerçekleştirmişti. Bu nedenle seferlerde, daima gaza ve cihat kavramları vurgulanmış ve bu kavramların önemi askerlere anlatılmıştı. Bununla ulaşılmak istenen amaç, kutsal inanç çerçevesinde askerleri buluşturmak ve seferin zorlu koşullarına karşı askerleri manevi yönden desteklemektir. Merkezi yönetim açısından, -şartların uygunluğu göz önünde bulundurularak- savaş halinde olmak, dini görevlerin yerine getirilmemesi için bir sebep olarak görülmemiş aksine bunların gerçekleştirilmesine dikkat edilmişti. Dini törenler arasında, Padişah ve askerlerin seferlerde başarılı olmaları için yapılan dua merasimlerinin yanında, dini bayramların seferlere denk düşmesi halinde Ramazan ve Kurban Bayramlarının tebriki ile kutlaması yer almaktaydı. Özellikle fetihlerden sonra yerine getirilen Cuma namazı üzerinde önemle durulmakta ve şehitler için cenaze törenleri düzenlenmekteydi.

⁴⁹⁸ *Seyahatnâme*, VI, s. 193.

Sefer öncesinde bir taraftan hazırlıklar yapılırken diğer taraftan İstanbul selâtin camilerinde kutsal savaşın sevabı ve dini bir vecibe olduğu askerlere anlatılmakta ve devlet ricalinin katılımıyla dua merasimleri düzenlenmekteydi. 1593-94 tarihli Yanık seferi öncesinde, vezirler, ulema ve meşayih ile İstanbul halkının da katılımıyla Kasımpaşa'daki Ok Meydanı'na çıkılarak Osmanlı ordusunun savaşta galip gelmesi için dualar edilmişti.⁴⁹⁹ Osmanlı askerinin muzaffer bir şekilde dönmeleri için dua ve sure okumaları nedeniyle özel görevliler seçilmekteydi. Bu konuda ilgili kaynaklarda yeterli bilgiye ulaşmak mümkündür. Örneğin, 1656-57 tarihli Boğaz seferi sırasında ordunun dönüşüne kadar her gün dört yüz elli kişilik bir grup Fetih Suresi'ni okumakla görevlendirilmişti.⁵⁰⁰ 1668-69 tarihli Girit-Kandiye kuşatması sırasında Girit'te bulunan Vezirazam Köprülü Fazıl Ahmet Paşa ve Osmanlı askerlerinin savaşı kazanmaları için dua merasimi düzenlenmişti. Yapılacak dua töreni için Vaiz Vani Efendi, Edirne'den Dimetoka'ya çağrılmış ve sabah saatlerinde halkında katılımıyla IV. Mehmet'in otağ-ı hümayununda dua edilip ardından iç oğlanlarının saflar halinde dizilmesiyle Sabah namazı kılınmıştı. Ardından Vani Efendi kürsiye geçerek vaazda bulunmuş, Kuran-ı Kerim'den ayetler okumuş ve dualar edilmişti.⁵⁰¹ Yine 1682-83 tarihli Viyana kuşatmasında Vani Mehmet Efendi, sık sık metrislerde dolaşarak askerlere vaazlar vermişti. Teşrifatçıbaşı Ahmet Ağa'ya göre, Mehmet Efendi'nin hitabeti oldukça güçlüydü ve askerler üzerinde büyük bir etki oluşturuyordu.⁵⁰²

Osmanlı ordugâhında her gün merasimle “sefer duası” yapılmaktaydı. Ordu sefere giderken ya da düşman topraklarına girildiğinde ordugâhta her gün ikinci namazının ardından kethüda çadırından çıkıp iskemleye oturur, yeniçeri ağasının iç oğlanları ve adamları ile ocak ağalarının adamları ayakta durur, bir daire oluşturacak şekilde dizilirlerdi. Her yeniçeri bölüğü askerleri çadırları önünde hazır dururdu. Ocak yazıcısı kethüda beyin yanına gelip dua ederdi. Orada hazır bulunanlar hepsi üç defa “Allah” dedikten sonra padişaha, sadrazama, ağalara ve askerlere zafer duası edilir, “hu” dedikten sonra herkes yerine otururdu.⁵⁰³ 1654-55 tarihli Bitlis seferinde, kale yürüyüşü yapılmadan önce sabah namazı kılınmış ve dualar edilmişti. Bununla birlikte, kurbanlar kesilmiş ve çavuşlar tarafından askerler uyarılarak dua etmeleri söylenmişti. Ayrıca iç

⁴⁹⁹ *Tarih-i Selânikî, I*, 374.

⁵⁰⁰ *Tarih-i Gilmanî*, s. 43a-44b.

⁵⁰¹ *Vekâyi'-nâme*, s. 259-260.

⁵⁰² Ahmet Ağa, *Viyana Kuşatması Günlüğü*, s. 91.

⁵⁰³ Üçel-Aybet, *Osmanlı Ordusu (1530-1699)*, s. 465.

oğlanlarından olup geri hizmette kalan askerlerin savaş sırasında devamlı olarak Fetih Suresi okumaları emredilmişti.⁵⁰⁴

Osmanlı seferleri sırasında kutlanan Ramazan ve Kurban bayramları dini törenler arasında önemli bir yer tutuyordu. Bayram kutlamalarında diğer tüm askeri konularda olduğu gibi sefer kaide ve adetlerini görmek mümkündü. Öncelikle arife günü devlet ricalinin Padişah veya serdar huzuruna çıktığı görülüyordu. Bayram gecesi top ve tüfek atışları yapılıyor, aynı zamanda çadırlar mum ve kandillerle süsleniyordu. Eğer bayram, bir şehirde kutlanıyorsa minareler, evler ile çarşı-pazar alanları da mum ve kandillerle aydınlatılıyordu. Buna “*donanma*” adı verilmekteydi. Top ve tüfek atışlarıyla aydınlatmalar aralıklarla üç gün boyunca sürebiliyordu. Her kutlama öncesi özellikle bayram namazlarında kullanılmak üzere minber inşa ediliyordu. Sabah namazının ardından erkânı devlet Padişah huzuruna çıkararak el öpüyor ve bayramını tebrik ediyordu. Bayram kutlamaları, merkezi yönetimin askerlere karşı bolca ihsanlarda bulunduğu zamanlardı. Kurbanlar kesilerek dağıtılıyor, askerlere ziyafet ve hediyeler veriliyordu. Bayramların askerin moral ve motivasyonunu üst düzeyde tutulması için yaptığı etki büyüktü. 1617-18 tarihli Erdebil seferinde, Serav Sahrasında, bayram kutlamaları yapılmıştı. Bayram namazı sonrasında Veziriazam Halil Paşa'nın otağında ziyafetler verilmişti. Ardından beylerbeyiler, sancak beyleri, ağalar, Defterdar gibi tüm komutan ve devlet ricali veziriazam huzuruna çıkararak bayramını kutlamışlardı. Ardından alaylar düzenlenerek cirit oynanmış ve silahşorluklar yapılmıştı. Atış yapılması için nişanlar dikilmiş tüfek ve ok atışları yapılmıştı. Bayram gecesinde ise mumlar ile aydınlatmalar yapılmış, davullar çalınarak şenlikler düzenlenmişti.⁵⁰⁵

1620-21 tarihli Hotin seferinde kandil ve bayram kutlamaları yapılmıştı. Regaip Kandili'ni kutlamak üzere çadırlar mumlarla aydınlatılmış, otağ ve büyük çadırlar yine mum ve kandillerle süslenmişti. Bunun yanında Veziriazam Hüseyin Paşa otağı ile ordugâh meydanında akşam namazı kılınmıştı. Cerrah Mehmet Paşa Camii'nin vaizi Şeyh İbrahim Efendi'de sefere memur olmuştu. İbrahim Efendi için kürsü kurulmuş, kendisi vaaz ve nasihatlerde bulunmuş ve askerleri gaza için şevklendirici konuşmalar yapmıştı. Sabaha kadar zikir ve dualarla meşgul olunmuştu.⁵⁰⁶ Aynı seferde Ramazan ayına girilmesiyle birlikte veziriazam otağında bir nişan ve alamet olarak kadirğa sereni

⁵⁰⁴ *Seyahatnâme, IV*, s. 137-138.

⁵⁰⁵ *Topçular Kâtibi Tarihi*, s. 682. İstanbul'da bayram kutlamalarıyla ilgili olarak bkz. Gülgün Üçel Aybet, “XVII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyal İlişkiler”, *Türkler*, c. 10, Ankara 2002, 359-364.

⁵⁰⁶ *Topçular Kâtibi Tarihi*, s. 724-725.

boylu minare şerefesi yapılmıştı. Çevresine kandiller dizilmiş ve bunlar her gece yakılarak Teravîh namazları kılınmıştı. Yine Padişah otağı ve büyük ahır da kandillerle süslenmişti.⁵⁰⁷ Yaş menziline, bayram için hazırlıklar yapılmıştı. Otağ önündeki büyük meydana minber tamir olunmuş ve Arife günü vezirler, ulema ve beylerbeyiler ile kapıkulları, Veziriazam Hüseyin Paşa'yı otağında, ardından Şeyhülislam ve diğer vezirleri ziyaret etmişlerdi. Bayram gecesini otağ-ı hümayunda şenlikler yapılmış ve meşalelerle süslenmişti. Bununla birlikte tüm çadırlar mumlar ile donatılmıştı. Top ve tüfek atışları yanında temcidler okunmuş, vezirler, şeyhülislam, kadıaskerler, beylerbeyiler, divan üyeleri, yeniçeri ağası ve ocak zabıtları, kapıkulu ve ağaları divanda hazır bulunmuş, Sabah namazı kılındıktan sonra Padişahın bayramı tebrik edilmişti. Bayram namazından sonra askerler çadırlarına dağılarak Kuran-ı kerim okumuş, tekbir getirmişler ve ziyafetler verilmişti.⁵⁰⁸

1635-36 tarihli Revan seferinde, Ramazan ayının yirmi yedinci günü Davutpaşa Sahrası'nda otağ, çerçe, sayeban ve büyük çadırlar Enderun ağaları ve halkı için kurulmuştu. Bunun yanında Rikab-ı hümayun ağaları, ulama ve meşayihin unvanlarına göre çadırları hazırlanmış ve dualar edilerek kurbanlar kesilmişti. Ramazan Bayramı gecesini, şenlikler yapılmış ve sabahında Sabah namazı kılınmış ve taht kurularak Sultan Murat tahtına oturmuştu. Kanun olduğu üzere devlet ricali Padişahın bayramını tebrik etmişti. Ayasofya camiinde ise bayram namazı kılınmıştı.⁵⁰⁹ Yine Revan seferinde, Sivas'ta Kurban Bayramı hazırlıkları yapılmıştı. Arife günü âdet olduğu üzere erkânı devlet Padişah huzuruna çıkmışlar ve Bayram günü ve gecesini şenlikler yapılarak ziyafetler verilmişti. Açık alanda minber bina olunmuş ve Sivas halkı ile çevreden gelen halk nedeniyle izdiham yaşanmıştı. Vüzera, ulema, kadıaskerler, Defterdar, Rikab-ı hümayun ağaları, Yeniçeri Ağası ve ocak sahipleriyle askerler büyük çadırlarda toplanmıştı. Sabah namazının ardından davul ve kösler çalınmıştı. Devlet ricali kaide üzere sultanın huzuruna varıp el öpmüşlerdi. Bayram namazının ardından ziyafetler verilmiş ve yeniçerilere ihsanda bulunulmuştu. Akşam vakti, Rumeli askerleri bir yere toplanarak tüfek atışları yapmışlar ve üç-dört süren şenlikler yapılmıştı. Sivas kalesinden top atışları yapılmış ve çadırlar mumlarla süslenmişti.⁵¹⁰

⁵⁰⁷ *Topçular Kâtibi Tarihi*, s. 732.

⁵⁰⁸ *Topçular Kâtibi Tarihi*, s. 736-737.

⁵⁰⁹ *Topçular Kâtibi Tarihi*, s. 995.

⁵¹⁰ *Topçular Kâtibi Tarihi*, s. 1019; *Revan ve Tebriz Ruznâmesi*, s. 13.

1654-55 tarihli Bitlis seferinde, Melek Ahmet Paşa tarafından Van ayanına savaşta olmaları nedeniyle Ramazan ayında oruç tutulmadığı fakat bayramın kutlanması için hazırlıkların yapılması duyurulmuş ve Van Kalesi'nden toplar atılarak halk haberdar edilmişti. Üç gece şehirdeki bütün camii minareleri ve çarşılarda kandiller yakılmış, sabaha dek süren sohbetler olmuştu. Halk bayraklık elbiselerini giymişler ve birbirleriyle bayramlaşmışlardı. Bunun yanında çarşı ve pazarlar süslenmiş, beşik, dolap ve salıncaklar kurularak eğlenceler yapılmıştı. Üç günlük sürede sabah vakitlerinde kaleden toplar atılmıştı. Bu dönem halk arasında “*Melek Ahmet Paşa Ramazanı ve Bayramı*” olarak söylene gelmiş ve bu şekilde meşhur olmuştu.⁵¹¹ 1672-1673 tarihli Kamanıç seferinde, Hacıoğlupazarı menziline bayram namazı ve tebriki için hazırlıklar yapılmıştı. Has odalı ağaların oturdukları evin üst katında tahtı şerif hazırlanmış ve alt katında mehterhane aletiyle divanhane şekline dönüştürülmüştü. Divan üyelerinin kanunda belirtildiği surette oturacakları yerler düzenlenmişti. Sabah namazı kılınıktan sonra devlet ricali Sultan IV. Mehmet'in huzuruna çıkarak el öpmüşler ve alaylar halinde bayram namazına gidilmişti. Namazın ardından mehteran çalınmıştı.⁵¹²

1672 yılında Edirne'de Sultan IV. Mehmet'in alaylar ile bayram namazına gidişini A. Galland tarafından tasvir edilmişti. Selimiye camiine varıncaya kadar sokağın iki tarafını başlarında büyük merasim kavukları ve silahları olmadan iki sıra halinde yeniçeriler tutmuşlardı. Belirli aralıklarla ellerinde değnekleri, kavuklarının kenarları altın işlemeli ve bellerinde geniş bir kumaş bulunan odabaşılar yer alıyordu. Alay yürüyüşünde önde büyük sarık ve kendilerine mahsus kavuklarıyla Rumeli ve Anadolu kadıaskerleri ile nakibü'l eşraf bulunuyordu. Ardından defterdar ve nişancı kendilerine ait maiyetleriyle geçmekteydiler. Şeyhülislam baştan ayağa beyaz saten giymiş ve başında büyük bir sarık taşıyordu. Az miktarda çavuşlar, asa ve mücevvezeleriyle, müteferrikalar ise mücevveze ve farklı renklerdeki saten kaftanlarıyla kapıcıbaşları takip ediyorlardı. Güzel atlara binmiş ve çeşitli renklerde kadife ceketler giymiş ve başlarında büyük sorguçlu kavukları olan çorbacılar, müteferrikaların arkasından geliyorlardı. Başında diğerlerinden farklı bir sorguç yer alan yeniçeri samsoncubaşısı, ellerinde kendilerine ceket yapmaları için verilmiş olan kumaşları taşıyan birkaç yeniçeriyle birlikte hareket ediyordu.

Yeniçeri kethüdası, çorbacılarından çok farklı olmayan bir tarzda giyinmiş, yolun iki tarafında durarak selam veren yeniçerilere karşılık o da başını sağa ve sola çevirerek

⁵¹¹ *Seyahatnâme, IV*, s. 162.

⁵¹² *Zübde-i Vekayîât Tahlil ve Metin*, s. 43; *Vekâyi'-nâme*, s. 419-420.

askerleri selamlayarak yürüyordu. Kalabalık halde yeniçerilerle birlikte yeniçeri ağası, önünde on-on iki civarındaki solaklarla ilerliyordu. Solaklar farklı renklerde saten hırkalar giymişler ve başlarında çorbacılarınkine benzer büyük sorguçlar bulunuyordu. Yeniçeri ağasının başında sorguçlu bir kavuk değil, önceden verilen vezirlikten dolayı büyük bir mücevveze mevcuttu. Sadrazam Fazıl Ahmet Paşa'nın sırtında samur kaftan ve içine samur hırka giymiş, padişahın gözdesi olan musahip paşayla birlikte büyük bir ihtişam ve ciddiyet içerisinde hareket ediyordu. Bunlardan sonra küçük balıkçıl kuş tüyleriyle süslenmiş sorguçlu ve gümüş serpuşlu, sadakları olan peykler yürüyordu. Elbiseleri, içi yeşil, mor veya kırmızı sarı karışık renklerde gümüş ve altın işlemeli ipektendi. Padişah kendisini ağır ağır taşıyan ve güzel bir ata binmişti. İki şatır da beyaz satenden hırkasının yenini çevirdiklerinden içine kaplı samurla üzerinde altın ve gümüş işlemeli, mücevherden büyük kopçaları olan eteği görülüyordu. İçi samur kaplı başka bir etekliği ve yeşil renkte hırkası bulunuyordu. Arkasından kını ve kabzası altından, kılıcı yakutlarla kaplı olan padişah kılıcını taşımakla görevli silahtar ve yanında çuhadar ilerliyordu.⁵¹³

Sefer organizasyonları sırasında yer alan diğer bir dini tören de Cuma namazlarıydı. Özellikle bir bölgenin fethinde sonra kılınacak olan Cuma namazı üzerinde önemle duruluyordu. Çünkü Cuma namazındaki hutbenin Osmanlı Padişahı adına okunması hâkimiyet sembolünü ifade ediyordu. Fethin ardından kiliseler camiye dönüştürülüyor, ya da yeni cami inşa ediliyordu. Ordugâhtan namaz kılınacak alana kadar padişah veya serdarın devlet erkânı ile Cuma namazına gidişi için karşılıklı iki saf halinde askerler tarafından selama duruluyordu. Padişah veya Serdar, safların arasından geçerken askerleri selamlıyordu. 1635-1636 tarihli Bağdat seferinde, otağ-ı hümayun önünden kale kapısına varıncaya kadar karşılıklı olarak sipahiler tarafından saflar oluşturulmuştu. IV. Murat, beyaz turna ve balıkçıl tüylerinin takılı olduğu sorgucu ile samur kaplı kabaniçesiyle at üzerinde, alayları selamlayarak kale camisine girmişti. Minberin yanında Sultan için taht benzeri bir mahal tertip edilmiş ve müezzinler tarafından Kuran-ı Kerim ve Nat-ı şerif okunmuştu. Sultan IV. Murat adına hutbe okunmuş ve Cuma namazı kılınmıştı.⁵¹⁴

1668-69 tarihli Girit-Kandiye kuşatmasında, Cuma namazı kılınması için ordugâhın her yanında Köprülü F. Ahmet Paşa tarafından askerlerin alay oluşturmaları emredilmiş ve veziriazam otağından Kandiye Kalesine kadar olan mesafede karşılıklı iki

⁵¹³ Galland, *İstanbul'a Ait Günlük Anılar*, s. 91-95.

⁵¹⁴ *Revan ve Tebriz Seferi Ruznâmesi*, s. 27-28.

tarafında askerler saf bağlamışlardı. Yolun sağ ve solunda saflar halinde bulunan askerleri, Ahmet Paşa selamlayarak geçmişti. Bu sırada kurbanlar kesilmiş ve selama duran askerlere yirmi bir kese civarındaki altın dağıtılmıştı.⁵¹⁵ 1672-73 tarihli Kamanıçe seferinde, Cuma namazının kılınmasında kullanılmak için IV. Mehmet tarafından mihrap ve minber yapılması istenmiş ve bir gün içinde bunların yetiştirilmesi için hayli çaba harcanmıştı. Yeniçeriler ve ocak ağaları tarafından ordugâh içinden cami kapısına kadar iki taraflı saflar, selam durmak üzere oluşturulmuştu. Vezirler, Şeyhülislam, Vani Mehmet Efendi ve diğer erkânı devlet alaylar ile camiye girmiş, Cuma namazı kılındıktan sonra hutbe Sultan IV. Mehmet adına okunmuştu. Yine burada Vani Mehmet Efendi, gaza ve cihata dair vaaz ve nasihatlerde bulunmuş, fetih nedeniyle askerleri şükretmeye davet etmişti. Bu sırada Sultanın ağlayarak hamd ettiğini duyan askerler de ağlamaya başlamış ve dualar edilmişti.⁵¹⁶

Seferlerde şehit düşen askerler için cenaze ve defn töreni düzenlenmekteydi. 1662-63 tarihli Ciğerdelen savaşı ardından şehitler için mezarlık oluşturulmuş ve cenaze töreni gerçekleştirilmişti. Öncelikle Köprülü F. Ahmet Paşa'nın isteğiyle Ciğerdelen çevresinde bulunan şehitlerin naaşları askerler tarafından aranıp bulunarak Estergon'a getirilmişti. Bin altmış civarındaki şehit cenazelerini defn etmek için Süleyman Han Tepesi'nde büyük bir kazı yapılmıştı. Ordu Mollası Ünsi Efendi'nin imamlığında tüm askerlerin katıldığı Cenaze namazı kılınmıştı. Ancak cenazeler ayrı ayrı değil hepsi tek bir noktaya toplu olarak defnedilmişti. Bunun yanında Estergon uleması görevlendirilerek üç gün üç gece şehitler için Kuran-ı kerim okutulmuştu. Şehitlere gösterilen hürmet, askerleri oldukça memnun etmişti. Askerler Sadrazama giderek, şehitleri düşman elinde bırakmayıp onlarla ilgilendiği için, bundan sonra her ne tarafa gidilirse can ve başla savaşmaya hazır olduklarını söylemişlerdi.⁵¹⁷

1662-63 tarihli Uyvar seferinde, şehitler için Cenaze töreni gerçekleştirilmişti. Evliya'ya göre, Uyvar Kalesi'nin Aktabya mevkiinde şehit cenazeleri toplanıp mezarlığa defn etmek için aranırken burada Div Ali Beşe adlı asker ile alaybeyinin birbirine sarılmış halde şehit oldukları görülmüştü. Yirmi yedi gün geçmesine rağmen naaşlarının bozulmadığının görülmesi üzerine Sührab Mehmet Paşa tarafından şehitler için Aktabya üzerine bir kasr inşa edilmişti. Cenazeleri bulunamayan şehitler ile diğer tüm şehitlerin cenaze namazı kılınmış ardından helvalar dökülerek askerlere dağıtılmıştı. Daha önce

⁵¹⁵ *Seyahatnâme*, VIII, s. 204.

⁵¹⁶ *Tarih-i Kamanıçe tahlil ve metin*, s. 85-86; *Vekâyi'-nâme*, s. 387-388.

⁵¹⁷ *Seyahatnâme*, VI, s. 184.

metrislere gömülen cenazeler çıkarılarak kilimlerle tüm şehitlerin defnedildiği alana taşınmışlardı.⁵¹⁸ 1668-69 tarihli Girit-Kandiye kuşatmasında, kırk-elli yerde büyük mezarlıklar oluşturulmasına rağmen birçok şehit cenazesi metrislerde perişan olmuştu. Bunun yanında mezarlıkların çevresine geniş hendekler kazılarak hayvanların buralara girmesi önlenmek istenmişti. Ayrıca şehit mezarlarının yeri belli olması için başları ucuna yeşil boyalı tahtalar dikilmişti.⁵¹⁹

Kutsal savaş anlayışının tezahürü olan dini merasimler Osmanlı seferlerinin önemli bir bölümünü oluşturuyordu. Bununla birlikte sefer dönemleri, bir savaş süreci olduğu kadar askerlerin günlük yaşamlarına devam ettikleri ve günlük ibadetlerini yerine getirdikleri olağan bir süreci ifade ediyordu.

3.4. Fetih Kutlamaları ve Eğlenceleri

Osmanlı seferlerinin başarıya ulaşmasının ardından gerek ordugâhta gerekse fethin merkeze bildirilmesiyle birlikte ülke genelinde kutlamalar yapılıyordu. Öncelikle devlet ricali tarafından seferin sevk ve idaresinden sorumlu Padişah veya Serdarın gazası tebrik edilmekteydi. Fetih eğlencelerinin önde gelen uygulamaları, “*donanma*” denilen mum, meşale veya kandillerle yapılan aydınlatmalar ile top ve tüfek atışlarıydı. Serdarın idaresindeki bir seferde, fetih haberinin merkeze ulaştırılmasıyla birlikte merkezden hattı hümayun yanında serdar ve ileri gelen devlet erkânına hediyeler gönderiliyordu. Fetih eğlenceleri, devletin güç ve ihtişamının ortaya koyulduğu, asker ile halkın geniş katılımıyla gerçekleştirilen uygulamalardı.

Savaşın sonlandırılması ve fethin gerçekleştirilmesiyle birlikte ordugâhta kurulan divanda “*tehniyet-i feth*” veya “*tehniyet-i feth-i zafer*” olarak tabir edilen Padişah veya Serdarın devlet erkânı tarafından fetih nedeniyle kutlanması töreni gerçekleştirilmekteydi. 1635-36 tarihli Revan seferinde, devlet ricali tarafından Sultan IV. Murat’ın Revan Kalesi’ni fethini tebrik etmek amacıyla otağ-ı hümayun önünde büyük bir gölgelik kurulup içerisi döşenmişti. Şeyhülislam, Sadrazam, Rumeli Valisi Mustafa Paşa, Anadolu Beylerbeyi Mehmet Paşa, Kapudan Hüseyin Paşa, Halep Beylerbeyi Ahmet Paşa, Nişancı Mustafa Paşa, Anadolu ve Rumeli Kadiaskerleri, Ordu Kadısı Şaban Efendi, Baş Defterdar İbrahim Efendi ve Anadolu Defterdarı altı Boğaçazade Mahmut Efendi divanda hazır bulunmuştu. Sultanın çıkışıyla birlikte otağ

⁵¹⁸ *Seyahatnâme*, VI, s. 205.

⁵¹⁹ *Seyahatnâme*, VIII, s. 209.

açılmış ve erkân el öpmek için davet edilmişti. Öncelikle Şeyhülislam ardından, vezirler, Rumeli ümerası, defterdarı ve kethüdası ile alaybeyleri, ardından Anadolu beylerbeyi ve alaybeyleri ile yeniçeri ve bölük ağaları gibi tüm üst rütbeli askerler Sultanın gazasını tebrik ederek el öpmüşlerdi. Ardından kösler çalınmış ve geriye kalan İran memleketlerinin fethi için dua edilmişti.⁵²⁰

1654-55 tarihli Melek Ahmet Paşa'nın Bitlis seferinde, divan kurularak mehterhane çalınmış ve ocak ağaları ile askerler karşılıklı saflarda durarak bir ağızdan "*Gazan mübarek olsun. Tanrı padişaha ömürler versin!*" diyerek Ahmet Paşa'yı kutlamışlar ve dualar edilmişti. Paşa kethüdası Yusuf Ağa'ya samur kürk giydirilerek başına üç çatal bir çelenk Paşa tarafından takılmıştı. Bu arada divan çavuşları bir ağızdan "*hilat-ı çelenğin mübarek olsun!*" diye dua etmişlerdi. Ardından Van ağaları ve kapıkulları ile başçavuş, çorbacılar, topçu ve cebeci ağaları toplamda yirmi dört bayrak sahibi Van ağaları gelmiş ve teşrifat kanunları üzere birer hilat-ı fahire ve birer çelenk ihsan olunmuştu. Bununla birlikte iki bin yüz yirmi adet baş getiren gazilere gümüş çelenk takılmış ve elbiseler verilmişti.⁵²¹

Kanuni Sultan Süleyman'ın İran seferi ardından İstanbul'da bulunan Hans Dernschwam kutlamalara dair farklı bilgiler vermiştir. Seyyaha göre padişah bir savaşı kazandıktan sonra ülkede üç gün üç gece kutlamalar yapılmaktaydı ve bu süreçte esnaf dükkânını gece gündüz açık tutmak zorundaydı. Tüccarlar en güzel kumaş ve giyecekleriyle mallarını sergilemekteydiler.⁵²² Dernschwam'a göre üç günlük eğlencede çeşitli oyunlar oynanıyor, boru, kaval, trampet ve ud gibi enstrümanlar çalınıyordu. Bayram kutlamalarında olduğu gibi fetih eğlencelerinde de minareler kandillerle süslenmekteydi. Kandillerin alt kısmında renkli sular ve üstüne yağ konularak, kandiller kırmızı, yeşil, mavi veya beyaz renk ışık saçıyordu. Yine seyyaha göre padişaha ait aslan, kaplan veya leoparlar şehir içinde dolaştırılıyorlardı. Bununla birlikte Venedik elçisi tarafından Galata ile İstanbul arasında kayık yarışı düzenlenmişti. Ayrıca Venedikli tüccarlar arasında asılı bir halkaya ya da Hz. İsa'nın çarmıha gerilmiş haldeki tasviri bulunan sütuna doğru bir koşu yarışı yapılmıştı. Hedefe ulaşan hediye sahibiydi. Bunun yanında seyyah, dokumacılarından birinin halılarla örtülüp dolaştırıldığını ve yere

⁵²⁰ *Fezleke Tahlil ve Metin*, s. 860; *Tarih-i Nâimâ*, III, s. 818.

⁵²¹ *Seyahatnâme*, IV, s. 146.

⁵²² Hans Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, (çev. Yaşar Önen), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1992, s. 124.

diz çökerek külâhına vurulup kesildiğini ve yere fırlatıldığını anlatıyordu. Dernschwam, külâhın yere fırlatılmasını düşmanın yenilgisini ifade ettiğini söylemekteydi.⁵²³

1662-63 tarihli Uyvar seferinde, Köprülü F. Ahmet Paşa, gösterdiği başarı nedeniyle ödüllendirilmişti. Ahmet Paşa'nın orduyla birlikte Edirne yakınlarındaki Mustafa Paşa Köprüsü'ne yaklaştığı haber alınmış, taşlarla süslü sorguç, hançer ve altın zincir ile iki adet hilat-ı fahire Musahip Mustafa Ağa'yla gönderilmişti. Mustafa Ağa orduya doğru hareket edip yaklaştığında, öncelikle Sadrazam kethüdası İbrahim Ağa, ardından vüzerâ, beylerbeyiler, yeniçeri ve bölük ağaları askeriyle birlikte karşılamışlardı. Fazıl Ahmet Paşa ise selimi sarığı ile otağ kapısından tuğların bulunduğu alana kadar teşrifat gereği karşılamaya çıkmıştı. Musahip Mustafa Ağa atından inip karşılama merasimini gösterip sorgucu Ahmet Paşa'nın başına ve hançeri kemerine takmış, ardından altın zincir ve hattı hümayunu teslim etmişti. Ahmet Paşa dahi hattı hümayunu öpüp başına koymuş ve kanun olduğu üzere herkesin içinde okutturmuştu. Ardından Veziriazam tarafından Padişaha gönderilecek hediyeler Musahip Mustafa Ağa'ya verilmişti. Bunlar arasında üç samur kürk, dört at, taşlarla süslü altın hançer ve kemer ile yirmi kese altın bulunmaktaydı.⁵²⁴ Ayrıca İstanbul'da Şikâr Kapısı karşısında su terazisi yakınında büyük bir otağ kurularak Uyvar'ın fethini kutlamak amacıyla devlet erkânı tarafından Sultan IV. Mehmet'in eli öpülmüş ve kendilerine hilatler ihsan olunmuştu.⁵²⁵ 1672-73 tarihinde Kamaniçe'nin fethi nedeniyle Sultan IV. Mehmet devlet ricali tarafından tebrik edilmişti. Vezirler, ümera, yeniçeri ve altı bölük zabıtları ile diğer erkân fethin tebriki için sultanın huzuruna çıkmışlar ve kendileri hilat-ı fahire ile ödüllendirilmişlerdi.⁵²⁶

Gerek ordugâhta gerekse devlet merkezinde meydana getirilen eğlencelerin başında “*donanma*”⁵²⁷ denilen mum, kandil ve fener gibi aydınlatıcıların kullanılarak ordugâh veya şehrin süslenmesi geliyordu. Bununla birlikte donanma gemileri ile fethedilen bölgedeki kalenin topları ve ordu toplarından belirli zamanlarda atışlar yapılmaktaydı. Aynı zamanda tüfekli birliklerin atışları da görülmekteydi. 1635-36 tarihli Revan'ın fethi sonrasında Kaim-makam Vezir Bayram Paşa'ya haberin ulaştırılmasıyla

⁵²³ Dernschwam, *a.g.e.*, s. 132-133.

⁵²⁴ *Vekâyi'-nâme*, s. 196-197.

⁵²⁵ *Vekâyi'-nâme*, s. 198.

⁵²⁶ *Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin*, s. 30.

⁵²⁷ Aynı zamanda “Çırağan” veya “Çereğan” olarak ifade edilen eğlenceler sırasında meş'ale ve kandillerle yapılan süslemelerdi. Çereğan zamanı, geceleri bahçeler mum ve fenerlerle donatıldığı gibi sırtında yanar mumlar taşıyan kaplumbağalar gezdiriliyor veya içi yağla tutuşturulmuş çok sayıda midye kabukları denize salınıyordu. Midye kabukları suyun üzerinde güzel bir manzara oluşturuyordu. Ünal, *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, s. 170.

birlikte İstanbul'da Saray Köşkü sahilinde top şenlikleri yapılmıştı. Bedesten ve dükkânlar mücevherle süslenmiş, evlerde kandillerle aydınlatmalar yapılmıştı. Haftada iki defa Ayasofya ve diğer selâtin camilerinde dualar edilmişti.⁵²⁸ 1638-39 tarihinde Bağdat Kalesi'nin fethiyle birlikte bu haberi merkeze ulaştırmak üzere Mirahur-ı Evvel Halil Ağa, İstanbul'a gönderilmişti. Ağa'nın Üsküdar'a ulaşmasıyla Bostan-başı tarafından karşılanmış ve o saat Topkapı yalı Burnu yakınındaki Badoloşka topları ile bostancı tüfekleri ateşlenmişti. Ayrıca Tophane, Tersane, Kız kulesi ile Anadolu ve Rumeli hisarlarından top atışları yapılmıştı. Bütün saraylar ile bedesten ve çarşılar, yeniçeri odaları ve tophane, tersane gibi devlet kurumları ile evler yirmi gece kandillerle aydınlatılmıştı.⁵²⁹ 1656-57 tarihli Bozcaada'nın fethi Sultan IV. Mehmet'in Akkerman'da bulunduğu sırada ulaşmıştı. Burada divan kurulup fetihname okunduktan sonra Akkerman'da yedi gün ve gece kutlama yapılması ferman olunmuştu. Kaleden atılan top ve tüfek atışlarıyla birlikte dükkân ve sokaklar kumaşlarla süslenmişti. Binlerce kandille geceleri aydınlatma yapılmış, herkes keyifli bir şekilde oyun ve eğlence içinde yiyip içmişlerdi.⁵³⁰

1660-61 tarihli Varat seferinde, kalenin fethinin ardından şenlik ve kutlamalar yapılmıştı. Öncelikle fetih ezanı okunarak Cuma Namazı kılınmış, ardından bir yayılım top ve tüfek atışı yapılmış ve gülbanglar⁵³¹ çekilmişti. Yetmiş koldan davullar çalınarak üç gün ve gece aydınlatmalar ferman olunmuştu. Çadırların ipleri gece yarısı nef, katran, mum ve meşaleler kullanılarak aydınlatılmış, her namaz vaktinden sonra gülbanglar çekilerek birer yayım top ve tüfek atışları yapılmıştı.⁵³² 1662-63 Ciğerdelen savaşı sonrasında şenlikler düzenlenmişti. Köprülü Fazıl Ahmet Paşa tarafından Estargon Kalesi'nden üçer kez top ve tüfek atışları yapıp gülbang çekilmesi istenmişti. Ordugâhta bulunan balyemez topları ve düşmandan ele geçirilen top ve tüfekler kullanılarak atışlar yapılmıştı. Bunun yanında ordugâhta bulunan tüm çadırlar mum ve meşalelerle aydınlatılmak suretiyle şenlikler düzenlenmişti. Develerin bakımından sorumlu görevliler tarafından develerin üzerlerine balmumları ve süslü fenerler asılmış, katırlarında üzerinde

⁵²⁸ *Topçular Kâtibi Tarihi*, s. 1032, 1040.

⁵²⁹ *Topçular Kâtibi Tarihi*, s. 1105-1107; *Zafername Tahlil ve Metin*, s. 55-56.

⁵³⁰ *Seyahatnâme*, V, s. 89.

⁵³¹ Gülbang veya Gülbank, belirli zaman ve mekânlarda tertip edilen duayı ifade ediyordu. Yeniçerilerin önde gelen gülbankı; “Allah Allah illallah baş uryân sine püryân kılıç alkan bu meydanda nice başlar kesilir olmaz hiç soran. Eyvallah eyvallah kahrımız kılıcımız düşmana zıyan kulluğumuz padişaha ayân üçler, yediler, kırklar gülbank-ı Muhammedi nur-ı nebi kerem-i Ali pirimiz sultanımız hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli demine hu diyelim hu” şeklindeydi. Bununla birlikte yeniçeri maaşı ve günlük et istihkakı yanında savaşa başlanacağı esnada gülbang çekilmekteydi. Ünal, *a.g.e.*, s. 276.

⁵³² *Seyahatnâme*, V, s. 212.

munlar yakılmış, “*Ardala*” ve “*Bin Burc*” isimli çanları takılarak ordu pazarı içerisinde gezdirilmişlerdi. Deve kiralayıcıları, meşaleci ve karakullukçular sabaha kadar el çırparak ve ağızlarına vurarak “*Elâ yansuru's-sultân*” diyerek çeşitli şakalar yapmışlardı. Bu şekilde sabaha denk sevinç içinde kutlamalar ile çadırlarda hoş sohbetler gerçekleştirilmişti.⁵³³

Uyvar Kalesi'nin fethinin ardından üç gün üç gecelik şenlikler yapılmış ve Uyvar Kalesi'nin burç ve tabyaları bayraklarla süslenmişti. Günlük beş vakit namazın ardından askerler silahlarıyla birlikte meydana çıkarak önce yeniçeriler gülbang çekiyor ardından tüm top ve tüfeklerden atışlar yapılarak vezirler ve mîr-i mîrânların davulları çalınıyordu. Geceleri ordugâhtaki çadırlar ve Uyvar'ın duvarlarına çekilen topraklar üstüne meşale, kandil ve fenerler konularak donatmalar yapılıyordu.⁵³⁴ Köprülü F. Ahmet Paşa'nın kale içine gerekli askerler konulduktan sonra orduyla birlikte Uyvar Kalesi'nden hareketi sırasında da törenler yapılmıştı. Sadrazam alaylar ile kaleden çıktuktan sonra iç kaleden üç kez gülbang çekilmiş ve yüz bine varan tüfeklerden tekrar ve tekrar atışlar yapılmıştı. Bunun yanında “*Safâ gitdiniz ve hoş gidesiz*” anlamında elveda topları atılmıştı. Ordu içindeki askerler, kalede ikamet edecek askerler için dualar etmişti. Ayrıca kale içinde yer alan büyük Gazi Süleyman Han topundan da atış yapılmış ve bu topun sesi diğer bütün topları bastırmıştı. Askerler bu seste bir hikmet olduğunu düşünmüşlerdi.⁵³⁵ Uyvar'ın fethi haberi Edirne'de bulunan Sultana ulaştırılmasıyla birlikte burada şehir aydınlatması yapılmıştı. Ancak bu tür şenlikler kazalara da yol açabiliyordu. Edirne'deki aydınlatma sırasında bir hallaç dükkânına ateş isabet etmesi nedeniyle çarşıdaki yüz civarında dükkân yanmıştı.⁵³⁶

1668-69 tarihli Girit-Kandiye kuşatmasında, Kaptan-ı Derya Kaplan Paşa tarafından tüm kadırgalar ve başardalardan “*Gazanız kutlu olsun*” anlamında bir yaylım tüfek ve top atışları, arkasından tekrar kale ve donanma toplarından yedi kez arka arkaya atışlar yapılmıştı.⁵³⁷ Cuma namazı ardından kale içindeki bir konağa Köprülü Fazıl Ahmet Paşa yerleşmiş ve kale duvarları üzerine tüfekli askerler çıkarılmıştı. Öncelikle limanda demirli bulunan başarda-i hümayun ve tüm kadırgalar sancak, bayrak ve alemlerle süslenmiş çarmıhlarında cambazlar gösteriler yapmışlardı. Kadırgaların kürekçileri kırmızı fes ve beyaz gömlekler ile çeşit çeşit elbiselerini giymişler ve

⁵³³ *Seyahatnâme*, VI, 183-184.

⁵³⁴ *Seyahatnâme*, VI, s. 205.

⁵³⁵ *Seyahatnâme*, VI, s. 225.

⁵³⁶ *İsa-zade Tarihi Tahlil ve Metin*, s. 80.

⁵³⁷ *Seyahatnâme*, VIII, s. 204.

öncelikle kadırgalardan top ve tüfek atışları yapılmış ve gülbanglar çekilmiş, ardından kale duvarları üzerindeki askerler sırayla üç kez gülbang çekmişler, küçük ve büyük tüfekleri ateşlemişlerdi. Tüfek sesleri kesilmeden bu kez tabya ve siperlerde bulunan yüzlerce top ateşlenmişti. Tüfek ve topların oluşturduğu büyük sesin yanında askerler hep birlikte tekbir getirmişler, donanma topları ve karadaki toplarından ardı sıra yedi şer kez atış yapılmıştı.⁵³⁸ Bu kutlamaların ardından Köprülü F. Ahmet Paşa tarafından yedi gün ve gece denizde ve karada aydınlatma yapılması emredilmişti. Herkesten tüm çadır, ev ve dükkânları bayrak ve kandillerle süsleyip sazlı sözlü oyun ve eğlenceler yapmaları istenmişti. Bunun üzerine tüm askerler harekete geçerek kale içindeki çarşı ve pazar ile kale duvarları ve çadırları süslemişlerdi.

Geceleri, Kandiye Kalesi'nin duvarları yüz binlerce meşale, kandil, fener ve cephanede bulunan neft, katran, zift, yel ve bal mumlarıyla aydınlatılmıştı. Sadrazam, Defterdar Ahmet, Yeniçeri Ağası Abdurrahman ve Kethüda İbrahim Paşaların kollarında kumbara ve tüfek atışları yapılmıştı. Sabahları ise yine Kandiye Kalesi'nin tabyaları bayrak, sancak ve alemler ile süslenerek vüzera, mir-miran ve mir-livaların mehtherhaneleri çalınmış, günde beş vakit namazlardan sonra dualar edilerek üçer kez gülbanglar çekilmiş ve top-tüfek atışları yapılmıştı. Bu şekilde yedi gün ve gece kutlamalar yapılmıştı.⁵³⁹ Kandiye fethi müjdesinin merkeze ulaşmasıyla birlikte tüm ülkede üç gün ve gece kutlamalar gerçekleştirilmişti.⁵⁴⁰

1672-73 tarihli Kamanıçe seferinde, kalenin fethinden sonra akşam saatlerinde aydınlatma ve şenliklerin yapılması ferman olunmuştu. Bunun üzerine vüzera ve tüm askerlerin çadırlarında mum donanması yapılmıştı. Ardından yeniçeriler ile vüzera sekbanı ve tüfekçileri, üçer kez tüfek atışları yapmışlardı. Ordugâh içindeki şâhî ve diğer toplar ateşlenerek üç kez atış yapılmış ve bu atışlar askerde sevinç uyandırmıştı. Kazak hatmanı Doroşenko dahi itaatini göstermek için üçer kez top ve tüfek atışı yaptırmıştı.⁵⁴¹ Bunun yanında Kamanıçe'nin fethi nedeniyle Sultan IV. Mehmet devlet ricali tarafından tebrik edilerek kendilerine hilatler ihsan olunmuştu. Ayrıca üç gün üç gece şenlikler yapılmış ve fethin ülke genelindeki şehir ve kasabalarda kutlanması için emirler

⁵³⁸ *Seyahatnâme*, VIII, 204-205.

⁵³⁹ *Seyahatnâme*, VIII, s. 205.

⁵⁴⁰ *Mür'î't Tevârih Tahlil ve Tenkidi Metni*, s. 215.

⁵⁴¹ *Tarih-i Kamanıçe Tahlil ve Metin*, s. 85.

gönderilmişti.⁵⁴² Yine 1678-79 tarihli Çehrin'in fethi sonrasında İstanbul'da yedi gün ve gece sürecek olan top ve tüfek atışları ile şehrin aydınlatılması şenlikleri yapılmıştı.⁵⁴³

Fetih sonrasında Padişah idaresindeki ordunun İstanbul'a dönüşüyle birlikte büyük tören ve eğlenceler gerçekleştirilmekteydi. 1595-96 tarihli Eğri seferi sonrasında Sultan IV. Mehmet'in İstanbul'a dönüşünde alay töreni gösterilmiş ve kutlamalar yapılmıştı. Öncelikle Büyük Çekmece menziline gelinmiş, buradan Davut Paşa Çiftliğinde bulunan kasr'a Sultan yerleşmiş ve hanedan üyeleri geldiğinde ziyafet verilmişti. Önce Kaptan Paşa, ardından Bağdat muhafızı Vezir Hızır Paşa ve Tebriz Eyaleti'nde görevli Vezir Mahmut Paşa Padişah huzuruna çıkmışlardı. Ertesi gün vezirler, ulema ve meşayih, Sultanı karşılamak üzere çayırdaki saflar halinde durmuşlardı. Sancak ve bayraklar açılarak mehterhane çalınmıştı. Çayırdaki saflar halinde bulunan ulemadan Şeyhülislam Bostan-zade Mehmet Efendi, eski Rumeli Kadıaskerleri Abdülbaki Efendi ve Mevlana Sunullah Efendi, Anadolu Kadıaskeri Ebussu'ud-zade Mustafa Efendi ve İstanbul Kadısı Ahi-zade Abdülhalim Efendi ile müderrisler rikab-ı hümayuna yüz sürmüşlerdi. Tüccarlar alaylarıyla durarak ve diba, atlas, kemha, çatma ve sirenk kumaşlarını yollara sermişlerdi. Yahudi, Hıristiyan ve Ermeniler alaylar halinde dizilip kıymetli kumaşlarını ellerine alıp uzatmışlardı. Sultanlara ait vakıf mütevellileri, hatip, hafız ve halifeler karşılıklı saflar oluşturarak tütsüler yakmışlar ve gerçekleştirilen fetih için dualar etmişlerdi. Sultan ve vezir vakıflarının mütevellileri ile kasap esnafları, sığır ve koyun kurban etmişlerdi. İki bin civarındaki esnaf alayı ile dört bin adet donanma askerleri alay geçişi yapmışlardı. Cezayir askerleri tarafından bir yaylım tüfek atışı yapılmıştı. Halkın büyük katılımı içinde alay geçişleri yapılmış ve sultan saraya girmişti.⁵⁴⁴

1620-21 tarihli Hotin seferi dönüşünde alaylar oluşturularak İstanbul'a girilmişti. Vezir birlikleri, Tersane kaptanları, kumbaracılar ile top arabacı ve topçular, cebeciler, yeniçeriler ve bölük ağaları ayrı ayrı saflar halinde bayraklarını açarak yürüyüş yapmışlardı. Tüccar ve esnaflar, Sultan II. Osman'ın geçeceği yol üzerine kadife ve atlas kumaşlar sermişlerdi. İstanbul içine girilmesiyle birlikte kurbanlar kesilmiş ve dualar edilmişti. Alaylar halinde saraya varılmasıyla birlikte Bab-ı sa'adetten Arz kapısına kadar solaklar ve rikab-ı hümayun ağaları tarafından selam safları oluşturulmuştu. Sultan

⁵⁴² *Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin*, s. 30.

⁵⁴³ *Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin*, s. 105; *Vekâyi'-nâme*, s. 470-471; *İsa-zade Tarihi Tahlil ve Metin*, s. 163.

⁵⁴⁴ *Tarih-i Selânikî, II*, 651-654.

Osman, Veziriazam Dilaver Paşa ve diğer vezirlere selam vererek atından inmiş ve dualar edilerek tahtına oturmuştu.⁵⁴⁵

1635-36 tarihli Revan seferi dönüşünde İstanbul'da alaylar düzenlenmesi için hazırlıklar yapılmıştı. Düzenlenecek alay töreni öncesinde has odalı, hazineli, kilerli ve seferli olan askerlere birer at ile birer altın yaldızlı ve simli kadife elbiseler ihsan olunmuştu. İstanbul'a girildiğinde askerlerin güzelce giyinip süngü ve tirkeşleriyle birlikte silahlı bir şekilde hazır bulunmaları istenmişti.⁵⁴⁶ Sultan IV. Murat öncelikle başarda ile gece yarısında Üsküdar Sarayına geçmiş ve burada top atışları yapılmıştı. Sabah vakti Fenar Köşkü'nde ulema toplanmış ve sultana hayr duaları yapılmış ardından ikramda bulunulmuştu. Yeniçeriler, acemi oğlanları, cebeci, topçu ve tersane askeriyle, çavuşbaşı ve çavuşlar, müteferrika, rikab-ı hümayun ağaları, divan kâtip ve üyeleri, ulema ve dervişler tarafından alaylar oluşturulmuştu. Ulema yanında tüm İstanbul halkı, gruplar halinde toplanmış ve hayır duaları etmişlerdi. Tüccarlar tarafından geçiş güzergâhına kumaşlar serilmişti. Bab-ı hümayun'dan Bab-ı saadet'e kadar olan yol seraser ve kumaşlarla süslenmiş ve sultan buradan geçerek tahtına oturmuştu.⁵⁴⁷

1638-1639 tarihli Bağdat seferi dönüşünde yine alaylar ve karşılama törenleriyle saraya geçilmişti. Bahçe Kapısı'ndan Harem-i hümayun'a kadar arabalar ile önce darü's-sa'ade ağası ve diğer ağalar, baltacılar, kapıcılar, bostancılar, vezirler, defterdarlar, ulema, şeyhler ile yeniçeri ve diğer kapı halkı saraya gelip selam için saf durmuşlardı. Bu arada kurbanlar kesilmiş ve dualar edilmişti. Ardından Sultan Murat, zırhlar içinde taşlarla süslü kılıç, hançer ve sorgucu ile at üzerine geçiş yapmıştı. Önünde mücevher eğer ve gemli on bir yedek atları, başlarında turna tüy ve altın taşlarla süslü topuzları ve ellerinde ok ve yaylarıyla solaklar yürüyorlardı. Bunun yanında vezir kaimmakam, şeyhülislam, kapudan ve diğer vezirler, kadıaskerler, tevki'i ve defterdarlar, rikab-ı hümayun ağaları, müteferrika, çaşnigirler, divan efendileri, çavuşlar, şeyhler, seyyitler, nakib-ul eşraf, bab-ı sa'adet ağası, silahtar, çukadar, iç halkından has-odalı, hazineli, kilerli, üç yüzden fazla harem ağaları, ardından siyah yelkenli doğancılar, alemdarlar, mehteran bölüğü ve mir-i alem ağa yürüyüş yapmışlardı. Tüm İstanbul halkı gruplar halinde Sultan Murat'ın yüzünü görmek amacıyla toplanmıştı. Meydanlarda kurbanlar kesilmiş ve esnaf tarafından kadife ve ipek kumaşlar Padişah atının ayakları önüne

⁵⁴⁵ *Topçular Kâtibi Tarihi*, s. 758.

⁵⁴⁶ *Revan ve Tebriz Ruznâmesi*, s. 59.

⁵⁴⁷ *Topçular Kâtibi Tarihi*, s. 1039-1040.

serilmişti. Alaylarla saraya varılmasıyla birlikte Bab-1 hümeyun'dan Bab-1 sa' adete kadar olan yol kadife ve ipek kumaşlar serilmek suretiyle süslenmişti.⁵⁴⁸

1672-73 tarihli Kamanice seferi dönüşünde Edirne'de alay töreni ve kutlamalar yapılmışti. Yeniçeriler, saray kapısından Çukurçayırı menziline varıncaya kadar karşılıklı olarak saflar oluşturmuşlardı. Yeniçeri Ağası Abdurrahman Paşa ve ocak ağaları saflarda yerlerini aldıktan sonra Sadrazam kethüdası, ağaları ve iç oğlanları alaylar halinde Çukurçayırı'nda bulunan köprüden geçmişler ve uygulana geldiği üzere safların sağ tarafında yerlerini almışlardı. Defterdar kethüdası, ağaları ve iç oğlanları safların sol kısmına geçmişler ve Sultanın gelmesi beklenmişti. Ayrıca Edirne'nin ulema ve meşayih karşılama töreni için saflarda selama durmuşlardı. Sultan IV. Mehmet alaylarla teşrif etmiş ve iki tarafta saflar halinde bulunan vezirleri, ulema ve meşayih ile askerleri selamlayarak saraya giriş yapmışti.⁵⁴⁹

Uzun ve zorlu bir sürecin ardından gerçekleştirilen fetih eğlenceleri, devletin kendi gücünü askerler üzerinden ortaya koyması ve buna da halkı ortak etmesi anlamına geliyordu. Eğlenceler fethin ardından ordugâhta başlatılıyor ve merkezden büyük eyaletlere gönderilen emirlerle ülke geneline yayılıyor. Öncelikle devletin üst kademesinde kutlama gerçekleştiriliyor ardından askerlerin içinde yer aldığı eğlencelere geçiliyordu. Sefer bölgesinde gösterilen alay törenleri, gülbang çekilmesi, top ve tüfek atışları yalnızca bir kutlamayı ifade etmiyor aynı zamanda devletin sefer sürecinde uyguladığı psikolojik savaş ve üstünlüğün devamını da sağlama amacı güdüyordu. 1668-69 tarihli Girit-Kandiye Kalesi'nin fethinin ardından, kaleyi boşaltarak Kandiye'ye yakın bir konumda olan İstandiye Adası'na geçen halkın gerçekleştirilen kutlamalar karşısında nasıl perişan oldukları ifade ediliyordu.⁵⁵⁰ Yine 1672-73 tarihli Kamanice'nin fethinin ardından kale içerisinden gruplar halinde çıkış yapan düşman askerleri ve halk, kale kapısından başlayarak yolun sağ ve solunda askerler tarafından oluşturulan ihtişamlı safların içerisinden geçirilmek suretiyle psikolojik baskı uygulanıyordu.⁵⁵¹

Ordugâhta düşmana karşı uygulanan güç gösterisi, ordunun dönüş yolunda ve İstanbul'da bu kez halka karşı gerçekleştiriliyordu. Bu süreçte askerlerin giyim kuşam ve teçhizatlarına son derece dikkat ediliyordu. Ayrıca fetih eğlenceleri, hükümdarın belirli bir süre için halkla temas ettiği dönemler olması açısından da önemliydi. Aynı zamanda

⁵⁴⁸ *Topçular Kâtibi Tarihi*, s. 1122-1124.

⁵⁴⁹ *Tarih-i Kamanice Tahlil ve Metin*, s. 127-128.

⁵⁵⁰ *Seyahatnâme*, VIII, s. 205.

⁵⁵¹ *Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin*, s. 29-30; *Vekâyi'-nâme*, s. 386

fetih tören ve eğlenceleri, yayılmacı bir politikaya sahip olan devletin ve bu devletin başı olarak gazi ve İslam'ın savunucusu iddiasında olan padişahların, iddialarının gerçekleştiği, halkın gözünde güç ve meşruiyetin arttığı dönemleri ifade ediyordu. Zor şartlar altında gerçekleştirilen bir seferin başarıya ulaşmasıyla birlikte muzaffer bir ordunun mensubu olarak Osmanlı askerleri, seferlerde edindikleri maddi ve manevi kazançlar neticesinde sistemin savunucusu olmaya devam ediyorlardı.

SONUÇ

Osmanlı Devleti, fetihçi felsefesi ve devlet mekanizmasıyla askeri karakterli bir yapıya sahipti. Kuruluşundan itibaren devletin uzun yıllar düşmanlarına karşı verdiği mücadele, gelişmiş bir askeri örgütlenme ve kurumsal yapının yanında büyük bir savaş tecrübesini de beraberinde getirmişti. XVI. ve XVII. yüzyıllar, Osmanlı Devleti'nin çağdaşlarıyla aynı askeri teknolojiyi paylaştığı, öz kaynaklarını ve zengin insan unsurunu askeri organizasyonlar için seferber etme konusunda belli bir olgunluğa ulaştığı dönemi ifade ediyordu.

Gelişmekte olan silah teknolojisinin savaflara olan etkisi göz ardı edilemez ise de bu dönemde meydana gelen savafların merkezinde askerler yer alıyordu. XVI. ve XVII. yüzyıllarda güçlü devlet, zengin sefer finansmanı, kaynaklarını ve büyük askeri birliklerini olabildiğince düzenli ve hızlı bir şekilde sefer mahalline sorunsuz yönlendirebilen siyasi yapıları temsil ediyordu.

Osmanlı seferleri, merkezin belirlediği belli bir plan dâhilinde gerçekleştirilse de asker açısından her sefer organizasyonu bilinmeze yolculuk ve bir macera niteliğindedi. Sefer organizasyonları yalnızca iki ordu arasındaki mücadeleyi ifade etmiyordu aynı zamanda askerin zamana ve mevsimsel şartlara bağlı olarak doğa olaylarına karşı verdiği savaşı içinde barındırıyordu. Askerler düşman kadar kış şartlarının kendilerine getireceği sorunlardan çekiniyorlardı.

Askerler için savaşmak hem dini bir vecibeyi yerine getirmek, hem de maddi kazanç sağlama yoluydu. Gaza ile ganimet birbirinden farklı kavramlar olarak görülüyordu. Devlet ile asker arasında bu konuda bir uzlaşma mevcuttu ve sefere katılımı için yapılan çağrılar da bu konular birlikte zikrediliyordu. Askerin moral ve motivasyonunun manevi alt yapısını kutsal savaş anlayışı, maddi alt yapısını ganimet oluşturuyordu. Askerin ganimet hakkı merkezi yönetim nezdinde saklı tutuluyordu. Bu hakkın askerin elinden alınması yönetim için iki düşman arasında kalmayı denk bir durumu ifade edebilirdi. Özellikle Kırım Tatarları gibi ganimet ve yağma üzerine yaşam süren askerler için bu durum daha kritiktir. Bununla birlikte ganimet, askerler arasında sosyal statüyü artıran onlara itibar kazandıran bir etken olarak görülüyor ancak paylaşımı konusunda anlaşmazlığa düşüldüğünde birbirlerini öldürebilecek seviyeye gelmelerine neden olabiliyordu.

Osmanlı yönetiminin seferlerdeki ilk büyük sorunu askerleri merkezi orduda toplamaktı. Görece olarak İstanbul'da bulunan kapıkulu ordusu mensuplarının taşra

ordusuna göre toplanması ve hareketi daha kolay gerçekleştirilebiliyordu. Eyalet birliklerinin kendi zabıtları altında hazırlarını tamamlayıp harekete geçmeleri belli bir hazırlık dönemini gerektiriyordu. Bu nedenle merkezden eyalet yöneticilerine ordunun hareketinden aylar önce emirler bazen birkaç kez üst üste gönderilerek orduya katılmaları isteniyordu. Seferberlik emirlerinde savaşa icabet etmenin dini bir zorunluluk olduğu ifade edilebiliyor, aynı zamanda katılım gerçekleşmediği takdirde tehdit ve ne tür cezalandırmalar yapılabileceği belirtiliyordu.

Seferlere askerin yanında emir komuta zincirinde önemli bir yeri olan, görevlendirme ve görevi yerine getirme konusunda yetkin ve hızlı hareket edebilen, Osmanlı seferlerinin başarılı olmasında büyük pay sahibi olan geniş bir bürokratik sınıf katılıyordu. Bunlar merkezi yönetimden taşraya varan ve ordu içindeki kademeleri temsil eden bir bürokratik zincir oluşturuyorlardı. Bürokratik ağda gerçekleşen herhangi bir aksaklık sefer organizasyonları süresince merkezi yönetimin üzerinde hassasiyetle durduğu bürokratik işlevselliğin sekteye uğraması anlamına geliyordu. Bu nedenle görevde ihmali görülenler çeşitli şekillerde cezalandırılarak emir komuta zincirinin hızlı ve etkin yapısı daima canlı tutulmak isteniyordu.

Osmanlı Devleti'nde askerlik profesyonel bir meslek olarak algılanmaktaydı. Sefer yürüyüşü ve konak yerlerinde özellikle kapıkulu askerleri barınma, beslenme ve ücretlerinin karşılanması merkezi yönetimin sorumluluğu altındaydı. Sefer yürüyüşü ve konak yerlerinde yönetimin askerlerin ihtiyaçlarını gidermeye yönelik çabalarına karşılık, bu kez savaş alanından aynı çaba ve gayret askerlerden bekleniyordu.

Askerler arasındaki ilişkiler günlük hayatta karşılaşılan türdendi. Zafer kazanmanın verdiği mutlulukla askerler arasından şakalaşmalar görüldüğü gibi çeşitli nedenlerden dolayı anlaşmazlıklarda yaşanabiliyordu. Askerler arasında makam ve mevki yarışının yanında hırsızlık olayları da görülebiliyordu.

Askerlerin sefer yürüyüşü sefer organizasyonları içerisinde büyük ve önemli bir zaman dilimini kapsıyordu. Askerin olabildiğince hızlı ve düzenli bir şekilde sefer mahalline sevki merkezi yönetimin önemle üzerinde durduğu konuların başında geliyordu. Bu süreçte ordu birliklerinin problemsiz bir şekilde sevki için gerekli önlemler alınıyordu.

Konak yerleri ve ordugâh, Osmanlı ordusunun barınma ve uğrak yerleri olmalarının yanında askerlerin sosyal yaşamlarını geçirdikleri alanlardı. Buralarda bir savaş provası niteliğinde askeri talimler yapıldığı gibi, tamir ve imar faaliyetleri yürütülüyor, aynı zamanda kutlamak ve şenlikler düzenleniyordu. Menziller ve

menzilhane sistemi, Osmanlı ordusunun iaşe-ikmal yükünü çeken ve seferlerin başarılı olmasında önemli bir görev üstlenen alanlardı.

Merkezi yönetim açısından geniş askeri birliklerin iaşesini sağlamak büyük ve önemli bir problem olmasının yanında ciddi bir organizasyonu gerektiriyordu. Merkezi yönetim, taşra teşkilatı, menzilhane sistemi ve vergi mükellefi olarak halkın katılımıyla sefer süresince askerin beslenme problemini gidermeye çalışıyordu.

Askeri seferlerde uygulanan yönetimin savaşa teşvik uygulamaları ve ödüllendirmeler askerin sefer sürecinde moral ve motivasyonlarının üst seviyede tutulması için gerekli ve yerine getirilmesi gereken yöntemlerdi. Yalnızca maddi teşvikler değil, padişah ve serdarların savaş boyunca askerlere olan yakın ilgi ve desteği onlar için büyük bir manevi güç anlamına geliyordu. Askerler için devletin maddi kaynak ve yönetimiyle arkasında olduğunu bilmek güven duygusunu ve çalışma gayretini artıran etkenlerdi. Askerlerin savaşlarda gösterdikleri yararlılık ve başarılar neticesinde yönetim tarafından uygulanan gelen rütbe yükseltme gibi yöntemler ordu içinde dikey hareketliliğinin önünü açıyor, liyakate bağlı olarak askeri kademelerdeki yenilenmeyi kendiliğinden meydana getiriyordu.

Törenler ve eğlenceler sefer organizasyonlarının ayrılmaz bir parçasıydı. Askeri törenler, halk ve elçiler nezdinde devletin güç ve ihtişamını yansıttığı gibi, zorlu bir süreç sonucunda gerçekleştirilen eğlenceler, askerin haklı zaferini ifade ediyordu.

Osmanlı askerlerinin savaşlardaki durumlarına dair bir takım bilgilere ulaşmak mümkünse de onların dünyasını ayrıntılı bir şekilde ele almak ve daha yakından incelemek kaynakların, sistem ve devlet merkezli anlatımları nedeniyle zorlaşmaktadır. Yıldız'ın belirttiği gibi belge ve kronik yazarlarının bütüncül yaklaşımdan uzak yaptıkları atıflar, askerin toplum düzeyinde ve birer fert olarak ele alınmasını engellemektedir.⁵⁵² Kroniklerde daha çok komutan ve belirli rütbelerdeki askerlere yönelik bazı anlatımlar dışında sıradan Osmanlı askeri çoğunlukla göz ardı edilmesine rağmen savaşların baş aktörleri oldukları açıktır.

⁵⁵² Gültekin Yıldız, *Neferin Adı Yok*, s. XII.

KAYNAKLAR

TEMEL KAYNAKLAR

- Abdurrahman Abdi Paşa. (2008). *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi (Osmanlı Tarihi 1648-1682)*, (haz. Fahri Çetin Derin), Çamlıca Basım Yayın, İstanbul.
- Antoine Galland. (1973). *İstanbul'a Ait Günlük Anılar 1672-1673, I-II*, (yay. Charles Schefer, çev. Nahid Sırrı Örik), TTK, Ankara.
- Cafer İyani. (2001). *Tevârih-i Cedid-i Vilayet-i Üngürüs (Osmanlı-Macar Mücadelesi Tarihi, 1585-1595)*, (haz. Mehmet Kirişçioğlu), İstanbul.
- Defterdar Sarı Mehmed Paşa. (1995). *Zübde-i Vekayiât Tahlil ve Metin (1066-1116/1656-1704)*, (haz. Abdülkadir Özcan), Ankara.
- Evlîyâ Çelebi. (1999-2007). *Evlîyâ Çelebi Seyahatnâmesi, I-X*, (haz. Seyit A. Kahraman, Y. Dağlı, R. Dankoff), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Graf Marsilli. (1934). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Zuhur ve Terakkisinden İnhitatu Zamanına Kadar Askeri Vaziyeti*, (çev. M. Kaymakam Nazmi), Ankara.
- Hacı Ali Efendi. (2003). *Hacı Ali Efendi ve Tarih-i Kamaniçesi'si*, (haz. Ayşe Hande Can), (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Hans Dernschwam. (1992). *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, (çev. Yaşar Önen), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- “IV. Murad'ın Revan Seferi Menzîlnâmesi”, (1984), (yay. Nezihi Aykut), *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 34, İstanbul, 183-246.
- IV. Sultan Murad'ın Revan ve Tebriz Ruznâmesi, (1999), (yay. Yunus Zeyrek), Kültür Bakanlığı, Ankara.
- İsâ-zâde Abdullah Efendi. (1996). *İsâ-zâde Tarihi (Metin ve Tahlil)*, (haz. Ziya Yılmaz), İstanbul.
- Jean Baptiste Tavernier. (2006). *Tavernier Seyahatnamesi*, (çev. Teoman Tunçdoğan), Kitap Yayınevi, İstanbul.

- Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi. (2005). *Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi'nin Zafername Adlı Eseri (Tarihçe-i Feth-i Revan ve Bağdad)*, (haz. Nermin Yıldırım), (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kâtib Çelebi. (2007). *Deniz Savaşları Hakkında Büyüklere Armağan (Tuhfetü'l-Kibar fi Esfari'l-Bihar)*, (yay. haz. Seda Çakmakcıoğlu-Çetin Şan), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Kâtib Çelebi. (2007). *Kâtib Çelebi Fezleke Tahlil ve Metin I-III*, (haz. Zeynep Aycibin), (Basılmamış Doktora Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Fakültesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Mehmet Halife. (1340). *Tarih-i Gilmani*, Orhaniye Matbaası, İstanbul.
- Michael, Heberer. (2003). *Osmanlıda Bir Köle Brettenli Michael Heberer'in Anıları 1585-1588*, (çev. Türkis Noyan), Kitap yayınevi, İstanbul.
- Mustafa Nâimâ Efendi. (2007). *Tarih-i Nâimâ, I-IV*, (haz. Mehmet İpşirli), TTK, Ankara.
- Ogier Ghislain de Busbecq. (2013). *Türk Mektupları, Kanuni Döneminde Avrupalı Bir Elçinin Gözlemleri (1555-1560)*, (çev. Derin Türkömer), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Basım, İstanbul.
- “Osmanlı Askeri Teşkilatı Hakkında Bilinmeyen Bir Eser Yeniçeri Ocağına İlişkin Bir Risale (Değerlendirme ve Metin), (2013), (yay. Fatma Kaytaç), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, 57/1, İstanbul, 45-68.
- Rahimi-zâde İbrahim Çavuş Harimi. (2010). *Kitâb-ı Gencine-i Feth-i Gence (Osmanlı-İran Savaşları ve Gencenin Fethi 1583-1590)*, (haz. Günay Karaağaç-Adnan Eskikurt),Çamlıca Basım Yayın, İstanbul.
- Selâniki Mustafa Efendi. (1999). *Tarih-i Selâniki, I-II*, (haz. Mehmet İpşirli), TTK, Ankara.
- Sıdkı Paşa. (2006). *Gazâvat-ı Sultan Murad-ı Rabi*, (haz. Mehmet Arslan), İstanbul.
- Stephan Gerlach. (2007). *Türkiye Günlüğü I-II*, (çev. Türkis Noyan), Kitap yayınevi, İstanbul.

Şem'dânizâde Fındıklı Süleyman Efendi. (2009). *Şem'dânizâde Fındıklı Süleyman Efendi'nin Mür'i't Tevârih Adlı Eserinin (180b-345a) Tahlil ve Tenkidi Metni*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Mimar Sinan Üniversitesi Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Tarih-i Osman Paşa, (haz. Yunus Zeyrek). (2001). Kültür Bakanlığı, Ankara.

Teşrifatçıbaşı Ahmet Ağa. (1998). *Devlet-i Aliyye Teşrifatçıbaşısı Ahmet Ağa'nın Viyana Kuşatması Günlüğü*, (düz. Richard F. Krautel, çev. Esat Nermi Erendor), Aksoy Yayıncılık, 2. Baskı, İstanbul.

Topçular Kâtibi Abdulkadir (Kadri) Efendi. (2003). *Topçular Kâtibi Tarihi (Metin ve Tahlil), I-II*, (haz. Ziya Yılmaz), Ankara.

ARAŞTIRMA ESERLER

Açıkel, Ali. (2004). “Osmanlı Ulak-Menzilhâne Sistemi Çerçevesinde Tokat Menzilhânesi (1690-1840)”, *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIX/2, İzmir, 1-33.

Afyoncu, Erhan. (2009). *Tanzimat Öncesi Osmanlı Tarihi Araştırma Rehberi*, Yeditepe Yayınevi, 3. Basım, İstanbul.

Afyoncu, Erhan, Önal, Ahmet, Demir, Uğur. (2010). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Askeri İsyenlar ve Darbeler*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

Ágoston, Gabor. (2000). “Osmanlı İmparatorluğu'nda Harp Endüstrisi ve Barut Teknolojisi (1450-1700)”, *Osmanlı*, (ed. Güler Eren), c. 6, Ankara, 621-632.

Alikılıç, Dünder. (2002). *XVII. Yüzyıl Osmanlı Saray Teşrifatı ve Törenleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Alikılıç, Dünder. (2002). “Osmanlı Saray Teşrifatı ve Törenleri”, *Türkler*, c. 9, Ankara, 875-886.

Altunan, Sema. (2002). “Osmanlı Devleti'nde Haberleşme Ağı: Menzilhâneler”, *Türkler*, c. 10, Ankara, 913-919.

- Altunan, Sema. (2006). “XVII. Yüzyıl Sonlarında İstanbul-Edirne Arasındaki Menziller ve Bazı Menzilkeş Köyler”, *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, 25/39, Ankara, 75-99.
- Antonov, Aleksandır. (2002). “Bulgar Topraklarında Kurulan Menzil Sisteminin Organizasyonu (XVI.-XVII. Yüzyıllar), *Türkler*, c. 10, Ankara, 927-933.
- Aydüz, Salim. (1998). *Osmanlı Devleti’nde Tophâne-i Âmire ve Osmanlı Top Döküm Teknolojisi (XIV-XVI Yüzyıllar)*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aydüz, Salim. (1999). “Osmanlı Devleti’nde Ateşli Silah Sanayii ve Top Döküm Teknolojisi (1453-1566)”, *Osmanlı*, (ed. Güler Eren), c. 6, Ankara, 633-645.
- Aydüz, Salim. (1999). “Tophâne-i Âmire ve Müştemilâti”, *Osmanlı*, (ed. Güler Eren), c.6, Ankara, 646-659.
- Aydüz, Salim. (2004). “Osmanlı Askeri Teknoloji Tarihi: Ateşli Silahlar”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 2/4, 265-295.
- Baykal, Ebru. (2008). *Osmanlılarda Törenler*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne.
- Bilici, Faruk. (2002). “XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İki Savaş Anatomisi: Saint-Gotthard ve Kandiye”, XIII. Türk Tarih Kongresi 4-8 Ekim 1999/Ankara, *Bildiriler*, c.3/1, TTK, Ankara.
- Black, Jeremy. (2003). *Top, Tüfek ve Süngü Yeniçağda Savaş Sanatı 1453-1815*, (çev. Yavuz Alogan), Kitap Yayınevi, İstanbul..
- Çelik, Bülent. (2002). *Osmanlı Seferlerinin Lojistik Sorunlarına Kentli Esnafın Getirdiği Çözümler Orducu Esnafı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çelik, Şenol. (1999). “Osmanlı Devleti’nin Kıbrıs Seferi’ndeki Asker ve Zahire Naklinde İçel Sancağı’nın Rolü”, İkinci Uluslararası Kıbrıs Araştırmaları Kongresi 24-27 Kasım 1998/Gazimağusa, *Türkçe Bildiriler*, c. II. Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları, Gazimağusa, 107-125.

- Çelik, Şenol. (2002). “Osmanlı Padişahlarının Av Geleneğinde Edirne’nin Yeri ve Edirne Kazasındaki Av Alanları (Hassa Şikâr-gâhı), XIII. Türk Tarih Kongresi 4-8 Ekim 1999/Ankara, *Bildiriler*, c. 3, TTK, Ankara, 1-15.
- Çelik, Şenol. (2008). “Osmanlı Sefer Organizasyonunda Orducu Esnafı ve İstanbul Orducuları”, *Eski Çağ’dan Modern Çağ’a Ordular*, Kitabevi, İstanbul, 355-386.
- Çelik, Şenol. (2007). “Orducu”, *DİA*, c. 33, İstanbul, 370-372.
- Çetin, Birol. (2001). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Barut Sanayi 1700-1900*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Çetin, Cemal. (2004). *XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Konya Menzilleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Çetin, Cemal. (2007). “İşlevleri ve Özellikleri Bakımından Konya Menzilleri (XVII.-XVIII. Yüzyıllar)”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 21, Konya, 295-343.
- Çetin, Cemal. (2009). “Menzilhânelerin Müştemilatlarına ve Tefrişlerine Dair Birtakım Gözlemler”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 22, Konya, 43-59.
- Çolak, Songül. (2010). “Aziz Efendi’nin Risalesine Göre 17. Yüzyılda Osmanlı Merkez Ordusunun Durumu”, *History Studies*, Volume 2/2, 101-112.
- Çürük, Cenap. (1993). “Çadır Mehterleri”, *DİA*, c. 8, İstanbul, 165-166.
- Daşcıoğlu, Kemal. (2007). *İskân, Suç ve Ceza Osmanlı’da Sürgün*, Yeditepe Yayınları, İstanbul.
- Demireğen, Ahmet Kerim. (2006). *Kanuni Sultan Süleyman’ın Sigetvar seferi (hazırlıklar ve fetih)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Dinçer, Ferruh, Yaşar, Aşkın. “Osmanlı Döneminde Atlı Sporlar”, *Türkler*, c. 10, Ankara, 616-624.
- Erdoğan, Meryem Kaçan. (2001). “*II. Viyana Kuşatması*”, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

- Ertaş, Mehmet Yaşar. (2000). *1715 Mora'nın Fethinde Osmanlı Sefer Organizasyonu*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Ertaş, Mehmet Yaşar. (2007). *Sultanın Ordusu (Mora Fethi Örneği 1714-1716)*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.
- Ertaş, Mehmet Yaşar. (1997). "XVIII. Yüzyıl Başlarındaki Rumeli'deki Menzillerin Askeri Fonksiyonları", *Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S. 1, Manisa, 91-98.
- Ertaş, Mehmet Yaşar. (1999). "Osmanlı Devleti'nde Sefer Organizasyonu", *Osmanlı*, (ed. Güler Eren), c. 6, s. 590-597.
- Ertaş, Mehmet Yaşar. (2005). "Osmanlı Seferlerinde Olağandışı Bir Kışlak: Kastamonu", *OTAM*, S. 18, s. 137-149.
- Ertaş, Mehmet Yaşar. (2008). "Osmanlı Savaş Organizasyonunda Zorlu Bir Süreç: Ordunun Toparlanması", *Türklük İncelemeleri Dergisi*, Prof. Dr. Mücteba İlgürel'e Armağan, Sayı 19, s. 211-233.
- Ertaş, Mehmet Yaşar. (2008). "Osmanlı Ordularının Geçiş Güzergahı Olarak Gelibolu", *Çanakkale Tarihi*, II, İstanbul, 887-897.
- Ertaş, Mehmet Yaşar. (2011). "Savaşlarla Şekillenen Yollar: Osmanlı Devleti'nde Yol Sistemi", *CIEPO 6. Ara Dönem Sempozyumu*, 14-17 Nisan 2011/Uşak, *Bildiriler*, c. I, İzmir, 625-652.
- Ertaş, Mehmet Yaşar. (2012). "Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesi'nde Gazâ", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVII/1, s. 79-100.
- Ertaş, Mehmet Yaşar. (2014). "17. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Donanmasının Yönetim Sorunu: Kaptan-ı Deryalık Galesi", *Uluslararası Piri Reis ve Türk Denizcilik Tarihi Sempozyumu 26-29 Eylül 2013/İstanbul*, *Türk Denizcilik Tarihi Bildiriler*, c. 6, TTK, 195-220.
- Ertuğ, Zeynep Tarım. (1999). "Osmanlı Devleti'nde Resmi Törenler ve Birkaç Örnek", *Osmanlı*, (ed. Güler Eren), c. 9, Ankara. 133-142.

- Finkel, Caroline. (1988). *The Administration of Warfare: the Ottoman Military Campaings in Hungry 1593-1606*, Viyana.
- Genç, Serdar. (2012). *Osmanlı-Safevi Savaşlarında Sefer Organizasyonu ve Lojistik 1722-1725*, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Genç, Serdar. (2011). “XVIII. Yüzyıl Şark Seferlerinde Van Gölü’nde Ulaşım”, CIEPO 6. Ara Dönem Sempozyumu 14-16 Nisan 2011/Uşak, *Bildiriler*, c. 3, İzmir, 1405-1413.
- Genç, Serdar. (2012). “III. Ahmet Dönemi İran Seferlerinde Nakliyenin Sağlanması ve Nakliye Vasıtaları (1722-1725)”, *History Studies*, Volume 4/1, 235-249.
- Genç, Hacı Ali. (2006). *XVI. – XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Ordularının Sefere Gidiş Merasimleri*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Gölen, Zafer. (2001). *Osmanlı Devleti’nde Baruthâne-i Âmire*, (Basılmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Gölen, Zafer. (2002). “Osmanlı Barut Üretim Merkezi: Baruthâne-i Âmire”, *Türkler*, c. 10, Ankara, 136-144.
- Gürkan, Emrah Sefa. (2012). “Batı Akdeniz’de Osmanlı Korsanlığı ve Gaza Meselesi”, *Kebikeç: İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, S. 33, Ankara, 173-204.
- Halaçoğlu, Yusuf. (2002). *Osmanlı İmparatorluğunda Menzil Teşkilatı ve Yol Sistemi*, Ankara.
- Halaçoğlu, Yusuf. (1981). “Osmanlı İmparatorluğu’nda Menzil Teşkilatı Hakkında Bazı Mülahazalar”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, II, İstanbul, 123-132.
- Halaçoğlu, Yusuf. (2004), “Menzil”, *DİA*, c. 29, 159-160.
- Hathaway, Jane. (2002). “Osmanlı Mısırı’nda Yerli ve Askeri Unsurlar ve Yeniçeriler”, *Türkler*, c. 10, Ankara, 172-179.

- İlgürel, Mücteba. (1979). “Osmanlı İmparatorluğunda Ateşli Silahların Yayılışı”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 32, İstanbul, 301-317.
- İnce, Yunus. (2013). *Osmanlı Barut Üretim Teknolojisinde Modernleşme: Azadlı Baruthanesi (1794-1878)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- İnce, Yunus. (2013). “Osmanlı Devleti’nde Barutun ve Ateşli Silah Kullanımının Yaygınlaşması”, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Araştırmaları Yayınları*, Prof. Dr. Nejat Göyünç Hatıra Kitabı, Konya, 503-523.
- İpcioğlu, Mehmet. (1989). *Kanuni Sultan Süleyman’ın Estergon Seferi*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- İşbilir, Ömer. (1996). *XVII. Başlarında Şark Seferlerinin İaşe, İkmal ve Lojistik Meseleleri*, (Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- İşbilir, Ömer. (2002). “Osmanlı Ordularının İaşe ve İkmalî: I. Ahmet Devri İran Seferleri Örneği”, *Türkler*, c. 10, Ankara, 151-158.
- İşbilir, Ömer. (2007). “Savaş ve Bölgesel Ekonomi: İran Savaşlarında Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu”, *OTAM*, S. 21, Ankara, 19-40.
- İşbilir, Ömer. (2003). “Mekkâre”, *DİA*, c. 28, 554-555.
- Kafadar, Cemal. (2010). *İki Cihan Âresinde Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu*, (yay. haz. Mehmet Öz, çev. Ceren Çıkın), Birleşik Yayınevi, Ankara.
- Kafadar, Cemal. (1996). “Gazâ”, *DİA*, c. 13, İstanbul, 427-429.
- Karagöz, Hakan. (2008). *1737-1739 Osmanlı-Avusturya Harbi ve Belgrad’ın Geri Alınması*, (Basılmamış Doktora Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Karagöz, Hakan. (2011). “Osmanlı ve Avusturya Ordularının 1739 Belgrad Kuşatması’nda Kullandıkları Toplar ve Topların Tahrip Güçleri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 51, İstanbul, 73-101.

- Karagöz, Hakan. (2013). “ Venedik (1716) ve Habsburg (1716-1717) Seferlerinde Vidin Şehrinin Askeri ve Lojistik Önemi”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 30/2, Ankara, 83-116.
- Kazalak, Kadir, Gündüz, Tufan. (2003). “II. Osman’ın Hotin seferi (1621)”, *OTAM*, S. 14, Ankara, 129-144.
- Kılıç, Remzi. (1999). “Kanuni Sultan Süleyman’ın İrakeyn Seferi’nde (1533-1535) Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki Gelişmeler”, *Bilig Dergisi*, S. 9, Ankara, 115-131.
- Koç, Ümit. (2012). “XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Çavuşluk Teşkilatı”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12/2, Elazığ, 395-420.
- Konuk, Yunus Emre. (2005). *Sultan IV. Murad’ın Bağdad Seferi ve Kasr-ı Şirin Antlaşması*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Köprülü, M. Fuat. (1959). *Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu*, Ankara.
- Kurtaran, Uğur. (2012). “Osmanlı Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik”, *Turkish Studies*, Volume 7/4, 2269-2286.
- Küpeli, Özer. (2010). “İrak-ı Arap’ta Osmanlı-Safevi Mücadelesi (XVI.-XVII. Yüzyıllar)”, *History Studies*, Ortadoğu Özel Sayısı, 227-244.
- Levend, A. Sırrı. (1956). *Gazavâtnâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey’in Gazavâtnâmesi*, Ankara.
- Lowry, Healt W. (2010). *Erken Dönem Osmanlı Devleti’nin Yapısı*, (çev. Kıvanç Tanrıyar), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Majer, Hans Georg. (1981). “17. Yüzyılın Sonlarında Osmanlı ve Avusturya Ordularının Seferlerdeki Lojistik Sorunları”, *Osmanlı Araştırmaları*, II, İstanbul, 185-194.
- Murphey, Rhoads. (2007). *Osmanlı’da Ordu ve Savaş 1500-1700*, (çev. M. Tanju Akad), Homer kitabevi, İstanbul.
- Murphey, Rhoads. (1979). *The Functioning of the Ottoman Under Murad IV (1623-1639)*, (Doktora Tezi), Chicago University, Chicago.

- Müderrişoğlu, M. Fatih. (2002). “Menzil Kavramı ve Osmanlı Devletinde Menzil Yerleşimleri”, *Türkler*, c. 10, Ankara, 920-926.
- Onuk, Taciser. (2005). *Osmanlı Çadır Sanatı (XVII-XIX Yüzyıl)*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- Özçelik, Tarık. (2013). “Yeniçeri Ağası Köse Mehmet Ağa ve Muhallefatı”, *History Studies*, Volume 5/1, 287-310.
- Özel, Oktay, Öz, Mehmet. (der.). (2005). *Söğüt'ten İstanbul'a Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu Üzerine Tartışmalar*, İmge Kitabevi, Ankara.
- Özünü, Emine Erdoğan. (2010). “Osmanlı Ordusunun Bir Motivasyon ve Terfi Kaynağı: Terakki Tevcihi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 3/11, 2010, 238-244.
- Polat, Süleyman. (2013). “XVI. Yüzyılın İkinci Yarısı ve XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti'nin Doğu Seferlerinde Cizre'nin Yeri”, *AÜDTFC Tarih Araştırmaları Dergisi*, 32/53, Ankara, 249-263.
- Şahin, İlhan. (1981). “1638 Bağdad Seferinde Zahire Nakline Memur Edilen Yeni-il ve Halep Türkmenleri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 33, İstanbul, 227-236.
- Sak, İzzet-Çetin, Cemal. (2009). “XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Menziller ve Fonksiyonları: Akşehir Menzilleri Örneği”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 16, 179-221.
- Şakul, Kahraman. (2003). “Osmanlı Harbiyesi Üzerine Bir Literatür Değerlendirmesi”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, s. 529-571.
- Şakul, Kahraman. (2010). “Batı'da ve Türkiye'de Yeni Askeri Tarihçilik”, *Toplumsal Tarih*, S. 198, s. 31-36.
- Şayın, Cevat-Yıldız, Gültekin. (2012). *Osmanlı Askeri Tarihini Araştırmak: Yeni Kaynaklar Yeni Yaklaşımlar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

- Sevinç, Tahir. (2010). *1695 ve 1696 Avusturya Seferlerinde Organizasyon ve Lojistik*, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Sevinç, Tahir. (2010). “1695 Sakız Seferi’nde Organizasyon ve Lojistik” *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 21, Isparta, 59-79.
- Seyyid, Muhammet. (2002). “Osmanlı Askeriyesinde ve Askeri Tarihinde Mısır’ın Yeri”, *Türkler*, c. 10, Ankara, 159-171.
- Sezgin, İbrahim. (2002). “Osmanlı İmparatorluğu’ndaki Baruthâneler ve Barut İmalatı”, *Türkler*, c. 10, Ankara, 145-150.
- Şimşirgil, Ahmet. (2012). *Slovakya’da Osmanlılar Türk Uyvar (1663-1685)*, KTB Yayınları, İstanbul.
- Türkmen, Mustafa Nuri. (2003). “XVII. Yüzyıl Sefer Menzillerinin Ekonomik Yönü ve Katkısı”, *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, 22/34, Ankara, 135-140.
- Üçel-Aybet, Gülgün. (2010). *Avrupalı Seyyahlar Gözüyle Osmanlı Ordusu (1530-1699)*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Üçel-Aybet, Gülgün. (2002). “XVII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Sosyal İlişkiler”, *Türkler*, c. 10, Ankara, 359-364.
- Ünal, Mehmet Ali. (2007). *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Fakülte Kitabevi, Isparta.
- Ünal, Mehmet Ali. (2011). *Osmanlı Tarih Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul.
- Ünal, Mehmet Ali. (2011). “Evliya Çelebi’ye Göre Bir Osmanlı Veziri: Seydi Ahmet Paşa”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 10, 1-24.
- Ünlü, Barış. (2011). *Osmanlı Bir Dünya İmparatorluğunun Soy Kütüğü*, Dipnot Yayınları, Ankara.
- Witteck, Paul. (1947). *Osmanlı İmparatorluğunun Doğuşu*, (çev. Fahriye Arık), Şirketi Mürettibiye Basımevi, İstanbul.
- Woodhead, Christine. (1999). “Osmanlı Gazâvatnâmesi”, *Osmanlı*, (ed. Güler Eren), c. 7, Ankara, 128-133.

- Yağcı, Zübeyde Güneş. (2002). “XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nde Menziller ve Menzilhâneler: İznik Menzili ve Menzilhânesi”, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 6, Isparta, 17-33.
- Yıldırım, Mehmet Zahit. (2002). “1724-1727 İnan Seferleri Sırasında Askeri Hazırlıklar ve Aksaklıklar”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4/1, Afyon, 139-153.
- Yıldıran, İbrahim. (2002). “Türk Kültüründe Atlı Hedef Okçuluğu Olarak Kabak Oyunu ve Osmanlılardaki Görünümü”, *Türkler*, c. 10, Ankara, 625-634.
- Yıldız, Cengiz. (2002). “Türk Kültür Tarihinde Kahve ve Kahvehane”, *Türkler*, c. 10, Ankara, 635-639.
- Yıldız, Gültekin. (2009). *Neferin Adı Yok Zorunlu Askerliğe Geçiş Sürecinde Osmanlı Devleti’nde Siyaset, Ordu ve Toplum (1836-1839)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Yıldız, Hakan. (2000). *1711 Prut Seferi’nin Lojistik Faaliyetleri*, (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldız, Hakan. (2006). *Haydi Osmanlı Sefere: Prut Seferi’nde Organizasyon ve Lojistik*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : İsmail GÜNTAN
Doğum Yeri ve Tarihi : İzmir / 18.07.1988
Lisans Üniversite : Pamukkale Üniversitesi
Elektronik posta : ismailguntan@gmail.com